

25

ІМІДЖ
сучасного педагога

IMAGE OF THE MODERN PEDAGOGUE

№2 (215)
2024

Міждисциплінарність в освіті

Interdisciplinarity in education

Website: isp.pano.pl.ua

- CrossRef
- Index Copernicus ICV 2022 (81,08)
- BASE
- Google Академія
- [h-index: 20 \(11/2023\) | i10-index: 70\(05/2024\)](#)
- WorldCat
- OpenAIRE
- Наукова періодика України

ГОЛОВНА РЕДАКТОРКА

Білик Надія Іванівна, докторка педагогічних наук, доцентка,
Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Аніщенко Олена Валеріївна, докторка педагогічних наук, професорка,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН
України, Україна

Боднар Оксана Степанівна, докторка педагогічних наук, професорка,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира
Гнатюка, Україна

Вовк Мирослава Петрівна, докторка педагогічних наук, старша
наукова співробітниця, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені
Івана Зязюна НАПН України, Україна

Горошко Юрій Васильович, доктор педагогічних наук, професор,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
Україна

Гриньова Марина Вікторівна, докторка педагогічних наук, професорка,
член-кореспондентка НАПН України, Полтавський національний
педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

Дудак Анна, докторка габілітована, професорка, Інститут педагогіки
і психології, Університет Марії Кюрі-Склодовської в Любліні (Республіка
Польща)

Єльнікова Галина Василівна, докторка педагогічних наук, професорка,
Українська інженерно-педагогічна академія, м. Харків, Україна

Зелюк Віталій Володимирович, кандидат педагогічних наук, доцент,
директор, Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського,
заступник головного редактора, Україна

Ільченко Віра Романівна, докторка педагогічних наук, професорка,
дійсна членкиня НАПН України, Полтавська академія неперервної освіти
ім. М. В. Остроградського, Україна

Калініченко Ірина Олександрівна, кандидатка педагогічних наук,
доцентка, Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського,
Україна

Корольок Світлана Вікторівна, кандидатка педагогічних наук, доцентка,
Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

Кравченко Ганна Юрївна, докторка педагогічних наук, доцентка,
Білоцерківський інститут неперервної професійної освіти, ДЗВО
«Університет менеджменту освіти» НАПН України, Україна

Кравченко Любов Миколаївна, докторка педагогічних наук,
професорка, Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка, Україна

Кучерявий Олександр Георгійович, доктор педагогічних наук,
професор, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна
НАПН України, Україна

Засновники

Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

Видавець

Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

Адреса редакції

вул. Соборності, 64-ж, м. Полтава, Україна, 36014

Контактна інформація

тел./факс: 0532) 56 3852, e-mail: root@pano.pl.ua
контактна особа: (066) 033 1422, e-mail: bilyk@pano.pl.ua

Website: isp.pano.pl.ua

Лаврінченко Олександр Андрійович, доктор педагогічних наук,
професор, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна
НАПН України, Україна

Лук'янова Лариса Борисівна, докторка педагогічних наук, професорка,
член-кореспондентка НАПН України, заслужена діячка науки і техніки
України, директорка, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені
Івана Зязюна НАПН України, заступниця головного редактора, Україна

Мажець Гелена, докторка габілітована, професорка, Гуманістична та
економічна академія в Лодзь (Республіка Польща)

Мосейчук Юрій Юрійович, доктор педагогічних наук, професор,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна

Отич Олена Миколаївна, докторка педагогічних наук, професорка,
Інститут вищої освіти НАПН України, Україна

Палічук Юрій Іванович, кандидат педагогічних наук, доцент, ЗВО
«Буковинський державний медичний університет», м. Чернівці, Україна

Пікула Норберт, доктор габілітований, професор, директор, Інститут
соціальної педагогіки, Державний Педагогічний університет ім. Комісії
Народової в Кракові (Республіка Польща)

Рибалко Людмила Сергіївна, докторка педагогічних наук, професорка,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
Україна

Сотська Галина Іванівна, докторка педагогічних наук, професорка,
член-кореспондентка НАПН України, Інститут педагогічної освіти і освіти
дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, Україна

Стрельников Віктор Юрійович, доктор педагогічних наук, професор,
Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

Федій Ольга Андріївна, докторка педагогічних наук, професорка,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
Україна

Фомін Володимир Вікторович, доктор педагогічних наук, професор,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
Україна

Хомич Лідія Олексіївна, докторка педагогічних наук, професорка,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН
України, Україна

Шпак Валентина Павлівна, докторка педагогічних наук, професорка,
Навчально-науковий інститут педагогічної освіти спеціальної роботи
і мистецтва, Черкаський національний університет імені Богдана
Хмельницького, Україна

Журнал включено до Переліку електронних наукових
фахових видань України у галузі «Педагогічні науки»,
(наказ МОН України від 02.07.2020 року № 886)

Рекомендовано вченою радою

Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна
НАПН України (протокол № 3 від 28.03.2024 року)

Редакційна рада:

Білик Н.І., Зелюк В. В. (голова ради), Ільченко В. Р.,
Калініченко І. О., Пилипенко В. В., Хомич Л. О.

Підписано до друку: 15.05.2024 р.

Формат: 60x84 1/8.

- CrossRef
- Index Copernicus [ICV 2022 \(81.08\)](#)
- BASE
- Google Академія
- [h-index: 20 \(11/2023\) | i10-index: 70 \(05/2024\)](#)
- WorldCat
- OpenAIRE
- Наукова періодика України

EDITOR IN CHIEF

Nadiia Bilyk, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
M.V. Ostrohradskiyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine

MEMBERS OF EDITORIAL BOARD:

Olena Anischenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine, Ukraine

Oksana Bondar, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

Myroslava Vovk, Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine, Ukraine

Yurii Horoshko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium", Ukraine

Marina Gryniowa, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

Anna Dudak, Habilitated Doctor, Professor, Deputy of the Department of Pedagogy at the Institute of Pedagogy and Psychology of the Maria Curie-Sklodowska University in Lublin (Republic of Poland)

Halyna Yelnykova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy, Kharkiv, Ukraine

Vitaliy Zeliuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Director, M.V. Ostrohradskiyi Poltava Academy of Continuous Education, Deputy of the Editor-in-Chief, Ukraine

Vira Ichenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Full Member of National Academy of Sciences of Ukraine, M.V. Ostrohradskiyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine

Iryna Kalinichenko, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, M.V. Ostrohradskiyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine

Svitlana Koroliuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, M.V. Ostrohradskiyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine

Hanna Kravchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Belotserkiv Institute of Continuing Professional Education, State Educational Institution "University of Education Management" NAES of Ukraine, Ukraine

Liubov Kravchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

Alexander Kucheryavyi, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine, Ukraine

Olexandr Lavrynenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine, Ukraine

Helena Marzec, Habilitated Doctor, Professor, University of Humanistic and Natural Sciences, Łódź branch of Piotrkow Trybunalski (Republic of Poland)

Yurii Mosechuk, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

Larysa Lukianova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member NAES of Ukraine, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Director, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine, Deputy of the Editor-in-Chief, Ukraine

Olena Otych, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Ukraine

Yurii Palichuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, Ukraine

Norbert Pikula, Habilitated Doctor, Professor, Director, Institute of Social Pedagogics, Pedagogical University named after the Commission of National Education in Krakow (Republic of Poland)

Liudmyla Rybalko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

Halyna Sotska, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine, Ukraine

Viktor Strelnikov, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, M.V. Ostrohradskiyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine

Olha Fedyi, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

Volodymyr Fomin, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

Lidiya Khomych, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine, Ukraine

Valentyna Shpak, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Educational and Scientific Institute of Pedagogical Education of Special Work and Art, Bohdan Khmelnytsky National University, Ukraine

Journal is included in the List of electronic scientific
professional editions of Ukraine in the field of "Pedagogical sciences",
(Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine,
No 886 of July 02.2020)

Recommended by the Academic Council
Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine
(protocol № 3, 28.03.2024)

Editorial Board
Bilyk Nadiia, Zeliuk Vitaliy (Chairman of the Board), Ichenko Vira,
Kalinichenko Iryna, Pylypenko Vadym, Khomych Lidiya

Signed for print: 15.05.2024

Format: 60x84 1/8

Founders

M.V. Ostrohradskiyi Poltava Academy of Continuous Education
Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Publisher

M.V. Ostrohradskiyi Poltava Academy of Continuous Education

Address

Sobornosti st. 64-Zh, Poltava, Ukraine, 36014

Contact information

tel. / fax: 0532) 56 3852, e-mail: root@pano.pl.ua
contact person: (066) 033 1422, e-mail: bilyk@pano.pl.ua

Website: isp.pano.pl.ua

ПЕДАГОГІЧНА ВІТАЛЬНЯ

- Вітальні слова провідних науковців України з нагоди 25-річного ювілею журналу
«Імідж сучасного педагога»**
- Василь Кремень, Лариса Березівська, Микола Кириченко, Марина Гриньова, Олег Топузов,
Лідія Хомич, Юрій Бойчук, Любов Покровська* 5

ТОЧКА ЗОРУ

- Сучасний стан і перспективи розвитку електронного наукового фахового журналу «Імідж сучасного педагога»
Білик Надія, Зелюк Віталій, Лук'янова Лариса 9
- Міждисциплінарність у сучасному науково-педагогічному дискурсі *Слухенська Руслана, Бірюк Ігор, Назимок Євгенія* 19
- Методологічні засади інформаційно-аналітичного супроводу психологічної науки і освіти сьогодні *Ростока Марина* 24

НАВЧАЮЧИ – ВЧИМОСЯ

- Історичний характер виникнення ідеї ціннісного підходу у педагогіці *Решетняк Віктор* 34
- Роль соціальних мереж у трансформації сучасної освітньої парадигми *Пищик Олена* 45

НЕПЕРЕРВНА ОСВІТА

- Використання цифрової лабораторії Vernier як складника взаємодії вчителів початкової та базової школи
Іваницька Наталія 51
- Проблема збереження психофізичного здоров'я сучасного педагога та аспекти її вирішення *Михайлюта Сергій,
Полях Сергій* 59

ПЕДАГОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ

- The fundamentals of shaping organizational and managerial competencies of pharmacy masters in the educational process of the medical university *Nataliya Sholoyko* 67

ВИЩА ШКОЛА

- Концепт life-skills у матриці компетентностей здобувача вищої освіти *Куделько Зоя, Логвінов Ігор* 74
- Соціальний вимір ЄПВО як стратегія посилення інклюзивності вищої освіти *Оржель Олена, Отич Олена* 79
- SWOT-аналіз професійної підготовки майбутніх учителів історії в університетах України *Черевичний Геннадій* 88
- Особливості розвитку гуманітарної культури майбутніх учителів у закладі вищої освіти *Товканець Ганна* 96
- Ідейна основа формування культурної свідомості майбутніх учителів мистецтва у процесі професійно-педагогічної підготовки *Кучер Світлана* 103
- Підготовка магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» до надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу в умовах війни *Лебедик Леся, Стрельников Віктор* 112

ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

- Traditional and innovative models of managing teachers' professional development in management theory *Oksana Bodnar, Zhang Yuwei* 118
- Формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів хіміко-технологічної підготовки у закладах вищої освіти: міжнародний досвід *Курбанова Халіда* 124

КАЛЕЙДОСКОП МОВ

- Мовні вебквести на заняттях з української мови як іноземної *Шленьова Марина* 130
- Формування професійного іміджу майбутнього фахівця освітніх, педагогічних наук у закладах вищої освіти: комунікативний аспект *Курбанова Малохат* 137

ПОРАДИ СПЕЦІАЛІСТА

- Розвиток креативного потенціалу дітей з особливими освітніми потребами *Потанюк Лілія, Лук'яничук Ангеліна* 144

РЕЖИСУРА УРОКУ

- Розвиток пізнавальної активності та уяви старшокласників за допомогою дослідницької діяльності *Шевченко Віктор* 150

ВІНОК МИТЦІВ І МИСТКИНЬ

- Культурна ідентичність та її вплив на інтерпретацію вокальних творів *Гаценко Галина, Сабрі Світлана* 156
- Клас імпровізації в музичній школі *Вороніна Галина, Воронаєв Євгеній* 162

TEACHERS' PROFESSIONAL SPACE

**Greetings from leading Ukrainian scientists on the occasion of the 25th anniversary of the journal
 "Image of a modern pedagogue"**

*Vasyl Kremen, Larisa Berezivska, Mykola Kyrychenko, Maryna Hrynyova, Oleg Topuzov,
 Lidiya Khomych, Yuriy Boychuk, Lyubov Pokroeva* 5

POINT OF VIEW

- Current state and prospects of development of the electronic scientific professional journal “Image of a modern pedagogue” *Nadiia Bilyk, Vitaliy Zeliuk, Larysa Lukianova* 9
- Interdisciplinary in modern scientific and pedagogical discourse *Ruslana Slukhenska, Ihor Biriuk, Yevheniia Nazymok* 19
- Methodological principles of information and analytical support of current psychological science and education *Marina Rostoka* 24

LEARNING IN TIME OF TEACHING

- The historical nature of the emergence of the idea of a value-based approach in pedagogy *Viktor Reshetniak* 34
- The role of social networks in transforming the modern educational paradigm *Olena Pishchik* 45

CONTINUOUS EDUCATION

- Using the vernier digital laboratory as a component interaction of primary and basic school teachers *Nataliia Ivanytska* 51
- The problem of preserving the psycho-physical health of the modern teacher and aspects of its solution *Sergiy Mykhaylyuta, Sergii Poliakh* 59

PEDAGOGICAL MANAGEMENT

- The fundamentals of shaping organizational and managerial competencies of pharmacy masters in the educational process of the medical university *Nataliya Sholoyko* 67

HIGH SCHOOL

- Life-skill concept in the matrix of competences of higher education acquirers *Zoya Kudelko, Ihor Logvinov* 74
- Social dimension of EHEA as a strategy for enhancing higher education inclusivity *Olena Orzhel, Olena Otych* 79
- SWOT-analysis of professional training of future history teachers in the universities of Ukraine *Gennadii Cherevychnyi* 88
- Peculiarities of development of the humanitarian culture of future teachers in a higher education institution *Anna Tovkanets* 96
- Ideological basis for the formation of future art teachers' cultural awareness in the professional and pedagogical training *Svitlana Kucher* 103
- Training masters of the educational and professional program "extracurricular education" to provide psychological support to educational process' participants under war conditions *Lesya Lebedyk, Viktor Strelnikov* 112

EXTERNAL EXPERIENCE

- Traditional and innovative models of managing teachers' professional development in management theory *Oksana Bodnar, Zhang Yuwei* 118
- Formation of professional competence of future bachelors of chemical engineering in institutions of higher education: international experience *Halida Kurbanova* 124

RANGE OF LANGUAGES

- Language webquests in the classes of Ukrainian as a foreign language *Maryna Shlenova* 130
- Formation of professional images of future specialists in education and pedagogical sciences in institutions of higher education: communicative aspect *Malohat Kurbanova* 137

SPECIALIST'S ADVICE

- Development of the creative potential of children with special educational needs *Liliia Potapiuk, Anhelina Lukianchuk* 144

TUTORIAL LESSON

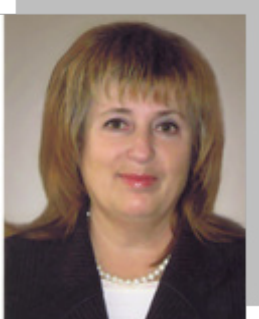
- Development of cognitive activity and imagination of high school students with the help of research *Viktor Shevchenko* 150

GALAXY OF TALANTED

- Cultural identity and influence on the interpretation of vocal works *Halina Hatsenko, Svitlana Sabri* 156
- Improvisation class at a music school *Halyna Voronina, Yevhenii Voropaiev* 162

ЖУРНАЛУ «ІМІДЖ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА» – 25 РОКІВ

Шановні автори і читачі нашого педагогічного видання!

Перед вами 215-й ювілейний номер 25-річного ювіляра – журналу «Імідж сучасного педагога» Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського.

Чверть століття видання згуртовує навколо себе керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників освітньої галузі, репрезентує досягнення науковців, надає можливість педагогам із різних куточків країни і зарубіжжя обмінюватися своїми думками. Журнал пройшов шлях від друкованого формату до електронного.

І не дивлячись на непростий час повномасштабної війни з рф, педагоги на варті української освіти, про що засвідчують тематичні випуски журналу: «Тримаємо освітній фронт» (№2, 2022); «Освіта в умовах воєнного стану: виклики, реалії, стратегії» (№3, 2023); «Незламність української освіти в умовах війни» (№5, 2023) тощо.

Пропонуємо вашій увазі щирі й теплі слова привітань з ювілеєм на адресу журналу «Імідж сучасного педагога».

Дякуємо всім, хто долучається до творення журналу, а також нашим постійним читачам!

Надія Білик,

головна редакторка електронного наукового фахового журналу України «Імідж сучасного педагога» (категорія «Б»), докторка педагогічних наук, доцентка, професорка кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського

Шановна Надіє Іванівно!

Шановні члени редакції і редакційної колегії журналу!

Щиро вітаю Вас, а також засновників електронного наукового фахового журналу «Імідж сучасного педагога» – Полтавську академію неперервної освіти ім. М. В. Остроградського та Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна Національної академії педагогічних наук України – із визначною датою – 25-річчям із дня заснування видання!

215 чисел журналу містять **4337** статей, оприлюднених протягом 1999–2024 років, які пронизані турботою про розвиток національної освіти, думкою про педагога й покоління учнівської та студентської молоді.

Журнал є незмінним навігатором інновацій в освітньому просторі України, розширює професійні горизонти – знайомить із новітніми ідеями і технологіями, спонукає до творчості в єдиній команді педагогів-професіоналів.

Від імені Національної академії педагогічних наук України бажаємо редакційній колегії е-журналу подальших років активної видавничої діяльності заради розвитку педагогічних знань на благо України. Щиро бажаємо й надалі такого ж переконливого слова, читацького визнання, натхнення та невпинного руху вперед!

Слава українській педагогічній освіті! Слава Україні!

Василь Кремень,

президент Національної академії педагогічних наук України, президент Товариства «Знання» України, доктор філософських наук, професор, академік НАПН України

**Шановні працівники журналу
«Імідж сучасного педагога»!**

Із ювілеєм вас вітаю я й усі співробітники Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського НАПН України, ровесниці вашого журналу.

25 років – це напружена робота над кожним числом, копітка праця команди професіоналів й однодумців, і, насамперед, – незмінної головної редакторки – Надії Іванівни Білик. Справа Ваша надзвичайно важлива, вимагає не лише знань, сумління, але й душі. Успішно виконуючи основну місію – широко інформувати освітянську громадськість із педагогічними здобутками,

Ви підносите реноме закладів освіти, вчителів і учнів, викладачів і студентів.

Щиро бажаємо творчих успіхів, цікавих публікацій, міцного здоров'я і вдячних авторів і читачів!

*Лариса Березівська,
директорка ДНПБ імені В. О. Сухомлинського,
докторка педагогічних наук, професорка,
член-кореспондентка НАПН України,
заслужена діячка науки і техніки України*

**Поважна команда науковців редколегії е-журналу
«Імідж сучасного педагога»!**

У період реформування освіти в Україні за Концепцією «Нова українська школа» гостро постала проблема якості професійної підготовки і підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, про що підтверджують тематичні спецвипуски електронного наукового фахового журналу «Імідж сучасного педагога»: «Світоглядні ідеї Івана Зязюна у Новій українській школі» (№ 2, 2018); «Базова середня освіта в умовах змін» (№1, 2021); «Новітні підходи до організації навчання в закладах освіти» (№6, 2022); «Управління закладами дошкільної, основної, вищої освіти» (№1, 2023) тощо.

Кожний номер е-журналу наповнений матеріалами, які стануть у нагоді для діяльності керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладів дошкільної, початкової, загальної середньої, професійної (професійно-технічної, вищої, післядипломної освіти). На сторінках видання маємо змогу ознайомитися з новими нормативно-правовими документами, інноваційними технологіями, новітніми формами роботи з педагогічними кадрами, що допоможе побудувати стратегією професійного розвитку педагога у системі неперервної освіти.

Зичимо редакційній колегії е-журналу довгого життєвого шляху разом із педагогічною спільнотою України!

*Микола Кириченко,
ректор ЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор, заслужений працівник освіти України*

**Шановні члени редакційної колегії
журналу «Імідж сучасного педагога»!**

Вітаємо колектив редакції та редакційної колегії з 25-річним ювілеєм журналу України «Імідж сучасного педагога».

Ювілей у житті людини – це кількість прожитих років. Ювілей для журналу – певний відрізок історії того суспільства, на яке він орієнтований.

Невтомна видавнича діяльність протягом 1999–2024 років свідчить про те, що 215 випусків журналу розширюють наші професійні горизонти та сприяють об'єднанню наукової спільноти України, дарують відчуття творчої наснаги в єдиній команді професіоналів. За часи свого існування «Імідж сучасного педагога» задекларував і зберігає й донині педагогічні ідеї науковців Полтавщини і всієї України. На часі є рубрики журналу, зокрема: «Точка зору», «Вища школа», «Педагогічний менеджмент», «Неперервна освіта», «Досвід зарубіжних країн», «Шкільна родина», що висвітлюють питання науково-практичного, психолого-педагогічного,

національно-патріотичного та художньо-естетичного виховання учнівської та студентської молоді, дають можливість поширювати й популяризувати український освітній простір.

Від колективу Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка зичимо редакційній колегії успіхів у висвітленні наукової думки на благо освітян Полтавщини і всієї України!

Марина Гриньова,

ректорка Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, докторка педагогічних наук, професорка, член-кореспондентка НАПН України

За 25-річну історію журнал «Імідж сучасного педагога» пройшов шлях від друкованого фахового Всеукраїнського науково-практичного освітньо-популярного журналу до електронного наукового фахового видання України (категорія «Б»), який завжди був на вістрі інноваційних змін, реформ освітньої галузі країни.

Журнал відіграє важливу роль у розвитку вітчизняної педагогічної науки та практики, а науково-педагогічні працівники України є активними його дописувачами та читачами.

На його шпальтах друкували наукові доробки найвідоміші науковці-освітяни України та світу (І. Зязюн, М. Гриньова, Л. Даниленко, Г. Єльнікова, Л. Лук'янова, В. Моргун, Н. Ничкало, В. Олійник, З. Рябова, А. Самодрин, Т. Сорочан, А. Тхоржевський, Л. Хомич та ін.).

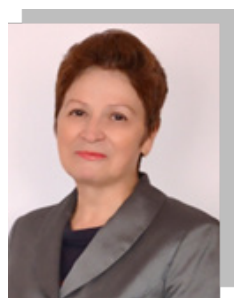
Головна редакторка є високопрофесійною людиною, ентузіасткою своєї справи – Білик Надія Іванівна, яка й нині успішно керує видавничим процесом журналу.

Враховуючи пройдений зі славою і честю 25-річний тернистий шлях становлення і розвитку журналу, бажаємо всім причетним творцям часопису «Імідж сучасного педагога» й надалі –

«ТРИМАТИ ОСВІТНІЙ ФРОНТ!».

Олег Топузов,

директор Інституту педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, заслужений діяч науки і техніки України, віце-президент НАПН України, дійсний член (академік) НАПН України

Вітаємо «Імідж сучасного педагога» з ювілеєм молодості!

За 25 своїх юних років журнал став достойним стратегічним партнером серед педагогічних видань України.

Він упевнено досліджує українські реалії в контексті світової педагогічної традиції: творчий пошук, введення в національний обіг нових імен авторів і багато іншого.

Потужні зусилля головної редакторки нашого спільного педагогічного видання не були марними й забезпечили йому успіх і авторитет.

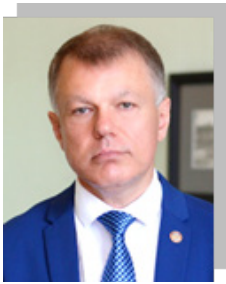
Протягом 2017–2024 років електронний науковий фаховий журнал вибудовує власний вектор національних цінностей, поширює здобутки видання, що засвідчують одержимість його команди новими моделями педагогічної реальності.

Хочу побажати дорогим моїм колегам і друзям, і надалі залишатися на передньому краї нашого життя.

Щиро зичу творчого натхнення, віри у власні сили, нових досягнень на освітянській ниві наукової редакторської діяльності!

Лідія Хомич,

заступниця директора з наукової роботи Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, докторка педагогічних наук, професорка

Вітаю із 25-річчям, шановні колеги!

Це число засвідчує вашу вірність видавничій справі закладів неперервної освіти. Ви функціонуєте у складних реаліях сьогодення, життєтворите – висвітлюєте актуальне, благословляєте нове, даєте молодим рости, про що засвідчують дописувачі з Харківського національного університету імені Г. С. Сковороди, яких постійно радують рубрики вашого журналу.

Ви активно впливаєте на освітянське життя, ризикуєте, публікуючи проблемне, складне, неоднозначне; намагаєтеся розібратися у сутнісному; відстоюєте те, у що вірите.

Критеріями оцінки вашого 25-річного доробку є високий професіоналізм, особистісна культура, творчий потенціал, відкритість інноваціям, активна життєва позиція **5214** авторів видання за 1999–2024 роки.

Журнал «Імідж сучасного педагога» приковує інтерес освітян, породжує нові запитання, надихає на подальший творчий пошук.

Творчого вам натхнення!

Юрій Бойчук,

*ректор Харківського національного університету імені Г. С. Сковороди,
доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України*

Шановна Надіє Іванівно та колектив редакції журналу «Імідж сучасного педагога»!

Прийміть найщиріші вітання з 25-річчям журналу від Харківської академії неперервної освіти як свідчення великої поваги до Вас, колег і однодумців, та справи, яку Ви робите. Багато років журналу вдається залишатись авторитетним і високопрофесійним фаховим виданням категорії «Б», потужним видавничим центром, об'єктивно і правдиво висвітлювати проблеми закладів освіти, публікувати цікаві думки, аналітичні розвідки провідних науковців у галузі сучасної педагогіки.

Багатьом педагогам із різних регіонів України Ви надаєте можливість поділитися своїм педагогічним досвідом. Це не тільки сприяє поширенню кращих практик під час реформування освіти, а й надає впевненості сучасному вчителю і викладачу закладу неперервної освіти у вибудовуванні власної професійної траєкторії, цілеспрямованості у творчій педагогічній діяльності, віри у власні досягнення.

Бажаємо колективу редакції успіху і наснаги продовжувати цю надзвичайно важливу роботу, щоб постійно зростало число авторів і авторок, а також читачів і читачок журналу.

А головне, щоб швидше втілювалися ідеї Нової української школи, а українське суспільство гідно оцінило ту роботу, яку здійснюють педагогічні видання!

Завжди раді Вам і готові до співпраці!

Любов Покроєва,

*ректорка Харківської академії неперервної освіти,
докторка філософії, доцентка,
заслужена працівниця освіти України*

УДК 070:004]:37.091.12:17.022.1

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2\(215\)-9-18](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2(215)-9-18)

Білик Надія Іванівна,

докторка педагогічних наук, доцентка, професорка кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти,

Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна
Nadiia Bilyk,

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor at the Department Pedagogical Skills and Inclusive Education, M. V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine

E-mail: bilyk@pano.pl.ua

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2344-5347>

Зелюк Віталій Володимирович,

кандидат педагогічних наук, доцент, директор,

Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна
Vitaliy Zeliuk,

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor, Director,

M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy

of Continuous Education, Ukraine

E-mail: vvzeliuk@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6359-9936>

Лук'янова Лариса Борисівна,

докторка педагогічних наук, професорка,

член-кореспондентка НАПН України, заслужена діячка науки і техніки України,

директорка, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, Україна

Larysa Lukianova,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy

of Sciences of Ukraine, Honoured Worker of Science and Technology of Ukraine, Director,

Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of National Academy

of Educational Sciences of Ukraine, Ukraine

E-mail: larusa.lukianova@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0982-6162>

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО НАУКОВОГО ФАХОВОГО ЖУРНАЛУ «ІМІДЖ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА»

A Можливості мережі Інтернет у відображенні результатів наукової діяльності проявляються у вигляді: електронних видань, розміщених у мережі Інтернет, у яких розміщуються наукові доробки вчених і науковців із різних країн світу. Закцентовано увагу на тому, що електронні наукові фахові видання мають деякі переваги перед їх друкованими аналогами, а саме: потужна аудиторія; оперативність підготовки і поширення публікацій; ліквідація ізоляції науковців; інтеграція до глобальних баз знань; інтеграція зі світовою науковою спільнотою; простота пошуку наукової інформації; нові можливості співпраці над науковими проектами; зменшення витрат на видавничу діяльність. Представлено характеристику становлення, розвитку, становлення електронного наукового фахового журналу «Імідж сучасного

педагога» за 25 років його існування (1999–2024), проведено аналіз й оцінку сучасного стану і перспектив його популярності серед вітчизняних фахових видань із педагогіки і перспектив представлення в українському інформаційному просторі. Результати оцінювання технологічного та наукового рівня е-журналу може бути корисними для проєктувальників і розробників електронних видань при виборі підходів, методик щодо створення електронних інформаційних ресурсів.

Ключові слова: електронне наукове фахове видання; наукова публікація; комунікаційні технології; інституційний репозитарій

CURRENT STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE ELECTRONIC SCIENTIFIC PROFESSIONAL JOURNAL “IMAGE OF A MODERN PEDAGOGUE”

S **Relevance.** The possibilities of the Internet in reflecting the results of scientific activity are manifested in the form of: electronic publications posted on the Internet – a modern transformation of traditional paper scientific publications; websites of research institutions and organizations, libraries, including publishers; international scientometric databases that contain scientific works of scientists and scholars from around the world; and repositories of educational institutions. The author emphasizes that electronic scientific professional publications have some advantages over their printed counterparts, namely: a large audience; prompt preparation and distribution of publications; integration with the global scientific community; ease of searching for scientific information; new opportunities for cooperation on scientific projects; and reduction of publishing costs. **The purpose of the article:** to analyze and assess the current state and prospects of the popularity of the electronic scientific professional journal “Image of the Modern Pedagogue” among domestic professional publications in pedagogy and to show its representation in the Ukrainian information space. **Methods of solving the problem:** comparative analysis of the achievements of the electronic scientific professional journal “Image of the Modern Pedagogue” for 25 years of its existence, indexing of the publication, numerical indicators. **Results.** The origins and formation of the electronic scientific professional journal “Image of the Modern Pedagogue” are characterized, its achievements over 25 years of existence (1999–2024) are presented and the prospects for the development of the publication are considered. **Conclusions.** The general characteristics of the electronic scientific professional journal “Image of the Modern Pedagogue” provide a systematic theoretical and practical basis for research, introduction of innovative methods, and creation of a new tool for a researcher-teacher. The results of the assessment of the technological and scientific level of the e-journal can be useful for designers and developers of electronic publications in developing approaches and methods for creating electronic information resources.

Keywords: electronic scientific professional edition; scientific publication; communication technologies; institutional repository

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. У процесі наукової комунікації визначальну роль відіграють періодичні видання, яким надається перевага в науковому співтоваристві, тому що публікація дозволяє вченому брати участь у дискусіях, заявляти про пріоритет на наукове відкриття, створювати нові інформаційні повідомлення, формувати нове знання.

Зокрема, наукові журнали сприяють утвердженню пріоритетних цілей науково-дослідницької діяльності; забезпечують наукову спільноту, а також усіх зацікавлених новинами щодо вітчизняних і зарубіжних наукових розробок; концентрують матеріали за темами, проблемами, які за інших обставин могли б бути розпорошеними в індивідуальних працях; дають змогу ознайомлюватися з перебігом певних наукових досліджень ще до їхнього завершення; сприяють розвитку науки, забезпечуючи оперативну актуалізацію наукових досягнень; спонукають учених до публікацій своїх праць; слугують своєрідним науковим форумом для неперервної критичної оцінки наукових гіпотез і теорій [12].

Більшість наукових журналів видається як у друкованому, так і в електронному варіантах, а деякі з них – лише в електронній формі. Кількість останніх постійно зростає. Зарубіжний досвід свідчить, що наукові електронні журнали стають важливим джерелом одержання інформації та здобуття знань у всіх галузях науки і техніки, посідають значне місце в системі наукових комунікацій.

Зробимо стислий екскурс до історії започаткування журналу «Імідж сучасного педагога». Із дня свого заснування (1 червня 1999 року) це був науково-практичний освітньо-популярний журнал і числився як фахове видання з педагогічних наук з 2000 року (Постанова Президії ВАК України: №1-02/5 від 10 травня 2000 року; № 1-05/3 від 30 березня 2011 року), був зареєстрований у Міністерстві юстиції України (Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової організації Серія КВ № 14968-3940 ПР від 19 лютого 2009 року). Фахова реєстрація у ДАК України: Наказ МОН України від 28.12.2017 № 1714.

Розвиток журналу «Імідж сучасного педагога» в основному визначається організаторською, видавничою та науково-педагогічною діяльністю

як головної редакторки, так і всієї редакційної колегії, з якими пов'язано становлення видання, визначення пріоритетних напрямів і, беззаперечно, загальнопедагогічного характеру діяльності, розроблення різних питань, встановлення зв'язків із науково-педагогічними працівниками багатьох закладів вищої та післядипломної освіти України [5, с. 11]. Відповідно до вищезазначеного у 2019 році за особистий внесок у наукову та редакторську діяльність, високий професіоналізм, трудові здобутки з нагоди 20-річного ювілею електронного наукового фахового журналу «Імідж сучасного педагога» головна редакторка була нагороджена Нагрудним знаком «Василь Сухомлинський» МОН України та медаллю НАПН України «Леся Українка» [1].

На той час журнал мав Міжнародний стандартний серійний номер: ISBN 2221-6316. У друкованому форматі (з 01.06.1999 по 30.04.2017) світ побачив 171 випуск журналу [5].

Із 22 травня 2017 р. «Імідж сучасного педагога» (далі – ІСП) – електронний науковий фаховий журнал України, засновниками якого стали: Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна (ІПООД) Національної академії педагогічних наук України (електронний формат журналу рекомендується до друку рішенням вченої ради ІПООД).

Редакційна колегія: співробітники засновників – 12 осіб, із яких 9 д-рів пед. наук; Польща – 3 габілітованих д-рів; з інших закладів – 14 д-рів пед. наук.

Виданню присвоєно Міжнародний стандартний серійний номер ISSN 2522-9729 (online).

Протягом 2017–2024 років вийшло 44 випуски в електронному форматі. Мова видання: українська. Мова публікацій: українська, англійська, польська. Періодичність: раз на два місяці.

Основні наукові напрями журналу: поширення інформації для освітян про досягнення педагогічної науки та інноваційний педагогічний досвід; інформування про: досягнення української та світової педагогічної науки та практики, інноваційні підходи до теорії освіти; допомога керівникам закладів освіти, творчим освітнім

спільнотам із проблем управління Новою українською школою, підвищення ефективності їхньої освітньої діяльності; розвиток професійної компетентності вчителів, активне використання та збагачення фонду ідей і технологій у педагогічній науці та практиці.

Відмітимо, що в наш час дослідники стоять перед жорсткою необхідністю швидко опублікувати результати своїх наукових праць. Особливо в цьому зацікавлені здобувачі наукових ступенів. Загальновідомо, що вітчизняні паперові видання досить дорогі та їх тираж невеликий, вони стають важкодоступними для наших же вчених й ускладнюють процес обміну науковими результатами всередині країни.

У 2011 р. Л. Лупаренко стверджувала, що однією з нових перспективних ІКТ-технологій, що дозволить значно покращити ефективність подання результатів науково-дослідної роботи вітчизняних педагогів можуть стати електронні відкриті журнальні системи – ЕВЖС (Open Journal System – OJS), що почала активно розвиватися в останній час на теренах світової науки, проте ще не набула широкого поширення на території нашої країни [8].

Приємно зазначити, що вебсайт (<http://isprano.pl.ua/>) електронного наукового фахового журналу «Імідж сучасного педагога» розміщено на Видавничій платформі Open Journal Systems Technology з 2017 р.

Погоджуємося з Л. Лупаренко, що електронні відкриті журнальні системи мають низку корисних переваг, а саме:

- оперативність підготовки і публікації статті;
- необмежений безперервний доступ у будь-який час, із будь-якого робочого місця;
- можливість використання журналу багатьма користувачами одночасно;
- наявність якісних пошукових інструментів за багатьма категоріями;
- можливість налагодження безпосереднього контакту користувача з автором статті через електронну пошту;
- можливість «скачування» необхідного матеріалу в електронному вигляді, зручному для подальшого оброблення, копіювання тощо;
- можливість прикріплення до основного тексту статті додаткових файлів (презентацій, аудіо- чи відеоматеріалів) [там само, с. 59–60].

На наш погляд, у вирішенні зазначених вище питань можуть допомогти електронні наукові фахові видання, яких станом на 31 січня 2018 року Міністерством освіти та науки України було зареєстровано понад 1600 періодичних видань. При цьому точна кількість усіх таких видань невідома, за оцінками перевищує 2300 найменувань. Станом на 15 жовтня 2019 року таких видань було вже 1954 друкованих і 199 електронних. При цьому до категорії «А» було віднесено 72 видання (68 друкованих і 4 електронних), до категорії «Б» 203 (186 і 17), а всі інші потрапили до найнижчої категорії «В» [11].

На підставі наказу МОН України «Про затвердження рішень атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України» №886 від 02.07.2020 р. «Імідж сучасного педагога» було включено до Переліку електронних наукових фахових видань України (категорія «Б», спеціальність 011: освітні, педагогічні науки). Нині в Україні налічується 109 журналів категорії «Б», серед них 22 педагогічного спрямування, до яких відноситься й е-журнал «Імідж сучасного педагога» (затверджено наказом МОН України від 20.12.2023 № 1543. Per.fakh.vid.dlya.publ.rez.dosl.pa.zdob.stup.DN-KN-DF-20.12.2023.pdf).

Аналіз попередніх досліджень і публікацій, на які спирається автор. Значна кількість наукових досліджень розглядає педагогічну пресу, як впливовий чинник становлення та розвитку системи освіти. Особливості періодичної преси висвітлили у своїх наукових доробках О. Адаменко, Л. Вайда, І. Зайченко, Я. Кривко, А. Крохмаль, С. Лобода, І. Мельник, А. Пугач та ін. Розкриттю досліджуваної проблеми сприяє цілий спектр сучасних історико-педагогічних досліджень, авторами яких є Т. Антонюк, Л. Березівська, Н. Гупан, Т. Кочубей, В. Кузь, О. Петренко, О. Сухомлинська, В. Федяєва, Т. Філімонова, Л. Цибулько та ін. На переконання науковців (С. Козьменко, Н. Коляди, Н. Побірченко, Н. Хміль) періодичні видання є впливовими засобами, що допомагають у реалізації державної політики та наукової думки в різних галузях освіти.

Світова практика показує, що більшість наукових журналів на сучасному етапі свого розвитку виходять як у друкованому, так і в електронному вигляді. Як відомо, наукові журнали протягом трьох століть друкувалися тільки на папері. В останній же час у мережі Інтернет з'явилася велика кількість

електронних наукових журналів, що викликало великий інтерес до проблем їх розроблення та функціонування. Розв'язанню деяких з них присвячено чимало наукових праць, таких як: С. Дудченка, Н. Задорожної, Т. Косенко О. Лаврік, Т. Омельченко, Г. Шемаєвої, Т. Ярошенко та ін.

Аналіз наукової літератури свідчить, що проблема розвитку електронних наукових фахових видань у науково-педагогічній періодиці першої половини ХХІ століття поки що залишається поза увагою вчених. Тому актуальним є здійснення аналізу тенденцій становлення і розвитку українських наукових журналів як нового засобу в системі наукових комунікацій.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Виходячи з постановки загальної проблеми, звернемо увагу на виділення невирішених раніше її частин, що стосуються фахових видань, які відкривають інформаційний простір галузі, дають змогу ознайомитися з досвідом педагогів-практиків, дізнатися про найактуальніші дослідження провідних науковців, їхні рекомендації, судження з нагальних питань реалізації дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної), вищої, післядипломної, неперервної освіти. Фахові видання надають можливість не лише поповнювати, а й поширювати власний досвід, отримувати його оцінку від членів компетентної, поважної редакційної колегії – колег-практиків і науковців. Вони створюють атмосферу включеності колективу у загальний галузевий розвиток, дають змогу залишатися на вістрі сучасних перетворювальних процесів в освіті, звіряти свій поступ із найсучаснішими досягненнями вітчизняної та зарубіжної науки і практики.

Отже, педагогічна преса є інформаційним потенціалом освіти. Від ефективності її функціонування залежить реалізація програмних настанов системи національної освіти.

Мета статті: порівняти характеристику становлення, розвитку електронного наукового фахового журналу «Імідж сучасного педагога» за 25 років його існування (1999–2024), а також провести всебічний аналіз й оцінку сучасного стану і перспектив його розвинення серед вітчизняних фахових видань із педагогіки і перспектив представлення е-журналу в українському інформаційному просторі.

Викладення основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Наукові педагогічні періодичні видання посідають у системі розповсюдження науково-педагогічних результатів одне з провідних місць, саме їм надають перевагу науковці-педагоги та освітяни-практики для оприлюднення своїх наукових праць. З одного боку, ці видання розкривають реалії науково-педагогічного життя країни, а з іншого – впливають на процеси, що відбуваються в освітянській сфері в цілому.

Отже, наукова педагогічна періодика забезпечує читачів оперативною інформацією щодо сучасних розробок у педагогіці, надає можливість спостерігати за результатами досліджень, за розвитком педагогічної науки та практики. Вважаємо, що звернення до вивчення тенденцій розвитку вітчизняних періодичних педагогічних видань як засобу науково-педагогічної комунікації є вкрай необхідним завданням у дослідженні науковців.

Наукові публікації декілька століть тому існували у формі обміну думками у листах між провідними науковцями з можливістю додавання нових повідомлень. Потім така форма перетворилася на наукові журнали, які курувалися авторитетними вченими та видавалися із певною періодичністю.

За С. Благодетелевою-Вовк, наукові публікації – це продукти наукової діяльності, що мають окрему інфраструктуру наукових видань, журналів для поширення та ознайомлення зацікавлених осіб із результатами прирощення знань [2]. Глобалізація та розвиток Інтернету додав динаміки та об'ємів науковим публікаціям. Нині – це колосальна за розмірами сфера. Так, з 1665 по 2009 рік за даними дослідження університету Отави було оприлюднено близько 50 млн наукових статей. Щороку ця кількість зростає на 4%. Тобто зараз ця величина становить близько 74 млн публікацій. У проміжку між 2008 і 2018 роком щорічна кількість публікацій зросла із 1,8 млн до 2,6 млн і продовжує зростати [там само].

Наразі вважаємо, що проблематика становлення, сучасного стану і перспектив розвитку вітчизняних електронних фахових видань з педагогіки є досить важливою.

Згідно з Положенням про електронні наукові фахові видання, «електронне наукове фахове видання – документ з інформацією, представленою у формі електронних даних, який пройшов редакційно-видавниче опрацювання, призначений

для поширення в незмінному вигляді, має вихідні відомості та включений до затверджених ВАК України переліків наукових фахових видань, визначених для публікації результатів дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата наук, на які можна посилатися у наукових статтях та дисертаціях [9].

У контексті свого дослідження Н. Кропочева здійснює історичний екскурс у розвиток електронних видань у світі й Україні загалом і фахових видань зокрема. Нею проведено компаративний аналіз вітчизняної і зарубіжної правової бази існування електронних видань. Досліджено структуру і програмне забезпечення вітчизняних електронних фахових видань з педагогіки. На підставі отриманих результатів сформульовано висновки й розроблено пропозиції щодо вдосконалення перспектив розвитку електронних видань у педагогічній сфері [7].

Н. Задорожна, Т. Омельченко, аналізуючи сучасний стан електронних наукових фахових видань, підкреслюють, що тенденції в розвитку світової науки настійно диктують пошук дедалі оперативніших способів ознайомлення наукового співтовариства з результатами наукових досліджень учених і фахівців. Одним із таких напрямів і покликані стати електронні наукові фахові видання, що є порівняно новим явищем для наукової України. І освіта не стоїть осторонь [4]. Відповідно до цього в Академії педагогічних наук як фундаторі наукових, науково-дослідних і науково-методичних досліджень в освіті ухвалено колегіальне рішення про запровадження електронних наукових фахових видань на сучасних, наукових і технологічних засадах [там само].

Результати дослідження. На Біблотечному форумі України Т. Ярошенко ще у 2004 р. засвідчила, що комплектування, зберігання та обслуговування користувачів періодичними виданнями – одна із суттєвих функцій бібліотеки. Тому важливим складником колекції будь-якої сучасної бібліотеки є колекція журналів, зокрема і в електронному вигляді. Адже журнал найшвидший шлях отримання нових знань, розповсюдження наукової інформації [14, с. 15].

Тому доцільним став документ про Порядок формування Переліку наукових фахових видань України, який був затверджений наказом МОН України від 15.01.2018 № 32 [10].

Зазначимо, що повнотекстовий доступ до наукових статей журналу «Імідж сучасного

педагога» як у друкованому, так і в електронному форматі представлений на платформі «Наукова періодика України» у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського НАН України 1999 (табл. 1):

Таблиця 1

Кількісні та якісні показники журналу «Імідж сучасного педагога» як у друкованому, так і в електронному форматі за 1999–2024 рр. (станом на 10.05.2024)

Рік	К-сть номерів	К-сть стор.	К-сть статей	К-сть автор.	Ум.-др. арк.
1999	4	264	96	110	31,08
2000	7	418	130	150	48,07
2001	8	448	148	171	51,29
2002	10	552	175	210	63,48
2003	10	690	263	310	80,58
2004	10	620	216	235	80,39
2005	10	626	236	248	71,07
2006	10	668	231	246	77,74
2007	10	642	189	208	85,27
2008	10	636	186	212	73,83
2009	10	636	186	212	73,83
2010	10	706	223	263	86,3
2011	10	654	207	229	80,3
2012	10	592	215	244	80
2013	10	666	199	236	78,42
2014	10	676	189	207	70,81
2015	10	656	184	218	78
2016	10	664	182	219	78,71
2017	2	136	37	48	16,28
ВСЬОГО:	171	10950	3492	3976	1231,62
2017	6	504	120	149	59,09
2018	6	526	117	168	61,1
2019	6	580	117	165	67,9
2020	6	518	118	169	71,7
2021	6	630	114	187	73,7
2022	6	487	108	167	71,9
2023	6	800	113	174	93,1
2024	2	270	38	59	31,4
ВСЬОГО:	44	4315	845	1238	529,89
РАЗОМ:	215	15265	4337	5214	1761,51

За 1999–2024 роки маємо вагомі числові показники (див. табл. 1):

1) 215 номерів містять 4337 статей 5213 авторів видання;

2) обсяг – 15265 сторінок за 25 років, що становить 1761,51 ум.-друк. арк.

Для редакційної колегії нашого журналу важливим є те, що Видавничий дім «Інтернаука» (м. Київ, Україна) – спеціалізується на випуску наукових журналів, монографій і навчальних посібників, організовує міжнародні наукові конференції. Він є офіційним партнером (Sponsoring Member) PISA в Європі і надає послуги реєстрації видавництва (видань, ЗВО, наукових організацій) у реєстраційному агентстві Crossref з метою присвоєння науковим матеріалам цифрового ідентифікатора DOI. Отже, кожному тематичному номеру е-журналу «Імідж сучасного педагога» і всім статтям авторів присвоюється унікальний номер DOI із префіксом 10.33272/2522-9729 (табл. 2):

Таблиця 2

Тематика е-журналу ІСП за 2023–2024 рр.

Но-мер	Тематика е-журналу, 2023	К-сть стор.	К-сть статей	К-сть автор.	Ум.-др. арк.
№1 (208)	«Управління закладами дошкільної, основної, вищої освіти» https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-1(208)	92	17	20	10,7
№2 (209)	«Неперервна освіта в європейському просторі» https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-2(209)	128	17	29	14,9
№3 (210)	«Освіта в умовах воєнного стану: виклики, реалії, стратегії» https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-3(210)	114	16	34	13,3
№4 (211)	«Управління інноваційною діяльністю в умовах змін» https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-4(211)	159	23	34	18,5
№5 (212)	«Незламність української освіти в умовах війни» https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-5(212)	157	19	26	18,3
№6 (213)	«Інноваційний маркетинг на ринку освітніх послуг» https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)	150	21	31	17,4
	ВСЬОГО:	800	113	174	93,1

Подовження таблиці 2

	Тематика е-журналу, 2024				
№1 (214)	«Модернізація закладів освіти» https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1(214)	104	16	25	12,1
№2 (215)	«Міждисциплінарність в освіті» https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2(215)	166	22	34	19,3
ВСЬОГО:		270	38	59	31,4

Позитивним є й те, що е-журнал «Імідж сучасного педагога» включено до Index Copernicus (IC) – міжнародної наукометричної бази даних (Польща) із 2018 р. на сайті Index Copernicus Journals Master List.

Досить важливим у цьому напрямі є редакційна політика: дотримуватися рекомендацій Комітету з етики публікацій (COPE), Публікаційного етичного ресурсного набору (PERK) та рекомендацій Elsevier, а також досвіду закордонних та українських професійних спільнот, наукових організації та редакції (<http://publicationethics.org/>).

Index Copernicus Value (ICV) – показник, який використовується для оцінки наукових журналів більше, ніж за 100 критеріями. ICV забезпечує отримання всебічно відсортованого списку з-понад 22000 наукових журналів, доступних по всьому світу в рамках ICI Journals Master

List. Процес оцінки безкоштовний (проводиться восени кожного року), на нього можуть податись усі журнали, зареєстровані в базі даних ICI World of Journals.

ICV нашого е-журналу за 2018–2022 роки представлено у табл. 3:

Таблиця 3

ICV е-журналу «Імідж сучасного педагога»

Рік	2018	2019	2020	2021	2022
ICV	53,33	63,25	83,14	84,55	81,08

За табл. 3 спостерігаємо щорічне збільшення ICV е-журналу «Імідж сучасного педагога», лише у 2022 році, за часів повномасштабної війни з РФ, відбулося зменшення ICV.

Також визначенню індексів учених і видань сприяє Міжнародна пошукова система Google Scholar, де h-index оцінює науковий внесок ученого, одночасно оцінюючи його вплив. Він визначається як найбільше число, за яким автор був процитований стільки-то разів у такій-то кількості своїх робіт. При h-індексі понад 20 автор може вважатися експертом у своїй галузі.

Можна розрахувати h-індекс журналу. Це максимальна кількість статей, опублікованих журналом, які були процитовані багато разів у минулому. Журнали, які існують довше, як правило, мають вищий h-індекс. Представимо показники е-журналу «Імідж сучасного педагога» (табл. 4):

Таблиця 4

Визначення індексів е-журналу «Імідж сучасного педагога»

Рік	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024 станом на 11.05.2024
Статистика цитування	1087	1671	1946	2466	2746	3784	4160
h-index:	11	14	14	15	18	20	20
i10-index:	14	21	25	35	43	59	70

За табл. 4, спостерігаємо щорічне збільшення статистики цитувань, а також підвищення: h-index – 11(2018); 20(2023) – зріс у 1,8 разів; i10-index – 14(2018), 70(2024) – збільшився у 5 разів.

Практична реалізація зазначених вище досягнень е-журналу «Імідж сучасного педагога» має сприяти прискореному входженню до сучасної світової системи наукових комунікацій із метою гідного представлення в цій системі наукового потенціалу науково-педагогічних працівників Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського.

Інформаційний простір ІСП – це популяризація матеріалів е-журналу, яка сприяє доступу до повнотекстового архіву номерів, опублікованих українською мовою, зокрема на:

- 1) вебсайті журналу: <http://isp.pano.pl.ua>;
- 2) сайті Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського: <https://pano.pl.ua/elementor-2674/>
- 3) сайті Інститу педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України: <http://iprood.com.ua/image-of-the-modern-pedagogue/>;
- 4) на сайті Index Copernicus Journals Master List: <https://journals.indexcopernicus.com/representative/issue/list>;
- 5) сайті Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, Київ): http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=juu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=PREF=&S21COLORTERMS=0&S21STR=isp;
- 6) сайті бібліотеки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка: <http://poipro.pl.ua/en/nml/imidzh-suchasnoho-pedahoha>
- 7) сайті Обласного репозитарію освітніх ресурсів «Навчайся і навчай». URL: ed.pano.pl.ua тощо.

Погоджуємося з Л. Божук, що можливості мережі Інтернет у відображенні результатів наукової діяльності проявляються у вигляді: електронних видань, розміщених у мережі Інтернет – сучасна трансформація традиційних паперових наукових видань; вебсайтів науково-дослідних установ та організацій, у тому числі бібліотек і видавництва; міжнародних наукометричних баз даних, в яких розміщуються наукові доробки вчених і науковців із різних

країн світу; університетських та інститутських репозитаріях [3].

За Н. Фроловою, Л. Кашаєвою, інституційний репозитарій – це місце у мережі для збору, забезпечення збереження та розповсюдження в електронному форматі інтелектуальної продукції установи, зокрема, наукової [13].

Вікіпедія – вільна енциклопедія теж зазначає, що інституційний репозитарій – електронний архів для тривалого зберігання, накопичення та забезпечення довготривалого та надійного відкритого доступу до результатів наукових досліджень, що проводяться в установі [6].

Завдяки реалізації обласної програми «Розвиток освітнього простору Полтавщини» на 2021–2025 роки було створено Обласний репозитарій освітніх матеріалів для дистанційного компоненту освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти. Це електронний архів, що накопичує, систематизує, зберігає та забезпечує довготривалий відкритий доступ до творів шляхом їх архівування та самоархівування, є частиною електронних освітніх ресурсів Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, а також надає до них постійний безкоштовний повнотекстовий доступ у мережі Інтернет. Репозитарій має назву «Репозитарій освітніх ресурсів "Навчайся і навчай"» (ed.pano.pl.ua), де теж розміщуються й випуски ІСП.

Загальне управління Репозитарієм здійснює Координаційна рада. Створення, функціонування, технічну та програмну підтримку, збереження і захист електронних документів Репозитарію забезпечує центр підтримки дистанційної освіти і цифрової грамотності ПАНО ім. М.В.Остроградського.

Серед основних функцій Репозитарію – створення ефективного віртуального середовища для поліпшення рівня задоволення інформаційних запитів педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти щодо освітнього, навчально-методичного, наукового, довідково-інформаційного забезпечення освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти.

Із упевненістю підтверджуємо, що сучасна соціально-комунікаційна ситуація в науці характеризується розширенням і збагаченням каналів, засобів, інструментів інформаційного обміну. По-перше, розвиваються сучасні

телекомунікаційні системи і технології, що впливає на природу, об'єм і зміст інформації. По-друге, зростають роль і значення інформації та знань. По-третє, збільшується кількість міжнародних учасників процесу циркуляції наукової інформації і знань, значення порівняльних транснаціональних досліджень. По-четверте, удосконалюється використання результатів наукових досліджень і технічних засобів зі збору, концентрації, подання й узагальнення даних. По-п'яте, існуючі форми подання знань переносяться у нове технологічне середовище, формуються нові інструменти, засоби, форми інформаційної взаємодії у вигляді вебсторінок наукових установ, окремих учених, наукових журналів, наукових конференцій, дискусійних груп, форумів тощо, що сприяє виникненню нових відносин між автором, редактором, видавцем, бібліотечною установою і споживачем наукової інформації. Пошосте, принципово змінюється місія бібліотек: від збереження інформації до організації доступу в режимі реального часу і доставки інформації на робоче місце вченого [12].

Висновки з даного дослідження. Представлена у статті загальна характеристика електронного наукового фахового журналу «Імідж сучасного педагога» дає систематизовану теоретико-практичну базу дослідження, запровадження інноваційних методів, створення нового інструменту для науковця-педагога. Результати оцінювання технологічного рівня представленого в інформаційному просторі України електронного наукового фахового журналу «Імідж сучасного педагога», рекомендації стосовно його створення можуть бути корисними для проєктувальників і розробників електронних видань при виробленні підходів, методик щодо створення електронних інформаційних ресурсів.

Отже, можливості мережі Інтернет у наданні доступу до результатів наукових досліджень нині є надзвичайно широкими. Завдяки створенню електронних видань, публікаціям статей на сайтах видавництв, наданні доступу до наукової літератури через сайти бібліотек та інституційні репозитарії відбувається якісне наповнення та зростання інформаційно-комунікативного складника наукового світу. Наявність зазначених каналів поширення наукової інформації сприяє взаємообміну інформацією між освітянами, науковцями та дослідниками різних країн світу.

Вважаємо, що існуючі можливості мережі Інтернет – не остаточні, адже з кожним днем з'являються нові перспективні технології передавання, отримання та здобуття інформації.

Перспективи подальших розвідок. Нові вимоги до опублікування результатів дисертацій спонукають редакційну колегію електронного наукового фахового журналу «Імідж сучасного педагога» до активніших дій щодо приведення видань закладів неперервної освіти до рівня, визначеного нині нормативними документами.

Список використаних джерел

1. Білик Н. І. Від педагогічної майстерності Івана Зязюна до професійної компетентності редактора. *Трибуна*. 2023. № 2. С. 77–81. URL: <https://znannya.org.ua/index.php/okremi-statti/4128-tribuna-2-2023>
<https://drive.google.com/file/d/1v22Q-N5JSP120mVuVuAgXyJgGZNdwIN/view>
<https://znannya.org.ua/>
2. Благодетелева-Вовк С. Еволюція наукових видань, журналів та публікаційної активності в Україні. (2022). URL: <https://i-ua.tv/programs/tochka-zoru/70756-evoliutsiia-naukovykh-vydan-zhurnaliv-ta-publikatsiinoi-aktyvnosti-v-ukraini>
3. Божук Л. В. Можливості мережі Інтернет у відтворенні результатів освітньої та наукової діяльності. *Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття* : зб. матеріалів ІХ Міжнар. наук.-практ. конф., Одеса, 8–9 вересня 2016 року / під заг. ред. В. Г. Спрінсяна. Полтава : Сімон, 2016. С. 202–217. URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/22459/1>
4. Задорожна Н. Т., Омельченко Т. Г. Аналіз сучасного стану електронних наукових фахових видань. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2007. № 3. URL: <http://www.ime.edu.ua/net/em3/emg.html>
5. Зелюк В. В., Білик Н. І. Інноваційна діяльність журналу «Імідж сучасного педагога»: 20-річний ювілей. *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фах. журн. 2019. № 2 (185). С. 8–12. URL: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/165360/164783>
6. Інституційний репозитарій. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/інституційний_репозитарій
7. Кропачева Н. М. Електронні фахові видання з педагогіки в системі наукової періодики: стан і перспективи. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2014. Т. 39, № 1. С. 193–208. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/7239/2/978-3497-1-PB.pdf>
8. Лупаренко Л. А. Передумови переходу електронного наукового фахового видання на платформу Open Journal Systems. *Звітна наукова конференція Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України / ІТЗН НАПН України*. Київ, 2011. С. 59–60.
9. Положення про електронні наукові фахові видання. URL: http://www.nbu.gov.ua/law/04_vydan.html

10. Про затвердження Порядку формування Переліку наукових фахових видань України : наказ МОН України від 15.01.2018 № 32. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0148-18#Text>

11. Список українських наукових періодичних видань. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_українських_наукових_періодичних_видань#I

12. Сучасні педагогічні періодичні видання України. URL: <https://referatss.com.ua/work/suchasni-pedagogichni-periodichni-vidannja-ukraini/https://referatss.com.ua/work/suchasni-pedagogichni-periodichni-vidannja-ukraini/>

13. Фролова Н. М., Кашаєва Л. В. Інституційний репозитарій у інформаційному просторі університету. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5529/1/Frolova.pdf>

14. Ярошенко Т. Електронні журнали: нові можливості для бібліотек України. *Бібліотечний форум України*. 2004. № 2 (4). С. 15–18.

References

1. Bilykm, N. I. (2023). Vid pedahohichnoi maisternosti Ivana Ziaziuna do profesiinoi kompetentnosti redaktora [From the pedagogical skill of Ivan Zyazyun to the professional competence of the editor]. *Trybuna [Tribune]*, 2, 77-81. Retrieved from <https://znannya.org.ua/index.php/okremistatti/4128-tribuna-2-2023> <https://drive.google.com/file/d/1v22Qx-N5JSP120mVuVuAgXyJgGZNdwIN/view>

2. Blahodietielieva-Vovk, S. (2022). *Evolutsiia naukovykh vydan, zhurnaliv ta publikatsiinoi aktyvnosti v Ukraini [Evolution of scientific publications, magazines and publishing activity in Ukraine]*. Retrieved from <https://i-ua.tv/programs/tochka-zoru/70756-evolutsiia-naukovykh-vydan-zhurnaliv-ta-publikatsiinoi-aktyvnosti-v-ukraini> [in Ukrainian].

3. Bozhuk, L. V. (2016). Mozhlyvosti merezhi Internet u vidtvorenni rezultativ osvithoi ta naukovoї diialnosti [Possibilities of the Internet in reproducing the results of educational and scientific activities]. In V. H. Sprinsian (Ed.), *Informatsiina osvita ta profesiino-komunikatyvni tekhnolohii XXI stolittia [Information education and professional communication technologies of the 21st century]: zb. materialiv IX Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (pp. 202-217). Poltava: Simon. Retrieved from <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/22459/1> [in Ukrainian].

4. Zadorozhna, N. T., & Omelchenko, T. H. (2007). Analiz suchasnoho stanu elektronnykh naukovykh fakhovykh vydan. [Analysis of the current state of electronic scientific specialists]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia [Information technologies and teaching aids]*, 3. Retrieved from <http://www.ime.edu.ua.net/em3/emg.html> [in Ukrainian].

5. Zeliuk, V. V., & Bilyk, N. I. (2019). Innovatsiina diialnist zhurnaluv «Imidzh suchasnoho pedahoha»: 20-richnyi

yuvilei [Innovative activity of the magazine "Image of a modern teacher": 20-year anniversary]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 2 (185), 8-12. Retrieved from <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/165360/164783> [in Ukrainian].

6. *Instytutsiinyi repozytarii [Institutional repository]*. Material z Vikipedii – vilnoi entsyklopedii. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/інституційний_репозитарій [in Ukrainian].

7. Kropocheva, N. M. (2014). Elektronni fakhovi vydannia z pedahohiky v systemi naukovoї periodyky: stan i perspektyvy [Electronic specialist publications on pedagogy in the system of scientific periodicals: status and prospects]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia [Information technologies and teaching aids]*, 39, 1, 193-208. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/7239/2/978-3497-1-PB.pdf> [in Ukrainian].

8. Luparenko, L. A. (2011). Peredumovy perekhodu elektronnoho naukovoho fakhovoho vydannia na platformu Open Journal Systems [Prerequisites for the transition of an electronic scientific publication to the Open Journal Systems platform]. In *Zvitna naukova konferentsiia Instytutu informatsiinykh tekhnolohii i zasobiv navchannia NAPN Ukrainy [Report scientific conference of the Institute of Information Technologies and Teaching Aids of the National Academy of Sciences of Ukraine]* (pp. 59-60). Kyiv [in Ukrainian].

9. *Polozhennia pro elektronni naukovy fakhovi vydannia [Provisions on electronic scientific publications]*. Retrieved from http://www.nbuv.gov.ua/law/04_vydan.html [in Ukrainian].

10. *Pro zatverdzhennia Poriadku formuvannia Pereliku naukovykh fakhovykh vydan Ukrainy [On the approval of the Procedure for the formation of the List of scientific and specialized publications of Ukraine]: nakaz MON Ukrainy vid 15.01.2018 № 32*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0148-18#Text> [in Ukrainian].

11. *Spysook ukrainskykh naukovykh periodychnykh vydan [List of Ukrainian scientific periodicals]*. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_українських_наукових_періодичних_видань#I [in Ukrainian].

12. *Suchasni pedahohichni periodychni vydannia Ukrainy [Modern pedagogical periodicals of Ukraine]*. Retrieved from <https://referatss.com.ua/work/suchasni-pedagogichni-periodichni-vidannja-ukraini/https://referatss.com.ua/work/suchasni-pedagogichni-periodichni-vidannja-ukraini/> [in Ukrainian].

13. Frolova, N. M., & Kashaieva, L. V. *Instytutsiinyi repozytarii u informatsiinomu prostori universytetu [Institutional repository in the information space of the university]*. Retrieved from <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5529/1/Frolova.pdf> [in Ukrainian].

14. Yaroshenko, T. (2004). Elektronni zhurnaly: novi mozhlyvosti dlia bibliotek Ukrainy [Electronic journals: new opportunities for Ukrainian libraries]. *Biblioteknyi forum Ukrainy [Library Forum of Ukraine]*, 2 (4), 15-18 [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 21.03.2024

УДК 378:001

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2\(215\)-19-23](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2(215)-19-23)

Слухенська Руслана Василівна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри
 медицини катастроф та військової медицини,
 Буковинський державний медичний університет, Україна

Ruslana Slukhenska,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
 at the Department of Disaster Medicine and Military Medicine,
 Bukovinian State Medical University, Ukraine

E-mail: slyruslana@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7308-9566>

Бірюк Ігор Григорович,

кандидат медичних наук, доцент, завідувач кафедри
 медицини катастроф та військової медицини,
 Буковинський державний медичний університет, Україна

Ihor Biriuk,

Candidate of Medical Sciences, Associate Professor,
 Head of the Department of Disaster Medicine and Military Medicine,
 Bukovinian State Medical University, Ukraine

E-mail: biryuk.igor@bsmu.edu.ua

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-3032-8202>

Назимок Євгенія Вікторівна,

кандидатка медичних наук, доцентка кафедри
 медицини катастроф та військової медицини,
 Буковинський державний медичний університет, Україна

Yevheniia Nazymok,

Candidate of Medical Sciences, Associate Professor
 at the Department of Disaster Medicine and Military Medicine,
 Bukovinian State Medical University, Ukraine

E-mail: nazymok.evheniia@bsmu.edu.ua

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5890-5118>

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІСТЬ У СУЧАСНОМУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

A Аналізуються переваги міждисциплінарного підходу у сучасному науково-педагогічному дискурсі. Зазначається, що за умов динамічного соціокультурного розвитку освітній процес повинен використовувати відповідні методологічні елементи для збереження актуальності та якості. Використання міждисциплінарності дозволяє забезпечити інтегральні компетенції, які є особливо актуальними у сучасній освіті. Водночас, міждисциплінарність є запорукою синергетичної взаємодії фундаментальних і гнучких навичок, які набуваються в ході навчання. Розкривається важливість кореляції технологічного, природничого та соціально-гуманітарного кластерів науки задля формування цілісності знань. Результати наукової розвідки вказують на необхідність залучення міждисциплінарних принципів у стратегії розвитку освіти майбутнього. Отже, міждисциплінарність актуалізує синергію наукового потенціалу, яка покликана збалансувати розвиток освітньої сфери.

Ключові слова: міждисциплінарність; освітні стратегії; синергетика; педагогічна активність

INTERDISCIPLINARY IN MODERN
SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL DISCOURSE

S The advantages of the interdisciplinary approach in modern scientific and pedagogical discourse are analyzed. It should be noted that under the conditions of dynamic sociocultural development, the educational process must use appropriate methodological elements to maintain relevance and quality. The use of interdisciplinarity makes it possible to provide integral competencies that are especially relevant in modern education. Interdisciplinarity is the key to the synergistic interaction of fundamental and flexible skills acquired during training. The importance of the correlation of technological, natural, and social-humanitarian clusters of science for the integrity of knowledge is revealed. The results of scientific research indicate the need to involve interdisciplinary practices in the strategy of future education development. Therefore, interdisciplinarity actualizes the synergy of scientific potential, which is designed to balance the development of the educational sphere.

Keywords: interdisciplinarity; educational strategies; synergy; pedagogical activity

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими практичними завданнями. Сучасна наукова картина світу перебуває у процесі трансформації, оскільки традиційна парадигма знання перебуває під суттєвим тиском зовнішніх чинників, серед яких домінують інформаційно-цифрові технології та плюралістичний полікультурний вектор розвитку суспільства. Нові реалії вимагають від освітньої сфери аналогічної перебудови, оскільки освітній процес повинен відповідати вимогам часу та готувати фахівців, компетенції яких будуть актуальні та затребувані.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Науково-педагогічний дискурс доволі активно обговорює проблему інтеграції наук у контексті організації освітніх стратегій [1]. Сучасні дослідження актуалізують пошук нових методологічних підходів, які дозволять трансформувати освітній процес відповідно до вимог часу.

Наукові знання стрімко розширюються та відзначаються інтенсивністю практичного застосування, що потребує якомога швидшого їхнього залучення до навчальних програм. Період філософського осмислення нових сенсів освітньої активності [3] поступово змінюється періодом практично-орієнтованих шляхів внесення до освітнього процесу наукових інновацій [2]. Найприйнятнішим для освітньої спільноти є процес синтезу знань у міждисциплінарній парадигмі [10].

Проблеми взаємодії наукового знання порушені в працях, які аналізують інноваційні освітні формати, зокрема STEM-освіту [5]. Міждисциплінарність в освіті актуалізується у багатьох сегментах, зокрема в соціально-економічному вимірі знання [7], природничо-науковому кластері [6], системі гуманітарних знань [8], морально-психологічному аспекті [9].

Педагогічний дискурс охоплює все більше наукових сфер, долучаючи їх до універсальної моделі освіти сталого розвитку.

Формулювання цілей статті. Мета наукової розвідки полягає у висвітленні переваг міждисциплінарності в освітньому процесі та актуалізації процесу інтеграції наук у контексті набуття здобувачами освіти відповідних компетенцій (інтегральних, загальних, спеціальних).

Завдання дослідження концентрується навколо потреби внесення результатів міждисциплінарної активності до освітніх стратегій.

Викладення основного матеріалу дослідження. Освітня система потребує постійного оновлення існуючих методологічних, організаційних і методологічних підходів в організації освітнього процесу. Науковий кластер є запорукою формування фундаментальних знань, тому статус науки в освітньому процесі є одним із визначальних факторів якості освіти. Освітня діяльність визначає позиціонування наукового кластеру задля забезпечення цілісності та стійкості знань здобувачів освіти. Трансформація взаємин освіти та науки в педагогічному дискурсі відбувається постійно, а у період динамічного соціокультурного розвитку можна стверджувати про змінність фактично в режимі онлайн. За таких умов постає нагальна потреба у регулятивах, які спроможні корелювати розвиток освіти та науки.

Зважаючи на інтенсивний розвиток науки, освіта потребує стабілізованих інструментів, оскільки в освітніх програмах і планах доволі складно передбачити всі інноваційні процеси. Міждисциплінарність у цьому контексті виступає своєрідним збалансованим елементом, оскільки дозволяє знаходити відповіді на актуальні питання завдяки синергії наукового знання. До прикладу, якщо навчальні стратегії не встигають за стрімким розвитком окремого сегменту якоїсь науки, то

для них формується своєрідний синтез наукових знань (цієї науки або ж суміжних із нею наук), які дозволяють тлумачити проблему в контексті інновацій (а не безпосередньо інноваційність). Такий сценарій можливо реалізувати завдяки залученню інтеграційної наукової активності.

Зазначається, що використанню міждисциплінарного підходу в науково-педагогічній діяльності передувала потужна світоглядна підтримка інтеграційної активності [3]. Філософія міждисциплінарності позиціонувалася як відповідь стрімкому науково-синергетичному процесу, який актуалізував взаємодію природничого, технічного, гуманітарного та соціального знання.

Міждисциплінарність характерна й безпосередньо для педагогічної діяльності, оскільки забезпечує формування відповідних компетенцій, які дозволяють виходити за рамки класичної освітньої парадигми. Вплив інформаційно-цифрових технологій особливо посилюється останнім часом, що зумовлює потребу залучення цього сегменту до навчальної активності.

Міждисциплінарність актуалізується в кількох освітніх сегментах:

- навчально-методичному;
- науково-пізнавальному;
- організаційно-академічному;
- культурно-світоглядному.

Мультидисциплінарність традиційно позиціонується як складник мультикультурного виміру. Проте, в науково-педагогічному дискурсі міждисциплінарність є запорукою формування принципів індивідуалізації навчання [2].

Для сучасного дизайну освіти потрібна теорія навчання, яка може скеровувати нас у створенні шкіл і класів, де відбуватиметься глибоке навчання, де задіяні всі учні [9].

Освіта сталого розвитку є домінуючим пріоритетом розвитку цієї сфери в глобальному розумінні. Парадоксально, але й сталість освіти на сучасному цивілізаційному етапі можливо досягти лише завдяки динаміці. Міждисциплінарність дозволяє досягти стабільності та збалансування за умов перманентності соціокультурного розвитку. Інтеграція наукового потенціалу дозволяє компенсувати недоліки гуманітарного характеру досягненнями технічних чи природничих наук, або ж нівелювати загрози технологізації гуманітарними та соціальними цінностями.

Яскравим прикладом успішності міждисциплінарного підходу в педагогіці є навчальне середовище STEM-освіти [5]. Сучасні тенденції технологізації отримали підтримку гуманітарного, природничого та соціального кластеру в освітньому просторі, що дозволило сформувати інноваційні дисципліни: біоінженерію, робототехніку, нейронауку, цифрову грамотність тощо. Проте, міждисциплінарність актуалізована не лише в інноваційних форматах, а й у класичних фундаментальних науках. Зокрема, у фінансово-економічному кластері наявна база знань удосконалюється завдяки технологічно-цифровим і соціальним вимірам [7].

З іншого боку, природничий кластер наукового знання отримав додатковий стимул для розвитку, оскільки був підсилений технологічним арсеналом і гуманітарним обґрунтуванням [6].

Для гуманітарних наук міждисциплінарність забезпечує структурування відповідально до сучасних глобалізаційних тенденцій [8].

Синергія наукового потенціалу має особливе значення для освітнього процесу, оскільки вона по-новому позиціонує пізнавальну активність його учасників. При врахуванні міждисциплінарних контекстів вибудовується нова наукова парадигма, яка керується принципами плюралізму, самоорганізації та взаємодії. Освітня активність стає майданчиком для реалізації позитивних аспектів міждисциплінарного дискурсу, оскільки завдяки йому підвищується рівень якості освіти.

Міждисциплінарні принципи відповідають глобальним мультикультурним трендам, які характерні для сучасного соціокультурного простору [1].

Освіта як і будь-яка інша сфера суспільної активності потребує трансформацій в короткостроковій і довгостроковій перспективі [10].

Цивілізаційний розвиток характеризується динамічністю та не прогнозованістю, тому потреба в інструменті, який інтегруватиме надбання різних наукових кластерів є необхідністю освітнього розвитку.

Незважаючи на те, що міждисциплінарність відносно недавно посіла місце в науково-педагогічному дискурсі, вже зараз формуються перспективні напрями розвитку цього формату. Зокрема, йдеться про трансдисциплінарний підхід, який не лише організовує взаємодію між науками,

але й дозволяє запозичувати їхні методологічні інструменти для вирішення складних завдань [4]. Такі моделі потребуватимуть змін у системі освітньої підготовки, оскільки кардинально змінюють природу різних компетенцій, які здобуваються в ході навчання.

Висновки. Отже, науково-педагогічний дискурс потребує інноваційних рішень задля забезпечення актуальності освітнього процесу. Досягнення науки повинні інтегруватися до освітнього виміру, не руйнуючи фундаментальних основ цієї сфери. Освіта ж задля формування належного рівня актуальності та якості своєї цільової активності, повинна реагувати на наукові трансформації. Використання міждисциплінарного підходу дозволяє корелювати інноваційний науковий поступ і фундаментальні освітні стратегії.

Синергія природничого, технічного, гуманітарного та соціального знання формує нові принципи інтегральних, загальних і спеціальних компетенцій, які здобуваються в ході навчання. Міждисциплінарний дискурс формує нові формати в навчально-методичному, науково-пізнавальному та організаційно-інституційному вимірах освітньої діяльності.

Перспективи подальших розвідок. Міждисциплінарність розвивається в унісон із тенденціями розвитку соціокультурного простору. Відтак, освітня система активно залучає міждисциплінарні теоретико-методологічні та практично-орієнтовані характеристики знання та формує передумови для їхньої трансформації в освітній сфері. Довівши затребуваність інтегративного вектору наукової синергії в освітньому середовищі, міждисциплінарність розвиватиметься як у внутрішньоосвітньому, так і в науково-освітньому, технологічно-освітньому чи світоглядно-освітньому вимірі.

Список використаних джерел

1. Желанова В. Впровадження стратегії міждисциплінарності в сучасній вищій освіті. *Науковий вісник Ужгородського університету. Педагогіка. Соціальна робота*. 2021. № 1. С. 477–480. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.48.477-480>
2. Кузан К. Модернізація вищої освіти: індивідуалізація та міждисциплінарність. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2019. № 14. С. 340–346. DOI: <https://doi.org/10.31499/2307-4914.14.2016.163755>
3. Коновальчук І. Міждисциплінарний підхід у дослідженні проблем педагогічної інноватики.

Interdyscyplinarnosc pedagogiki i jej subdyscypliny. 2013. С. 261–269. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/12120>

4. Макух Д. Міждисциплінарний підхід як інноваційна стратегія сучасної вищої школи. *Молодий вчений*. 2023. № 6. С. 51–55. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-6-118-11>
5. Морзе Н., Струтинська О., Умрик М. Освітня робототехніка як перспективний напрям розвитку STEM-освіти. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2018. № 5. С. 178–187. DOI: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2018.5.178187>
6. Сальник І., Сірик Е. Міждисциплінарна природнича освіта як засіб формування мета-компетентностей. *New Factors For The Development Of Natural Sciences In Ukraine And Eu Countries*. 2023. С. 205–220. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-288-3-10>
7. Ступницький О., Приятельчук О. Міждисциплінарний підхід до формування універсальних компетенцій у процесі вивчення дисциплін освітньої програми «Міжнародний бізнес». *Економіка та суспільство*. 2021. № 25. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-47>
8. Устінова В. Міждисциплінарний підхід при структуруванні змісту гуманітарних дисциплін. *Educational Dimension*. 2016. № 48. С. 89–92. DOI: <https://doi.org/10.31812/educdim.v48i0.2397>
9. Nasir N., Lee C., Pea R., McKinney de Royston M. Rethinking Learning: What the Interdisciplinary Science Tells Us. *Educational Researcher*. 2021. № 50, вип. 8. С. 557–565. DOI: <https://doi.org/10.3102/0013189X211047251>
10. Nelson N., King J. Discourse synthesis: Textual transformations in writing from sources. *Reading and Writing*. 2023. № 36. С. 769–808. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11145-021-10243-5>

References

1. Zhelanova, V. (2021). Vprovadzhennia stratehii mizhdystsyplinarnosti v suchasni vyshchii osvity [Implementation of the strategy of interdisciplinarity in modern higher education]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Pedagogika. Sotsialna robota [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Pedagogy. Social work]*, 1 (48), 477-480. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.48.477-480> [in Ukrainian].
2. Konovalchuk, I. (2013). Mizhdystsyplinarnyi pidkhid u doslidzhenni problem pedahohichnoi innovatyky [An interdisciplinary approach in the study of the problems of pedagogical innovation]. *Interdyscyplinarnosc pedagogiki i jej subdyscypliny*, 261-269. Retrieved from: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/12120> [in Ukrainian].
3. Kuzan, K. (2019). Modernizatsiia vyshchoi osvity: indyvidualizatsiia ta mizhdystsyplinarnist [Modernization of higher education: individualization and interdisciplinarity]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia [Problems of modern teacher training]*, 14, 340-346. DOI: <https://doi.org/10.31499/2307-4914.14.2016.163755> [in Ukrainian].
4. Makukh, D. (2023). Mizhdystsyplinarnyi pidkhid yak innovatsiina stratehiia suchasnoi vyshchoi shkoly [An interdisciplinary approach as an innovative strategy of a modern higher school]. *Molodyi vchenyi [Young scientist]*, 6, 51-55.

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-6-118-11> [in Ukrainian].

5. Morze, N., Strutynska, O., & Umryk, M. (2018). Osvitnia robototekhnika yak perspektyvnyi napriam rozvytku STEM-osvity [Educational robotics as a promising direction for the development of STEM education]. *Vidkryte osvितnie e-seredovyshche suchasnoho universytetu [Open educational e-environment of the modern university]*, 5, 178-187. DOI: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2018.5.178187> [in Ukrainian].

6. Salnyk, I., & Siryk, E. (2023). Mizhdystsyplinarna pryrodnycha osvita yak zasib formuvannia meta-kompetentnosti [Interdisciplinary science education as a means of forming meta-competencies]. *New Factors For The Development Of Natural Sciences In Ukraine And Eu Countries*, 205-220. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-288-3-10> [in Ukrainian].

7. Stupnytskyi, O., & Pryiatelchuk, O. (2021). Mizhdystsyplinarnyi pidkhd do formuvannia universalnykh kompetensii u protsesi vyvchennia dystsyplin osvitnoi prohramy «Mizhnarodnyi biznes» [An interdisciplinary approach to the formation of universal competencies in the process of studying

the disciplines of the educational program "International Business"]. *Ekonomika ta suspilstvo [Economy and society]*, 25. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-47> [in Ukrainian].

8. Ustinova, V. (2016). Mizhdystsyplinarnyi pidkhd in strukturuvanni zmistu humanitarnykh dystsyplin [Interdisciplinary approach in structuring the content of the humanities]. *Educational Dimension*, 48, 89-92. DOI: <https://doi.org/10.31812/educdim.v48i0.2397> [in Ukrainian].

9. Nasir, N., Lee, C., Pea, R., & McKinney de Royston, M. (2021). Rethinking Learning: What the Interdisciplinary Science Tells Us. *Educational Researcher*, 50 (8), 557-565. DOI: <https://doi.org/10.3102/0013189X211047251>

10. Nelson, N., & King, J. R. (2023). Discourse synthesis: Textual transformations in writing from sources. *Reading and Writing*, 36, 769-808. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11145-021-10243-5>

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 17.02.2024

Ростока Марина Львівна,

кандидатка педагогічних наук, старша дослідниця,
завідувачка відділу наукового
інформаційно-аналітичного супроводу освіти,
Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В. О. Сухомлинського НАПН України, м. Київ, Україна

Marina Rostoka,

Ph.D (in Education), Senior Researcher,
Head of the Department of Scientific Information
and Analytical Support of Education,
V. Sukhomlynskyi State Scientific and Educational
Library of Ukraine NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

E-mail: marilvross@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1891-5482>

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО СУПРОВОДУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ І ОСВІТИ СЬОГОДЕННЯ

A Стаття має оглядово-аналітичний зміст, де порушено проблему інформаційно-аналітичного супроводу психологічної науки і освіти, ускладнену соціально-турбулентним впливом воєнних реалій і глобальної цифрової трансформації на суспільство загалом, а на українську науку і освіту зокрема. Автором наведено результати аналітичних розвідок із вивчення джерельних масивів психолого-педагогічної, науково-психологічної, навчально-практичної, методичної та інформаційної літератури.

Розкрито методологічні засади інформаційно-аналітичного супроводу психологічної науки та освіти в умовах сьогодення, а саме: встановлено причини та цілі розвитку української психології воєнного періоду, принципи та напрями зосередження уваги вчених і практиків, проаналізовано окремі результати досліджень, прогнозовано наслідки та подано певні висновки на основі вивчення досвіду досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців.

Зосереджено увагу на розвитку психології під впливом запроваджених освітніх реформ в умовах воєнного стану. Зроблено акцент на констатувальних вимірах наукових досліджень відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.

Ключові слова: інформаційно-аналітичний супровід; психологічна наука і освіта; цифрова трансформація; деструктивні наслідки воєнного стану; методологічні засади

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT OF CURRENT PSYCHOLOGICAL SCIENCE AND EDUCATION

S The article has a review and investigative content, where the problem of information and analytical support of psychological science and education is raised, complicated by the socially turbulent influence of military realities and global digital transformation on society as a whole, and on Ukrainian science and education in particular. The author presents the results of analytical investigations on the study of source sets of psychological-pedagogical, scientific-psychological, educational-practical, methodical, and informational literature.

The methodological principles of informational and analytical support of psychological science and education in today's conditions are disclosed. Namely: the causes and goals of the development of Ukrainian psychology during the war period, the principles, and areas of focus of attention of scientists and practitioners are established, individual research results are analyzed, consequences are predicted, and certain conclusions are presented based on the research experience of domestic and foreign scientists.

Attention is focused on the development of psychology under the influence of introduced educational reforms under martial law. Emphasis is placed on defining the dimensions of scientific research at the Department of Scientific Information and Analytical Support of the V. Sukhomlynskyi State Scientific and Educational Library.

Keywords: information and analytical support; psychological science and education; digital transformation; destructive consequences of martial law; methodological principles

Актуальність проблеми у загальному вигляді.

Становлення і розвиток вітчизняної психології як науки характеризується появою наукових психологічних шкіл, напрямів, концепцій, кульмінаційний розвиток яких в українському

науково-освітньому просторі нині набуває свого апогею саме у воєнний період і матиме тенденції підвищення вагомості науково-практичного здобутку із цього напрямку у повоєнні часи. У цьому контексті певну вагомість матиме

спрямування теоретичних й експериментальних досліджень психологічної науки на розроблення/оновлення її категоріально-поняттєвого апарату (актуалізуються такі психологічні термінополя, як-от: резилієнс, ментальне здоров'я, посттравматичне зростання тощо) та виявлення об'єктивних законів і закономірностей, яким підпорядковані всі процеси та явища постмодерного науково-освітнього простору в цифровому вимірі. Відповідно до цього закони розкривають стійкі, суттєві зв'язки між явищами дійсності, сукупність яких становить зміст психологічної освіти, дає змогу формулювати нові наукові проблеми і здійснювати прогнози щодо подальшого майбутнього інформаційно-аналітичного супроводу психологічних і психолого-педагогічних досліджень.

Відтак, специфіка психології, як і будь-якої іншої науки, відображається в характері її законів. Натомість воєнний стан сьогоденної України спричиняє тривалу стресову ситуацію, призвичаїтися до якої не можна шляхом акцентованих соціальних комунікацій. Крім того, виклики глобальної цифрової трансформації суспільств накладають певний відбиток і привносять свої корективи, утворюючи соціально-турбулентні потоки.

Отже, на всіх рівнях та в усіх науково-освітніх середовищах, зокрема серед психолого-орієнтованих суб'єктів освітньої діяльності, в установах чи організаціях, вивчення сутності психологічних явищ в умовах воєнного стану та психології війн відображається у багатогранному науковому доробку вітчизняних і зарубіжних дослідників цих проблем.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Чільне місце у дослідженні інформаційно-аналітичного супроводу психологічної науки і освіти у воєнний із прогнозами на повоєнний час України, враховуючи запити цифрової трансформації суспільства, посідають праці науковців провідних інституцій Національної академії педагогічних наук України: Інституту соціальної і політичної психології НАПН України (Г. Бевз, В. Васютинський, П. Гнатенко, П. Горностай, І. Губеладзе, Л. Найдюнова, М. Слюсаревський, О. Суший, В. Татенко, Т. Титаренко); Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України (І. Данилюк, О. Завгородня, Л. Карамушка, О. Коқун,

С. Максименко, Н. Максимова, Л. Сердюк, М. Смульсон, В. Турбан, Н. Чепелева); Інституту проблем виховання НАПН України (І. Бех, Н. Гавриш, Л. Канішевська, В. Шахрай); Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України (А. Душка, В. Засенко, А. Колупаєва, І. Омельченко, Л. Прохоренко, В. Шевченко); Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (О. Ігнатович, Е. Помиткін, В. Рибалка); Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи (Ю. Бондарук, І. Марухина, В. Панок, В. Предко, Д. Романовська, Н. Сосновенко, С. Шандрук).

Також окремі аспекти інформаційно-аналітичного супроводу психологічної науки і освіти у воєнний і повоєнний періоди висвітлено у працях зарубіжних дослідників, як-от: Н. Андреасен, В. Ардіно, Р. Ель Баба, К. Декерс, К. Дженсен, Б. Дуроді, І. Йосеп, Е. Колуччі, М. Молендайк, К. Немерофф, Д. Уейнрайт, Дж. Хенкельманн, Р. Хікмат, М. Шахаб, Дж. Шерін та ін.

Проте, на нашу думку, проблемі визначення й обґрунтування методологічних засад інформаційно-аналітичного супроводу, зокрема в умовах цифрової трансформації психологічної науки і освіти, її розвитку в умовах воєнного періоду з визначенням стратегічних напрямів повоєнного часу, в існуючому науковому доробку дослідників приділено недостатню увагу. Адже нині, як ніколи, психолого-орієнтовані масиви будь-якого походження, які у великій кількості починають з'являтися в мережевому просторі інтернету, потребують глибинного наукового підходу щодо оброблення, узагальнення і систематизації та надання цим ресурсам історіографічного та джерелознавчого змісту. Тобто інформаційно-аналітичний супровід психологічної науки і освіти, зокрема забезпечення потенційного користувача психолого-орієнтованою джерельною базою у вигляді аналітичних, реферативних, бібліографічних, бібліометричних ресурсів, приведених до певної логічної системи представлення контекстів інформації, є необхідним і своєчасним в умовах сьогодення аспектом.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Психологічна наука України, як і в

більшості країн світу, перебувають у динамічному стані глобальної цифрової трансформації науково-освітнього простору. У той же час, укорінені моделі, методи, форми та психологічний контент, зокрема щодо інформаційного забезпечення освіти воєнного і повоєнного періодів України, також набувають радикальних змін.

На основі результатів аналізу джерельної бази, виявлено, що є досить актуальною проблематика інформаційно-аналітичного супроводу психологічної науки і освіти, зокрема в умовах цифрової трансформації й воєнного стану України, яка перебуває в полі зору представників різних наукових напрямів, зокрема психолого-педагогічного, освітньо-політичного, інженерно-психологічного, філософського та соціального.

Метою статті є порушення проблеми визначення та обґрунтування методологічних засад інформаційно-аналітичного супроводу психологічної науки і освіти в умовах цифрової трансформації та форсмажору (посткарантинні обмеження, воєнний стан, вимушена міграція, евакуація тощо) шляхом аналітично-оглядових розвідок, узагальнення та систематизації джерельного масиву та існуючих практико-орієнтованих цифрових ресурсів психологічного й психолого-педагогічного спрямування.

Викладення основного матеріалу. Вивчення теоретичних, методологічних і методичних аспектів інформаційно-аналітичного супроводу психологічної науки у воєнний і повоєнний час, питання створення й раціонального застосування державної політики щодо психологічного супроводу організацій, підприємств, закладів освіти, наукових установ є досить актуальним, але й ще не повною мірою з'ясованим, дослідженим та узагальненим. У цьому контексті вагомими для дослідження психологічної науки і освіти у воєнний і повоєнний періоди України є праці українських науковців, у яких виокремлено різні аспекти психосоціального супроводу індивіда в умовах травматичного впливу, зокрема: О. Басенко (психологічне переживання підлітками стресових подій воєнних конфліктів) [4]; Я. Раєвська (психологія роботи з внутрішньо переміщеними особами) [15]; В. Савінов (застосування технології плейбектеатру з метою відновлення великих груп після значних травматичних впливів) [16] та ін.

У науковому доробку сучасних психологів і педагогів значне місце посідають технології,

що полегшують адаптаційні можливості індивіда до стресових умов і подолання впливу посттравматичних ситуацій на особистість. З огляду на це науковці і практики розробляють велику кількість методичних матеріалів для педагогів із метою полегшення роботи з дітьми та дорослими в умовах невизначеності: С. Богданов, Т. Гніда, О. Залеська, Н. Лунченко, В. Панок, В. Соловйова (корекційно-розвивальна програма підвищення стійкості до переживання наслідків стресу дошкільнятами і школярами після психотравматичних подій) [9]; Л. Бебеза, Г. Приб, Я. Раєвська (соціально-психологічні особливості адаптації особистості в умовах бойових дій) [14; 15]; Р. Г'ештад, Т. Григораш, Л. Гупт, А. Дирегров, І. Лисенко, М. Мікель, Ш. Перрін, В. Поуль, П. Сміт, І. Трубавіна, В. Юле та ін. (техніки подолання негативних станів у дітей у період війни) [1; 8], О. Флярковська (психологічна допомога учасникам освітнього процесу в період воєнного і повоєнного часу) [19] та ін.

До ефективних практико-орієнтованих матеріалів у контексті інформаційно-аналітичного забезпечення визначено адаптивний психологічний інструментарій тренінгів, занять, вправ таких, як: от: вправи і техніки для трансформації травми на різних етапах її переживання (*Р. Мороз*) [1, с. 127]; заняття «Обережно – незнайомці!» (*І. Дембінська*) [1, с. 203]; тренінг «Відновлення внутрішніх ресурсів педагогів та самопомога в складних життєвих ситуаціях» (*В. Поуль*) [1, с. 85]; конспект психологічного заняття з дітьми на тему «Діти дошкільного віку в екстремальних ситуаціях. Самопомога» (*Г. Тютюнник*) [1, с. 166]; програма для роботи з внутрішньо переміщеними дітьми «Мій безпечний і щасливий світ» (*І. Лисенко*) [1, с. 97]; цикл розвивальних занять для дітей середнього дошкільного віку з подолання наслідків посттравматичних стресових розладів (ПТСР) (*Т. Григораш*) [1, с. 109] тощо.

Заслужують на увагу ідеї Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи, дослідники якого вважають, що важливою умовою створення й функціонування якісної української системи освіти у повоєнний період є психічне здоров'я всіх суб'єктів освітнього процесу, зокрема педагогічних працівників закладів освіти. Тому надання психологічної та соціально-педагогічної допомоги педагогічним працівникам закладів

освіти в умовах воєнного стану та у повоєнний період має стати пріоритетним фактором інформаційно-аналітичного супроводу діяльності психологічних служб у цифровому вимірі. Ними висвітлено способи діагностики, профілактики і терапії емоційного (професійного) вигорання педагогів, приділено увагу підвищенню рівня психологічної культури педагогів під час роботи з дітьми, формуванню комунікативних навичок і формуванню життєстійкості й стресостійкості в умовах невизначеності [11].

Досить репрезентативними є матеріали, представлені дослідниками Інституту освітньої аналітики в інформаційно-аналітичному збірнику «Освіта в умовах воєнного стану». Авторами представлено інструментарій інформаційно-аналітичного забезпечення освіти в умовах воєнного стану та окреслено перспективи її цифровізації й розвитку у повоєнний період. Дослідники зауважують на викликах системі освіти України у бурхливих реаліях сьогодення за різними напрямками, акцентують увагу на ризиках, актуалізують проблему психологічної допомоги дітям, які постраждали внаслідок військових дій, розкривають особливості психологічної підтримки суб'єктів освітнього процесу. Автори зазначають, що тяжкий психологічний стан суб'єктів освітнього процесу є однією зі серйозних проблем, що створює перешкоди у забезпеченні якості освіти. Вони наголошують на тому, що педагоги і здобувачі освіти, які постраждали від військових дій, потребують системної психологічної підтримки. Зазначено, що окреслено першочергові пріоритети розв'язання таких завдань: розроблення й упровадження програм психологічної реабілітації, адаптації й підтримки, залучення й підготовки психологів, надання інформаційної підтримки освітнього процесу в умовах воєнних реалій тощо [12].

Також у науковій спільноті нині досить гостро постає питання пошуку нових шляхів інформаційно-аналітичного супроводу цифрової трансформації психологічної науки і освіти у воєнний і повоєнний періоди України. Зокрема, науковці аналізують набутий досвід із цифрової трансформації у сфері психологічної науки і освіти та розробляють нові моделі існування суспільства в кризових ситуаціях, роботі з травмами та з посттравматичними синдромами. Дослідники стверджують, що сучасний освітній простір

потребує психологічної підтримки для учасників освітнього процесу, а цифровізація є одним з найбільших подразників психологічної стійкості в освітній системі [13]. Наприклад, В. Тогобицька наголошує на тому, що цифрова трансформація є соціально-політичним завданням у широкому значенні, а не лише технологічним, а «пов'язані із цим психосоціальні зрушення змінюють умови та можливості використання технологій і соціальної інтеграції в цілому [18]. У свою чергу, М. Дворник стверджує, що «психоедукація, покладена в основу сучасних смартфон-застосунків для збереження ментального здоров'я, є потужним інструментом запобігання негативним наслідкам психотравматизації в широкому соціальному контексті [7].

Зауважимо, що у 2023 р. за результатами констатувального етапу наукового дослідження «Інформаційно-аналітичний супровід цифрової трансформації освіти і педагогіки: вітчизняний і зарубіжний досвід» (2023–2025) [20] відділом наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського [5] було підготовлено актуальні висновки щодо необхідності вивчення, узагальнення та систематизації джерелознавчої та історіографічної літератури щодо визначення методологічних засад інформаційно-аналітичного супроводу психологічної науки і освіти в умовах воєнних реалій і розроблення у цьому контексті трансдисциплінарної програми і стратегії інформаційно-аналітичного супроводу освіти, педагогіки і психології з подолання деструктивних наслідків військових руйнувань у майбутньому повоєнному періоді.

Адже, спираючись на прикладні результати наукового дослідження, саме цим відділом ініційовано й розпочато у 2024 р. нове наукове дослідження «Інформаційно-аналітичний супровід психологічної науки у воєнний та повоєнний періоди» (2024–2025). Це дослідження має стати, по-перше, по суті психолого-організуючим рушієм, розкриваючи весь потенціал аналітичного осмислення суб'єктами науково-дослідної взаємодії існуючих проблем, реалій, перешкод, перспектив; по-друге, трансформаційні зміни, як і будь-які інші зміни, потребують активізації психічних процесів задля досягнення мети та розв'язання встановлених завдань, що може слугувати вже як об'єктом, так і предметом аналізу

наукового доробку психологічної науки і освіти. У підґрунтя здійснення зазначеного наукового дослідження покладено законодавчі концепти, які стосуються й сфери інформаційно-аналітичного забезпечення психологічної науки і освіти, а саме це: закони України «Про інформацію», «Про наукову та науково-технічну діяльність», «Про академічну доброчесність»; Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, Концепція розвитку цифрових компетентностей (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 167-р); Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 р. № 386-р) тощо.

І що досить важливо, значущість наукового дослідження актуалізує Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. № 389-VIII (зі змінами та доповненнями), Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/202210, затверджений Законом України від 24.02.2022 р. № 2102-IX, а також й інші нормативно-правові акти, що передбачають забезпечення раціонального психологічного супроводу в складних, надзвичайно небезпечних для життя людини обставинах. Тут необхідно враховувати й деякі аспекти з Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 24.02.2022 р. «Про введення в дію плану оборони України та Зведеного плану територіальної оборони України», введеного в дію Указом Президента України від 24.02.2022 р. № 70/202, в якому Міністерство, заклади та установи освіти визначені співвиконавцями Плану заходів у п. 2.7.4 щодо створення умов для медичної, психологічної, педагогічної реабілітації та соціальної реінтеграції дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, а також у п. 2.7.5 у частині надання соціально-психологічної допомоги для жертв насильства та торгівлі людьми.

Зазначимо, що державна політика та діяльність у сфері освіти ґрунтуються на засадах і принципах, визначених Законом України «Про освіту». Роз'яснення щодо практики застосування трудового законодавства в галузі освіти і науки під час дії правового режиму воєнного стану МОН України надавало у листах від 28.02.2022 р. №1/3292-22 та від 07.03.2022 р. №1/3378-22.

Тобто на державному рівні відбувається постійне законодавче врегулювання впливів деструктивних наслідків воєнного стану, зокрема і при організації й протіканні освітнього процесу в закладах освіти та дослідницького процесу у наукових установах і науково-дослідних інституціях, з урахуванням впливу глобальної цифрової трансформації суспільств.

Однак активно зростаючі масиви психологічної інформації у вигляді наукової продукції, практико-орієнтованих джерел з онлайн-підтримки та соціально-психологічної допомоги всім верствам населення України потребують узагальнення й систематизації, виокремлення найефективніших ресурсів і створення джерельної бази знань із питань психологічного супроводу реального воєнного і майбутнього повоєнного періодів України, з урахуванням впливу глобальної цифрової трансформації на стресостійкість суспільства в цілому, а на сферу освіти зокрема. Формування змісту та реалізація державної політики з питань інформаційно-аналітичного супроводу психологічної освіти і науки воєнного та повоєнного періодів України забезпечуватимуть ключові інтереси національної безпеки та ментального здоров'я як суб'єктів освітньої діяльності, так і в цілому пересічних громадян України. Так, для ефективного формування та здійснення державної політики у сфері психологічної науки і практики, прийняття управлінських рішень будь-якого рівня необхідна аналітична й статистична інформація, а отже, функціонування цілісної системи збирання, оброблення та передавання інформації як основи системного підходу до розв'язання проблем і поставлених завдань психологічної науки і освіти в умовах форсмажору.

З огляду на це актуальним і науково перспективним є визначення методологічних засад інформаційно-аналітичного супроводу психологічної науки і освіти, вивчення та поширення українського і зарубіжного досвіду використання адекватних психологічних технологій, розроблення оглядової та інформаційної продукції, покликаної оптимізувати працю наукових і педагогічних працівників, сприяючи зменшенню часових та інтелектуальних витрат із пошуку та опрацювання науково-методичної інформації щодо актуальних питань психологічної науки і освіти воєнного і повоєнного часу, та забезпечити умови для

безперешкодного доступу користувачів до систематизованого інформаційно-аналітичного контенту психологічного та психолого-педагогічного спрямування.

Тому методологічні принципи інформаційно-аналітичного супроводу психологічної науки і освіти, на нашу думку, виокремлюються відповідно до основних принципів загальної психології та обґрунтовуватимуть такі відповідні кластери аналітичної діяльності: принцип детермінізму – вплив стилю конкретного наукового/освітнього середовища в умовах воєнного стану на психіку суб'єктів дослідницького/освітнього процесу; принцип єдності свідомості й діяльності – обумовленість свідомістю здійснення наукової/освітньої діяльності та використання діяльнісних механізмів у надзвичайних умовах задля активізації й розвитку свідомості; принцип розвитку – незважаючи на складність, динамічний розвиток як дослідницького/освітнього процесу, так і постійний розвиток психологічної науки і освіти тісно взаємопов'язані та сприяють особистісному розвитку суб'єктів взаємодії (наукової та освітньої); принцип системності – всі психічні явища в умовах надзвичайності й впливів зовнішнього середовища все ж таки залишаються системним внутрішнім утворенням, можуть змінюватися лише певні сенси і ціннісні орієнтири (компоненти системи); принципи науковості, об'єктивності, достовірності й корисності інформаційно-аналітичних даних є методологічно важливим чинником відбору, узагальнення та систематизації інформаційних масивів (генерація ідей, поява «наукових аномалій» і народження нових парадигм, отримання нового знання тощо).

Прикладні результати дослідження.

Інформаційно-аналітична робота є провідним напрямом діяльності Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, зокрема відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти. З огляду на це останнім часом здійснено значущі наукові дослідження та отримано вагомий прикладні результати у вигляді довідкової та оглядової продукції, наприклад за 2023 рік:

1. Опубліковано довідковий бюлетень «Аналітичний вісник у сфері освіти й науки» [2; 3], де:

1) Проаналізовано методології цифрової трансформації у постмодерні –

трансдисциплінарність, синергізм, компаративізм, відкритість в науці й освіті, ризомне бачення світу. Зауважено на тому, що «нині набуває активної розбудови постмодерний науково-освітній простір» Про це «свідчить чітка наявність ознак періоду постмодерну – глобалізація, цифрова трансформація, людиноцентризм, мережецентризм, розвиток воєнних технологій». Наголошено на тому, що актуальною постає необхідність для української науки, освіти, педагогіки і психології проблема розроблення трансдисциплінарних стратегій і проведення трансдисциплінарних наукових досліджень з інформаційно-аналітичного супроводу як педагогічної, так і психологічної науки і освіти, зокрема розвиток військової психології як науки в контексті підготовки військових психологів, психоаналітиків, реабелітологів як пріоритетних на сьогоднішні напрями тощо [2, с. 3–30].

2) *Визначено* теоретико-методологічні засади цифрової трансформації освіти дорослих, які «дають підстави стверджувати, що освіта дорослих є нині досить актуальною сферою наукових досліджень, має різноплановий характер і охоплює кілька напрямів» – цифрова трансформація, порівняльна педагогіка, університети третього віку, підготовка андрагогів, досвід бібліотек як платформ цифрової трансформації освіти дорослих, зокрема і в умовах воєнного стану тощо [2, с. 31–45]. На нашу думку, методологічним підґрунтям інформаційно-аналітичного супроводу освіти дорослих має стати вивчення процесів розвитку психологічного контексту, наприклад, таких напрямів, як-от: андрагогіка, геронтологія, соціальні комунікації, функціонування університетів елегантного віку, а також вивчення наукового доробку з питань збереження і підтримки ментального здоров'я та вивчення практик резилієнсу в умовах воєнного стану українського суспільства.

3) *Досліджено* зарубіжний досвід відновлення освіти на постконфліктних територіях з урахуванням впливу глобальної цифрової трансформації суспільств та підготовлено певні висновки на виконання Рекомендацій слухань Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій на тему «Відновлення освіти на деокупованих територіях» (25 травня 2023 р.) (наказ НАПН України від 06.07.2023 р. № 30-од). Представлено новий напрям

досліджень, пов'язаних із глобальною цифровою трансформацією суспільств, яка може бути сучасним інструментом відновлення освіти, оскільки впливатиме в майбутньому на моделі здобуття знання [3, с. 3–23; 10]. Однак потребують подальших досліджень соціально-психологічні тенденції воєнного і поствоєнного періодів та активізація інформаційно-аналітичного супроводу освіти у контексті вивчення психології війн, психологічних закономірностей відновлення освіти на постконфліктних територіях, подолання освітніх втрат і розривів у цьому сенсі.

4) *Презентовано* цифрову педагогіку як інноваційний тренд і наголошено, що існує «потреба у розробленні нових педагогічних технологій навчання з урахуванням нинішніх реалій (пандемія, війна, мобільність, технологічна оснащеність, доступ до інформації тощо) – технологій дистанційного і змішаного навчання, мобільного навчання, організації проєктної діяльності, використання сучасних мультимедіа» тощо [2, с. 83–95]. Отже, вектор інформаційно-аналітичного забезпечення психологічного супроводу цифрової педагогіки є перспективним напрямом науково-педагогічних і психолого-педагогічних досліджень. До того ж, потрібно пам'ятати, що психологічний складник є одним із основних в організації соціально-педагогічних систем.

5) *Виявлено* цифрові освітні ідеї у науковому доробку дослідників педагогічної науки і практики, де «визнано важливим підготовку цифрово-компетентних педагогів, які мають оволодіти новою роллю фасилітатора, зрозуміти психологічні та психофізіологічні проблеми здоров'я, а також специфіку кіберзахворювань і здійснювати в синтетичному освітньому середовищі ефективне навчання» [3, с. 46–66].

6) *Зосереджено* увагу на використанні у педагогічних дослідженнях штучного інтелекту (далі – ШІ) як інноваційної інформаційної технології. Підсумовано, що нині ШІ є невід'ємним чинником цифрової трансформації науки і освіти, зокрема й психологічної, а також предметом досліджень у контексті цифрової педагогіки. ШІ – це така інформаційна технологія, що спонукає певні виклики, які ще доведеться розв'язувати в майбутньому [3, с. 67–79]. На нашу думку, ШІ є змодельованим когнітивним конструктором на кшталт інтелекту людини, який

за психологічною якістю наділений штучним відтворенням розумових процесів людини. Тому дослідження ШІ уможливуватиме оперативність й своєчасність подання актуального прикладного доробку та забезпечуватиме скорочений час на організацію інформаційно-аналітичного супроводу психологічної науки і освіти. До того ж, уже з'явився такий цікавий напрям наукових досліджень «психологія штучного інтелекту» як розділ когнітивної психології.

7) *Обґрунтовано* психологічні чинники індивідуальної й колективної стійкості та опору військовій агресії, визначено теоретико-методологічні засади інформаційно-аналітичного супроводу цифрової трансформації психологічної науки і освіти [2, с. 110–124]. Проаналізовано концепти феномену «резильєнтність» («психологічна стійкість»), обґрунтовано необхідність її вимірювання та встановлено пріоритети її розвитку [3, с. 110–124] тощо. Звісно, що про психологічний резильєнс як один із чинників саморегуляції стресового стану нині з'явилося багато різноманітних джерел. Це обумовлено необхідністю забезпечення процесу подолання деструктивних наслідків надзвичайно небезпечного простору сьогодення. Тому цей напрям є у полі зору дослідників системи інформаційно-аналітичного супроводу психологічної науки і освіти.

2. Триває підтримка функціоналу і поповнення практико-орієнтованого електронного ресурсу «Віртуальний читальний зал освітянина ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського» [6], у середовищі якого як складник започатковано онлайн-проєкт «Освіта і наука в умовах війни», де подано результати інформаційного аналізу з проблем психологічного супроводу української освіти у воєнних реаліях.

У 2023 р. представлено такі електронні ресурси, як-от: «Стратегії стресостійкості в умовах колективної травми війни»; «Дослідження змін в освітньому просторі України в умовах війни (соціологічний вимір)»; «Психологічна допомога дітям в умовах воєнного стану»; «Панічна атака в умовах воєнного стану: симптоми, причини, техніки нормалізації»; «Резильєнтність та практики психологічного відновлення в умовах довготривалої військової агресії»; «Медіаграмотність для освітян в умовах війни»; «Як навчати та навчатись під час війни», «Сон і подолання розладів сну в умовах воєнного стану».

У 2024 р. розміщено інформаційно-аналітичний огляд «Лайфхаки для педагогів в умовах воєнного стану» (<https://lib.iitta.gov.ua/739055/>) тощо.

Висновки. Отже, за результатами дослідження українського й зарубіжного досвіду, контент-аналізу методів та інструментів інформаційно-аналітичного супроводу психологічної науки і освіти у надзвичайних ситуаціях, форсмажору та небезпечних умовах воєнного стану в Україні у загальному висновку можна стверджувати, що в сучасній системі освіти України й досі не існує адекватно розробленої адаптивної єдиної системи інформаційно-аналітичного супроводу психологічної науки і освіти в умовах воєнного і відповідно до повоєнного періодів, яка б дала змогу забезпечити джерелознавчим та історіографічним контентом фундамент наукових досліджень з підвищення рівня ментального здоров'я як здобувачів освіти, так і педагогічних (науково-педагогічних) працівників, що у свою чергу, уможливуватиме підвищення якості освітнього процесу з опанування психологічних наук на всіх рівнях.

Отже, ініційоване ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського наукове дослідження «Інформаційно-аналітичний супровід психологічної науки у воєнний та повоєнний періоди України» спрямовується на висвітлення внеску української та зарубіжної психологічної науки, що стосується об'єктивізації процесу психологічного супроводу подолання деструктивних наслідків воєнного і повоєнного періодів України. Планується уточнення змісту інформаційно-аналітичного супроводу психологічної науки з означених питань, розроблення теоретико-методологічних засад інформаційно-аналітичного супроводу психологічної науки у воєнний і повоєнний періоди України та в умовах цифрової трансформації суспільства й освіти, узагальнення та систематизація у цьому векторі практико-орієнтованих цифрових ресурсів і створення відповідної джерельної бази знань. Тим самим, практична користь результату дослідження полягатиме у висвітленні надбань провідних учених із психологічної профілактики та подолання проблем воєнного періоду і повоєнного відновлення України та в якісному позиціонуванні української психологічної науки у світовому вимірі.

Список використаних джерел

1. Агресія. Анексія. Конфлікт. Соціально-педагогічна та психологічна відповідь на виклики для дітей : методичні рекомендації для педагогів дошкільних навчальних закладів. Київ : Агентство «Україна». 2016. 100 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/705253/> (дата звернення: 28.02.2024).
2. Аналітичний вісник у сфері освіти й науки : довід. бюл. / наук. ред. М. Л. Росток; бібліогр. ред. Л. О. Пономаренко ; НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Вінниця : ТВОРИ, 2023. Вип. 17. 124 с. DOI: <https://doi.org/10.33407/lib.NAES.735560>.
3. Аналітичний вісник у сфері освіти й науки : довід. бюл. / наук. ред. М. Л. Росток; бібліогр. ред. Л. О. Пономаренко ; НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Вінниця : ТВОРИ, 2023. Вип. 18. 120 с. DOI: <https://doi.org/10.33407/lib.NAES.737306>.
4. Басенко О. М. Особливості переживання підлітками стресових подій воєнних конфліктів : дис. ... д-р філос. : 053. Київ : Національний університет «Киево-Могилянська академія», 2023. 214 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstreams/16aee248-ff3c-4163-94af-0b9123440459/download> (дата звернення: 15.02.2024).
5. Відділ наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/cgi/stats/report/authors/7c2f078add071acf0066cc0354c0587d/> (дата звернення: 05.02.2024).
6. Віртуальний читальний зал освітянина / Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. [Офіц. сайт]. URL: <https://dnpb.gov.ua/ua/virtualni-chyitalni-zaly/virtualnyu-chyitalnyu-zal-osvityanyna/> (дата звернення: 05.02.2024).
7. Дворник М. С. Мобільний застосунок у системі соціально-психологічної реабілітації травмованої особистості. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2018. Вип. 41 (44). С. 192–201. URL: https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2019/11/Nsspp_2018_4144.pdf (дата звернення: 05.02.2024).
8. Діти та війна: навчання технік зцілення : посіб. / П. Сміт, Е. Дирегров, У. Юле, Л. Гупта, Ш. Перрен, Р. Г'єстад. Київ : Інститут соціальної та політичної психології НАПН України ; Інститут психічного здоров'я Українського Католицького університету, 2016. 98 с. URL: https://ipz.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/dity_fin_ispp-1.pdf (дата звернення: 15.02.2024).
9. Корекційно-розвиткова програма формування стійкості до стресу в дітей дошкільного віку та школярів «Безпечний простір» : навч.-метод. посіб. Київ : НАУКМА : ГЛПФ Медіа, 2017. 208 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/3fd8a67a-513c-410a-9ad2-0f0331b8a2e2> (дата звернення: 15.02.2024).
10. Кравченко Ю. А. Актуальність закордонних досліджень з відновлення освіти на постконфліктних територіях. *Інформаційне забезпечення сфери освіти та науки України в умовах воєнного стану* : матеріали звіт. наук.-практ. конф. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (18 грудня 2023 р., Київ). Вінниця : ТВОРИ, 2023. С. 90–91. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/738628/> (дата звернення: 15.02.2024).

11. Науково-методичні основи психологічного супроводу діяльності вчителя в умовах реформування освіти (діагностика і корекція) : практ. посіб. / авт. кол.: В.Г. Панок, І. В. Марухина, В. В. Рибалка, В. М. Горленко, Д. Д. Романовська, В. В. Предко, С. К. Шандрук, М. В. Саврасов, Н. В. Сосновенко ; за наук. ред. В. Панка. Київ : УНМЦ ПП і СР НАПН України, 2022. 192 с.
12. Освіта в умовах воєнного стану : інформ.-аналіт. збірник. Київ : ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2022. 358 с. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/education-of-ukraine_2022.pdf (дата звернення: 15.02.2024).
13. Петришин Л. Й., Почуєва О. О., Лемещук М. А., Звездецька В. Г. Проблеми та перспективи цифрової трансформації освіти: психолого-педагогічний аспект. *Академічні візії*. 2023. Вип. 17. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7695844>.
14. Приб Г. А., Раєвська Я. М., Бегеза Л. Є. Соціально-психологічні особливості адаптації особистості в умовах бойових дій. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Психологія*. 2022. Т. 33(72), № 2. С. 104–109. DOI: <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2022.2/17>.
15. Раєвська Я. М. Особливості та напрями соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в Україні. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2020. Вип. 34. С. 184–196.
16. Савінов В. В. Використання плейбек-театру в роботі з внутрішньо переміщеними особами. *Простір арт-терапії* : зб. наук. праць / УМО НАПН України, ВГО «Арт-терапевтична асоціація» ; редкол.: П. В. Лушин, А. П. Чуприков та ін. Київ : Золоті ворота, 2018. Вип. 1 (23). С. 53–65.
17. Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій : практ. посіб. / [Т. М. Титаренко, М. С. Дворник, В. О. Климчук та ін.] ; за наук. ред. Т. М. Титаренко ; НАПН України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. 220 с.
18. Тогобицька В. Д. Ризики для соціальної сфери під час цифрової трансформації. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 8. URL: <http://www.du.nauka.com.ua/?op=1&z=918> (дата звернення: 05.02.2024).
19. Флярковська О. В. Перша психологічна допомога учасникам освітнього процесу у період воєнного та повоєнного часу : спецкурс для слухачів очно-дистанційної форми навчання. Київ, 2022. 48 с.
20. Information and Analytical Support for the Digital Transformation of Education and Pedagogy: Domestic and Foreign (2023–2025, ДР № 0123U100476). URL: <https://lib.iitta.gov.ua/cgi/stats/report/themes/0123U100476/> (дата звернення: 05.02.2024).
2. Rostoka, M. L. (Ed.). (2023). *Analitychnyi visnyk u sferi osvity y nauky [Analytical bulletin in the field of education and science]*: dovid. biul. (Is. 17). Vinnytsia: TVORY. DOI: <https://doi.org/10.33407/lib.NAES.735560>. [in Ukrainian].
3. Rostoka, M. L. (Ed.). (2023). *Analitychnyi visnyk u sferi osvity y nauky [Analytical bulletin in the field of education and science]*: dovid. biul. (Is. 18). Vinnytsia: TVORY. DOI: <https://doi.org/10.33407/lib.NAES.737306>.
4. Basenko, O. M. (2023). *Osoblyvosti perezhyvannya pidlitkamy stresovykh podii voiennykh konfliktiv [Peculiarities of teenagers experiencing stressful events of military conflicts]*. (PhD diss.). Kyiv: Natsionalnyi universytet «Kyievo-Mohylianska akademiia». Retrieved from <https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstreams/16aee248-ff3c-4163-94af-0b9123440459/download> [in Ukrainian].
5. *Viddil naukovoho informatsiino-analitychnoho suprovodu osvity Derzhavnoi naukovo-pedahohichnoi biblioteki Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskoho [Department of Scientific Information and Analytical Support of Education of the State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine named after V. O. Sukhomlynskyi]*. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/cgi/stats/report/authors/7c2f078add071acf0066cc0354c0587d/> [in Ukrainian].
6. *Virtualnyi chytalny zal osvityanyna DNPB Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskoho [Virtual reading room of an educator]*. Retrieved from <https://dnpb.gov.ua/ua/virtualni-chytalni-zaly/virtualnyy-chytalnyy-zal-osvityanyna/> [in Ukrainian].
7. Dvornyk, M. S. (2018). Mobilnyi zastosunok u systemi sotsialno-psykholohichnoi reabilitatsii travmovanoi osobystosti [A mobile application in the system of social and psychological rehabilitation of a traumatized person]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii [Scientific studies in social and political psychology]*, 41 (44), 192-201. Retrieved from https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2019/11/Nsspp_2018_4144.pdf [in Ukrainian].
8. Smit, P., Dyrehrov, E., Yule, U., Hupta, L., Perren, Sh., & Hiestad, R. (2016). *Dity ta viina: navchannia tekhnik ztsilennia [Children and War: Teaching Healing Techniques]*: posibnyk. Kyiv: Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykholohii NAPN Ukrainy; Instytut psykhichnoho zdorovia Ukrainskoho Katolytskoho universytetu. Retrieved from https://ipz.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/dity_fin_ispp-1.pdf [in Ukrainian].
9. *Korektsiino-rozvytkova prohrama formuvannia stiikosti do stresu v ditei doshkilnogo viku ta shkolariv «Bezpechnyi prostir» [Correctional and developmental program for building stress resistance in preschool children and schoolchildren "Safe Space"]* (2017): navchalno-metodychnyi posib. Kyiv: NaUKMA, HLIF Media. Retrieved from <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/3fd8a67a-513c-410a-9ad2-0f0331b8a2e2> [in Ukrainian].
10. Kravchenko, Yu. A. (2023). Aktualnist zakordonnykh doslidzhen z vidnovlennia osvity na postkonfliktnykh terytoriiakh [The relevance of foreign research on the restoration of education in post-conflict territories]. In *Informatsiine zabezpechennia sfery osvity ta nauky Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Information provision of the sphere of education and science of Ukraine in the conditions of martial law]*: materialy zvit. nauk.-prakt. konf. DNPB Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskoho (pp. 90-91). Vinnytsia: Tvory. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/738628/> [in Ukrainian].

References

1. *Ahresiia. Aneksiia. Konflikt. Sotsialno-pedahohichna ta psykholohichna vidpovid na vyklyky dlia ditei [Aggression. Annexation. Conflict. Socio-pedagogical and psychological response to challenges for children]* (2016): metodychni rekomendatsii dlia pedahohiv doshkilnykh navchalnykh zakladiv. Kyiv: Ahentstvo «Ukraina». Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/705253/> [in Ukrainian].

11. Panok, V. H. (Ed.). (2022). *Naukovo-metodychni osnovy psykholohichnoho suprovodu diialnosti vchytelia v umovakh reformuvannia osvity (diahnostyka i korektsiia) [Scientific and methodological bases of psychological support of teacher activity in conditions of education reform (diagnosis and correction)]*: praktychnyi posib. Kyiv: UNMTs PP i SR NAPN Ukrainy [in Ukrainian].
12. *Osvita v umovakh voiennoho stanu [Education under martial law]* (2022): informatsiino-analitychnyi zbirnyk. Kyiv: DNU «Instytut osvითnoi analityky». Retrieved from https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/education-of-ukraine_2022.pdf [in Ukrainian].
13. Petryshyn, L. Y., Pochuieva, O. O., Lemeshchuk, M. A., & Zvozdetska, V. H. (2023). Problemy ta perspektyvy tsyfrovoy transformatsii osvity: psykholoho-pedahohichnyi aspekt [Problems and prospects of digital transformation of education: psychological and pedagogical aspect]. *Akademichni vizii [Academic visions]*, 17. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7695844> [in Ukrainian].
14. Prib, H. A., Raievska, Ya. M., & Beheza, L. Ye. (2022). Sotsialno-psykholohichni osoblyvosti adaptatsii osobystosti v umovakh boiovykh dii [Socio-psychological features of personality adaptation in the conditions of hostilities]. *Vcheni zapysky TNU im. V. I. Vernadskoho. Psykholohiia [Scientific notes of TNU named after V. I. Vernadskyi. Psychology]*, 33 (72), 2, 104-109. DOI: <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2022.2/17> [in Ukrainian].
15. Raievska, Ya. M. (2020). Osoblyvosti ta napriamy sotsialnoi roboty z vnutrishno peremishchenymy osobamy v Ukraini [Peculiarities and directions of social work with internally displaced persons in Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka [Collection of scientific works of Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko]*, 34, 184-196 [in Ukrainian].
16. Savinov, V. V. (2018). Vykorystannia pleibek-teatru v roboti z vnutrishno peremishchenymy osobamy [The use of playback theater in working with internally displaced persons]. In P. V. Lushyn, A. P. Chuprykov (Eds.), *Prostir art-terapii [Space of art therapy]*: zb. nauk. prats (Is. 1 (23), pp. 53-65). Kyiv: Zoloti vorota [in Ukrainian].
17. Tytarenko, T. M. (Ed.). (2019). *Sotsialno-psykholohichni tekhnolohii vidnovlennia osobystosti pislia travmatychnykh podii [Socio-psychological technologies of personality recovery after traumatic events]*: praktychnyi posib. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD [in Ukrainian].
18. Tohobytska, V. D. (2017). Ryzkykы dlia sotsialnoi sfery pid chas tsyfrovoy transformatsii [Risks for the social sphere during digital transformation]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok [Public administration: improvement and development]*, 8. Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=918> [in Ukrainian].
19. Fliarkovska, O. V. (2022). *Persha psykholohichna dopomoha uchasykam osvitnoho protsesu u period voiennoho ta povoiennoho chasu [First psychological assistance to the participants of the educational process during the war and post-war period]*: spetskurs dlia slukhachiv ochno-dystantsiinoi formy navchannia. Kyiv [in Ukrainian].
20. *Information and Analytical Support for the Digital Transformation of Education and Pedagogy: Domestic and Foreign (2023–2025, ДП № 0123U100476)*. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/cgi/stats/report/themes/0123U100476/>

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 01.03.2024

УДК 378.147

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2\(215\)-34-44](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2(215)-34-44)

Решетняк Віктор Федорович,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики початкової освіти,
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка, Україна

Viktor Reshetniak,

Candidate of Pedagogical Sciences, Assistant Professor,
Associate Professor of the Department of Theory
and Methodology of Primary Education,
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National
Pedagogical University, Ukraine

E-mail: reshetnyakyvf@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5069-4245>

ІСТОРИЧНИЙ ХАРАКТЕР ВИНИКНЕННЯ ІДЕЇ ЦІННІСНОГО ПІДХОДУ У ПЕДАГОГІЦІ

A Розглянуто ідею ціннісного підходу в педагогіці, сутність якого полягає у тому, що сьогодення вимагає від суспільства людей із новими якостями, зокрема відкритості, критичного мислення, творчості та етичності, в основі яких лежать морально-етичні цінності. Сформульовано погляд на діючу теорію компетентнісного підходу, характерною ознакою якої є знаннєвий (професійний) характер, як таку, що не забезпечує ефективності формування базових засад морально-етичної свідомості особистості. Характеризовано агресивний характер свідомості російської громадськості як наслідок кризи радянської педагогіки. Обґрунтовано доцільність ціннісного підходу, що носить мотиваційний, а отже, стимулювальний характер. Розкрито історичний характер походження ідеї ціннісного підходу в педагогіці, як чинника формування морально-етичної свідомості, через погляди видатних просвітителів.

Ключові слова: ціннісний підхід; компетентнісний підхід; базові засади формування морально-етичної свідомості; динамічна комбінація знань, умінь, навичок; історичний характер походження ціннісного підходу в педагогіці

THE HISTORICAL NATURE OF THE EMERGENCE OF THE IDEA OF A VALUE-BASED APPROACH IN PEDAGOGY

S This article discusses the idea of the value approach in pedagogy, the essence of which is that today's society requires people with new qualities, in particular, openness, critical thinking, creativity, and ethics, which are based on moral and ethical values. At the same time, a view is expressed on the current theory of the competence approach, which has a cognitive (professional) character, as one that does not ensure the effectiveness of the formation of the basic principles of the moral and ethical consciousness of the individual. The historical nature of the value approach's origin in pedagogy is substantiated through the views of outstanding educators. The aggressive nature of the Russian public's consciousness is characterized as a consequence of the crisis of Soviet pedagogy.

The purpose of this article:

- to conduct an analysis of the current theory of the competence approach, which has a cognitive (professional) nature and does not ensure the effectiveness of the formation of the basic principles of the moral and ethical consciousness of the individual;
- to justify the historical nature of the origin of the idea of the value approach in pedagogy, as a factor in the formation of moral and ethical consciousness, through the views of outstanding educators.

Despite the activity of research in this area, the problem of implementing a value approach in pedagogy remains relevant. The main problems include the following:

- insufficient methodological and methodological development of the value approach theory in pedagogy;
- insufficient understanding by teachers of the essence of the value approach in the system of formation of moral and ethical qualities of the individual.

Therefore, in our opinion, a valuable approach in pedagogy should become a key element in the formation of students' personal qualities and the development of their life competencies. This approach requires teachers to pay special attention to the formation of students' value orientations and understanding of their values and worldview.

Keywords: value approach; competence approach; basic principles of formation of moral and ethical consciousness; dynamic combination of knowledge, abilities, skills; historical nature of the origin of the value approach in pedagogy

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Кожна епоха ставить перед системою освіти свої вимоги і завдання, що реалізуються в концепціях і теоріях.

У нинішній педагогічній думці провідною є теорія компетентнісного підходу. Сутність даної теорії сформульована в Законі України «Про освіту» від 05.09.2017 р., у якому компетентність характеризується як динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистісних якостей, що визначають здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [7]. Іншими словами, сучасна концепція компетентнісного підходу в освіті зорієнтована на підготовку людини професійної.

Найбільш загрозу людству, якби парадоксально це не виглядало, несуть якраз особи професійні, які володіють високими технологічними вміннями, але й мають низьку морально-етичну свідомість. Яскравим свідченням цього є невинуватна, безпідставна агресія росії до мирної сусідньої держави України. При цьому вся радянська педагогіка, що носила знаннєвий (професійний) характер, виявилась недієздатною протистояти порушенням морально-етичних норм і принципів загальнолюдської моралі. Свідченням цього є те, що освітня та «культурна» громадськість росії всіяко підтримала цю агресію. А отже, це не тільки розкриває інтереси владної верхівки, а й характеризує суспільну свідомість населення росії. Тому дану ситуацію можна характеризувати як кризу радянської педагогіки.

Частково ця криза торкнулась й української освіти та культури, саме тому ми маємо зрадників і колаборантів, які підтримали цю агресію.

Дослідження дає підставу вважати, що перед системою освіти постає необхідність розроблення нової концепції освіти, а саме – концепції ціннісного підходу, зорієнтованої на підготовку людини моральної, в основі свідомості якої лежать загальнолюдські морально-етичні цінності.

На нашу думку, ціннісний підхід у педагогіці повинен стати ключовим елементом формування особистісних якостей здобувачів освіти та розвитку їхніх життєвих компетентностей. Цей підхід вимагає від педагогів особливої уваги до формування ціннісних орієнтацій учнів і розуміння їхніх цінностей і світогляду.

З метою реалізації ціннісного підходу в педагогічному процесі необхідно визначити цінності, що мають стати фундаментом виховання учнів. Серед таких цінностей можна виділити: повагу до людини, здоров'я, доброту, справедливість, толерантність, громадянську свідомість, любов до рідної землі тощо.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблема ціннісного підходу у педагогіці стала досить актуальною за останні роки. Відомі наукові дослідження вказують на необхідність розвитку ціннісної компетентності вчителів, які мають найбільший вплив на формування ціннісних орієнтацій учнів.

У світі дослідження проводяться за такими напрямками:

- вивчення засобів і методів упровадження ціннісного підходу в освітній процес;
- аналіз досвіду роботи вчителів із ціннісним підходом;
- вивчення впливу ціннісного підходу на успішність і мотивацію учнів;
- ефективність впливу на формування ціннісної культури учнів та їхньої соціальної адаптації.

В Україні також проводяться дослідження такої актуальної проблеми. Так, проведено дослідження «Формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи», де обґрунтовано логічну єдність теоретичних концептів і розроблених провідних доміант формування досліджуваного феномена, обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність основних конструктивів внутрішньої побудови розробленої методики формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи [16].

До дослідження проблеми формування цінностей звертались: І. Бех, В. Огнев'юк, В. Кремень, О. Легун. Життєво-ціннісні орієнтації молоді в контексті сучасної психологічної науки розглядались в роботах О. Крошки. Ціннісні засади діяльності освітніх закладів висвітлені в роботах К. Левківської.

Проблеми ціннісного підходу до навчання й виховання в освіті розглядались в роботах Г. Жирської [6].

Узагальненню теоретичних основ ціннісного підходу до виховання в умовах трансформації українського суспільства та визначенню факторів, які впливають на зміст цінностей присвячені наукові розвідки М. Ткачук [15].

Питанню висвітлення актуальних цінностей, що виступають основою розвитку сучасної європейської освіти присвячена робота С. Золотухіної, О. Іонової та С. Лупаренко [8].

Означення невіршених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Проте, не дивлячись на активність досліджень у цій сфері, проблема реалізації ціннісного підходу у педагогіці залишається актуальною. Серед основних проблем можна виділити недостатнє розуміння вчителями сутності ціннісного підходу та його впровадження в практику, відсутність методичного забезпечення вчителя.

Мета дослідження: провести аналіз діючої теорії компетентнісного підходу, що носить знаннєвий (професійний) характер, як такої, що не забезпечує ефективності формування базових засад морально-етичної свідомості особистості; обґрунтувати доцільність ціннісного підходу, що носить мотиваційний, а отже, стимулювальний характер; розкрити історичний характер походження ідеї ціннісного підходу у педагогіці, як чинника формування морально-етичної свідомості, через погляди видатних просвітителів.

Викладення основного матеріалу дослідження. Ціннісний підхід у педагогіці є важливим фактором формування життєвих цінностей учнів, які допомагають краще розуміти себе, навколишній світ і своє місце в ньому. Однак на сьогоднішній день ще не до кінця розроблена проблема реалізації ціннісного підходу у практиці, що потребує детальнішого вивчення. Тому майбутні вчителі початкової школи повинні бути обізнані з основними принципами та

ідеями ціннісного підходу, а також з методами та технологіями його реалізації у практиці. Така підготовка допоможе педагогам відповідати вимогам сучасної освіти та ефективно формувати особистість учня.

Сутність ціннісного підходу у педагогіці полягає в тому, що освіта має сприяти формуванню не лише інтелектуальних, але й моральних, етичних, духовних і соціокультурних цінностей учнів. Цей підхід покликаний виховувати людину, здатну мислити самостійно, приймати відповідальні рішення та усвідомлювати своє місце у суспільстві.

У центрі ціннісного підходу лежить розуміння того, що педагогіка має сприяти розвитку особистості, яка здатна до саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації. Це означає, що вчителі повинні дбати не лише про навчальні результати учнів, але й про їхній соціальний, культурний і духовний розвиток.

Одним із ключових аспектів ціннісного підходу є формування учнівської мотивації, що полягає в тому, щоб учень бажав учитися та розвиватися. Для досягнення цього важливо, щоб вчителі знали своїх учнів, їхні потреби, інтереси та цінності. Відповідно до цього, вони повинні здійснювати індивідуалізоване навчання, розробляти педагогічні технології, що відповідають належному рівню розвитку кожного учня. Тобто освітній процес повинен бути ціннісним для учнів.

Проведені нами дослідження у м. Глухові, зокрема опитування батьків учнів початкових класів, яким було охоплено 485 респондентів (2017 р.); та 107 респондентів (2024 р.), рис. 1–5.

Як видно з наведених діаграм позитивне ставлення до школи виросло з 33% у 2017 р. до 93,5 %; у 2024 р. (рис. 1). Виросла впевненість батьків у позитивному впливі школи на розвиток задатків дитини із 32% у 2017 р. до 89,7 % у 2024 р. (рис. 2).

Суттєво виросла задоволеність батьків якістю шкільної освіти з 17% у 2017 р. до 85% у 2024 (рис. 3); підвищилась впевненість батьків у захищеності дітей від психічного і фізичного насильства від 20% у 2017 р. до 92 % у 2024 (рис. 4).

Суттєво змінилась й оцінка відповіді на питання «Чи встигає Ваша дитина виконувати домашні завдання», «Так» відповіли 35% у 2017 р. і 58% у 2024 (рис. 5).

Рис. 1.

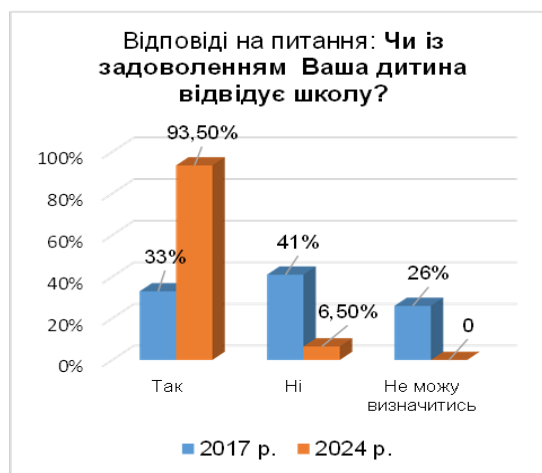

Рис. 2.

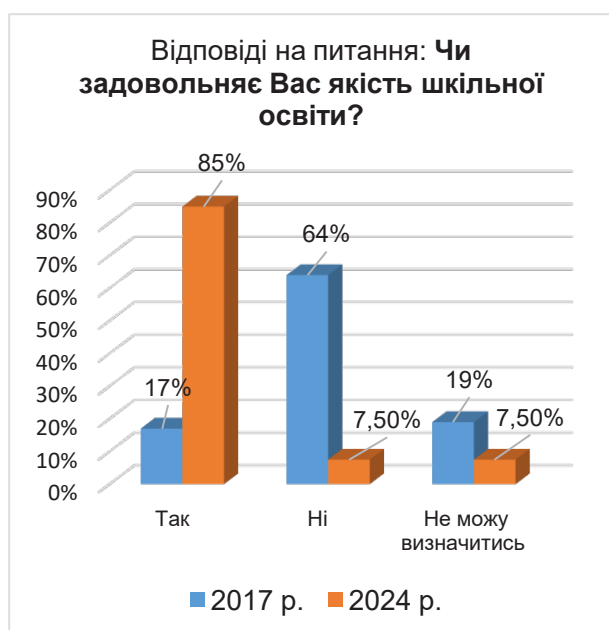

Рис. 3.

Рис. 4.

Рис. 5.

Разом з тим необхідно зазначити, що ці показники носять досить ситуативний характер і потребують ретельнішого вивчення, оскільки в 2017 р. було опитано батьків дітей міських шкіл I-III ступенів, а у 2024 – батьків дітей сільських шкіл I ступеня. Окрім того, змінилась суспільно-політична ситуація, що має суттєвий вплив на оцінку наведених показників.

При цьому навіть ситуативні показники говорять про те, що школа, а отже, освітній процес, ще не став джерелом ціннісних орієнтацій для більшої частини учнів. Окрім того, ціннісний підхід базується на розвитку в учнів соціальних інтелектуальних навичок, сприяє формуванню вміння бути толерантними, співпрацювати з іншими людьми, розвивати критичне мислення та креативність.

Отже, ціннісний підхід у педагогіці має стати однією з ключових концепцій, яка допомагає формувати особистість учня. Він ґрунтується на ідеї, що навчання має бути не просто передаванням знань, але й формуванням цінностей, які допоможуть учневі стати активним членом суспільства і зрозуміти своє місце в ньому. Ціннісний підхід веде до глибшого засвоєння знань, адже він пов'язаний з особистими переконаннями та моральними цінностями учня.

Основним завданням ціннісного підходу є формування життєвих компетентностей учнів, зокрема: етика, толерантність, повага до інших, здатність до співпраці та комунікації, критичне мислення тощо. За допомогою цих компетенцій учні можуть бути успішними у своєму житті, а також зробити свій внесок у розвиток суспільства.

Ціннісний підхід у педагогіці передбачає постійне вдосконалення освітнього процесу з метою формування особистості учня. Це означає, що вчителі повинні враховувати індивідуальні потреби та особливості кожного учня, створювати умови для саморозвитку та самореалізації, а також вести діалог з учнями про цінності та моральні принципи.

З метою реалізації ціннісного підходу в педагогічному процесі, необхідно визначити набір цінностей, які повинні стати фундаментом виховання учнів. Серед таких цінностей можна виділити повагу до людини, здоров'я, доброту, справедливість, толерантність, громадянську свідомість, любов до рідної землі тощо.

Ціннісний підхід є важливим компонентом в освітньому процесі початкової школи і необхідним

для формування особистісних якостей учнів та їхніх життєвих компетентностей. Для успішної реалізації цього підходу педагоги повинні мати глибокі знання про цінності та світогляд учнів, використовувати різноманітні методики та педагогічні технології та створювати сприятливе середовище для формування ціннісних орієнтацій.

Важливим чинником реалізації ідеї ціннісного підходу в педагогіці має стати вивчення поглядів видатних просвітників на сутність ціннісного підходу у педагогіці.

Одним із перших, хто розвинув ідеї ціннісного підходу у педагогіці, був відомий грецький філософ та вчений *Арістотель* (384–322 рр. до нашої ери). Згідно з його філософськими поглядами цінності і моральні принципи повинні бути основою виховання, а не лише набором знань і навичок.

У своїх працях, зокрема у трактаті «Нікомахова Етика» [1], Арістотель висвітлював важливість етики виховання, що повинна бути заснована на розвитку гарних звичок і розумінні моральних принципів. Він також підкреслював важливість розуміння основ моральної філософії, що дасть можливість розвивати у людини моральні якості.

Отже, Арістотель зазначав, що ціннісний підхід є ключовим для виховання майбутніх громадян, оскільки він сприяє розвитку моральної культури та формуванню гармонійної особистості. За словами Арістотеля, головна мета виховання полягає в тому, щоб людина здобула моральні якості, необхідні для її життя у суспільстві. Він вважав, що виховання має забезпечувати розвиток розумових і моральних здібностей людини, а також формувати її моральні установки та принципи.

Отже, ідеї ціннісного підходу в поглядах Арістотеля мають значний вплив на сучасну педагогіку та виховання.

Європейська педагогіка епохи Відродження, перейнявши кращі традиції древньогрецької філософської думки, продовжила розвивати ідеї ціннісного підходу в освіті.

Ян Амос Коменський (1592–1670 рр.), є одним із найвідоміших освітян свого часу, який зробив значний внесок у розвиток педагогіки. У своїй праці «Велика дидактика» [9] він сформулював основи ціннісного підходу до освіти.

Основна ідея ціннісного підходу Я. А. Коменського полягає в тому, що навчання має бути спрямоване на формування цінностей

учнів. Відомий педагог зазначав, що моральні цінності повинні бути в основі будь-якої системи освіти, а моральні засади – відображені в навчальних програмах і методиках навчання.

Крім того, Ян Амос Коменський вважав, що виховання повинно відбуватися згідно з віковими потребами дитини та розвивати її індивідуальні здібності. Він стверджував, що важливим у навчанні є цілеспрямованість, тобто певна мета, бо інакше воно буде безглуздом і неефективним.

Учений підкреслював, що виховання не може бути обмежене лише навчальними предметами, а має бути розглянуте в контексті життя в цілому. Він наголошував на необхідності формування не тільки когнітивних, але й соціальних та емоційних здібностей учнів.

Отже, Я. А. Коменський стверджував, що ціннісний підхід до освіти дає можливість формувати майбутніх громадян, які розуміють моральні засади та цінності суспільства, і має велике значення для побудови моральної та етичної культури [9].

Джон Локк (1632–1704 рр.) – англійський філософ був переконаний, що головна мета освіти полягає в розвитку моральних та етичних цінностей у людини. У своїй праці «Деякі думки про освіту» [21] він висловлював думку, що дитина народжується з певним потенціалом, а виховання й освіта повинні сприяти розвитку цього потенціалу, що стосується не тільки здібностей, але й моральних якостей.

Учений був першим, хто активно використовував поняття «виховання» та «навчання» як різних процесів, що мають свої особливості та специфіку. У своїй праці «Педагогічні писання» він розглядав виховання як процес формування характеру та розвитку індивідуальних якостей дитини; висував ідею, що виховання має бути спрямоване на формування певних цінностей у дитини, а не на передавання знань і навичок [21].

Одним із найвідоміших освітян минулого, який зосереджував увагу на ціннісному підході до виховання, був Жан Жак Руссо (1712–1778 рр.). Праця вченого «Еміль, або Про виховання» є однією з найвідоміших праць про виховання та відображає його погляди на виховання молоді. У своїй праці Руссо стверджував, що виховання має бути спрямоване на формування громадянина, який буде здатен мислити самостійно та приймати власні рішення, замість підпорядковуватися

авторитетам. Він також був переконаний, що виховання має бути спрямоване на розвиток та формування духовних цінностей у дітей, а не на виховання залежності від матеріальних благ.

Педагог висловлював думку про те, що діти мають вчитися у природі, а не в школах, щоб набувати досвіду та розвивати свої вміння та здібності. Він був переконаний, що дитина повинна мати свободу вибору, щоб самостійно виробляти свої власні цінності, а не підпорядковуватися зовнішнім правилам та обмеженням. У цілому погляди Ж. Ж. Руссо щодо ціннісного підходу в освіті можна описати як прагнення до формування незалежної та моральної особистості, яка буде здатна приймати вільні рішення та вчитися на природі. Його праці продовжують стимулювати дискусії щодо ціннісного підходу у сучасній освіті [13].

Вагомий внесок у розвиток ціннісного підходу до виховання зробив французький педагог і філософ Клод Гельвецій (1715–1771 рр.). У своїй праці «Про людину, її розумові здібності та її виховання» [4, с. 62–64] він дотримувався думки, що метою виховання є формування повноцінної особистості з вираженими моральними якостями, а не просто здібного споживача інформації.

К. Гельвецій був переконаний, що виховання має відбуватися на основі загальних принципів моралі, що сприяють формуванню характеру дитини та допомагають їй розвиватися як самостійній особистості. Зокрема, він підкреслював значення виховання у взаємодії з природою, спілкування з різними культурами, а також вироблення у дітей чуття відповідальності за свої дії та вчинки.

Відомий педагог був також прихильником ідеї, що виховання має бути індивідуалізованим, оскільки кожна дитина є унікальною і має власний темп розвитку. Він підкреслював значення врахування індивідуальних особливостей дітей, щоб дати їм можливість розвиватися відповідно до своїх здібностей та інтересів.

У своїх працях Гельвецій більше акцентував увагу на етичних питаннях виховання, ніж на методиках інструктивної поведінки. Він вірив, що формування моральної культури у дітей є ключовим елементом виховання, яке допомагає їм зробити світ кращим і зберегти його для майбутніх поколінь [4].

Григорій Савич Сковорода (1722–1794 рр.) – український філософ та письменник

XVIII століття, який займався питаннями моралі та цінностей у вихованні. Він розглядав виховання як процес формування особистості через вплив цінностей, зокрема моральних. Г. С. Сковорода віддавав перевагу індивідуальному підходу до виховання, уважно стежив за інтересами та здібностями кожної дитини.

У своїй творчості Г. С. Сковорода висловлював думку, що виховання має базуватися на таких моральних цінностях, як-от: чесність, справедливість, доброта, гуманізм. Він переконував, що виховання повинно ґрунтуватися на духовних принципах, а не на матеріальних благах. Сковорода вірив, що виховання повинно сприяти розвитку інтелекту, духовності та моральної культури дитини.

У свої прозових творах, викладених у формі діалогів, піснях, притчах, листах (наприклад, до М. І. Ковалинського) автор пропонує й обґрунтовує шляхи виховання молоді на основі ціннісних принципів. Він також звертає увагу на значення самостійності та критичного мислення вихованців, а також на необхідність постійного вдосконалення вчителів і батьків, які займаються вихованням дітей [14].

Йоганн Генріх Песталоцці (1746–1827 рр.) – швейцарський педагог, який вважав, що виховання повинне бути зорієнтоване на формування особистості, яка здатна до самостійності, вільного розвитку та здібна до творчості. Однією з основних ідей педагогічної спадщини Песталоцці є принцип цілісної освіти, що передбачає поєднання різних аспектів навчання в єдиний комплекс, спрямований на формування гармонійно розвиненої особистості.

Й. Г. Песталоцці вважав, що цінності, в тому числі моральні, мають бути присутні в освітньому процесі. З його погляду, виховання моралі повинне бути основою навчання, а саме: у підвищенні свідомості індивіда про його місце у суспільстві, його відповідальності за свої дії та дії інших людей. Педагог закликав учителів вирощувати учнів, що б не просто ті знали, але й розуміли й цінували моральні цінності.

Крім того, учений вважав, що виховання моралі необхідно здійснювати, дотримуючись індивідуалізації. Кожний учень має свій унікальний потенціал і темп розвитку, тому вчителі повинні звертати увагу на потреби кожного окремого учня та допомагати йому у процесі його індивідуального розвитку.

У своїй праці «Як Гертруда вчить своїх дітей» Й. Г. Песталоцці виділив ключові цінності, що необхідно формувати в освіті: любов до батьківщини, шанобливе ставлення до людей, любов до істини та прагнення до справедливості [22].

Йоганн Фрідріх Герbart (1776–1841 рр.) був німецьким філософом, педагогом і реформатором освіти. Він вважав, що головною метою освіти є формування громадянина з високими моральними та етичними стандартами.

Однією з його ключових ідей було те, що учнів потрібно навчити мислити про проблеми світу і робити власні висновки, засновані на принципах моральності. Це він називав «формуванням моральної свідомості».

Ще одною важливою ідеєю було поняття «методу» – герbartівський метод. Педагог вважав, що це не просто педагогічний підхід, а ціла філософія освіти. Метод Й. Ф. Герbartа заснований на ідеї, що навчальний процес повинен бути структурований і систематичний, зосереджений на розвитку учнів з урахуванням їхніх індивідуальних потреб та інтересів [19].

Фрідріх Адольф Вільгельм Дістервег (1790–1866 рр.) вважав, що основним завданням освіти є не лише передавання знань, але й формування моральних цінностей та індивідуальності особистості. У своїх творах, зокрема в «Керівництві до освіти німецьких вчителів» [18], він стверджує, що виховання повинно базуватися на таких цінностях, як-от: любов, повага, справедливість, чесність і трудова дисципліна.

Він був переконаний, що виховання має бути індивідуалізованим і враховувати потреби та інтереси кожного учня. Він також стверджував, що виховання повинне бути позитивним, тобто не лише покаранням за погані вчинки, але й пошуком способів стимулювання добрих дій.

Один із перших авторів, який розробив теорію ціннісного підходу у педагогіці, – американський філософ, психолог, педагог і реформатор освіти *Джон Дьюї* (1859–1952 рр.). Він запропонував ідею формування ціннісного ставлення до життя та навколишнього середовища через освіту. Джон Дьюї вважав, що виховання має бути спрямоване на формування громадянина, який розуміє свої обов'язки перед суспільством та іншими людьми.

Учений вважав, що навчання повинно бути спрямоване на розвиток учнів як особистостей, здатних до самостійного мислення та розв'язання проблем. Основою такого розвитку є цінності. Дьюї наголошував, що навчання повинно бути ціннісним, тобто базуватися на цінностях, які повинні бути важливими для учнів. Він стверджував, що навчання має бути спрямоване на розвиток таких демократичних цінностей, як-от: свобода, рівність і справедливість, а також на розвиток інших цінностей: відповідальності, творчості і співпраці.

У своїй книзі «Досвід і природа» Дьюї писав про важливість цінностей у навчанні: «Всяка людина, яка розвивається, має свої цінності, свої мотиви, що рухають її до дії. Такі цінності є для неї життєво важливими, адже вони дають змогу розвиватися як людині» [5].

Отже, у навчанні має бути насамперед спрямування на цінності, що є важливими для розвитку особистості. Підхід Дьюї до навчання є досить впливовим у сучасній педагогіці та має значний вплив на методику навчання в школах та університетах.

Ціннісний підхід є одним із центральних принципів у педагогічному доробку італійської педагогині *Марії Монтессорі* (1870–1952 рр.), яка розробила власну педагогічну систему – Методику Монтессорі.

Вона вважала, що виховання має бути спрямоване на формування в дитини внутрішньої дисципліни та самоконтролю. Для цього важливо, щоб дитина мала можливість самостійно вибирати свої заняття та активно досліджувати навколишній світ. М. Монтессорі зазначала, що дитину необхідно поважати як індивідуума з власними потребами, інтересами та темпами розвитку.

У методі М. Монтессорі навчання та виховання базується на певних цінностях, таких як повага до себе та інших, допомога, співпраця та самовдосконалення. Марія Монтессорі вважала, що навчання має бути глибинним і зорієнтованим на розвиток усіх аспектів особистості, й інтелектуального, емоційного та соціального зокрема [20].

Селестен Френе (1876–1961 рр. – французький педагог, який здійснив революцію у сфері освіти та розробив педагогічну систему «Школа успіху і радості»). У своїй педагогічній концепції С. Френе робив великий акцент на ціннісний підхід. Він

вважав, що в освіті повинні бути відображені сучасні цінності та потреби суспільства. Він підтримував ідею колективної роботи в класі, де діти можуть взаємодіяти між собою та допомагати одне одному.

Одним із важливих аспектів педагогіки С. Френе є ідея «природного розвитку». Він вважав, що діти мають навчатись відповідно до їхнього віку та індивідуальних потреб, а не за готовими стандартами. Френе велику увагу приділяв розвитку особистості дитини, розвиваючи її духовні та моральні якості [17].

Позиції ціннісного підходу яскраво виражені в педагогічній спадщині *Антоні Семеновича Макаренка* (1888–1939 рр.), який був відомий як педагог-гуманіст, що заснував науково-педагогічну школу, спрямовану на формування високої культури мислення, творчості та виховання особистості. У своїй педагогічній практиці він дотримувався ціннісного підходу, покладаючи основу на формуванні ціннісних орієнтацій учнів.

Згідно з ідеями А. С. Макаренка, виховання повинно забезпечувати формування таких якостей, як-от: відповідальність, самодисципліна, повага до інших, толерантність і взаємодопомога. Він прагнув, щоб виховання маленьких громадян відбувалось в інтелектуально-моральному аспекті, з метою створення єдиної команди, готової до виконання будь-яких завдань.

Педагог також наголошував на тому, що виховання повинно бути спрямоване на формування людини як індивіда, здатного до самовизначення та самореалізації, до розвитку та самоутвердження. Іншими словами, А. С. Макаренко вважав, що метою виховання є розвиток людини в усіх аспектах її життя [12].

Григорій Григорович Ващенко (1878–1967 рр.) – відомий український педагог і філософ, який присвятив своє життя розвитку національної освіти. У своїх працях він активно розглядав питання ціннісного підходу у вихованні.

Одна з ключових ідей Г. Г. Ващенка полягає в тому, що виховання має бути спрямоване на формування в людини гуманістичних цінностей. Відомий педагог вважав, що саме такі цінності, як-от: любов, милосердя, чесність, справедливість тощо, є основою розвитку особистості та суспільства. Г. Г. Ващенко вбачав у вихованні через цінності можливість відродження нації та культури.

У своїх працях Г. Ващенко звертав увагу на те, що виховання має бути спрямоване на розвиток індивідуальності та творчих здібностей кожної людини. Він наголошував на важливості підтримки самовизначення та самореалізації особистості, а також на розвитку критичного мислення [2].

Василь Олександрович Сухомлинський (1918–1970рр.) – український педагог, письменник, громадський діяч, який зробив значний внесок у розвиток освіти. Один із напрямів, який розвивав В. О. Сухомлинський у своїй педагогіці, – це ціннісний підхід. Він прагнув виховувати учнів не тільки розумово, але й духовно. Для нього виховання моральної й етичної поведінки учня – одна з найважливіших задач освіти. Він вважав, що учень має засвоїти певні цінності й норми поведінки, аби в майбутньому стати здатним і духовно багатим громадянином.

В. О. Сухомлинський вважав, що виховання учнів повинне базуватися на загальнолюдських цінностях – любові, доброті, взаєморозумінні, справедливості. На його думку, вчитель повинен не просто передавати знання, але й формувати моральні якості учнів, спонукати до високих моральних цінностей і вчинків [3].

Василь Григорович Кремень (нар. 1947) – видатний український педагог, професор, академік, президент Національної академії педагогічних наук України. Він є автором багатьох наукових праць, присвячених розвитку освіти в Україні. Один із головних напрямів його досліджень – це ціннісний підхід до освіти.

Ціннісний підхід, за словами В. Г. Кременя базується на засадах гуманізму, толерантності та демократії. Головною метою цього підходу є розвиток громадянина з високою морально-етичною культурою, здатного жити та працювати в суспільстві. Навчання, на думку педагога, не повинно обмежуватися тільки передаванням знань, а й має бути спрямоване на формування життєвих цінностей і культури.

У своїх працях учений наголошує, що виховання цінностей має бути систематичним та інтегрованим в освітній процес, що передбачає використання різних форм і методів роботи з учнями. В. Г. Кремень підкреслює, що важливо не тільки викладати основи етики, але й формувати моральні принципи та цінності, зокрема: повагу до інших людей, толерантність, людяність, співчуття, взаємодопомогу тощо. Він стверджує, що ціннісний підхід у педагогіці передбачає

створення сприятливого середовища для розвитку цих якостей у дітей і молоді. Василь Григорович наголошує, що введення ціннісного підходу у педагогічну практику сприятиме не тільки формуванню моральної свідомості учнів, але й поліпшенню суспільства в цілому, оскільки моральні цінності та принципи відіграють важливу роль у розвитку громадянського суспільства та демократії [10].

Іван Дмитрович Бех (нар. 1940) – український педагог, доктор педагогічних наук, директор Інституту проблем виховання НАПН України. У своїх наукових дослідженнях він розглядає роль ціннісного підходу у сучасній педагогічній практиці.

Одна з основних ідей ціннісного підходу, яку пропагує І. Д. Бех, полягає в тому, що особистість має бути у центрі виховного процесу. Він вважає, що навчальні програми мають бути спрямовані на формування моральних цінностей і розвиток творчих здібностей учнів, а не тільки на передаванні знань.

І. Д. Бех розглядає поняття цінності як складник культури та соціальної поведінки людини. Він вважає, що виховання цінностей має бути спрямоване на формування у дітей певних моральних норм і принципів поведінки, зокрема взаємовідносин з близькими, колегами та іншими людьми.

Іншою важливою ідеєю педагога є те, що ціннісний підхід повинен бути інтегрований у всі сфери життя школи, від навчання до позашкільних заходів і спортивних подій. Він вважає, що це допоможе створити атмосферу, яка сприятиме розвитку учнів і формуванню моральних цінностей.

Іван Дмитрович відзначає, що ціннісний підхід у навчанні сприяє розвитку в учнів творчої активності та здатності до самореалізації. Він підкреслює, що виховання учнів повинно бути спрямоване на розвиток не тільки їхніх інтелектуальних здібностей, але й соціальної, емоційної та моральної сфер. Виховання, на думку педагога, має забезпечити формування особистості, яка буде здатна до творчого мислення та самовираження, а також відповідальної поведінки в громадському житті. Ціннісний підхід до навчання і виховання учнів дає можливість створити сприятливу атмосферу для формування гармонійної, творчої та відповідальної особистості [11].

Дослідженнядало можливість зробити висновок, що ідеї ціннісного підходу у поглядах І. Д. Беха сфокусовані на індивідуальному розвитку кожної дитини, її соціальній компетентності та навичках спілкування та співпраці з іншими людьми.

Отже, аналіз наукової й педагогічної спадщини, творчого доробку відомих учених показав, що всі вони розглядали ціннісний підхід у педагогіці як ключовий для розвитку особистості учня та формування в нього моральних принципів і цінностей.

Висновки. У статті сформульований погляд на діючу теорію компетентнісного підходу, що носить знаннєвий (професійний) характер, як таку, що орієнтована на формування здатності до виконання тієї чи іншої діяльності, але разом з тим не носить мотиваційного характеру, а отже, не забезпечує ефективності формування базових засад морально-етичної свідомості особистості. Обґрунтовано доцільність ціннісного підходу, що носить мотиваційний, а отже, стимулювальний характер.

Розкрито історичний характер походження ідеї ціннісного підходу в педагогіці, як чинника формування морально-етичної свідомості, через погляди видатних просвітників.

Визначено, що, не дивлячись на активність досліджень у цій сфері, проблема реалізації ціннісного підходу у педагогіці залишається актуальною. Серед основних проблем можна виділити:

– недостатню методологічну та методичну розробленість теорії ціннісного підходу у педагогіці;

– недостатнє розуміння вчителями сутності ціннісного підходу в системі формування морально-етичних якостей особистості.

Отже, на нашу думку, ціннісний підхід у педагогіці повинен стати ключовим елементом формування особистісних якостей учнів і розвитку їхніх життєвих компетентностей. Цей підхід вимагає від педагогів особливої уваги до формування ціннісних орієнтацій здобувачів освіти та розуміння їхніх цінностей і світогляду.

Список використаних джерел

1. Арістотель. Нікомахова Етика. Київ : Аквілон-Плюс, 2002. 480 с. URL: http://am.history.univ.kiev.ua/Nikomakhova_etyka.pdf (дата звернення 29.10.2023р.).

2. Ващенко Г. Виховання волі і характеру : в 2 ч. Бюфало ; Мюнхен, 1957. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Vaschenko_Hryhorii/ (дата звернення 29.10.2023р.).

3. Галів М., Бурковська З. Василь Сухомлинський про виховання морально-вольових рис у дітей: гендерні аспекти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 49 (1). С. 153–158.

4. Гельвецій К. А. Про людину, її розумові здібності та її виховання / пер. з франц. В. Підмогильний. Київ : Основи, 1994. 416 с.

5. Дьюї Джон. Досвід і природа. Львів : Кальварія, 2003. 84 с.

6. Жирська Г. Формування ціннісного компонента природничо-наукової компетентності: гендерний аспект. *Сучасні стратегії гендерної освіти в умовах євроінтеграції* : збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (10–11 вересня 2020 р.). Тернопіль : ТНПУ, 2020. С. 201–203.

7. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 29.10.2023р.).

8. Золотухіна С. Т., Іонова О. М., Лупаренко С. Є. Актуальні цінності сучасної європейської освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 76, т. 1. С. 42–46.

9. Коменський Ян Амос. Вибрані педагогічні твори : у трьох томах. Т. 1. Велика дидактика / під ред. з біограф. нарисом і примітками проф. Красновського А. А. Київ : Рад. школа, 1940. 248 с. URL: https://library.vspu.edu.ua/inform/vidanna_bibliot/cifrova_kol/komenskij_velika_didaktika_tom1.pdf (дата звернення 29.10.2023р.).

10. Кремень В. Г. Людиноцентризм в освіті: сучасний напрям розвитку духовності нації. *Педагогіка і психологія*. 2006. № 2. С. 17–30.

11. Кремень В. Г., Сисоєва С. О., Бех І. Д. та ін. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі. *Вісник НАПН України*. 2022. № 4 (2). С. 1–30.

12. Кудояр Л. М. Психологічні погляди А. С. Макаренка: Особистість. Діяльність. Соціальні об'єднання, колектив : монографія. Суми : Сум. ДУ, 2005. 340 с.

13. Руссо Ж. Ж. Еміль або Про виховання. Київ : Либідь, 2014. 197 с.

14. Сковорода Г. Повна академічна збірка творів / за ред. Л. Ушкалова. Харків ; Едмонтон ; Торонто : Майдан : Вид-во Канадського Інституту Українських Студій, 2011. 1400 с.

15. Ткачук М. Теоретичні основи ціннісного підходу до виховання. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2019. № 4. С. 144–149. URL: <https://doi.org/10.31499/2307-4906.4.2019.200192>

16. Формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи. URL: https://www.rshu.edu.ua/images/PhD/phd_anot_polischuk_disert.pdf (дата звернення 29.10.2023 р.).

17. Хромець В. Селестен Френе: педагогічна концепція. Київ : Дух і Літера, 2023. 48 с.

18. Diesterweg Adolf. *Ausgewählte Schriften in 4 Bänden*. Frankfurt am Main : Moris Diesterweg. 1890. URL: <https://digital.ub.uni-duesseldorf.de/search/quick?query=Diesterweg++>

19. Herbart John Frederick. *Outlines or Educational Doctrine*. New York : The Macmillan Company, 1901.

335 c. URL: <https://ia802608.us.archive.org/7/items/outlineseducati00langgoog/outlineseducati00langgoog.pdf>

20. Introduction to Montessori Method. American Montessori Society. URL: <https://amshq.org/Montessori-Education/Introduction-to-Montessori>

21. Locke John. Some Thoughts Concerning Education. London, 1693. 280 p. URL: https://standardebooks.org/ebooks/john-locke/some-thoughts-concerning-education/downloads/john-locke_some-thoughts-concerning-education.epub

22. Pestalozzi Johann Heinrich. Wie Gertrud ihre Kinder Lehrt Bad. Heilbrunn : Klinkhardt Verlag, 1994. URL: <https://www.projekt-gutenberg.org/pestaloz/gertrud/gertr07.html>

References

1. Arystotel. (2002). *Nikomakhova Etyka [Nicomachean Ethics]*. Kyiv: Akvilon-Plius. Retrieved from http://am.history.univ.kiev.ua/Nikomakhova_etyka.pdf [in Ukrainian].

2. Vashchenko, H. (1957). *Vykhovannia voli i kharakteru [Education of will and character]*. Boffalo; Miunkhen. Retrieved from https://chtyvo.org.ua/authors/Vaschenko_Hryhorii/ [in Ukrainian].

3. Haliv, M., & Burkovska, Z. (2022). Vasyly Sukhomlynskyi pro vykhovannia moralno-volovykh rys u ditei: henderni aspekty [Vasyl Sukhomlynskyi on the upbringing of moral and willful traits in children: gender aspects.] *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk [Current issues of humanitarian sciences]*, 49 (1), 153-158 [in Ukrainian].

4. Helvetsii, K. A. (1994). *Pro liudynu, yii rozumovi zdibnosti ta yii vykhovannia [About a person, his mental abilities and his upbringing]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].

5. Dewey, John. (2003). *Dosvid i pryroda [Experience and nature]*. Lviv: Kalvariia [in Ukrainian].

6. Zhyska, H. (2020). Formuvannia tsinnisnoho komponenta pryrodnycho-naukovoï kompetentnosti: hendernyi aspekt [Formation of the value component of natural and scientific competence: gender aspect]. In *Suchasni stratehii hendernoi osvity v umovakh yevrointehratsii [Modern strategies of gender education in the conditions of European integration]*: zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (pp. 201-203). Ternopil: TNPU [in Ukrainian].

7. *Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine "On Education"]*. (2017). vid 05.09.2017 r. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

8. Zolotukhina, S. T., Ionova, O. M., & Luparenko, S. Y. (2021). Aktualni tsinnosti suchasnoi yevropeiskoi osvity [Current values of modern European education]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh [Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools]*, 76, 1, 42-46 [in Ukrainian].

9. Komenskyi, Yan Amos. (1940). *Vybrani pedahohichni tvory [Selected pedagogical works]* (Vol. 1: Velyka dydaktyka). Kyiv: Rad. shkola. Retrieved from https://library.vspu.edu.ua/inform/vidanna_bibliot/cifrova_kol/komenskij_velika_didaktika_tom1.pdf [in Ukrainian].

10. Kremen, V. H. (2006). Liudynotsentryzm v osviti: suchasnyi napriam rozvytku dukhovnosti natsii [People-centeredness in education: the modern direction of the development of the nation's spirituality]. *Pedahohika i psykholohiia [Pedagogy and psychology]*, 2, 17-30 [in Ukrainian].

11. Kremen, V. H., Sysoieva, S. O., & Bekh, I. D. ta in. (2022). Kontseptsii vykhovannia ditei ta molodi v tsyfrovomu prostori [The concept of raising children and youth in the digital space]. *Visnyk NAPN Ukrainy [Bulletin of the NAPN of Ukraine]*, 4 (2), 1-30 [in Ukrainian].

12. Kudoiar, L. M. (2005). *Psykhologichni pohliady A. S. Makarenka: Osobystist. Diiialnist. Sotsialni obiednannia, kolektyv [Psychological views of A. S. Makarenko: Personality. Activity. Social associations, team]*: monohrafiia. Sumy: Sum. DU [in Ukrainian].

13. Rousseau, J. J. (2014). *Emil abo Pro vykhovannia [Emil or About education]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

14. Skovoroda, Hryhorii. (2011). *Povna akademichna zbirka tvoriv [A complete academic collection of works]*. Kharkiv; Edmonton; Toronto: Maidan: Vyd-vo Kanadskoho Instytutu Ukrainskykh Studii [in Ukrainian].

15. Tkachuk, M. (2019). Teoretychni osnovy tsinnisnoho pidkhodu do vykhovannia [Theoretical foundations of the value approach to education]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu [Collection of scientific works of the Uman State Pedagogical University]*, 4, 144-149. DOI: <https://doi.org/10.31499/2307-4906.4.2019.200192> [in Ukrainian].

16. *Formuvannia moralno-tsinnisnykh oriiantatsii molodshykh shkolariv u protsesi pozaklasnoi vykhovnoi roboty [Formation of moral and value orientations of younger schoolchildren in the process of extracurricular educational work]*. Retrieved from https://www.rshu.edu.ua/images/PhD/phd_anot_polischuk_disert.pdf [in Ukrainian].

17. Khromets, Vitalii. (2023). *Celestin Freinet: pedahohichna kontseptsiiia [Celestin Freinet: pedagogical concept]*. Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian].

18. Diesterweg, Adolf (1890). *Ausgewählte Schriften in 4 Bänden. Frankfurt am Main: Moris Diesterweg*. Retrieved from <https://digital.ub.uni-duesseldorf.de/search/quick?query=Diesterweg> [in German].

19. Herbart, John Frederick. (1901). *Outlines or Educational Doctrine*. New York: The Macmillan Company. Retrieved from <https://ia802608.us.archive.org/7/items/outlineseducati00langgoog/outlineseducati00langgoog.pdf> [in English].

20. *Introduction to Montessori Method. American Montessori Society*. Retrieved from <https://amshq.org/Montessori-Education/Introduction-to-Montessori> [in English].

21. Locke, John. (1693). *Some Thoughts Concerning Education*. London: Retrieved from https://standardebooks.org/ebooks/john-locke/some-thoughts-concerning-education/downloads/john-locke_some-thoughts-concerning-education.epub [in English].

22. Pestalozzi, Johann Heinrich. (1994). *Wie Gertrud ihre Kinder Lehrt Bad*. Heilbrunn: Klinkhardt Verlag. Retrieved from <https://www.projekt-gutenberg.org/pestaloz/gertrud/gertr07.html> [in German].

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 14.03.2024

УДЗ 37.018.43

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2\(215\)-45-50](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2(215)-45-50)

Пищик Елена Васильвна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів, Україна

Olena Pishchik,

PhD in Pedagogy, Associate Professor at the Department of Pedagogy and Methods of Teaching History and Social Disciplines, T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium», Chernihiv, Ukraine

Email: pishik_elena@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9193-6645>

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ

- A** Розкривається актуальність використання інформаційних технологій у сфері освіти з акцентом на ролі соціальних мереж як інструментів для покращення комунікаційних процесів між учасниками освітнього процесу. У центрі уваги – трансформація освітньої парадигми під впливом соціальних мереж, що вимагає не тільки технічного, але й методологічного підходу до розуміння їхньої ролі в освітньому процесі. Аналізується, як соціальні мережі можуть стати ефективним ресурсом для забезпечення нових якостей навчання, виховання, методичної та управлінської діяльності в закладах освіти. Розглянуто приклади інтегрування соціальних мереж в освітній процес, визначено потенційні можливості та виклики, а також надано рекомендації щодо ефективного використання цих платформ для розвитку комунікативних навичок і підтримки духовного збагачення здобувачів освіти.

Ключові слова: соціальні мережі; освітній процес; інформаційні технології; комунікація; дистанційне навчання

THE ROLE OF SOCIAL NETWORKS IN TRANSFORMING THE MODERN EDUCATIONAL PARADIGM

- S** This study explores the relevance of using information technologies in the field of education, with an emphasis on the role of social networks as tools to enhance communication processes among participants in the educational process. This study aimed to analyze the impact of social networks on the process of digitizing education, identifying opportunities and challenges arising from their implementation in the educational space. The focus is on the transformation of the educational paradigm under the influence of social networks, which requires not only a technical but also a methodological approach to understanding their role in the educational process. The research methodology is based on the analysis of scientific works by scholars in the fields of social networks, educational technologies, and psycho-pedagogical aspects of digitization. The application of comparative analysis, systematization, and generalization of information allowed identifying trends in the use of social networks in education and determining their influence on the formation of new educational outcomes. This analysis examines how social networks can become effective resources for ensuring new qualities of teaching, upbringing, and methodological and managerial activities in educational institutions. Examples of integrating social networks into the educational process are considered, potential opportunities and challenges are identified, and recommendations for their effective use are provided to develop students' communication skills and support their spiritual enrichment. The scientific novelty of this work lies in the comprehensive approach to analyzing the impact of social networks on the educational process, covering not only technical but also socio-pedagogical aspects. For the first time, the role of social networks as a tool for integrating Ukrainian education into the European educational space is considered, as well as their influence on the formation of a multicultural and multilingual educational environment. The research conclusions underline the importance of social networks in modern education as a means of developing communication skills, forming an information culture, and preparing individuals for life in a knowledge-based society. The integration of social networks into the educational process contributes to increasing student motivation, ensuring flexibility and accessibility of learning, and opening up new opportunities for self-education and professional development. However, to achieve maximum effectiveness, it is necessary to consider potential risks and develop appropriate methodological recommendations for their use in the educational process.

Keywords: social networks; educational process; information technologies; communication; distance learning

Актуальність проблеми у загальному вигляді. Діджиталізація в освіті трансформує способи навчання та викладання, інтегруючи інформаційні технології в усі аспекти освітнього процесу для підвищення його результативності. Цей процес вимагає організаційних змін у всіх напрямках діяльності закладів освіти для впровадження сучасних технологій в освітню, виховну, методичну та управлінську діяльність, створення інформаційного освітнього середовища.

Виклики інтеграції інформаційних технологій (ІТ) в освіту є багатограними, вони охоплюють технічні, педагогічні, соціальні та етичні аспекти. Основні виклики включають забезпечення належної технічної інфраструктури, такої як швидкий інтернет, сучасне комп'ютерне обладнання та програмне забезпечення, а також необхідність для викладачів не лише володіти технічними навичками, але й ефективно інтегрувати технології в освітній процес. Це вимагає постійного професійного розвитку та адаптації освітніх програм до можливостей, які надають ІТ, що може бути складно без належної підтримки та ресурсів.

Велика кількість освітніх матеріалів у відкритому доступі порушує питання щодо їхньої якості та надійності, роблячи вибір та адаптацію якісних освітніх ресурсів критично важливим завданням для викладачів. Крім того, використання ІТ в освіті порушує питання конфіденційності та безпеки персональних даних здобувачів освіти та педагогів, вимагаючи розроблення та дотримання етичних норм і правил захисту інформації. Хоча ІТ можуть значно підвищити мотивацію та залученість здобувачів освіти, існує також ризик відволікання уваги через нецільове використання технологій. Знаходження балансу між використанням ІТ для навчання та розваги є важливим аспектом їх інтеграції в освіту.

Вирішення цих викликів вимагає комплексного підходу, що включає розроблення інфраструктури, професійний розвиток викладачів, адаптацію освітніх програм, а також упровадження політик забезпечення якості та безпеки освітніх технологій.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Розвиток мережевого суспільства та його вплив на різноманітні аспекти життя людини є ключовою темою дослідження видатних учених, таких як-от: М. Кастельс, Д. Белл, А. Турен,

Е. Тоффлер, Дж. К. Гелбрейт, Р. Інгельгарт. Їхні праці допомагають розуміти складні процеси, що формують сучасний світ, зокрема вплив інформаційних технологій на соціальні структури, культурні цінності та поведінку людей. Аналізуючи економічні, соціальні та культурні зміни, вони вносять значний вклад у розуміння переходу до інформаційної ери та впливу цього переходу на формування нових типів суспільних відносин.

Ці вчені підкреслюють, як цифрові технології відкривають нові можливості для освіти, роботи та повсякденного життя, водночас висвітлюючи виклики, пов'язані з цифровізацією, такі як необхідність забезпечення рівного доступу до цифрових ресурсів та підвищення рівня цифрової грамотності. Вони вказують на важливість розроблення ефективних методик використання цифрових технологій у навчанні, що вимагає комплексного підходу, включаючи технічну, методичну та професійну підтримку.

Успішна інтеграція цифрових технологій в освіту не лише відкриває нові можливості для підвищення якості та доступності освіти, але й готує здобувачів освіти до ефективної взаємодії із цифровим світом. Це підкреслює значення розроблення стратегій адаптації до викликів мережевої епохи та використання інформаційних технологій для створення інноваційних рішень у різних сферах життя.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття, відображає глибину й актуальність теми використання соціальних мереж в освіті. Незважаючи на значну кількість досліджень у сфері інформаційних технологій в освіті, динаміка сучасного цифрового світу постійно змінює контекст використання цих технологій, вимагаючи нових підходів до навчання та комунікації. Так, попри вагомі досягнення в розумінні загальних принципів діджиталізації освітнього процесу, недостатньо досліджено вплив соціальних мереж на формування мультикультурного та мультилінгвального освітнього середовища, а також на інтеграцію освіти у глобальний простір. З'ясування цих аспектів сприятиме не лише покращенню комунікаційних навичок і методів навчання, але й загальному розвитку інформаційної культури особистості, адаптації учнів і студентів до вимог сучасного інформаційного суспільства.

Мета статті полягає в аналізі впливу соціальних мереж на процес діджиталізації освіти, виявленні можливостей і викликів, що виникають у зв'язку з їх упровадженням в освітній простір.

Викладення основного матеріалу. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій призводить до гострої дискусії про місце і роль соціальних мереж у сучасному освітньому процесі. Зауважимо, що сьогодні мова ведеться вже про дистанційне, мобільне або віртуальне навчання, тобто про зміну освітньої парадигми в цілому, про настання так званої епохи електронної педагогіки [6]. Найзалученішими Інтернет-користувачами є представники молодого покоління. На жаль, їх більше приваблюють не навчальні матеріали, а сайти, які мають розважальну спрямованість, до яких можна віднести соціальні мережі.

Термін «соціальна мережа» вперше було використано соціологом Дж. Барнесом у 1954 р. Дослідник визначав соціальні мережі, як соціальну структуру, що охоплює групи «вузлів», тобто соціальних об'єктів (людей чи організацій) і зв'язків між ними. Тобто, це група людей, де одна є центром, а всі інші – гілками.

Соціальна мережа – це віртуальний майданчик, що забезпечує своїми засобами спілкування, підтримку, створення, розбудову, відображення та організацію соціальних контактів, зокрема та обмін даними між користувачами, який передбачає попереднє створення облікового запису [4].

Отже, соціальна мережа – це сервіс для підтримки соціальних зв'язків в Інтернеті. Важливим елементом соціальної мережі є контент (зміст, інформація), створений користувачами для комунікації.

Основне завдання комунікативної діяльності для всіх учасників процесу взаємодії позиціюватися у дотриманні таких правил комунікації, що сприяють взаєморозумінню між людьми у процесі спілкування під час навчання й виховання та взаємозбагаченню духовними цінностями. У зв'язку із цим необхідно також відзначити, що в наш час комунікація однією мовою не є достатньою. Основним завданням сучасних педагогів стає навчання усного та письмового спілкування більш ніж однією мовою, а також навчання літературного, усного та писемного мовлення рідною мовою, етики спілкування і документальної лінгвістики, основ

соціальної та професійної психології, методів і засобів сучасного зв'язку [5, с. 112].

У свою чергу, ми розглядаємо комунікативну діяльність як властивість особистості, яка проявляється в потребі взаємодіяти з іншими суб'єктами, цілісності та індивідуальності, творчому потенціалі викладача, в його здатності підтримувати доброзичливе відношення до оточення. Щоразу, коли викладач намагається вступити у комунікацію, реалізувати власну мету в ній, він формулює висловлювання і прогнозує його вплив на суб'єкта комунікації, розраховуючи на певну кількість варіантів поведінки. Тому він, як відправник інформації, має усвідомлювати свою відповідальність за наслідки акту комунікації [там само, с. 113].

Саме тому надважливо розуміти сутність соціальних мереж, щоб опубліковувати вірогідне повідомлення та не потерпати від неправдивої інформації від інших. Наразі найпопулярнішими соціальними мережами є Facebook – найбільша у світі соціальна мережа, YouTube – сервіс для публікації та обговорення відео, Instagram – сервіс для публікації та обговорення зображень, Twitter – сервіс для публікації користувачами коротких публічних повідомлень, LinkedIn – сервіс для розміщення свого резюме та комунікації із роботодавцями тощо. Важливо звернути увагу на те, що кожна соціальна мережа має свій напрям діяльності – відео, фото, довгий чи короткий текст. Чому це важливо? А тому, що тип інформації, під який закладена мережа, визначає, як ефективно донести всім глядачам чи читачам бажане повідомлення, візуальне чи текстове.

Дидактичні можливості використання сучасних соціальних мереж з одного боку, і нові освітні завдання, які стоять сьогодні перед педагогами, – з іншого, вже не дозволяють орієнтуватися тільки на лекційні заняття, що складають основу традиційного процесу навчання учнів і недооцінка цієї обставини може позбавити вітчизняну освіту стратегічної переваги [2].

Безумовно, сьогодні ні в кого не викликає сумніву той факт, що здобувачі освіти замість виконання домашнього завдання або підготовки до занять значну кількість вільного часу проводять у різних соціальних мережах: спілкуються, переглядають фотографії своїх знайомих, читають стрічку оновлень у спільнотах і групах, а також використовують ігрові програми. Так,

за результатами досліджень за останні роки, спостерігається значне збільшення кількості українців, які користуються соціальними мережами. Використання телебачення як основного джерела інформації зменшилося з 66,7% у 2022 році до 62,5% у 2023 році, особливо серед українців до 40 років, де 11% цієї вікової категорії відмовились від перегляду новин через телевізор. Також за останній рік зменшилося використання інтернету (без урахування соціальних мереж) для отримання новин з 61,2% до 57,7%, тоді як молодь (18–29 років) почала значно частіше використовувати інтернет-ЗМІ та інші онлайн-майданчики для отримання новин, збільшивши свою частку з 64,3% до 73,8% [7].

На початку 2022 року кількість зареєстрованих українських користувачів LinkedIn становила 3,6 млн осіб. За даними GlobalLogic, із 2019 року кількість українців в Instagram зросла на 22%, а в Facebook – на 7%. Нині цими соціальними мережами користуються 14 і 16 мільйонів українців відповідно. Найпопулярнішою соціальною мережею залишається YouTube з охопленням 96% користувачів в Україні, де в середньому вони проводять майже 40 хвилин на день [1].

Повномасштабне вторгнення в Україну призвело до різкого зростання використання соціальних мереж як джерела новин. Серед 76,6% громадян України, які використовують соціальні мережі як джерело інформації, 66% обирають Telegram, 61% – YouTube, 58% – Facebook. Сьогодні в YouTube зареєстровано понад 28 млн українських користувачів, в Instagram – понад 16,1 млн, у Facebook – 15,45 млн, а TikTok має більше ніж 10,55 млн українських користувачів [8].

Ці дані свідчать про активне використання соціальних мереж українцями не лише для спілкування та розваг, але й для отримання актуальних новин та інформації, що підкреслює їхню важливість у сучасному інформаційному просторі. Тому не випадково викладачі задумалися про можливість використання соціальних мереж в освітньому процесі, щоб наблизити до себе здобувачів освіти та підготувати їх до самоосвіти.

Використовуючи соціальні мережі в освітньому процесі, педагоги повинні передусім дотримуватись етичних стандартів і ретельно перевіряти інформацію. Щоб зацікавити здобувачів освіти через соціальну мережу, варто враховувати деякі особливості цих платформ.

Так, наприклад, важливо знати, за яким критерієм мережа Facebook розміщує посилання, поширені вашими друзями. Першими у стрічці новин вашого друга з'являться пости з відео, далі – з ілюстраціями, а вже в останню чергу – суто текстові повідомлення.

Отже, для подальшого успішного здійснення освітнього процесу засобами соціальних мереж необхідно на першому етапі вчителю створити нову призначену для користувачів сторінку та обмежити публікацію особистої інформації, дотримуючись традиційної дистанції у спілкуванні. Наступний крок – додавання в «друзі» кожного здобувача освіти, що дозволяє налаштувати на довірчу атмосферу та комунікацію. Створення загальної теми бесіди та групи, запрошення учасників, складання правил онлайн-спілкування та вибір адміністратора, відповідального за їх дотримання – ключовий момент дотримання правил за першими трьома напрямками. Педагог та здобувачі освіти можуть пропонувати новини, коментувати записи своїх друзів, використовувати «фотоальбом» для виділення завдань особливої складності в якості «скарбнички» знань, створювати опитування та голосування з приводу теми, яку вони хотіли б повторити або вивчити глибше. А також для роботи ефективним напрямом є використання публічної сторінки. Її застосування дозволить відображати в режимі мікроблогу всю стрічку оголошень, що досить зручно і наочно.

На додаток, соціальні мережі дозволяють обмінюватися опублікованою інформацією та зберігати її. Використовуючи цю властивість соціальних мереж, можна розпочинати створення своєрідної «скарбнички» знань, причому пропозиції додаткових цікавих матеріалів переважно має виходити від здобувачів освіти. Як відомо, найміцніші знання – це факти, відкриті самостійно. Дана творча діяльність сприяє розвитку внутрішньої мотивації до навчання, стимулює активізацію пізнавальної діяльності та критичного мислення. Зачіпає й деякий змагальний аспект, наприклад, проведення конкурсів зі створення яскравих тематичних відеороликів і презентацій. «Суддівство» такого онлайн-заходу здійснюється членами спільноти за допомогою «уподобайки» та коментарів із критикою та пропозиціями вдосконалення продукту інтелектуальної діяльності. Теоретичний довідник і банк завдань із докладними алгоритмами

рішень, створені шляхом такої діяльності, без особливих зусиль залишаться в пам'яті здобувачів освіти. Подібне застосування соціальних мереж в освітній практиці стане відмінним помічником при підготовці не лише до чергового уроку або контрольної роботи, а й до завершальних випробувань – заліків або іспитів.

Будь-яку соціальну мережу можливо використовувати у якості віртуальної «дошки оголошень». Розміщення організаційної інформації про заходи в рамках освітньої та позаурочної діяльності має здійснюватися як куратором групи (класним керівником), так і здобувачами освіти.

Резюмуючи вищесказане, ще раз зазначимо основні позитивні моменти застосування соціальних мереж в освітньому процесі. Одним із них назвемо потенційну неперервність процесу освіти, оскільки з'явилася можливість тривалої взаємодії викладачів і здобувачів освіти в будь-який зручний для цього час. Педагог має можливість організувати та спрямовувати пізнавальну і творчу участь кожного як у групі, так і індивідуально. Інформаційна підтримка освітньої програми в соціальній мережі дозволяє здобувачу освіти, який пропустив заняття або на індивідуальному навчанні не відставати від освітнього процесу, отримувати консультацію педагога та самостійно виконувати завдання. Теми та питання, які не були розкриті повністю під час лекції, можуть знайти продовження у спільному діалозі.

Серед недоліків використання соціальних мереж в освітньому процесі можна вказати неготовність деяких викладачів віддавати значну кількість свого вільного часу та сил із метою організації неперервності навчання, слабка ІКТ-компетенція викладачів із багаторічним досвідом роботи, утруднений доступ до соціальних мереж через персональний комп'ютер в закладах освіти, недостатня безпека соціальних мереж на предмет проникнення інформації, що не допустимо для сприйняття неповнолітніми здобувачами освіти.

Висновки з даного дослідження. Отже, із розвитком науково-технічної бази з'являються нові інструменти для організації пізнавальної активності здобувачів освіти, у якості яких можна використовувати соціальні мережі. Багато методистів скептично ставляться до використання даного об'єкта інформаційних технологій як педагогічного засобу навчання, оскільки

у традиційному уявленні соціальна мережа розглядається як антагоніст освіти, середовище для відпочинку, легковажності та розваг. Однак із їх допомогою можливе вирішення низки завдань, таких як дистанційна організація спільної роботи навчального колективу, тривала наукова/проектна діяльність, проведення вебінарів та онлайн-консультацій (індивідуальних і масових), що вельми корисно для розвитку інтелектуального та творчого потенціалу здобувачів освіти.

У подальших дослідженнях перспективним є проведення детального аналізу впливу соціальних мереж на діджиталізацію освітнього процесу. Важливим напрямом розвідок стане розроблення методичних рекомендацій для використання цих платформ у цілях особистісного росту та професійного розвитку педагогів.

Список використаних джерел

1. Кондратенко М. За рік українців у соцмережах стало більше на сім мільйонів. URL: <https://www.dw.com/uk/za-rik-karantynu-kilkist-ukrainsiv-u-sotsmerezkhakh-zrosla-na-sim-millioniv/a-56899697> (дата звернення: 15.02.2024).
2. Левківська К. В., Янченко Т. В. Використання соціальних мереж під час вивчення англійської мови студентами. *Іншомовна підготовка фахівців у вимірі нових освітніх реалій* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. вебінару з міжнар. участю. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2018. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/28136/>(<http://eprints.zu.edu.ua/28136/>) (дата звернення: 08.01.2024).
3. Механізми і можливості використання соціальних мереж в освіті. URL: <http://www.scienceforum.ru/2014/470/1514> (дата звернення: 03.01.2024).
4. Паршуков С. В. Роль соціальних мереж у навчальному процесі. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. URL: http://informatika.udpu.org.ua/?page_id=1207 (дата звернення: 05.01.2024).
5. Пищик О. В. Взаємозв'язок професійної та комунікативної культури керівників професійно-технічних навчальних закладів. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2017. № 3. С. 111–116. URL: <http://pptp.kubg.edu.ua/numbers/52-arkhiv-nomeriv-2017-r/153-3-2017-roku.html?showall=&start=19> (дата звернення: 05.01.2024).
6. Проблеми та перспективи навчання іноземних мов у ЗВО : матеріали Міжнар. наук.-метод. семінару. Харків : ХНАДУ, 2019. 170 с.
7. Снопко О. Нокаут телебаченню: як соціальні мережі утримують першість в постачанні новин українцям. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/08/16/7415807/> (дата звернення: 15.02.2024).
8. Marketing Media Review. 66% українців обирають Telegram для новин: дослідження використання соцмереж під час війни. URL: <https://mmr.ua/show/tiktok-stvorit-vlasnij-muzichnij-zastosunok> (дата звернення: 05.02.2024).

References

1. Kondratenko, M. (2021). *Za rik ukrainsiv u sotsmerezkhakh stalo bilshе na sim milioniv [The number of Ukrainians in social networks has increased by seven million over the year]*. Retrieved from <https://www.dw.com/uk/za-rik-karantynu-kilkist-ukrainsiv-u-sotsmerezkhakh-zroslo-na-sim-milioniv/a-56899697> [in Ukrainian].
2. Levkivska, K. V., & Yanchenko, T. V. (2018). Vykorystannia sotsialnykh merezh pid chas vyvchennia anhliiskoi movy studentamy [Use of social networks in the study of English by students]. In *Inshomovna pidhotovka fakhivtsiv u vymiri novykh osvitykh realii [Foreign language training of specialists in the dimension of new educational realities]: materialy V Vseukrainskoho naukovo-praktychnoho vebinara z mizhnarodnoiu uchastiu*. Retrieved from <http://eprints.zu.edu.ua/28136/> [in Ukrainian].
3. *Mekhanizmy i mozhyvosti vykorystannia sotsialnykh merezh v osviti [Mechanisms and possibilities of using social networks in education]*. Retrieved from <http://www.scienceforum.ru/2014/470/1514> [in Ukrainian].
4. Parshukov, S. V. (2014). *Rol sotsialnykh merezh u navchalnomu protsesi [The role of social networks in the educational process]*. Retrieved from http://informatika.udpu.org.ua/?page_id=1207 [in Ukrainian].
5. Pyshchuk, O. V. (2017). Vzaiemozviazok profesiinoi ta komunikativnoi kultury kerivnykiv profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv [Interrelation of professional and communicative culture of managers of vocational and technical educational institutions]. *Pedahohichni protsesy: teoriia i praktyka [Pedagogical process: theory and practice]*, 3, 111-116. Retrieved from <http://pftp.kubg.edu.ua/numbers/52-arkhiv-nomeriv-2017-r/153-3-2017-roku.html?showall=&start=19> [in Ukrainian].
6. *Problemy ta perspektyvy navchannia inozemnykh mov u ZVO [Problems and prospects of teaching foreign languages in higher education institutions]*. (2019). Kharkiv: KhNADU [in Ukrainian].
7. Snopok, O. (2023). *Nokaut telebachenniu: yak sotsialni merezhi utrymuyut pershist v postachanni novyn ukrainsiam [A knockout to television: how social networks maintain the lead in delivering news to Ukrainians]*. Retrieved from <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/08/16/7415807/> [in Ukrainian].
8. Marketing Media Review. (2022). *66% ukrainsiv obyraiut Telegram dlia novyn: doslidzhennia vykorystannia sotsmerezh pid chas viiny [66% of Ukrainians choose Telegram for news: a study of the use of social networks during the war]*. Retrieved from <https://mmr.ua/show/tiktok-stvorit-vlasnij-muzichnij-zastosunok> [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 15.03.2024

УДК 373.01:001.89

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2\(215\)-51-58](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2(215)-51-58)

Іваницька Наталія Анатоліївна,
кандидатка педагогічних наук, директорка,
Чернігівська загальноосвітня школа
I-III ступенів № 35 Чернігівської міської ради
Чернігівської області, Україна

Nataliia Ivanytska,
PhD in Pedagogy, Director,
Chernihiv Secondary School
of I-III degrees N 35 Chernihiv City Council
of Chernihiv Region, Ukraine
E-mail: nataliaivanucka.01@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6964-597X>

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВОЇ ЛАБОРАТОРІЇ VERNIER ЯК СКЛАДНИКА ВЗАЄМОДІЇ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ТА БАЗОВОЇ ШКОЛИ

A Розкрито дидактичні можливості сучасної цифрової лабораторії Vernier для проведення вчителями експериментів при викладанні у початковій школі інтегрованого курсу «Я досліджую світ» та у базовій школі – «Пізнаємо природу». Подано етапи виконання завдання інтегрованого змісту, які демонструють особливості застосування цифрового обладнання. Продемонстровано особливості впровадження лабораторії Vernier у практику роботи вчителів, які викладають інтегровані курси, що передбачає застосування нових форм професійної взаємодії педагогічних працівників, поєднання класичної методики із новітніми засобами навчання.

Ключові слова: цифрова лабораторія; навчальний експеримент; інтегровані курси

USING THE VERNIER DIGITAL LABORATORY AS A COMPONENT INTERACTION OF PRIMARY AND BASIC SCHOOL TEACHERS

S This article reveals the didactic capabilities of the modern Vernier digital laboratory for conducting educational experiments by secondary school teachers when teaching the integrated course "I explore the world" in elementary school and "Learning about nature" in elementary school. The stages of the implementation of the task of integrated content-measuring body temperature and the level of ultraviolet radiation from an incandescent lamp are presented, which demonstrate the peculiarities of using digital equipment during teachers' mutual education. The peculiarities of the implementation of the Vernier laboratory in the work practice of teachers who teach integrated courses are demonstrated, which involves the knowledge and application of new forms of professional interaction of pedagogical workers, the combination of classical methods with the latest teaching tools. Based on the assessment of educational programs of integrated courses for elementary and basic schools, directions for using the Vernier digital laboratory for performing experimental tasks are indicated. The features of the operation of the LabQuest data recorder, which contains a built-in sensor – a GPS module, and digital sensors for measuring several parameters, are described. The possibilities of connecting the LabQuest data logger to the Internet for the joint use of the data displayed on the screen of the measuring device and mobile phones by the participants of the educational process are presented. The need to download the Vernier Graphical Analysis program to teachers' personal computers for further conducting the necessary measurements during the organization of students' experimental work is substantiated. Peculiarities of the organization of mutual education of primary and basic school teachers regarding the use of the Vernier digital laboratory for measuring body temperature and the level of ultraviolet radiation from an incandescent lamp under different conditions based on the use of a light sensor and the appropriate software pre-installed on the personal computers of pedagogical workers based on the use of different sunglasses and light sources.

Keywords: digital laboratory; educational experiment; integrated courses

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Викладання інтегрованих курсів «Я досліджую світ» («ЯДС») у початковій школі та «Пізнаємо природу» у базовій школі висувають нові вимоги до вчителів, оскільки передбачає використання цифрових вимірювальних комплексів (ЦВК), без яких неможливо уявити навчання сучасних школярів. Відповідно до Типової програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників з розвитку цифрової компетентності [6] мобільне та електронне навчання набуває все більшого поширення, зокрема в умовах Нової української школи (НУШ), яка потребує організації сучасного освітнього середовища, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян не лише в приміщенні навчального закладу [3, с. 8].

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У сучасній загальноосвітній школі виникає необхідність у формуванні в учителів навичок роботи з навчальними засобами нового покоління, що передбачають приєднання до мережі Інтернет, передавання даних на електронну пошту, автоматизоване вимірювання та оброблення інформації. Оскільки ЦОР та ЦВК переважно використовують у навчальній діяльності учнів вчителі, які викладають природничі дисципліни у базовій школі, та мають сформовані відповідні вміння та навички щодо їх використання, то виникає необхідність в обміні досвідом і взаємонавчанні педагогічних працівників, які викладають інтегрований курс «ЯДС» у початковій школі. Тому актуальним є визначення напрямів ефективної професійної офлайн-взаємодії під час використання вчителями початкової та базової школи ЦВК, одним із яких є цифрова лабораторія VERNIER.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Проблема використання цифрового обладнання нового покоління та комп'ютерних програм переважно розглядалася з точки зору методики проведення навчального експерименту, але недостатньо вивчалася з метою обміну досвідом між учителями початкової та базової школи.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення компонентів науково-дослідницьких компетентностей (НДК) педагогічних працівників,

які викладають дисципліни природничо-математичного циклу, та напрями професійної офлайн-взаємодії – «вчитель – група вчителів» під час взаємонавчання вчителів початкової та базової школи на основі використання ними цифрової лабораторії VERNIER.

Викладення основного матеріалу дослідження. На важливість оволодіння вчителями цифровими технологіями зазначено сучасними науковцями [11], згідно з розвідками яких у галузі природничо-математичних дисциплін для розвитку здібностей учнів усе більшого практичного використання набуває доповнення реального світу цифровими даними на основі впровадження комп'ютерних пристроїв (смартфонів, планшетів або окулярів AR) у режимі реального часу, завдяки чому відбувається накладання на середовище певної частини віртуальної інформації, наприклад, графіків, звуків, анімацій тощо. За результатами досліджень науковців [14, с. 32] цифровізація системи освіти вимагає від учителів додаткових можливостей, що надають змогу відповісти на виклики швидкого глобального розвитку, пояснити різноманітне використання високорівневих цифрових технологій. Цифрова компетентність учителів – це фактор, який підтримує реалізацію якісного освітнього процесу навчання, особливо під час дистанційного навчання.

На проблему адаптації навчального матеріалу, зокрема й цифрового, до рівня знань, умінь і навичок учнів звертають особливу увагу закордонні науковці [12], згідно з дослідженнями яких вона набуває особливого значення для студентів вищих педагогічних навчальних закладів під час навчальної практики, яка висуває такі вимоги до їх компетентностей: на рівні викладання – розроблення ефективних стратегій; на консультативному рівні – вирішення проблем; на рівні особистості – розвиток когнітивних, соціальних та емоційних навичок; на рівні метакогнітивних навичок – формування критичного мислення. На думку дослідників [13] важливого значення набуває розвиток критичного мислення в учасників освітнього процесу під час використання ними цифрових засобів навчання, які є підґрунтям для цифрової грамотності як учителів, так і учнів, що відображає сформованість їх умінь і навичок, необхідних для використання мережі Інтернет; уміння читати та розуміти

будь-який вид тексту, усного, письмового та екранного дискурсу; здатність ефективно керувати технологічними пристроями та використовувати їх для різних навчальних цілей.

Одним із напрямів застосування ЦВК у дослідницької діяльності учнів в умовах становлення НУШ є вивчення та практичне застосування функціональних можливостей сучасних цифрових приладів та електронних пристроїв для практичної реалізації мети, завдань STEM-проектів.

Погоджуємося з думкою науковців [10, с. 9], що особливість використання ЦВК полягає в приєднанні до комп'ютера, який є засобом вимірювання, реєстрації та оперативного опрацювання отриманих даних під час проєктної діяльності учасників освітнього процесу. Відповідно до використання вчителями початкової та базової школи ЦВК потребує від педагогічних працівників сформованих на певному рівні професійних компетентностей, які зазначені у професійних стандартах відповідно до наказу Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України «Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» [5].

Організація дослідницької діяльності учнів відбувається не лише при вивченні природничо-математичних дисциплін, а й міжгалузевих інтегрованих курсів «Робототехніка. 5–6 класи» [9], «STEM. 5–6 класи» [2], що потребує від педагогічних працівників таких знань, умінь і навичок, зокрема й інформаційно-цифрових компетентностей, які мають властивість інтегративності, оскільки характеризують навчання учнів комплексному використанню знань на практиці.

З метою визначення компонентів НДК учителів початкової та базової школи розглянемо можливості сучасних ЦВК у системі інтегрованого навчання учнів загальноосвітньої школи на прикладі VERNIER – компактною цифровою лабораторією (рис. 1), яку використовують у закладах загальної середньої освіти для проведення сучасних досліджень.

Рис. 1. Цифрова лабораторія VERNIER (авторське фото)

ЦВК компактний, не потребує стаціонарного підключення до електромережі. Він містить реєстратор даних LabQuest, який дозволяє отримувати дані автономно, передавати їх на комп'ютер або смартфон. Є можливість надсилати отримані дані на електронну пошту. Серед вбудованих датчиків – модуль GPS, який дозволяє робити геопозиціонування місць збору даних на відкритій місцевості. ЦВК має цифрові датчики для вимірювання таких параметрів: температури, тиску, напруги, струму, освітленості тощо.

Отже, *першим напрямом* професійної офлайн-взаємодії вчителів початкової та базової школи обираємо ознайомлення педагогічних працівників із технічними можливостями ЦВК VERNIER. Реєстратор має декілька вбудованих датчиків, за допомогою яких, без додаткових завантажень чи обладнання, проводять вимірювання, результати яких отримують на дисплеї, у вигляді таблиці, графіка. Є можливість приєднання реєстратора до мережі Інтернет для спільного використання даних, відображених на екрані приладу, іншими учасниками експерименту, наприклад, на екранах мобільних телефонів, після сканування QR-коду, який розташований на екрані реєстратора (рис. 2):

Рис. 2. Спільне використання даних учасниками експерименту (авт. фото)

Після зчитування QR-коду на екрані телефону відкривається браузер, у якому дублюється все, що зображено на моніторі реєстратора. Дана опція є максимально зручною для проведення досліджень при викладанні природничих дисциплін. Не має необхідності мати 10 реєстраторів, щоб провести експеримент для 30 учнів класу. Для проведення вимірювань необхідний комп'ютер із завантаженою програмою Vernier Graphical Analysis.

Передавання даних на комп'ютер відбувається двома шляхами: через Bluetooth або з'єднанням через USB-кабель. Офлайн-взаємодія вчителів початкової та базової школи, які викладають інтегровані курси «ЯДС» та «Пізнаємо природу», полягає в обміні знаннями, вміннями та навичками практичного використання ЦВК VERNIER для організації демонстраційного експерименту: реєстратора даних LabQuest, відповідного програмного забезпечення, датчиків для дослідження певних параметрів (температури, руху, рівня звуку, серцебиття тощо).

Особливо важливого значення, на нашу думку, має взаємонавчання педагогічних працівників: учителі, які викладають природничо-математичні дисципліни у базовій школі, та вчителі інформатики можуть надати методичну допомогу вчителям початкової школи щодо аналізу даних, одержаних на екрані ЦВК VERNIER; додавання записів і синхронізування їх зі збором даних; імпортування даних, зібраних за допомогою ручних пристроїв; використання аналізу відео для створення графічних зображень тощо.

Отже, ЦВК VERNIER передбачає оволодіння вчителями вміннями використовувати цифрові прилади для організації дослідницької діяльності учнів з метою розв'язання ними практичних задач, що дозволяє нам визначити наступний компонент НДК педагогічних працівників – *технологічно-цифровий*.

Оскільки дослідницькі компетентності (ДК) учнів початкової та базової школи мають неоднакові складники за своєю структурою та рівнем складності, то й методика їх формування буде відрізнятися, що передбачає *другий напрям* професійної офлайн-взаємодії вчителів початкової та базової школи – адаптація змісту та завдань навчального матеріалу до вікових та індивідуальних особливостей учнів.

Розглянемо можливості застосування реєстратора даних VERNIER для вимірювання

температури тіла. Із поняттям «температура» учні знайомляться у початковій школі в інтегрованому курсі «ЯДС»: у 2-му класі навчаються вимірювати температуру повітря, води; у 4-му – спостерігають і фіксують зміни елементів погоди (температуру повітря, вітру, хмарності, опадів) [8], у 5-му – продовжують вивчення поняття «температура» у базовій школі в інтегрованому курсі «Пізнаємо природу». Згідно з модельною навчальною програмою «Пізнаємо природу. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти [1] у розділі «Пізнаємо світ науки» серед навчальної діяльності учнів – вимірювання температури води та повітря, вивчення впливу температури на швидкість дифузії, демонстрування метеорологічних приладів і використання їх для вимірювань (температури повітря).

Датчик температури ЦВК VERNIER може використовуватися в якості термометру для проведення демонстраційних експериментів під час його приєднання до інтерфейсу (LabQuest Mini, LabQuest 2 тощо) та запуску програмного забезпечення для збору даних (Logger Pro, Logger Lite, LabQuest App). Перед проведенням дослідів учителі початкової школи формулюють проблемно-пошукові запитання інтегрованого змісту: Чи впливає колір досліджуваного тіла на швидкість його охолодження? Взуття якого кольору буде довше тримати тепло? Чи важливий колір автомобіля, будинку, одягу для збереження температури всередині та здоров'язбереження людини?

Формулювання завдання дослідження вчителями базової школи: визначити експериментально, як колір склянки впливає на швидкість охолодження води. Обладнання: два термометри; два реєстратори даних VERNIER (рис. 3); дві однакові посудини (наприклад, дві пластикові склянки), обгорнуті ззовні папером і заклеєні по шву (перша склянка – білим папером, друга – чорним).

Для виконання роботи у склянки наливають попередньо нагріту воду однакового об'єму і температури. Склянки накривають круглим папером того ж кольору, що й ззовні, з отвором у центрі. В отвори встановлюють датчики і розпочинають вимірювання температури. Дослід можна розширити, використавши ще папір сірого кольору, фольгу тощо. Для формування НДК учителів початкової та базової школи, на

нашу думку, доцільно виділити властивість адаптивності. Особливо важливого значення вона набуває, на наш погляд, при організації завдань для учнів 1–4-х і 5–6-х класів, які мають неоднакові рівні сформованості, зокрема під час організації інклюзивного навчання (при роботі з ООП та із учнями, найздібнішими до дослідницької діяльності). Тому офлайн-взаємодію вчителів початкової та базової школи на етапі адаптації змісту демонстраційного експерименту на основі використання ЦВК VERNIER розглядаємо як комплекс вимог, адаптованих до знань, умінь і навичок учнів у відповідності до очікуваних результатів навчання здобувачів освіти, зазначених у Типових освітніх програмах для I та II циклів навчання учнів [8], за підсумками вивчення інтегрованого курсу «ЯДС», та у модельній навчальній програмі «Пізнаємо природу. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти [1].

Рис. 3. Підготування реєстратора даних температури (авт. фото)

Ураховуючи вищесказане, для НДК вчителів виділяємо *психологічно-цифровий компонент*, який пов'язаний із предметно-методичною та інклюзивною професійними компетентностями педагогічних працівників. На відміну від учнів 1–4-х класів, учні базової школи мають уже сформовані на певних рівнях практичні вміння та навички, мають досвід виконання самостійної роботи без допомоги вчителя, а тому для них переважно застосовують такі види самостійної діяльності пошуково-пізнавального типу: підготовчі, констатувальні, експериментально-пошукові, логічно-пошукові [4, с. 30]. Відповідно до цього виділяємо *третій напрям* професійної офлайн-взаємодії вчителів початкової та базової школи – планування та прогнозування етапів

експерименту на основі таких проблемно-пошукових запитань учителя, які враховують рівень підготовки, вмінь і навичок учнів. Так, при роботі з ЦВК VERNIER для вимірювання параметрів із використанням датчика Go Direct Light and Color (рис. 4), необхідно, на нашу думку, враховувати, що із поняттям «світло» учні знайомляться ще у початковій школі (навчальна дисципліна «ЯДС») та продовжують його вивчення у базовій школі.

Рис. 4. Датчик Go Direct Light and Color (авт. фото)

Згідно з освітньою програмою з природознавства для 5-го класу [1] у розділі «Земля – планета Сонячної системи» серед діяльнісних компонентів вказано, що учень описує нерівномірність розподілу сонячного світла і тепла на поверхні Землі; значення сонячного світла і тепла для живої природи. Серед демонстрацій, передбачених при вивченні даної теми, – залежність освітлення від кута падіння сонячних променів; ілюстрація зміни освітлення півкуль. При вимірюванні рівня УФ від лампи розжарювання на основі застосування реєстратора даних VERNIER перед проведенням демонстраційних дослідів у початковій школі вчитель формує проблемно-пошукові запитання інтегрованого змісту: Чи всі сонцезахисні окуляри однаково захищають очі від УФ-випромінювання? Якщо людина носить контактні лінзи, чи достатньо цього для захисту ока?

Завдання дослідження може бути сформульоване вчителями базової школи, а саме: виміряти рівень УФ від лампи розжарювання за різних умов. Обладнання: датчик освітленості (рис. 4), ноутбук із встановленою програмою Vernier Graphical Analysis. Дослід можна провести з контактними лінзами. Використовуючи різні сонцезахисні окуляри, з'ясувати, чи знижують

вони рівень УФ. Обрати найкращий варіант захисту зору із запропонованих.

Одним із варіантів проведення дослідження з датчиком Go Direct Light and Color є вивчення на основі демонстраційного експерименту вчителя різних джерел світла.

Отже, враховуючи вищесказане, можна стверджувати, що серед професійних компетентностей педагогічних працівників, спрямованих на формування в учнів початкової та базової школи дослідницької діяльності, вагомим значення набувають прогностична та організаційна компетентності вчителів, що дозволяє нам виділити ще один важливий компонент НДК – *організаційно-цифровий*.

Зазначимо, що діяльність учасників освітнього процесу при виконанні дослідження за різних умов потребує узагальнення експериментальних даних, їхній аналіз, синтез, порівняння, формулювання відповідних висновків. Відповідно до цього ми виділяємо *четвертий напрям* професійної офлайн-взаємодії вчителів початкової та базової школи – максимальний обмін інформацією, одержаною експериментально, з метою її наукового обґрунтування. Так, використання датчика серцебиття ЦВК VERNIER дозволяє виміряти пульс людини, реєструючи невеличкі електричні сигнали по поверхні її шкіри, тобто частоту серцевих скорочень (ЧСС) (рис. 5):

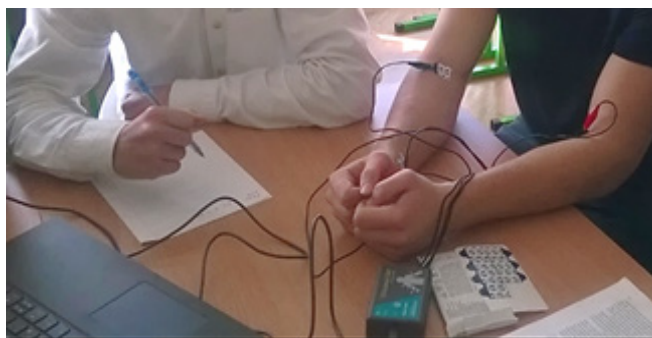

Рис. 5. Використання цифрових датчиків LabQuest для вимірювання ЧСС (авт. фото)

Модуль полярного передавача виявляє кожен електричний сигнал від серця через електроди на детекторі. Інформація про пульс після передається бездротовим зв'язком за допомогою приймача пульсу або Bluetooth до допоміжних пристроїв [7, с. 3].

Відповідно до змісту експериментальних завдань із використанням пульсометра у початковій школі узгоджується з вимогами Типової освітньої програми для II циклу навчання учнів [8, с. 102] інтегрованого курсу «ЯДС»: учень контролює свій фізичний стан за ЧСС, диханням і самопочуттям перед фізичними навантаженнями в процесі та після занять.

Використання пульсометра як складника ЦВК VERNIER у базовій школі при вивченні інтегрованого курсу «Пізнаємо природу» [1] надає можливості для виконання у 5-му класі практичної роботи «Як залежить ЧСС від активності людини (у спокої, під час і після фізичного навантаження)».

Офлайн-взаємодія вчителів початкової та базової школи передбачає обмін досвідом між педагогічними працівниками (переважно вчителями біології) щодо аналізу отриманих даних ЧСС, причин її збільшення або зменшення з точки зору фізіологічної адаптації організму до фізичних навантажень.

Отже, враховуючи вищесказане, можна стверджувати, що серед професійних компетентностей педагогічних працівників вагомим значення набуває *комунікаційно-цифровий компонент* НДК учителів.

Висновки з даного дослідження. Використання вчителями початкової та базової школи ЦВК VERNIER створює умови для формування ДК учнів та НДК педагогічних працівників на основі професійної офлайн-взаємодії за такими напрямками: ознайомлення педагогічних працівників із технічними можливостями ЦВК VERNIER; адаптація змісту та завдань навчального матеріалу до вікових та індивідуальних особливостей учнів; планування та прогнозування етапів експерименту на основі проблемно-пошукових запитань учителя; максимальний обмін інформацією, одержаною експериментально, з метою її наукового обґрунтування. Зазначені напрями взаємодії вчителів початкової та базової школи спрямовані на формування технологічно-цифрового, психологічно-цифрового, організаційно-цифрового та комунікаційно-цифрового компонентів їх НДК.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у перевірці ефективності зазначених напрямів професійної взаємодії педагогічних працівників при використанні в організації дослідницької діяльності учасників освітнього процесу ЦВК через

реалізацію на практиці факторно-критеріальної моделі визначення рівнів сформованості НДК учителів початкових класів і базової школи.

Список використаних джерел

1. Біда Д., Гільберг Т., Колісник Я. Модельна навчальна програма «Пізнаємо природу». 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти / Міністерство освіти і науки України. URL: <http://surl.li/butko>
2. Бутурліна О., Артем'єва О. Модельна навчальна програма «STEM. 5-6 класи (міжгалузевий інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти / Міністерство освіти і науки України. URL: <http://surl.li/cmxxjg>
3. Грищенко М. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. 2016. URL: <https://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/20195>
4. Кріт Н. Формування вмінь самостійної роботи з підручником у процесі навчання фізичної географії учнів 6-8 класів : дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2017. URL: <http://surl.li/fvfpo>
5. Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста) : наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України № 2736 від 23 груд. 2020 р. URL: <https://cutt.ly/1Xs7v5X>
6. Про затвердження Типової програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників з розвитку цифрової компетентності : наказ МОНУ № 1340 від 10 груд. 2021 р. URL: <http://surl.li/chsxxk>
7. Ручний пульсометр, Vernier Software & Technology. URL: <https://b-pro.com.ua/assets/files/hgh-bta.pdf>
8. Савченко О. Типова освітня програма / Міністерство освіти і науки України. URL: <http://surl.li/dcaab>
9. Сокол І., Ченцов О. Модельна навчальна програма «Робототехніка. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти / Міністерство освіти і науки України. URL: <http://surl.li/cimkw>
10. Чернецький І., Сліпучіна І., Поліхун Н. Фізика. Прикладні методики інструментальної цифрової дидактики : навч.-метод. посіб. Київ : Нац. центр «МАН України», 2020. 204 с. URL: https://stemua.science/wp-content/uploads/2022/04/FINISH_physics_last.pdf
11. Abidin Y., Tri Herlambang Y., Saputra D. S., Susilo S.V. The effects of augmented reality on students' perceptions, awareness, and attitude toward sustainability of endangered animals. *Cypriot Journal of Educational Science*. 2023. No. 18 (4). P. 655–672. DOI: <https://doi.org/10.18844/cjes.v18i4.8812>
12. Frouda Maria, Riga Asimina, Dotsikas Nikolaos, Papagianni. Chrysavgi Investigating students' – future teachers' views on their internship: benefits and challenges. *Eur. J. Special Educ. Res*. 2022. Vol. 8. DOI: <http://dx.doi.org/10.46827/ejse.v8i4.4377>
13. Haryanto H., Ghufon A., Suyantiningsih S., Kumala F. N. The correlation between digital literacy and parents' roles towards elementary school students' critical thinking. *Cypriot*

Journal of Educational Science. 2022. No. 17 (3). P. 828–839. DOI: <https://doi.org/10.18844/cjes.v17i3.6890>

14. Kartimi K., Riyanto O. R., Winarso W. Digital competence of science teachers in terms of gender, length of work, and school levels of teaching. *Cypriot Journal of Educational Science*. 2023. No. 18(1). P. 31–42. DOI: <https://doi.org/10.18844/cjes.v18i1.7779>

References

1. Bida, D., Hilberh, T., & Kolisnyk, Y. *Modelna navchalna prohrama «Piznaiemo pryrodu». 5-6 klasy (intehrovanyi kurs)» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Learning about nature" model educational program. 5-6 classes (integrated course)" for institutions of general secondary education]*. Ministry of Education and Science of Ukraine. Retrieved from <http://surl.li/butko> [in Ukrainian].
2. Buturlina, O., & Artemieva, O. *Modelna navchalna prohrama «STEM. 5-6 klasy (mizhhaluzevyi intehrovanyi kurs)» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Model educational program "STEM. 5-6 grades (interdisciplinary integrated course)" for institutions of general secondary education]*. Ministry of Education and Science of Ukraine. Retrieved from <http://surl.li/cmxxjg> [in Ukrainian].
3. Hryshchenko, M. (2016). *Nova ukrainska shkola: kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly [New Ukrainian school: conceptual foundations of secondary school reform]*. Kyiv [in Ukrainian].
4. Krit, N. (2017). *Formuvannia vmin samostiinoi roboty z pidruchnykom u protsesi navchannia fizychnoi heohrafii uchniv 6-8 klasiv [Formation of the skills of independent work with a textbook in the process of learning physical Geography students of grades 6-8]*. (PhD diss.) Kyiv. Retrieved from <http://surl.li/fvfpo> [in Ukrainian].
5. *Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu za profesiiami «Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel z pochatkovoї osvity (z dyplomom molodshoho spetsialista) [On the approval of the professional standard for the professions "Teacher of primary classes of the Institution of general secondary education", "Teacher of the institution of general secondary education", "Teacher of primary education (with a junior specialist's diploma)]: nakaz Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy №2736 vid 23 hrud. 2020 r.* Retrieved from <https://cutt.ly/1Xs7v5X> [in Ukrainian].
6. *Pro zatverdzhennia Typovoi prohramy pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh pratsivnykiv z rozvytku tsyfrovoi kompetentnosti [On Approval of the Model Program for Advanced Training pedagogical workers for the development of digital competence]: nakaz MONU № 1340 vid 10 hrud. 2021 r.* Retrieved from <http://surl.li/chsxxk> [in Ukrainian].
7. *Ruchnyi pulsometr [Manual heart rate monitor], Vernier Software & Technology.* Retrieved from <https://b-pro.com.ua/assets/files/hgh-bta.pdf> [in Ukrainian].
8. Savchenko, O. *Typova osvittia prohrama [Typical educational program]*. Ministry of Education and Science of Ukraine. Retrieved from <http://surl.li/dcaab> [in Ukrainian].
9. Sokol, I., & Chentsov, O. *Modelna navchalna prohrama «Robototekhnika. 5–6 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Model training program "Robotics. 5-6 grades" for*

institutions general secondary education]. Ministry of Education and Science of Ukraine. Retrieved from <http://surl.li/cimkw> [in Ukrainian].

10. Chernetskyi, I., Slipukhina, I., & Polikhun, N. (2020). *Fizyka. Prykladni metodyky instrumentalnoi tsyfrovoy dydaktyky [Physics. Applied methods of instrumental digital didactics]: education-method. manual*. Kyiv: National "MAS of Ukraine" center. Retrieved from https://stemua.science/wp-content/uploads/2022/04/FINISH_physics_last.pdf [in Ukrainian].

11. Abidin, Y., Tri Herlambang, Y., Saputra, D. S., & Susilo, S. V. (2023). The effects of augmented reality on students' perceptions, awareness, and attitude toward sustainability of endangered animals. *Cypriot Journal of Educational Science*, 18(4), 655-672. DOI: <https://doi.org/10.18844/cjes.v18i4.8812>.

12. Frouda Maria, Riga Asimina, Dotsikas Nikolaos, & Papagianni Chrysavgi. (2022). Investigating students' – future teachers' views on their internship: benefits and challenges. *Eur. J. Special Educ. Res*, 8. DOI: <http://dx.doi.org/10.46827/ejse.v8i4.4377>

13. Haryanto, H., Ghufron, A., Suyantiningsih, S., & Kumala, F. N. (2022). The correlation between digital literacy and parents' roles towards elementary school students' critical thinking. *Cypriot Journal of Educational Science*, 17(3), 828-839. DOI: <https://doi.org/10.18844/cjes.v17i3.6890>

14. Khatami, K., Riyanto, O. R., & Winarso, W. (2023). Digital competence of science teachers in terms of gender, length of work, and school levels of teaching. *Cypriot Journal of Educational Science*, 18 (1), 31-42. DOI: <https://doi.org/10.18844/cjes.v18i1.7779>

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 14.02.2024

УДК 37.08:37.015.32

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2\(215\)-59-66](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2(215)-59-66)

Михайлюта Сергій Леонтійович,
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри комп'ютерної інженерії
та інформаційних технологій,
Черкаський державний бізнес-коледж, Україна
Serhiy Mykhaylyuta,
PhD, Associate Professor, Associate Professor at the Department
of Computer Engineering and Information Technologies,
Cherkasy State Business College, Ukraine
E-mail: mykhaylyutasl@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9864-3386>

Полях Сергій Сергійович,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки,
управління та адміністрування,
Черкаський державний бізнес-коледж, Україна
Sergii Poliakh,
PhD, Associate Professor at the Department of Economics,
Management and Administration,
Cherkasy State Business College, Ukraine
E-mail: poljashonok@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6825-5083>

ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХОФІЗИЧНОГО ЗДОРОВ'Я СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА ТА АСПЕКТИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ

A Особливістю діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників є стресові ситуації, що створюють емоційну напругу, відповідно до цього умови, які сприяють погіршенню як психічного, так і фізичного здоров'я. Чинниками стресових ситуацій та емоційної напруги є низка факторів: відповідальність за здоров'я та результати навчання учнів, необхідність підтвердження власного рівня кваліфікації, мінливість, напруженість та емоційність діяльності, необхідність постійної уваги. Умови праці педагогічних і науково-педагогічних працівників суттєво ускладнилися у зв'язку з Covid-19 і військовим станом. Саме тому набуває актуальність дослідження теоретичних основ і практики забезпечення ментального та фізичного здоров'я педагогів і науково-педагогічних працівників закладів освіти України у 2019–2024 роках за обставин, обумовлених активністю Covid-19 та умовами воєнного стану.

Ключові слова: ментальний стан; психологічне здоров'я; психофізичне здоров'я; стрес; війна; освіта

THE PROBLEM OF PRESERVING THE PSYCHO-PHYSICAL HEALTH OF THE MODERN TEACHER AND ASPECTS OF ITS SOLUTION

S The peculiarity of the activities of pedagogical and scientific-pedagogical staff are stressful situations that create emotional tension, respectively, conditions that contribute to the deterioration of both mental and physical health. The triggers of stressful situations and emotional tension are as follows: responsibility for the health and learning outcomes of students, the need to confirm one's own level of qualification, variability, tension and emotionality of activity, the need for constant attention, continuous logical and psychological analysis of situations related to interaction with people, which places high demands on the personality of a pedagogical and scientific-pedagogical staff. The working conditions of pedagogical and research-pedagogical staff have become significantly more complicated due to Covid-19 and martial law, affecting both directly and indirectly, through people with whom there is a professional need to contact. Such people are mainly pupils and students of an informationally and emotionally sensitive young age, which, due to the well-known psychological effect of transference, significantly complicates the work of a teacher. That is why the study of the theoretical foundations and practice of ensuring the mental and physical health of teachers and scientific and pedagogical staff of educational institutions of Ukraine in 2019-2024 under the circumstances caused by the activity of Covid-19 and the conditions of martial law is gaining relevance.

Keywords: mental state; psychological health; psychophysical health; stress; war; education

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Ментальний і фізичний стан педагога – делікатна та багатоаспектна проблема. Позначаючи її значущість, психологи свідчать [8], що професійне здоров'я педагога – основа ефективної роботи сучасної школи та її стратегічна проблема. Проблема професійного здоров'я педагога за рівнем значущості необхідно розглядати у контексті загальної концепції охорони здоров'я нації, оскільки від педагогів значною мірою залежить здоров'я підростаючого покоління.

Пандемія COVID-19 стала стресовим фактором для представників більшості професій і різних сфер життєдіяльності людини. Якщо до 2020 року в Україні перехід на дистанційні форми навчання відбувався поступово, за розробленим графіком кожного закладу вищої освіти та відповідно до потреб регіонів, то 12 березня 2020 року, коли всі заклади освіти в Україні вийшли на карантин, було внесено свої корективи.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року призвело до серйозних наслідків для освіти в Україні: загибель учителів, учнів, батьків, руйнація, або пошкодження, закладів освіти. Чимало українських дітей і вчителів були змушені переселитися всередину країни, або виїхати за кордон. Учасники освітнього процесу змушені долати нові випробування: перерви під час занять, спричинені повітряними тривогами, навчання в укриттях, бомбосховищах, відключення світла, перехід на дистанційну чи змішану форму навчання, що негативно вплинуло на якість освітнього процесу, на психічний та емоційний стан як студентів, так і викладачів, погіршило доступ до освіти. Обставини вимагають від педагогів знань і дій в екстремальних умовах, спрямованих на турботу про інших, не приймаючи до уваги власних потреб.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Виклики соціально-психологічному стану українського суспільства внаслідок Covid-19 та воєнного стану внаслідок повномасштабного вторгнення російських військ та особливості психологічної підтримки учасників освітнього процесу в умовах війни з'ясовують у своїх роботах: М. Слюсаревський, акад. В. Панок, О. Кокун, О. Цюняк, С. Довбенко, де досліджують стан і методи професійної саморегуляції викладача

в кризових умовах. Проблемам емоційного вигорання та методам боротьби із ним присвячені праці західних учених: Е. Аронсон, Г. Бредлі, С. Джексон, К. Маслач, А. Пайнз, Е. Перлмана, Дж. Фрейденберг, Б. Хартман, К. Черніс, В. Шауфеллі. У роботах українських учених, зокрема С. Лапко, Є. Черкаська, О. Кравченко, Н. Павлик, Л. Перетятко та ін., відображено особливості загроз психологічному здоров'ю учасників освітнього процесу, їхнє виникнення та попередження.

Завдання дослідження ментального та фізичного стану в системі освіти є актуальним у сучасних умовах, але й такі дослідження проводяться лише самими закладами освіти [2] (наприклад, Сумським державним університетом, Хмельницьким національним університетом тощо). Однак у даних дослідженнях проаналізовано тільки стан здоров'я власних працівників та учнів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість досліджень, потребують подальшого вивчення теоретичні та практичні аспекти, які впливають на зміни психофізичного здоров'я педагогічних і науково-педагогічних працівників України в умовах Covid-19 і воєнного стану. Отже, попри вагомі наукові дослідження, є потреба в окресленні шляхів вирішення проблем, пов'язаних із таким впливом.

Мета статті: здійснити аналіз теоретичних основ і практики забезпечення ментального та фізичного здоров'я педагогів і науково-педагогічних працівників закладів освіти України у 2019–2024 роках за обставин, обумовлених активністю Covid-19 та умов воєнного стану.

Викладення основного матеріалу та результатів дослідження. Поняття «здоров'я» неможливо сформулювати однозначно. Налічується понад 400 його визначень. За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я «Здоров'я – це стан фізичного, духовного та соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів» [13]. Це такий стан живого організму, при якому всі органи здатні добре виконувати свої функції.

Здорову людину характеризують: добре фізичне самопочуття, енергія, бадьорість, здатність витримувати фізичні навантаження, вміння вчитися й отримувати задоволення від навчання, здатність аналізувати проблеми та приймати

зважені рішення, здатність розуміти почуття, свої та інших людей, уміння долати невдачі, керувати стресами. Є. Мінард (американський учений) у монографії «Еволюція богів. Альтернативне майбутнє людства» відзначив: «Здоров'я можна визначити як функціонування психіки і тіла людини – не тільки відсутність хвороб (болю та безсилля), а й наявність у неї достатньої кількості енергії, ентузіазму і настрою для виконання чи завершення справи» [12, с. 13].

У своїй роботі вітчизняний учений О. Федько зазначив, що фізичне здоров'я – найважливіший компонент у структурі стану здоров'я людини. Він зумовлений властивостями організму як складної біологічної системи. Організм має здатність зберігати індивідуальне існування за рахунок самоорганізації. До проявів самоорганізації відносяться здатність до самовідновлення та саморегулювання. Самовідновлення пов'язане із постійним взаємним обміном організму із зовнішнім середовищем речовиною, енергією та інформацією, а саморегулювання – це координація всіх функцій людини [7].

Отже, фізичне здоров'я – це стан організму людини, який характеризується можливостями адаптуватися до різноманітних факторів життєвого середовища, рівнем фізичного розвитку, фізичної та функціональної підготовки організму до виконання фізичних навантажень.

За визначенням Державної служби з питань праці в Україні, психічне здоров'я (ментальне здоров'я) – це стан благополуччя, при якому людина може реалізувати власний потенціал, долати життєві стреси, продуктивно й плідно працювати та робити внесок у життя своєї спільноти. Ментальне здоров'я – це відчуття спокою, щастя та рівноваги. Воно залежить від різних чинників: економічних, екологічних, соціальних [1].

У Європейській декларації про охорону психічного здоров'я (Гельсінкі, січень 2005 р., підписана також Україною), заявлено: «... психічне здоров'я – один із важливіших складників людського, соціального й економічного капіталу націй і тому психічне здоров'я потрібно розглядати як невід'ємний і необхідний компонент соціальної політики в інших областях, таких як захист прав людини, соціальне забезпечення, освіта і забезпечення трудової зайнятості» [5, с. 1].

Психічно здорова особистість здатна планувати, управляти, критично оцінювати та

змінювати свої реакції, діяльність і поведінку, людина, яка переживає різноманітні емоції, може з ними впоратися і жити повноцінним життям. Отже, психічне здоров'я є основою благополуччя людини й ефективного функціонування спільноти.

Можна виділити наступні ознаки психічно здорової людини:

- розуміє свої емоційні стани і може керувати ними;
- здатна будувати стосунки з іншими;
- відкрита до навчання та розвитку;
- позитивно ставиться до себе;
- приймає незалежні рішення;
- уміє пристосовуватись до нових умов життя;
- може активно долати поточні виклики;
- отримує задоволення від життя.

Для викладачів закладів освіти та представників інших професій, які систематично перебувають в активному психічному полі великої кількості людей, ментальне здоров'я є визначним аспектом загального здоров'я, тому розглянемо його детальніше, звернувшись до праць психологів і психотерапевтів.

Н. Пезешкіан запропонував модель здорової, збалансованої людини, для якої характерно рівнозначність енергетичних витрат на чотири узагальнені складники людського життя [10]: життєві сенси, тіло, стосунки, діяльність. Підтримка складників рівновеликими є однією з важливих умов тривалого здорового життя. Збільшення уваги окремому складнику за рахунок інших, наприклад, трудоголізм, із часом змусять збалансувати систему, часто не в самий приємний для людини спосіб. Із часом квадрат Н. Пезешкіана був модифікований у колесо життя, яке отримало спиці різних аспектів життя.

Залежність розуміння поведінки людини від її енергетичного (емоційного) стану досліджена Р. Хаббардом, у 50-х роках минулого століття ним було запропоновано шкалу емоційних тонів [9]. Кожна людина відчуває емоції, які супроводжуються поведінкою, спосіб вираження поведінки – це тон. Шкала характеризує стан людини у різні життєві періоди. Її прийнято зображати у цифрах від 0.1 до 4.0. Високий тон характеризує людину з оптимальною поведінкою в навколишній обстановці й добрим самопочуттям. При низькому тоні людина нездатна до раціональних дій, має погане самопочуття.

В умовах вимушеного переходу до дистанційної роботи, онлайн-навчання, викликаного пандемією COVID-19, особливого значення набули різноманітні аспекти фізіологічного, психологічного та професійного благополуччя викладачів вищої школи.

Проведене опитування щодо стану здоров'я населення України, МОЗ та за підтримки Kaiser Family Foundation у липні 2020 року дало змогу виявити, що більшість дорослого населення, через тривогу та стрес, викликані коронавірусною інфекцією, відчувають негативні наслідки для свого психічного здоров'я та самопочуття такі, як-от:

- проблеми зі сном – 36%;
- проблеми із розладом харчування – 32%;
- загострення хронічних захворювань – 12%;
- інші розлади – 20%.

Стрімкий перехід на онлайн-навчання призвів до значного збільшення навантаження на педагогічних працівників, оскільки вони працюють не лише над створенням і розміщенням навчальних матеріалів в Інтернеті, а й над розвитком навичок користування необхідним програмним забезпеченням. Також виявилось, що вчителі стурбовані невизначеністю своєї професійної діяльності під час пандемії COVID-19.

На початку 2021 року в Україні було проведено дослідження у формі анкетування серед науково-педагогічних працівників 42 закладів вищої та професійної освіти. Основна частина анкети містила 30 запитань, 10 із яких стосувалися фізіологічних змін учителів, 10 – психологічних і 10 – змін у педагогічному процесі. В опитуванні брали участь 254 викладачі, серед яких 36,6% науковці та викладачі віком від 41 до 50 років, 24,8% – від 31 до 40 років та 21,3% від 51 до 60 років. Науково-педагогічний стаж викладачів, які брали участь в опитуванні, становить від 5 до 20 років (44,5%) та понад 20 (44,1%) [11].

Дане дослідження охопило різну вікову та із різним педагогічним стажем аудиторію. Основними критеріями дослідження фізіологічного стану здоров'я були: вага, сон, апетит, наявність головного болю, почуття стресу та втоми, зміни фізичної активності, праці та відпочинку. Результатами дослідження є:

- 50% респондентів відзначали порушення апетиту;
- понад 50% респондентів відмітили коливання своєї ваги;

– 81,1% відзначили зниження фізичної активності;

– 44,7% відзначили значні порушення сну.

Запровадження карантинних обмежень і перехід на онлайн-навчання суттєво вплинуло на дозвілля більшості педагогічних і науково-педагогічних працівників, суттєво скоротивши їхній час на спілкування з родиною та друзями. Лише 15% респондентів відмітили, що дотримувались такого ж розподілу часу на роботу та відпочинок, як і до карантинних обмежень. Основою цього явища була необхідність працювати вдома, що приніс розбаланс між роботою та відпочинком.

Проведене дослідження було спрямовано на оцінку не лише фізіологічних, а й психологічних змін педагогів. Оцінювання в першу чергу було спрямоване на самооцінку емоційного стану, рівня емоційного напруження та способів оволодіння ним, особливостей адаптації до мінливих умов професійної діяльності та спілкування. Опитування показало, що більшість респондентів – 63,4% визначають зміни у своїй емоційній поведінці, 11,8% визначили переважність негативних емоцій, а 24,8% – визначили позитивну емоційність. Крім того, респонденти визнали рівень психологічного стресу в такій пропорції: 19,3% – високий, 15,7% – низький, 5,9% – екстремальний, 47,6% – опосередкований, 11,4% – без психологічних змін.

Дане дослідження дало змогу виявити наступні фактори стресу від впливу пандемії COVID-19:

1. Страх за здоров'я близьких людей – 68,9%.
2. Невизначеність ситуації – 52,36%.
3. Відсутність системи очищення – 40,16%.
4. небезпека для власного здоров'я – 35,43%.
5. Примусова ізоляція – 30,71%.
6. Зміна умов праці – 29,92%.

Окрім даного дослідження, у 2021 році було проведено ще декілька вимірів ментального здоров'я вчителів. Так групою вчених із Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, інституту психології НАН України, Центрального українського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, Полтавського державного медичного університету, Київського національного університету Тараса Шевченка було досліджено стан ментального здоров'я своїх викладачів. Обсяг вибірки склав 1817 респондентів, серед яких 388 чоловіків і 1429 жінок віком від 20 до 57 років [8].

Показники психічного здоров'я вчителів закладів освіти показують, що в цілому домінує нестабільний рівень емоційного комфорту – 57,2% респондентів.

Можна відмітити, що дещо завищені значення отримані за такими показниками:

1. 61% респондентів відзначили погіршення самооцінки психічного здоров'я.
2. 54,3% респондентів зазначили підвищену напруженість і чутливість.
3. 53% відмітили ознаки психічної втоми на рівні нестійкого емоційного комфорту.
4. 33% респондентів відзначили високий вплив на них професійного середовища для підтримки емоційного комфорту.
5. Лише 1,8% респондентів відповіли про повний емоційний комфорт.

Основними факторами, що вплинули на низький рівень комфорту є:

1. Щоденна та щотижнева понаднормова робота за рахунок високих професійних вимог.
2. Перевантаженість роботою.
3. Несприятливі організаційні та психологічні умови в освітньому середовищі.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну, яке почалося 24 лютого 2022 року, призвело до серйозних наслідків для освіти в Україні. Школи зазнали людських втрат: загинули вчителі, учні, батьки учнів. Зруйновані, або пошкоджені заклади освіти. Чимало українських дітей і вчителів були змушені переселитися всередину країни, або виїхати за кордон. Учасникам освітнього процесу доводиться долати випробування війни: вимушені перерви під час занять, перехід на дистанційну чи змішану форму навчання, повітряні тривоги, ракетні та артилерійські обстріли, необхідність продовжувати навчання в укриттях, або тривалий час здійснювати освітній процес у бомбосховищах, відключення світла під час навчання. Повномасштабна війна погіршила доступ до освіти та поглибила існуючу освітню нерівність, негативно вплинула на якість освітнього процесу, а також на психічний та емоційний стан як студентів, так і викладачів.

У 2022 році організацією «GoGlobal» було проведено дослідження щодо настроїв і потреб освітян та учнів в умовах війни, і дійшли невтішних висновків (рис. 1):

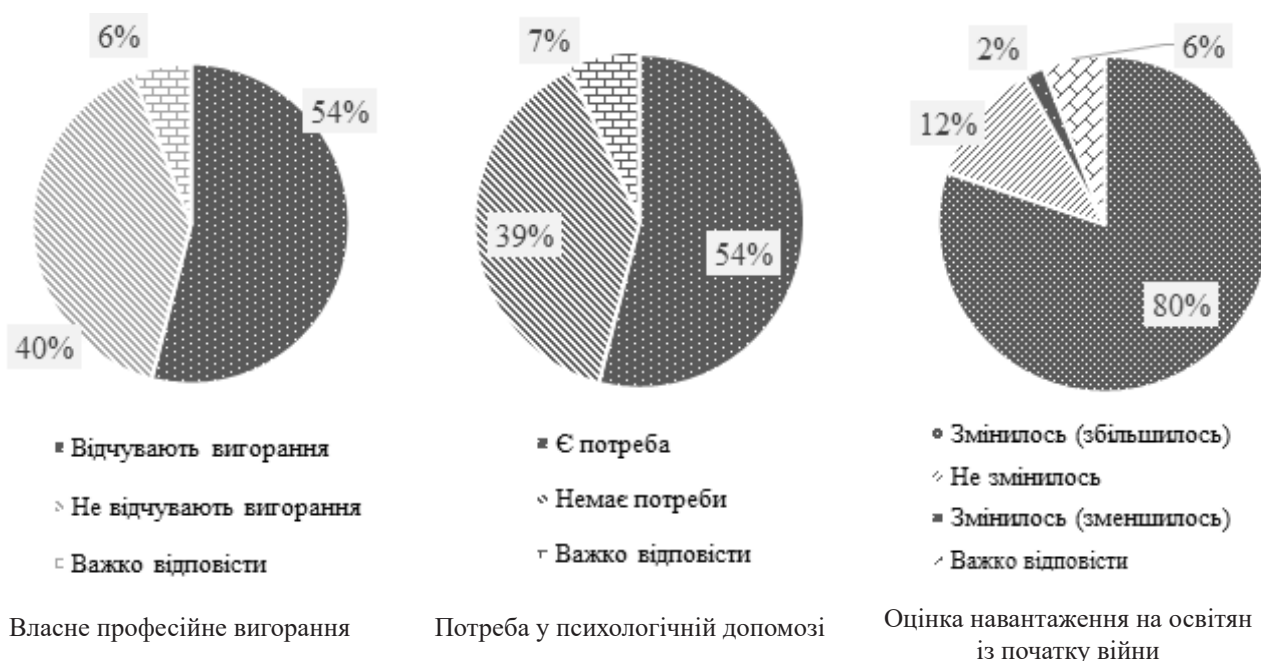

Рис. 1. Оцінка настроїв освітян [3]

Згідно з рис. 1 54% педагогічних працівників виявили у себе ознаки професійного вигорання та потреб у психологічній допомозі; 80% зазначили про збільшення свого навантаження [3].

Основними потребами до початку вторгнення в Україну для вчителів були матеріальна, технічна та методична допомога. Але в сучасних реаліях на перше місце виходить психологічно-методична підтримка (рис. 2).

Рис. 2. Оцінка основних потреб освітян в умовах війни [3]

Отже, як бачимо із проведеного дослідження, відмічається значне погіршення ментального стану серед викладачів в умовах повномасштабної війни Росії проти України та є нагальною проблемою з далекосяжними наслідками. Війна піддає викладачів значним стресам, що призводить до хронічного емоційного виснаження та погіршення фізичного самопочуття. Саме тому освітні установи та держава повинні приділяти першочергову увагу визнанню та усвідомленню викликів, із якими стикаються педагогічні та науково-педагогічні працівники у своїй професійній роботі. Необхідно надати їм необхідну підтримку та ресурси для того, щоб вони могли впоратися з вимогами своєї професії в таких складних обставинах. Вкрай важливо, щоб заклади освіти діяли у напрямі пом'якшення та запобігання погіршенню ментального та фізичного стану педагогів.

Вирішення даної проблеми уряд країни почав ще в літку 2022 року. Так, МОН України були надані рекомендації щодо емоційного вигорання, основа яких полягає в саморегуляції. Тобто самостійне управління своїм психоемоційним станом, який досягається шляхом впливу людини на саму себе [4].

У той же час, у країні значно активізувалась психологічна підтримка. Багато практикуючих психологів почали надавати свої поради освітянам. Важливу роль у психологічній підтримці освітян

відіграють науковці Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи, які одними із перших, починаючи з 2014 року, впровадили через соціальні мережі програму «Психологічна служба системи освіти України» [6, с. 6].

Висновки з даного дослідження. Перш за все, проведене дослідження дає змогу зрозуміти, що педагогічні працівники потребують психологічної підтримки. На жаль лише 1,6% із них звернулися за кваліфікованою допомогою до психологів, а 12,2% педагогів зазначили, що обов'язково звернулися б до психолога, якби була така можливість. Але переважна більшість, 86,2%, не відчували потреби у професійній психологічній допомозі, у той час, як більшість із них її потребують. Це означає, що освітяни не усвідомлюють дану проблему або не мають часу на її вирішення [3; 8; 11].

Окрім того, дослідження фізіологічних змін і стану здоров'я науково-педагогічних працівників вищої освіти України під час карантину, пов'язаного з пандемією COVID-19, показало, що онлайн-робота призводить до погіршення деяких психосоматичних показників, а саме: розладів сну, головних болів, зниження фізичної активності, підвищення тривожності до стресу і втоми, порушення режиму праці та відпочинку.

Аналіз даних опитування психологічного стану науково-педагогічних працівників показує, що ситуація, спричинена пандемією, вплинула

на їхнє психологічне самопочуття: у більшості з них підвищився рівень стресу, але водночас вони знаходили різні способи його подолання.

Також встановлено, що переважній більшості респондентів вдалося адаптуватися до вимушених змін умов професійної діяльності, відсутності як особистісного, так і професійного спілкування; лише незначна кількість респондентів визнають, що потребують кваліфікованої психологічної допомоги. Дослідження впливу пандемії COVID-19 на професійні зміни в педагогічній діяльності українських науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти дозволило зробити висновок, що освітяни вважають неефективним використання онлайн-навчання для досягнення цілей навчання, обираючи як альтернативу під час карантину змішану форму навчання.

Зміни у професійній діяльності викладачів під час дистанційної форми навчання суттєво вплинули на кількість часу, який відводиться на різні напрями науково-педагогічної діяльності, відзначається його значне збільшення у навчально-методичній роботі, що характеризується великим перевантаженням різноманітними додатковими видами роботи, в тому числі розроблення дистанційних курсів, запис відеолекцій, підготовка та перевірка завдань, і як наслідок – відсутність вільного часу для відпочинку, що створює високий ризик розвитку психологічних деформацій на цьому ґрунті та загрозу психологічному здоров'ю. Щодо зміни якості професійної діяльності, то дослідження показало, що в онлайн-навчанні під час карантину близько половини науково-педагогічних працівників відзначили зниження якості викладання та досягнення освітніх цілей, тоді як якість наукової та організаційної роботи більшості викладачів – істотно не зміниться.

Як наслідок, заклади вищої освіти та держава повинні надавати пріоритет благополуччю педагогічного та науково-педагогічному персоналу країни, впроваджувати політику їхньої підтримки, переглянути стратегії управління навантаженням і сприяти створенню позитивного робочого середовища. Усунувши ці системні чинники, можливо сприяти загальній стійкості та ефективності системи освіти, навіть в умовах несприятливих обставин.

Перспективи подальших досліджень.
Продовження воєнних дій призвело до

розширення мобілізаційних заходів, що, попри існування «відстрочки» для викладачів-чоловіків, спричинило зміну співвідношення між викладачами чоловіками та жінками. Чимало студентів виїхали за кордон. Недостатня державна підтримка, збільшення організаційного навантаження, всі ці обставини здійснюють додатковий вплив на учасників освітнього процесу, спричинивши явища, які потребують додаткових досліджень.

Список використаних джерел

1. Державна служба України з питань праці. Що таке ментальне здоров'я та як про нього дбати? URL: <https://smu.dsp.gov.ua/news/shcho-take-mentalne-zdorov-ia-ta-ia-k-pro-noho-dbaty/>
2. Дослідження професійного вигорання педагогів. Психологічна служба ІІТ КІ Сум ДУ. URL: <https://kipt.sumdu.edu.ua/en/entrants/item/2501-doslidzhennia-profesiinoho-vyhorannia-pedahohiv>
3. Дослідження у рамках проекту «Термінова підтримка ЄС для громадянського суспільства». «ГО ГЛОБАЛ». URL: https://globaloffice.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/PREZENTATSIA_VPLIV-VIJNI-NA-OSVITYAN.pdf
4. Ефективні поради від емоційного вигорання під час війни. Міністерство освіти та науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/efektivni-poradi-vid-emocijnogo-vigorannya-pid-chas-vijni>
5. Європейська декларація з охорони психічного здоров'я. Проблеми та шляхи їх вирішення. *Mental Health*. 2004. № 4 (5). С. 1–6. URL: https://www.epicentro.iss.it/mentale/pdf/Dichiarazione_ENG.pdf
6. Панок В. Г. Діяльність психологічної служби та українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи в умовах війни: результати, проблеми, пріоритети. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. № 4 (2). С. 1–8. URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/291/354>
7. Федько О. А. Багатоаспектність поняття здоров'я у сучасній науковій думці. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2009. № 4. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=76>
8. Dziuba T., Karamushka L., Halushko L., Zvyagolskaya I., Karamushka T., Hamaidia A., Vakulich T. Mental health of teachers in ukrainian educational. *Wiadomości Lekarskie*. 2021. Vol. LXXIV, is. 11. P. 2779–2783.
9. Hubbard Lafayette Ronald. Part of: *Scientology Handbook. The Emotional Tone Scale*. Bridge Publications. Inc., 1994.
10. Peseschkian N. *Positive psychotherapy of everyday life: a practical guide*. Bloomington, USA : AuthorHouse, 2016.
11. Sheykina N., Barannyk M., Naumenko N., Alokhhina N., Nessonova M., Kaidalova L. Study of Professional Health of Higher Education Teachers in Ukraine under Quarantine. *INDECS*. 2022. Vol. 20, no. 4. P. 336–348.

12. Watkins Minard E. *Evolution of gods: An alternative future for mankind*. Dallas, USA : Metropolitan Press, 1987. 109 p.

13. World Health Organization. URL: https://www.who.int/health-topics/mental-health#tab=tab_1

References

1. *Derzhavna sluzhba Ukrainy z pytan pratsi. Shcho take mentalne zdorovia ta yak pro noho dbaty? [State Service of Ukraine on Labor Issues. What is mental health and how to take care of it?]*. (2023). Retrieved from <https://smu.dsp.gov.ua/news/shcho-take-mentalne-zdorov-ia-ta-iak-pro-noho-dbaty/> [in Ukrainian].

2. *Doslidzhennia profesiinoho vyhorannia pedahohiv. Psykholohichna sluzhba IPT KI Sum DU [Study of professional burnout of teachers. Psychological service of IPT KI Sumdu. IPC KI Sumy State University]*. (2023). Retrieved from <https://kipt.sumdu.edu.ua/en/entrants/item/2501-doslidzhennia-profesiinoho-vyhorannia-pedahohiv> [in Ukrainian].

3. *Doslidzhennia u ramkakh proiektu «Terminova pidtrymka YeS dlia hromadianskoho suspilstva». «HO HGLOBAL» [Research within the framework of the project «Urgent support of the EU for civil society» GO GLOBAL]*. (2022). Retrieved from https://globaloffice.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/PREZENTATSYA_VPLIV-VIJNI-NA-OSVITYAN.pdf [in Ukrainian].

4. *Efektivni porady vid emotsiinoho vyhorannia pid chas viiny [Effective tips for emotional burnout during war]*. Ministry of Education and Science of Ukraine. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/efektivni-poradi-vid-emocijnogo-vigorannia-pid-chas-vijni> [in Ukrainian].

5. Yevropeiska deklaratsiia z okhorony psykhiichnoho zdorov'ia. Problemy ta shliakhy yikh vyrishennia [European Declaration on Mental Health Protection. Problems and ways to solve them]. (2005). *Mental Health*, 4-9 [in Ukrainian].

6. Panok, V. G. (2022). Diialnist psykholohichnoi sluzhby ta ukrainskoho naukovo-metodychnoho tsentru praktychnoi psykholohii i sotsialnoi roboty v umovakh viiny: rezultaty, problemy, priorytety [Activities of the psychological service and the Ukrainian scientific-methodological center of practical psychology and social work in the conditions of war: results, problems, priorities]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy [Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine]*, 4, 2, 1-8. Retrieved from <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/291/354> [in Ukrainian].

7. Fedko, O. A. (2009). Bahatoaspektivist poniatia zdorov'ia u suchasni naukovi dumtsi [The multifaceted nature of the concept of health in modern scientific thought]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok [Derzhavne upravlinnya: udoskonalennia ta rozvytok]*, 4. Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=76> [in Ukrainian].

8. Dziuba, T., Karamushka, L., Halushko, L., Zvyagolskaya, I., Karamushka, T., Hamaidia, A., Vakulich, T. (2021). Mental health of teachers in ukrainian educational. *Wiadomości Lekarskie*, LXXIV, 11, 2779-2783.

9. Hubbard Lafayette Ronald. (1994). Part of: *Scientology Handbook. The Emotional Tone Scale*. Bridge Publications. Inc.

10. Peseschkian, N. (2016). *Positive psychotherapy of everyday life: a practical guide*. Bloomington, USA : AuthorHouse, 2016.

11. Sheykina, N., Barannyk, M., Naumenko, N., Alokina, N., Nessonova, M., Kaidalova, L. (2022). Study of Professional Health of Higher Education Teachers in Ukraine under Quarantine. *INDECS*, 20, 4, 336-348.

12. Watkins, Minard E. (1987). *Evolution of gods: An alternative future for mankind*. Dallas, USA : Metropolitan Press.

13. World Health Organization. Retrieved from https://www.who.int/health-topics/mental-health#tab=tab_1

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 19.03.2024

УДК 378.04:615

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2\(215\)-67-73](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2(215)-67-73)**Nataliya Sholoyko,***Candidate of Pharmaceutical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Pharmacy Organization and Economics,
Bogomolets National Medical University, Ukraine***Шолойко Наталія Василівна,***кандидатка фармацевтичних наук, доцентка,
доцентка кафедри організації та економіки фармації,
Національний медичний університет
імені О. О. Богомольця, Україна***E-mail:** nvsholoyko@gmail.com**ORCID iD:** <https://orcid.org/0000-0002-5083-7218>

THE FUNDAMENTALS OF FORMATION ORGANIZATIONAL AND MANAGERIAL COMPETENCIES OF PHARMACY MASTERS IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF THE MEDICAL UNIVERSITY

S In line with the problem of the development of highly effective and socially responsible pharmaceutical management in Ukraine, the need to substantiate the competence-cultural scientific principles of professional training of new generation pharmacists, who know the basic principles of organizational and managerial culture and relevant educational and communication technologies, is highlighted. The purpose of this article is to consider the features of the implementation of leading methodological developments in scientific management in the pharmaceutical industry (participation of specialists with higher education in the management of treatment processes; monitoring and evaluation of drug therapy results; consulting and educating patients; readiness to provide effective communication both with the business partners and the representatives of various special groups of the population – customers of services), which are reflected in medical and deontological principles, their projections on the market economy, and the system of training specialists of the specialty “226 Pharmacy, Industrial Pharmacy” at Ukrainian medical universities. This study is one of the first steps toward building and implementing in the context of the native system of professional training of specialists in the pharmaceutical industry a model of organizational and managerial culture of future pharmacists, based on the integration of general and special competencies, which will take into account the achievements of modern management, society’s requirements for medical and deontological integrity of the personality of specialists, continuous improvement of the content of education, and the need to use new educational forms and technologies. From the perspective of research on this problem, we examine the specification of the theoretical foundations and detail the methodological aspects of such a model.

Keywords: professional education; future pharmacists; pharmaceutical management; system of organizational and managerial competencies of pharmacists; master’s training

ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ТА УПРАВЛІНСЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАГІСТРІВ ФАРМАЦІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

A У руслі проблеми розвитку високоефективного й соціально відповідального фармацевтичного менеджменту в Україні актуалізовано потребу обґрунтування компетентнісно-культурологічних наукових засад професійної підготовки фармацевтів нової генерації, що володіють основами організаційно-управлінської культури та відповідними освітньо-комунікаційними технологіями. Метою статті визначено розгляд особливостей реалізації провідних методологічних напрацювань наукового менеджменту у фармацевтичній галузі (участь фахівців із вищою освітою в управлінні процесами лікування; моніторинг та оцінка ними результатів лікарської терапії; консультування й навчання пацієнтів; готовність до забезпечення ефективних комунікацій як із партнерами по бізнесу, так і з представниками різних спеціальних груп

населення – замовниками послуг), що відображені в медично-деонтологічних принципах, їхній проєкції на ринкову економіку та систему підготовки фахівців спеціальності «226 Фармація, промислова фармація» в українських медичних університетах. Дослідження є одним із перших кроків на шляху побудови й упровадження в контекст вітчизняної системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі моделі формування організаційно-управлінської культури майбутніх фармацевтів, заснованої на інтеграції загальних і спеціальних компетентностей, яка враховуватиме здобутки сучасного менеджменту, вимоги суспільства до медично-деонтологічної цілісності особистості фахівців, неперервне вдосконалення змісту освіти та потребу застосування нових освітніх форм і технологій. У перспективі дослідницької діяльності з проблеми вбачаємо конкретизацію теоретичних підвалів і деталізацію методичних аспектів такої моделі.

Ключові слова: професійна освіта; майбутні фармацевти; фармацевтичний менеджмент; система організаційних та управлінських компетентностей фармацевтів; магістерська підготовка

The statement of the problem. The modernization of professional training for pharmaceutical specialists, as an integral part of Ukraine's healthcare system in the current phase, is driven by the advancements in global medical and pharmaceutical science, significant shifts in the European labor market, and transformations across the social, economic, legal, and educational dimensions of this training. The necessity of shaping an appropriate professional and cultural level for future professionals is underscored in the laws of Ukraine "On Education" and "On Higher Education," the State National Program "Education" ("Ukraine in the XXI Century"), the WHO program "Health 2020," the State Strategy "Health for All in the 21st Century," and in the Concepts for the development of the healthcare sector and the provisions of the Intersectoral Comprehensive Program "Health of the Nation." An essential task of higher education medical institutions currently is to prepare enlightened, creative professionals focused on personal and professional development, rather than fostering a value system where the preservation of human health occupies a prominent position.

Currently, there is no doubt about the assertion that the health of the Ukrainian nation is a guarantee of the prosperity and flourishing of the state and humanity. The presence of robust health is a necessary condition for the continuation of the lineage, the resolution of demographic issues in society, the development of spiritual and physical strength, and the high productivity of all its members. Health issues have always occupied a significant place in socio-economic and cultural life. Therefore, both individuals themselves and the healthcare system, medical and pharmaceutical professionals are concerned about the state of health. Hence, the modern priorities of higher pharmaceutical education include: the training of highly qualified personnel; the emergence of new specialties necessary in the labor market; continuous improvement of educational content; the introduction of new educational forms and technologies; the enhancement of the scientific potential of the industry;

the integration of pharmaceutical science and practice; ensuring that pharmacists have the opportunity for lifelong learning; conducting personnel monitoring, establishing a system of accreditation and certification of pharmaceutical personnel at the state level, taking into account their professional and organizational-management

Among the reasons associated with the necessity of seeking new approaches to the professional training of pharmaceutical personnel, we note the establishment of market relations, intensive exchange of experiences at European and global levels, rapid increase in the number of medicinal products, reorientation of pharmacy services from production to acquisition, storage, and distribution of medicinal products, increasing demands for quality control of pharmaceuticals, and attention to the attitudes of pharmacy staff towards patients, among others. Therefore, pharmaceutical management is currently viewed as a new direction of development in the field of healthcare science and technology, which can facilitate significant modernization of processes for quality manufacturing and optimal supply of medicinal products to the country both in peacetime and wartime. This aspect of professional training based on differentiation and integration of medical and pharmaceutical spheres stimulates continuous exploration of effective forms and methods for healthcare provision, medical assistance delivery, introduction of market marketing technologies, adherence to ethical principles and norms of behavior of employees according to the postulates of medical ethics and deontology.

Analysis of previous studies and publications, has allowed us to identify that various aspects of professional training for pharmaceutical specialists in medical educational institutions have been the subject of substantial research by domestic and foreign scholars. General pedagogical issues concerning the effectiveness of professional training using a competency-based approach have been discussed in works by V. Baydenko, I. Zimnya,

O. Ovcharuk, O. Pometun, A. Khutorsky and others. The implementation of pedagogical technologies in the process of professional training of future specialists has been detailed in the works of A. Alexyuk, V. Bepalko, L. Kravchenko, L. Romanyshyna, V. Onipko, G. Selekov, S. Sysoyeva, S. Smirnov, N. Talizina, and others. Educational principles of activity and management in higher pharmaceutical education have been explored by O. Zupanets, O. Tikhonov, and others. The training of pharmaceutical personnel in Ukraine and leading foreign educational institutions has been studied by L. Vyshnevskaya, I. Vitenko, O. Volosovets, Yu. Voronenko, N. Gavrylina, V. Georgiyants, I. Denysov, V. Zagoriy, H. Zaychenko, V. Moskalenko, O. Naboka, M. Paltsev, L. Upyr, V. Chernykh and others. The organization of the educational process at pharmaceutical faculties of higher education institutions has been investigated by L. Vinnik, N. Horodyska, I. Grytsenko, H. Zaychenko, O. Zaliska, O. Zupanets, T. Kalenyuk, Z. Mnushko, B. Parnovsky, M. Slaby, and others. The formation of competencies of future pharmaceutical specialists has been examined by N. Alyokhina, L. Haliy, H. Hlembotska, V. Holubtsov, N. Denysova, I. Komisinska, L. Plyaka, O. Tututchenko, and others. A series of relevant studies have been devoted to: pedagogical technologies in the pharmaceutical education system (T. Vakhrusheva, B. Hromovyk, Z. Mnushko, S. Mokryanin, I. Svyetochova, O. Pavlov, and others); issues of pharmaceutical ethics and deontology (A. Babsky, N. Dykhtyarova, T. Krasnyanska, M. Ponomarenko, S. Khimenko, N. Chornobrova, and others); postgraduate training of pharmaceutical specialists (N. Bunatyan, D. Velyky, L. Kaydalova, I. Mishchenko, M. Ponomarenko, V. Tolochko, and others); aspects of control and diagnosis of the quality of training of future pharmaceutical specialists (L. Budanova, T. Kozlova, O. Telyezhkina and others).

We agree with N. Bilyk that the managerial competence of the head of a general secondary education institution is determined mainly by the level of professional education, experience, individual and mental characteristics (temperament, character, socio-psychological, professional and business, administrative and organisational, volitional qualities), motivation for professional activity and continuous education, self-improvement and reflection and the level of creative potential [1, p. 58].

However, despite the increased interest of researchers in the issues of competency and cultural content of professional training for pharmaceutical specialists, it is observed that the formation of their organizational and managerial culture remains insufficiently explored, and in the conditions of European integration, it requires considerable attention. The results of systematic analysis of the main groups of sources in the context of the issues of professional training of future pharmaceutical specialists attest that future pharmacists should be prepared for practical management activities within the industry. However, they often lack experience in establishing business relations with pharmacy visitors, are not always capable of ensuring effective performance of professional duties in the service market, and are unsure about their qualities and management styles within the enterprise.

The purpose of the article focuses on highlighting unresolved aspects of the discussed issue. As the methodological, theoretical, and methodical foundations for developing the professional competence of future pharmacists, considering the requirements of pharmaceutical management and innovative entrepreneurship in healthcare, remain insufficiently explored, there is a need to develop and implement a model for shaping the organizational and managerial culture of such professionals to harmonize pharmaceutical education in Ukraine with global trends.

The purpose of this article is to examine the specifics of implementing leading methodological developments in scientific management within the framework of the mentioned problem.

Presentation of the main material. The pharmaceutical sector is currently regarded as the scientific and practical pillar of the healthcare system, which conducts scientific research and development of medications, determines the need for drugs, their production, and comprehensive study of properties, including safety and specific effects, analysis, standardization, quality control, registration, storage, distribution, and application, pharmaceutical care, training, and retraining of pharmaceutical personnel [2]. Pharmaceutical assistance and pharmaceutical care now involve providing the population with all pharmaceutical products, offering scientific and advisory services to medical personnel and individual citizens on selecting the most effective and safe medications, medical devices, rules for their storage, procurement procedures, and are among the main

directions of pharmaceutical activity, determining its specific features. Primarily, it is understood that pharmaceutical activities entail the involvement of professionals with higher pharmaceutical education in managing treatment processes: justifying the selection and choosing necessary medications, monitoring and evaluating the results of medical therapy, counseling, and educating patients, which are associated with medical competence and professional culture of the pharmacist, their responsibility for advice or recommendations provided to each patient. Pharmaceutical assistance and pharmaceutical care, in their social essence, involve providing the population with all pharmaceutical products, offering scientific and advisory services to medical personnel and individual citizens on selecting the most effective and safe medications, medical devices, rules for their storage, procurement procedures, and are among the main directions of pharmaceutical activity, determining its specific features.

The specificity of the professional field of pharmacists also includes its focus on the creation and production of domestic pharmaceuticals in various dosage forms, immunobiological preparations, medical devices, health and prophylactic food products, providing the population with effective and safe medications, competitive compared to products of foreign firms, manufacturing substances of natural, synthetic, or biotechnological origin, responsible quality control of pharmaceuticals, and so forth.

In connection with the aforementioned methodological foundation of higher education in the pharmaceutical field, medical ethics and deontology undoubtedly constitute the set of ethical norms and principles of conduct for professionals in the performance of their duties, which must be strictly adhered to [4].

Moral and ethical norms and rules of deontology play a significant role in the social regulation of relations between physicians and patients in the provision of medical care and in the distribution of medications by pharmacists. The regulation of medical activities and related structures (pharmaceutical management) in the context of moral and ethical norms and rules of deontology should be supplemented by legal regulation. The significance of medical ethics and medical deontology is increasing during periods of changing socio-economic relations and the development of market marketing processes related to healthcare and pharmaceutical management activities in Ukrainian society.

If the primary task of the curative and preventive activities of all branches of the state and private healthcare systems is considered to be the resolution of issues related to the formation and development of drug supply to the population by the state and pharmacy business, then the question arises of defining and characterizing the ethical norms and principles of each pharmacist's activities, according to which they must contribute to the healing process and the preservation of public health, diligently fulfill their professional duties, uphold the dignity and honor of a pharmaceutical industry worker, and refrain from any actions that may provoke negative attitudes toward their profession. This is particularly important in the context of viewing healthcare as a unique type of service. If in previous stages of its development the state was fully responsible for the quality of such services, in the market period, not only state structures are involved in the distribution of medications, but also the appropriate business ensures the distribution of pharmaceutical products through a network of pharmacy sales. Under such circumstances, organizational competencies and management culture become necessary for professionals, aiming not only to stabilize the situation in the pharmacy sales sector with small innovative enterprises but also to comprehensively shape or update the industry's organizational culture in line with contemporary societal demands.

The significance of management for pharmaceutical enterprises is associated with the transition to market economy principles, the development of autonomy in enterprise activities, the democratization of management, and meticulous attention to the effectiveness of each professional. Currently, there is no single definition of the concept of "management" in the literature on management issues. Management is understood as: the sphere of human knowledge, the science and art of administration; the activity of managing people in various organizations; the apparatus for managing the activities of an organization. The Oxford Dictionary of the English Language provides the following interpretations of the concept of "management": 1) a way, manner of communicating with people; 2) the power and art of management; 3) a particular kind of skill (management skills); 4) an administrative unit (management body) [5].

In contemporary market economy, the study and satisfaction of the interests, needs, and demands of buyers are vitally important for management. Here,

management is intertwined with marketing, which is interpreted as the integrative function of management that transforms buyer needs into enterprise profits. Thus, management as the administration in the conditions of a market economy is a combination of principles, methods, tools, and forms of governance of pharmaceutical enterprises aimed at successfully addressing economic and social tasks and achieving profit; it is a system of making rational decisions in the field (Management in Pharmacy, 2017). Thanks to the aforementioned, we can discuss industry management in its broad sense: guiding the search, development, or creation, research, production, standardization, storage, and distribution of pharmaceuticals.

As the peculiarity of pharmaceutical enterprise management is associated with the combination of pharmaceutical provision and scientific, production, control-analytical, commercial, medical, informational, advertising, and other auxiliary functions, both production (technological) and commercial processes are characteristic for pharmaceutical and pharmacy enterprises, taking into account the specific features of medicinal products as goods, which are subject to heightened scrutiny by the state and the public. In pharmacy enterprises, trade management techniques are widely applied in combination with knowledge of organizational-legal issues of pharmacy operation, drug technology, pharmaceutical analysis and control, pharmacology, pharmacotherapy, pharmaceutical care, pharmaceutical ethics and deontology, psychology, etc. Also important is the process of selling medicinal products and other goods by specialists, which involves direct contact with consumers and proficiency in communication pedagogical techniques.

Pharmacy enterprises, as the final link in the chain of pharmaceutical product movement, are responsible for the main tasks of management - gathering market information, identifying demand for medicinal products and other pharmacy goods, understanding market preferences and consumer groups, and so forth. With increasing competition among pharmacies, organizational work forms, customer engagement, expansion of additional services, contacts with healthcare and other consumer organizations, and the formation and maintenance of the image of a specific pharmacy or pharmacy network become increasingly important.

Management in the specified context addresses methodological tasks such as:

- generating profit while upholding social responsibility;
- expanding drug markets;
- reducing internal costs for the production and distribution of pharmaceuticals. A pharmaceutical professional must be prepared to:
 - develop a strategy for the pharmacy or company's development;
 - identify the prioritization of goals, their sequence, and the consistency of decisions;
 - devise a system of measures to address identified issues over different time periods;
 - establish control over the implementation of decisions made;
 - determine the necessary resources and sources for their provision [3].

Therefore, the ultimate goal of pharmaceutical management is considered to ensure the profitability of the pharmacy enterprise (rational organization of the production process, including production management; medication distribution; selection and utilization of human resources). Its pedagogical specificity lies in the fact that all functions of managing pharmacy business (planning, organizing, motivating, controlling) are integrated with communication and decision-making processes. In addition, the subject matter of the activities of management entities (managers and their subordinates) takes into account the types and spheres of production-sectoral activities of associations, enterprises, organizations, and institutions (social, economic, organizational, scientific-technical) of all structural units, which not only ensures relative autonomy of managers but also places high social responsibility on them.

Therefore, in the process of professional training of every future pharmacist, it is necessary to consider them also as managers – individuals who will perform managerial functions in the future. Students of relevant specialties should acquire an understanding of pharmacy as an economic activity that generates profit; awareness that pharmaceutical entrepreneurship requires professionals at all levels to be directed towards finding new, non-standard ways to solve managerial professional tasks. Every pharmacist as a leader must be prepared for risk, initiative, responsibility, and self-sacrifice in the interests of the profession, must possess goal orientation, focus on efficiency and quality, and have a desire for knowledge in medicine in general and in the chosen field in particular.

The above-mentioned is reflected in the draft of the Higher Education Standard (field of knowledge 22 Healthcare, specialty 226 Pharmacy, industrial pharmacy) in the competencies of future pharmacists: general competencies (entrepreneurial spirit, initiative; ability to adapt and act in new situations, ability to choose communication strategies; teamwork skills; ability to evaluate and ensure the quality of work performed) and specific competencies (ability to organize the production activities of pharmacies for the manufacture of medicinal products in various pharmaceutical forms according to physicians' prescriptions and orders of medical institutions, including substantiation of technology and selection of auxiliary materials in accordance with the rules of Good Pharmacy Practice (GPP); ability to analyze and forecast key economic indicators of pharmacy operations, calculate major taxes and fees, set prices for medicinal products and medical devices in accordance with current Ukrainian legislation; ability to develop, implement, and apply management approaches in the professional activities of pharmacy, wholesale and retail enterprises, and other pharmaceutical organizations in accordance with the principles of Good Pharmacy Education Practice and the FIP Global Framework; ability to conduct analysis of socio-economic processes in pharmacy, forms, methods, and functions of the pharmaceutical supply system for the population and its components in global practice, indicators of the need, efficiency, and accessibility of pharmaceutical care under conditions of health insurance and reimbursement of the cost of medicinal products [6].

As we can see, the implementation of such a standard will require updating the approaches of organizers of professional training for pharmacy master's degree students to develop organizational and managerial culture through scientific management methods and appropriate pedagogical technologies (self-management techniques, initiative development, decision-making, teamwork, choice of communication strategies).

We see prospects for further research conclusions and prospects for further development of this thematic direction. Therefore, the initiated research represents one of the initial steps towards constructing and implementing a model for shaping the organizational and managerial culture of future pharmacists within the context of the domestic professional training system. This model is based on the integration of general and specialized competencies, taking into

account the achievements of modern management, societal requirements for the medical-ethical integrity of professionals, continuous improvement of educational content, and the need for the application of new educational forms and technologies. In terms of future research activities on this issue, we envision specifying the theoretical foundations and detailing the methodological aspects of such a model.

References

1. Bilyk, N. I. (2023). Upravlinska kompetentnist kerivnyka ZZSO u stvorenni umov dlia inkluzyvnoho navchannia [Managerial competence of the head of ZZSO in creating conditions for inclusive education]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 6 (213), 58-66. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-58-66](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-58-66)
Retrieved from <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/290731/284855>
2. Kaidalova, L. H. (2010). *Profesiina pidhotovka maibutnix fakhivtsiv farmatsevtichnoho profilu u vyshchikh navchalnykh zakladakh [Professional training of future pharmaceutical specialists in higher educational institutions]: monohrafiia*. Kharkiv: Natsionalnyi farma-tsevtichniy universytet [in Ukrainian].
3. Kravchenko, L. M. (2006). *Neperervna pedahohichna pidhotovka menedzhera osvity [Continu-ous pedagogical training of an education manager]: monohrafiia*. Poltava: Tekhservis [in Ukrainian].
4. Omelchenko, E. V., & Zaitceva, O. V. (2010). *Farmatsevticheskii menedzhment i metody in-novatsionnogo predprinimatelstva [Pharmaceutical management and methods of innova-tive entrepreneurship]. Mir (Modernizatsiia. Innovatscii. Razvitie) [World (Moderniza-tion. Innovation. Development)]*, 4, 83-89 [in Russian].
5. Simpson, J., & Weiner, E. (Eds.). (1933). *Oxford English Dictionary*. Second edition. Clarendon: Press. Wenty volumes.
6. *Proekt standartu vyshchoi osvity Ukrainy zi spetsialnosti 226 «Farmatsiia» na druhomu (ma-histerskomu) rivni vyshchoi osvity [Draft standard of higher education of Ukraine in specialty 226 "Pharmacy" at the second (master's) level of higher education]*. (2018). Kyiv: MONU. Retrieved from https://mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/naukovo-metodychna_rada/proek-ty_standartiv_VO/226-magistr-farmatsii-promslova-farmatsiya-mon-ukraini.doc [in Ukrainian].

Список використаних джерел

1. Білик Н. І. Управлінська компетентність керівника ЗЗСО у створенні умов для інклюзивного навчання. *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фах. журн. 2023. № 6 (213). С. 58–66. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-58-66](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-58-66)
URL: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/290731/284855>
2. Кайдалова Л. Г. Професійна підготовка майбутніх фахівців фармацевтичного профілю у вищих навчальних закладах [Текст] : монографія / Нац. фармац. ун-т. Харків :

НФаУ, 2010. 364 с. : рис., табл. Бібліогр.: с. 327–363. ISBN 978-966-615-351-0

3. Кравченко Л. М. Неперервна педагогічна підготовка менеджера освіти : монографія. Полтава : Техсервіс, 2006. 420 с.

4. Омельченко Е. В., Зайцева О. В. Фармацевтический менеджмент и методы инновационного предпринимательства. *Мир (Модернизация. Инновации. Развитие)*. 2010. № 4. С. 83–89.

5. Oxford English Dictionary. (1933). Second edition / ed. by John Simpson, Edmund Weiner. Clarendon: Press. Wenty volumes.

6. Проект стандарту вищої освіти України зі спеціальності 226 «Фармація» на другому (магістерському) рівні вищої освіти. (2018). Київ : МОНУ. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/naukovo-metodychna_rada/proek-ty_standartiv_VO/226-magistr-farmatsii-promslova-farmatsiya-mon-ukraini.doc

*Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 29.02.2024*

УДК 378:001

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2\(215\)-74-78](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2(215)-74-78)

Куделько Зоя Борисівна,

кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри сучасних іноземних мов та перекладу,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна

Zoia Kudelko,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Modern Foreign Languages and Translation, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

E-mail: protermin8@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3331-6154>

Логвінов Ігор Ігорович,

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри сучасних іноземних мов та перекладу,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна

Ihor Logvinov,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Modern Foreign Languages and Translation, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

E-mail: protermin8@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2057-7881>

КОНЦЕПТ LIFE-SKILLS У МАТРИЦІ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ

A Розкриваються соціокультурні виміри компетенцій здобувача вищої освіти. Динамічність розвитку сучасного суспільства продиктована синергією інформаційно-технологічного та людиновимірного потенціалу, що формує передумови для актуалізації життєвих навичок у професійній діяльності. Відзначається адаптація освітніх стандартів до викликів і вимог часу задля формування затребуваних компетенцій для фахівця. Зазначається необхідність узгодження загальноосвітньої концепції «life skills» і загальних компетенцій у програмах підготовки фахівців бакалаврського та магістерського рівнів в університетах. Навички здобувача вищої освіти потребують взаємодії класичної академічності знань та інноваційної динаміки навичок. Загальні та фахові компетенції системи вищої освіти повинні продовжувати глобальну стратегію освітнього розвитку відповідно до вимог, які диктуються професійною діяльністю та соціокультурними реаліями.

Ключові слова: життєві навички; загальні компетенції; інтегральні компетенції; здобувач вищої освіти; соціокультурний простір; освітні стандарти

LIFE-SKILL CONCEPT IN THE MATRIX OF COMPETENCES WITH HIGHER EDUCATION ACQUIRENTS

S The sociocultural dimensions of the competencies of a higher education student are revealed. The dynamism of the development of modern society is dictated by the synergy of information-technological and human-dimensional potential, which forms the prerequisites for the actualization of life skills in professional activity. The adaptation of educational standards to the challenges and requirements of the time required to develop the required competences for a specialist is noted. The necessity of harmonizing the general educational concept of “life skills” and general competencies in the programs of training bachelor’s and master’s

level specialists in universities is noted. The skills of a student of higher education require the interaction of classical academic knowledge and innovative skills. The general and professional competencies of the higher education system should continue the general strategy of educational development in accordance with the requirements dictated by professional activity and socio-cultural realities.

Keywords: life skills; general competences; integral competences; the student of higher education; socio-cultural space; educational standards

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Класичний формат фундаментальних навичок підсилених світоглядними елементами в ході освітнього процесу поступово втрачає актуальність у динамічному соціокультурному просторі. Сучасний світ орієнтується на сталий розвиток, ключовою тенденцією якого є синергія традиційних та інноваційних елементів. Освітня сфера теж знаходиться під впливом тенденцій розвитку суспільства 4.0, яке керується принципами інформаційно-технологічного та культурно-світоглядного впливу.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблема диференціації навичок, які формують матрицю компетенцій у стандартах вищої освіти активно розглядається в науково-педагогічному дискурсі. Одним із основних питань є аспект кореляції концепту загальної освіти life skills education [8] і матриці компетенцій стандартів вищої освіти [2].

Ключові аспекти життєвих навичок у контексті здобуття вищої освіти стосуються:

- життєтворчого потенціалу та специфіки його реалізації в професійному вимірі [1];
- психосоціального аспекту [11];
- складників емоційного інтелекту та психологічної стійкості [3];
- ціннісних світоглядних принципів особистісного та суспільного характеру [4];
- соціально-орієнтованого формату професійної діяльності [7].

Концепція life skills розглядається в якості основи цілісного, проектного [16], інноваційного [5] навчання.

Мета дослідження полягає у висвітленні потенціалу життєвих навичок у контексті здобуття вищої освіти. Завдання наукової розвідки зосереджені на аналізі стандартів вищої освіти в контексті їхньої кореляції із соціокультурними реаліями та потребами.

Викладення основного матеріалу дослідження. Освітня спільнота усвідомила необхідність реагування на соціокультурні

реалії, в яких формується рівень освіченості суспільства. Першим кроком на глобальному рівні розвитку освітньої сфери щодо врахування аспектів людиновимірності та соціокультурності стало утвердження концепції life skills в загальноосвітньому просторі.

Продемонструвавши успішність реалізації принципів життєтворчості в освітній сфері, ця тенденція поширилася на систему вищої освіти. Оптимальним форматом утвердження life skills у процесі професійної підготовки є інтеграція цих елементів до матриці компетенцій стандартів вищої освіти.

Життєві навички варто згрупувати в декілька кластерів:

- особистісний – передбачає формування індивідуальних якостей (ініціативність, лідерські якості, відповідальність, результативність), які забезпечують ефективність професійної діяльності;
- мисленнєвий – визначає актуалізацію різноманітних форматів мисленнєвої активності (критичне, аналітичне, евристичне мислення) та вміння обирати необхідний тип для вирішення конкретних завдань;
- креативний – визначає баланс між затребуваністю та доцільністю використання творчого потенціалу у професійній діяльності;
- інформаційно-комунікативний – пропонує різноманітні варіанти створення, поширення та трансляції необхідних даних;
- технологічно-цифровий – визначає ефективність упровадження інноваційного середовища як для вдосконалення індивідуальної діяльності, так і покращення роботи у професійній спільноті;
- моральний – визначає етичні норми та правила поведінки, які відповідають гармонії психоемоційного стану особистості із соціокультурним простором;
- світоглядний – забезпечує розуміння ролі та статусу людини в життєвому, суспільному та професійному житті з формуванням менталітету взаємодії та порозуміння.

Тривалий час у науковому дискурсі концепти гнучких і життєвих навичок ототожнювалися через спільність їхньої природи. Однак у контексті матриці компетенцій фахівця вищої школи почали простежуватися певні відмінності між цими кластерами. Зокрема, для гнучких навичок характерна більша орієнтованість саме на професійних вимірах [3]. Крім того, life skills більше орієнтована саме на життєві компетенції [1].

Загалом, ключовим виміром життєвих навичок в освітній парадигмі є формування ціннісно-деонтологічних характеристик [4]. Система ціннісних аспектів life skills формується з низки елементів, зокрема:

- соціальної успішності особистості, яка формується завдяки високому рівню освіченості [7];
- стійкості до життєвих труднощів та обставин, які потенційно негативно впливають на людину та можуть зашкодити її освітньому розвитку [9];
- концепції якості життя, що передбачає можливість реалізації людського потенціалу [10];
- психологічної стійкості людини, яка забезпечується відчуттям безпеки та створенню умов для розвитку (зокрема, й освітнього) [11];
- комунікативних навичок, завдяки яким інформація стає активом, який використовується у професійній діяльності [6];
- емоційного інтелекту та інтелектуального потенціалу, які постають у синергетичній взаємодії, визначаючи готовність до навчання та професійної діяльності [13];
- активності в академічному середовищі, інноваційному просторі або в зоні індивідуального комфорту [16];
- умінні формувати стратегії особистісного професійного розвитку, кар'єрного росту [5].

Життєві навички актуальні ще й тим, що вони виявили затребуваність у різноманітних форматах освітньої активності. У традиційному академічному форматі навчання life skills виступають консолідованою ціннісною парадигмою [14]. Для проєктної моделі навчання життєві навички є своєрідним орієнтиром у креативному розвитку компетенцій фахівця [15]. Для навчальних стратегій перекваліфікації життєві навички постають фактором необхідності змін [12].

Життєві навички є своєрідним симбіозом життєвого та професійного простору особистості, в якому формуються принципи взаємодії, порозуміння, співпраці, розвитку тощо.

Висновки. Отже, life skills є своєрідним фактором фіналізації професійних компетенцій, які формують синергію фундаментальних і гнучких навичок, яких набуває здобувач вищої освіти. Кластер життєвих навичок зосереджується на кількох ключових аспектах: особистісному, мисленнєвому, інформаційно-комунікативному, технологічно-цифровому, моральному та світоглядному. Стандарти вищої освіти покликані сформувати баланс між традиційним та інноваційним виміром професійної діяльності. Life skills постає елементом, який відповідає домінуючим тенденціям сталого розвитку, забезпечуючи цілісність вищої освіти.

Перспективи подальших розвідок проблеми розвитку життєвих навичок у стандартах вищої освіти полягають у посиленні синергетичної взаємодії між фундаментальними знаннями, гнучкими навичками та соціокультурними реаліями, які повинні враховуватися в контексті професійного становлення особистості. Life skills уже успішно зарекомендували себе в загальноосвітньому просторі та активно утверджуються в системі вищої освіти, забезпечуючи принципи послідовності та цілісності освітнього розвитку.

Список використаних джерел

1. Демчук О., Лазарчук В. Життєва компетентність сучасної молоді та її життєтворчість. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*. 2022. № 89. С. 164–174. DOI: <https://doi.org/10.38014/osvita.2022.89.15>
2. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти. 2017. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/rekomendatsii-1648.pdf>
3. Скляр О., Скляр Р. Концепції розвитку «гнучких навичок» викладачів вищої школи. *Збірник науково-методичних праць Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного*. 2021. № 24. С. 18–25. URL: <http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/13937/1/%d0%a1%d0%ba%d0%bb%d1%8f%d1%80%20%d0%9e.%d0%93.pdf>
4. Шліхта Г. Сутність і структура феномену ціннісно-деонтологічних компетентностей сучасного іт-фахівця. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Педагогічні науки*. 2023. № 2. С. 93–98. DOI: <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2023-2-93-98>

5. Kivunja C. Teaching Students to Learn and to Work Well with 21st Century Skills: Unpacking the Career and Life Skills Domain of the New Learning Paradigm. *International Journal of Higher Education*. 2015. № 4. С. 1–11. DOI: <http://dx.doi.org/10.5430/ijhe.v4n1p1>

6. Kumar Nair P., Fahimirad M. A Qualitative Research Study on the Importance of Life Skills on Undergraduate Students' Personal and Social Competencies. *International Journal of Higher Education*. 2019. № 8. С. 71–83. DOI: <https://doi.org/10.5430/ijhe.v8n5p71>

7. Lavrentieva I., Khomych O. Studying the levels of development of socially successful personality skills. *Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education*. 2021. № 25. С. 200–210. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2021-25-1-200-210>

8. Life skills education for children and adolescents in schools. 1997. URL: https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/63552/WHO_MNH_PSF_93.7A_Rev.2.pdf

9. Prajapati R., Sharma B., Sharma D. Significance Of Life Skills Education. *Contemporary Issues in Education Research (CIER)*. 2016. № 10. С. 1–6.

DOI: <https://doi.org/10.19030/cier.v10i1.9875>

10. Prasetyo I., Suryono Y., Gupta S. The 21st Century Life Skills-Based Education Implementation at the Non-Formal Education Institution. *Prasetyo*. 2021. № 7. DOI: <https://doi.org/10.15294/jne.v7i1.26385>

11. Radhakrishnan Nair A., Ranjan S. Life Skills Education: Origin and Development of the Concept. *International Journal of Life Skills Education*. 2020. № 6. С. 5–23. URL: https://www.researchgate.net/profile/Suman-Kumar-47/publication/353699944_Prerequisite_of_Life_Skills_Education_for_Citizenship_Development/links/610b3f53169a1a0103ddd5f0/Prerequisite-of-Life-Skills-Education-for-Citizenship-Development.pdf#page=5

12. Rönnlund M., Ledman K., Nylund M., Rosvall P.-A. Life skills for real life: How critical thinking is contextualised across vocational programmes. *Educational Research*. 2019. № 61. С. 302–318.

DOI: <https://doi.org/10.1080/00131881.2019.1633942>

13. Singh H., Gera M. Strategies for Development of Life Skills and Global Competencies. *International journal of scientific research*. 2015. № 4. С. 760–763. URL: https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/103274889/June_2015_1433339948__242-libre.pdf

14. Väisänen S., Hirsto L. How Can Flipped Classroom Approach Support the Development of University Students' Working Life Skills? University Teachers' Viewpoint. *Education Sciences*. 2020. № 10.

DOI: <https://doi.org/10.3390/educsci10120366>

15. Wurdinger S., Qureshi M. Enhancing College Students' Life Skills through Project Based Learning. *Innovative Higher Education*. 2015. № 40. С. 279–286. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10755-014-9314-3>

16. Wurdinger S., Rudolph J. A different type of success: teaching important life skills through project based learning. *Improving Schools*. 2009. № 12. С. 115–129. DOI: <https://doi.org/10.1177/1365480209105576>

References

1. Demchuk, O., & Lazarchuk, V. (2022). Zhyttyeva kompetentnist' suchasnoyi molodi ta yiyi zhyttyetvorchist' [Life competence of modern youth and their life creativity]. *Vyshcha osvita Ukrayiny u konteksti intehratsiyi do yevropeys'koho osvith'oho prostoru [Higher education of Ukraine in the context of integration into the European educational space]*, 89, 164–174. DOI: <https://doi.org/10.38014/osvita.2022.89.15> [in Ukrainian].

2. *Metodychni rekomendatsiyi shchodo rozroblennya standartiv vyshchoyi osvity [Methodological recommendations for the development of higher education standards]*. (2017). Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/rekomendatsii-1648.pdf> [in Ukrainian].

3. Sklyar, O., & Sklyar, R. (2021). Kontseptsiyi rozvytku «hnuchkykh navychok» vykladachiv vyshchoyi shkoly [Concepts of development of «flexible skills» of higher school teachers]. *Zbirnyk naukovo-metodychnykh prats' Tavriys'koho derzhavnogo ahrotekhnolohichnoho universytetu imeni Dmytra Motornoho [Collection of scientific and methodological works of the Tavri State Agro-Technological University named after Dmytro Motorny]*, 24, 18–25. Retrieved from <http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/13937/1/%d0%a1%d0%ba%d0%bb%d1%8f%d1%80%20%d0%9e.%d0%93.pdf> [in Ukrainian].

4. Shlichta, G. (2023). Sutnist' i struktura fenomenu tsinnisno-deontolohichnykh kompetentnostey suchasnoho it-fakhivtsya [The essence and structure of the phenomenon of value-deontological competences of a modern IT specialist]. *Visnyk Cherkas'koho natsional'noho universytetu imeni Bohdana Khmel'nyts'koho. Pedagogichni nauky [Bulletin of the Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi. Pedagogical Sciences]*, 2, 93–98. DOI: <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2023-2-93-98> [in Ukrainian].

5. Kivunja, C. (2015). Teaching Students to Learn and to Work Well with 21st Century Skills: Unpacking the Career and Life Skills Domain of the New Learning Paradigm. *International Journal of Higher Education*, 4, 1–11. DOI: <http://dx.doi.org/10.5430/ijhe.v4n1p1>

6. Kumar Nair, P., & Fahimirad, M. (2019). A Qualitative Research Study on the Importance of Life Skills on Undergraduate Students' Personal and Social Competencies. *International Journal of Higher Education*, 8, 71–83. DOI: <https://doi.org/10.5430/ijhe.v8n5p71>

7. Lavrentieva, I., & Khomych, O. (2021). Studying the levels of development of socially successful personality skills. *Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education*, 25, 200–210. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2021-25-1-200-210>

8. *Life skills education for children and adolescents in schools*. (1997). Retrieved from https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/63552/WHO_MNH_PSF_93.7A_Rev.2.pdf

9. Prajapati, R., Sharma, B., & Sharma, D. (2016). Significance Of Life Skills Education. *Contemporary Issues in Education Research (CIER)*, 10, 1–6. DOI: <https://doi.org/10.19030/cier.v10i1.9875>

10. Prasetyo, I., Suryono, Y., & Gupta, S. (2021). The 21st Century Life Skills-Based Education Implementation at the Non-Formal Education Institution. *Prasetyo*, 7. DOI: <https://doi.org/10.15294/jne.v7i1.26385>

11. Radhakrishnan, Nair, A., & Ranjan, S. (2020). Life Skills Education: Origin and Development of the Concept. *International Journal of Life Skills Education*, 6, 5-23. Retrieved from https://www.researchgate.net/profile/Suman-Kumar-47/publication/353699944_Prerequisite_of_Life_Skills_Education_for_Citizenship_Development/links/610b3f53169a1a0103ddd5f0/Prerequisite-of-Life-Skills-Education-for-Citizenship-Development.pdf#page=5
12. Rönnlund, M., Ledman, K., Nylund, M., & Rosvall, P.-A. (2019). Life skills for real life: How critical thinking is contextualised across vocational programmes. *Educational Research*, 61, 302-318. DOI: <https://doi.org/10.1080/00131881.2019.1633942>
13. Singh, H., & Gera, M. (2015). Strategies for Development of Life Skills and Global Competencies. *International journal of scientific research*, 4, 760-763. Retrieved from https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/103274889/June_2015_1433339948_242-libre.pdf
14. Väisänen, S., & Hirsto, L. (2020). How Can Flipped Classroom Approach Support the Development of University Students' Working Life Skills? University Teachers' Viewpoint. *Education Sciences*, 10. DOI: <https://doi.org/10.3390/educsci10120366>
15. Wurdinger, S., & Qureshi, M. (2015). Enhancing College Students' Life Skills through Project Based Learning. *Innovative Higher Education*, 40, 279-286. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10755-014-9314-3>
16. Wurdinger, S., & Rudolph, J. (2009). A different type of success: teaching important life skills through project based learning. *Improving Schools*, 12, 115-129. DOI: <https://doi.org/10.1177/1365480209105576>

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 23.03.2024

УДК 376

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2\(215\)-79-87](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2(215)-79-87)**Оржель Олена Юрївна,**

докторка наук з державного управління, доцентка,
головна наукова співробітниця
відділу взаємодії університетів і суспільства,
Інститут вищої освіти НАПН України, Україна

Olena Orzhel,

Doctor Habilitated in Public Administration,
Associate Professor, Chief Researcher,
University-Community Engagement Unit,
Institute of Higher Education of the National Academy
of Educational Sciences of Ukraine, Ukraine

E-mail: o.orzhel@ihed.org.uaORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9912-0173>**Отич Олена Миколаївна,**

докторка педагогічних наук, професорка,
головна наукова співробітниця
відділу взаємодії вищої освіти та ринку праці,
Інститут вищої освіти НАПН України, Україна

Olena Otych,

Doctor of Science in Pedagogy, Full Professor,
Chief Researcher of the Department of Interaction of Higher
Education and Labor Market,
Institute of Higher Education of the National Academy
of Educational Science of Ukraine, Ukraine

E-mail: o.otych@ihed.org.uaORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2686-2832>

СОЦІАЛЬНИЙ ВИМІР ЄПВО ЯК СТРАТЕГІЯ ПОСИЛЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

A Роль соціальної інклюзії, що є передумовою формування згуртованих суспільств і гарантією національної єдності, зростатиме під час відновлення повоєнної України, її території, економіки, громад, інституцій. Зважаючи на брак національного досвіду формування соціальної інклюзії у системі вищої освіти, стаття має на меті привернути увагу освітянської спільноти до значущості цього напрямку Європейського простору вищої освіти (ЄПВО), розкрити його зміст, окреслити можливості застосування «Принципів та рекомендацій щодо зміцнення соціального виміру вищої освіти у ЄПВО» для посилення соціальної інклюзії у вітчизняній системі вищої освіти. Пропоновані ЄПВО підходи і практики посилення соціальної інклюзії можуть застосовуватись в Україні окремими ЗВО, поширюватись за підтримки Міністерства освіти і науки України, Національного агентства забезпечення якості вищої освіти України, інших стейкхолдерів вищої освіти.

Ключові слова: соціальна інклюзія; соціальний вимір вищої освіти; ЄПВО; рівність; різноманітність

SOCIAL DIMENSION OF EHEA AS A STRATEGY FOR ENHANCING HIGHER EDUCATION INCLUSIVITY

S Social inclusion is an important social phenomenon because it allows the recognition and celebration of diversity, enables the participation of different social groups in public life, and enhances their contribution to societal development. Social inclusion is a prerequisite for the formation of cohesive and resilient societies; therefore, its role will grow during the postwar recovery and the survival of Ukraine's economy, territories, communities, and families. While Ukraine lacks experience and expertise in developing social inclusion in and via higher education, and considering twenty years of experience in the European Higher Education Area (hereinafter EHEA), this paper aims to explore the social dimension of higher education, draw attention of Ukrainian academia to its significance, and outline the benefits and possibilities of its application in Ukraine's higher education for enhancing social inclusion in the education sector and society at large.

The study allows to interpret the social dimension of EHEA as a strategic and cross-cutting function in university operations, as an algorithm for social inclusion enhancement, implemented with the participation of university administration, staff and students,

authorities, business, civil society, and other higher education stakeholders. The social dimension of higher education in the EHEA has been evolving for two decades, transforming from accessibility to proportional representation of societal profile among student population to higher inclusivity of higher education. Currently, “Principles and Guidelines to Strengthen the Social Dimension of Higher Education in EHEA” are setting the strategic agenda, focusing on inclusion, diversity, and equity.

Approaches and practices promoted by the above Principles and Guidelines can be applied by a separate Ukrainian HEI or advanced by the Ministry of Higher Education and Science of Ukraine, the National Agency for Quality Assurance, and other external stakeholders.

Keywords: social inclusion; social dimension of higher education; EHEA; equity; diversity

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Соціальна інклюзія є актуальною у сучасному світі: вона є передумовою формування згуртованих суспільств, оскільки дозволяє збереження особистісної ідентичності, допомагає визнанню відмінностей, сприяє залученню до активного суспільного життя представників різноманітних соціальних груп і забезпечує розкриття їхнього потенціалу, їхнього внеску у суспільний розвиток.

Для повоєнного відродження українського суспільства – розмаїтого, з різним досвідом військових дій і воєнних травм, переміщеного всередині країни та розпорошеного по різних частинам світу – соціальна інклюзія є імперативом із кількох причин. По-перше, через великі втрати людського та інтелектуального капіталу країна не може дозволити виключення із суспільного життя, із процесів відбудови тих чи інших соціальних груп; по-друге, щоб бути стійкою і тривкою, нова повоєнна реальність має творитись спільними зусиллями всіх громадян; по-третє, інклюзивне суспільство забезпечує гідність і повагу до прав людини, надає можливість громадянам із різними здібностями, обмеженнями і потребами реалізувати себе у суспільному житті, чим посилює їхнє відчуття належності до спільноти, громади, нації, держави, задовольняє попит на справедливість. Тож, вивчення підходів до посилення соціальної інклюзії, їхнє практикування і поширення у суспільному житті має стати важливим завданням повоєнного відновлення країни.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У формуванні, просуванні, утвердженні соціальної інклюзії важлива роль належить освіті: у закладах освіти, які віддзеркалюють (принаймні частково) суспільне розмаїття, відбувається соціалізація здобувачів освіти, усвідомлення особистісних відмінностей і визнання розмаїття, що є першими кроками до інклюзії [4].

ЄС розглядає освіту як важливий чинник формування «справедливої, інклюзивної,

наповненої можливостями Європи» [12]. Якщо в Україні інклюзія в освіті вивчається та обговорюється переважно на рівні середньої школи, Європейський простір вищої освіти (далі – ЄПВО) вважає вищу освіту важливим чинником формування справедливої та інклюзивної Європи. Social Dimension of Higher Education in the EHEA (соціальний вимір вищої освіти у ЄПВО) є важливим наскрізним напрямом Болонського процесу, соціальна інклюзія – одним із пріоритетних зобов'язань його учасників [23, с. 13]. Утім, ані в Україні, ані в ЄПВО у цілому соціальний вимір не отримав належної уваги, про що свідчать Bologna Process Implementation Report (звіти із запровадження Болонського процесу) 2018 та 2020 років [23; 24].

Кілька публікацій вітчизняних дослідників [1; 6], присвячених соціальному виміру ЄПВО, з'явилися на ранніх етапах його розвитку та не враховують останніх здобутків Болонського процесу; інші, пізніші публікації обмежують тлумачення соціального виміру ЄПВО рівним доступом до вищої освіти [9] та не розкривають змісту і значення важливого доробку Болонського процесу останніх років [8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Отже, соціальний вимір ЄПВО та настанови щодо його зміцнення – Principles and Guidelines to Strengthen the Social Dimension of Higher Education in EHEA [19] (Принципи та рекомендації щодо зміцнення соціального виміру вищої освіти у ЄПВО) – поки що не привернули уваги вітчизняної науково-експертної спільноти, не стали предметом академічного дискурсу, не перетворились на інструмент модернізації та демократизації вищої освіти, гуртування університетських спільнот і загалом суспільства.

Формулювання цілей статті. Як активна і відповідальна учасниця Болонського процесу, як країна-кандидат на членство в Європейському Союзі, а також усвідомлюючи значущість соціальної інклюзії для повоєнного відродження,

у найближчій перспективі Україна надаватиме більшої уваги соціальній інклюзії та соціальному виміру вищої освіти. Проте, сьогодні при наявності декларацій і намірів розвивати інклюзію та безбар'єрність, в Україні бракує практичного досвіду запровадження соціальної інклюзії, розуміння основних напрямів і тенденцій її запровадження, узагальнення її кращих практик (варто зауважити, що проєкт Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на 2023–2030 роки знаходиться у стані обговорення [2], а Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року [3] більшою мірою зосереджена на проблемах доступності об'єктів фізичного оточення, транспорту, цифрових та інформаційних послуг, дотримання законодавства, виконання державних стандартів, норм, технічних умов тощо). Брак національного досвіду, орієнтирів і настанов щодо розвитку соціальної інклюзії можуть заповнити напрацювання ЄПВО, де соціальний вимір формується, обговорюється, розвивається вже протягом двох десятиліть і має на меті, серед іншого, посилення соціальної інклюзії у вищій освіті.

Мета статті: привернути увагу освітянської спільноти до значущості соціального виміру вищої освіти, розкрити зміст цього напрямку ЄПВО, показати переваги соціальної інклюзії для вищої освіти та повоєнного українського суспільства в цілому. Для досягнення мети у дослідженні використовувались загальнонаукові методи, зокрема контент-аналіз, порівняльний аналіз, синтез, узагальнення.

Викладення основного матеріалу та результатів дослідження. Соціальні питання (наприклад, рівний доступ до вищої освіти, усунення бар'єрів для навчання впродовж життя тощо) завжди були у центрі уваги Болонського процесу, пізніше – ЄПВО. У Бергенському комюніке 2005 р. уперше з'являється словосполучення «social dimension» (соціальний вимір), яке тлумачиться як «заходи, вжиті урядами, щоб допомогти студентам, особливо тим, хто належить до соціально незахищених груп, у фінансових та економічних аспектах та надати їм рекомендації та консультативні послуги з тим, щоб розширити доступ» [22].

Соціальний вимір вищої освіти уточнюється та конкретизується у Лондонському комюніке

2007 року: студентська спільнота повинна віддзеркалювати розмаїтість і різноманітність суспільства («the student body entering, participating in and completing higher education at all levels should reflect the diversity of our populations») [14], що досягатиметься завдяки розширенню рівних можливостей для студентів, що репрезентують різні соціальні верстви і категорії, та забезпечуватиметься наявністю студентських послуг належної якості, гнучких траєкторій навчання для представників різних студентських груп.

Протягом 2012–2015 років при Секретаріаті ЄПВО [21] працювала Робоча група з питань соціального виміру та навчання впродовж життя [26] з метою підготовки Звіту про соціальний вимір та навчання впродовж життя [18] та розроблення Стратегії розвитку соціального виміру та навчання впродовж життя у ЄПВО до 2020 року [25]. Звіт і Стратегія були презентовані у 2015 році на Єреванській зустрічі міністрів, відповідальних за вищу освіту [15]. Звіт рекомендував розроблення та запровадження інституційних стратегій, націлених на розширення доступу до вищої освіти, подальше збільшення серед студентської спільноти представництва вразливих груп, недостатньо представлених у системі вищої освіти, та створення сприятливішого середовища для підтримки викладачів, які мають відповісти на нові педагогічні та дидактичні вимоги та запити, що надходять від різноманітної студентської спільноти.

Стратегія розвитку соціального виміру та навчання впродовж життя у ЄПВО до 2020 р. визначала такі пріоритети: зменшення бар'єрів на шляху до вищої освіти; створення умов для навчання впродовж життя; вдосконалення студентських послуг; внесення змістовних та організаційних змін в освітні програми, їхнє прилаштування до потреб різних груп студентів; студентоцентроване викладання і навчання та гнучкість в організації освітнього процесу, зокрема, застосування новітніх технологій, опрацювання методик, які мають допомогти не тільки розпочати навчання, але й завершити його та отримати диплом.

Тим не менше, у 2018 році Паризьке комюніке визнало необхідність подальших зусиль задля посилення соціального виміру, а Паризька міністерська конференція доручила Секретаріату

ЄПВО і надалі вживати кроків для просування соціального виміру та соціальної інклюзії [17] та представити результати на наступній конференції міністрів.

Під егідою Секретаріату ЄПВО було утворено Advisory Group on Social Dimension [10] (Дорадча група з питань соціального виміру), яка працювала протягом 2018–2020 років. Одним із результатів її діяльності стала підготовка Principles and Guidelines to Strengthen the Social Dimension of Higher Education in ENEA [19] (Принципи та рекомендації щодо зміцнення соціального виміру вищої освіти у ЄПВО), схвалених у 2020 році та пропонуваніх для впровадження Римською конференцією міністрів, відповідальних за вищу освіту.

Принципи та рекомендації щодо зміцнення соціального виміру вищої освіти у ЄПВО передбачають:

- усунення системних бар'єрів, додаткові зобов'язання щодо недостатньо представлених у вищій освіті окремих соціальних груп, збільшення їхніх шансів на здобуття вищої освіти та працевлаштування;

- розвиток студентських послуг (консультації, профорієнтація, програми благополуччя тощо);

- гармонізацію політик на підтримку соціального виміру на інституційному та національному рівнях.

Утім, упровадження соціального виміру в ЄПВО протягом 2018–2020 років було повільним, а результати – незначними, що засвідчив черговий Звіт із запровадження Болонського процесу [24, с. 121].

Наразі при Секретаріаті ЄПВО працює Working Group on Social Dimension (Робоча група із соціального виміру) [27] з мандатом протягом 2021–2024 років розробити індикатори на підтримку виконання вищезгаданих принципів і рекомендацій [20]; у рамках напряму КА3 – Support to Policy Reform Програми Erasmus+ реалізується проєкт «Peer Learning Activities and Resources to Underpin the Principles and Guidelines for Social Dimension across the European Higher Education Area» [13] (2022–2025). Метою проєкту є сприяння впровадженню принципів і рекомендацій із зміцнення соціального виміру ЄПВО на національному рівні; підтримка зусиль національних органів влади та ЗВО у виробленні системних та інституційних політик щодо соціального виміру.

Наразі Принципи та рекомендації щодо зміцнення соціального виміру вищої освіти у ЄПВО (далі – ПіР) можна вважати ключовими настановами щодо посилення соціальної інклюзії. ПіР є типовим документом Болонського acquis [5]:

- одночасно адресований ЗВО та національним органам влади держав-учасниць;

- має добровільно-зобов'язальну природу, спонукаючи і запрошуючи до виконання настанов, але без важелів тиску і покарання для тих, хто не дослухається до рекомендацій;

- окреслює напрями руху і горизонти, коли бажано досягти результатів (тобто запровадити принципи відповідно до рекомендацій), але не вказує конкретних дат.

Індикатори, за якими вимірюватиметься прогрес у зміцненні соціального виміру ЄПВО, знаходяться у стані розроблення і будуть презентовані на наступній Болонській конференції.

Преамбула ПіР фіксує зміну у тлумаченні соціального виміру ЄПВО: від розширення доступу до вищої освіти, проголошеного Бергенським комюніке, до справедливого представництва у студентській спільноті різних соціальних категорій і верств населення, як передбачено Лондонським комюніке, до сприяння соціальній інклюзії: «соціальний вимір охоплює створення інклюзивного середовища у вищій освіті, що плекає рівність і різноманітність та реагує на потреби місцевих громад» [7].

Цільовими групами у ПіР виступають три категорії студентів: недостатньо представлені студенти, незахищені студенти, вразливі студенти. Студентство належить до першої групи, якщо за певними характеристиками (наприклад, стать, вік, національність, мовна група, етнічне чи географічне походження, соціально-економічний стан тощо) їх частка в ЗВО або системі вищої освіти в цілому менша, ніж загалом по країні. Щодо групи незахищених студентів, їхня незахищеність може походити з різних джерел: через інвалідність, сирітство, психічне здоров'я, відсутність підтримки з боку сім'ї, нестача часу на навчання через необхідність заробляти на життя і навчання або необхідність доглядати хворого родича тощо); іншими словами, студенти цієї групи стикаються з більшою кількістю проблем порівняно з однолітками. Вразливі студенти потребують додаткового захисту через ті обставини, у яких перебувають: страждають на

хворобу, бояться втратити дозвіл на проживання у країні, зазнають дискримінації, сексуального переслідування через належність до певної релігійної конфесії тощо. Характеристики, за якими визначається належність студентів до тієї чи іншої групи можуть перехрещуватись; наприклад, студентка-біженка може належати до трьох груп одночасно: бути недостатньо представленою, бути незахищеною та вразливою.

Представлена у ПіР концепція соціальної інклюзії повторює популярну у світі концепцію DEI (diversity, equity, inclusion) і ґрунтується на плеканні різноманітності, рівності та інклюзії

[11; 16]. Синергетичне поєднання рівності, різноманітності та інклюзії мають забезпечити поступ за різними вимірами соціального виміру ЄПВО, наприклад: «Соціальний вимір повинен бути взаємопов'язаним із принципами доступності, рівності, різноманітності та інклюзії в усіх законах, політиках і практиках, що стосуються вищої освіти...», «Рівність, різноманітність та інклюзивність повинні відігравати ключову роль у підготовці вчителів передвищої освіти» [7].

10 принципів ПіР закладають основи соціальної інклюзії у ЄПВО (табл. 1):

Таблиця 1

Принципи щодо зміцнення соціального виміру вищої освіти у ЄПВО

№ з/п	Принципи ПіР
1.	Соціальний вимір повинен зайняти центральне місце в стратегіях вищої освіти на системному та інституційному рівні, а також на рівні ЄПВО та ЄС.
2.	Законодавчі норми або програмні документи повинні дозволяти та надавати можливість закладам вищої освіти розробляти власні стратегії на виконання свого громадського обов'язку щодо розширення доступу до навчання на рівні вищої освіти, участі у ньому та його завершення.
3.	Необхідно покращити інклюзивність всієї системи освіти шляхом розробки узгоджених політик, починаючи з освіти у ранньому дитинстві, через школу і до вищої освіти й освіти протягом життя.
4.	Надійні дані є необхідною попередньою умовою для доказового покращення суспільного виміру вищої освіти.
5.	Органам державної влади необхідно мати політики, що уможливають забезпечення закладами вищої освіти надання ефективного консультування та супроводу для потенційних і поточних студентів з метою розширити їх доступ до програм вищої освіти, участь у них і їх завершення.
6.	Органи влади повинні забезпечити достатнє та стабільне фінансування та фінансову автономію закладів вищої освіти, надавши їм можливість будувати належний потенціал, щоб прийняти різноманітність і сприяти рівності й інклюзії у вищій освіті.
7.	Органи влади повинні допомагати закладам вищої освіти зміцнювати свою спроможність відповідати на потреби більш різноманітного контингенту студентів та працівників і створювати інклюзивні навчальні середовища та інклюзивні інституційні культури.
8.	Структура й реалізація програм міжнародної мобільності у вищій освіті повинні сприяти різноманітності, справедливості та інклюзії, а особливо сприяти участі студентів та персоналу з вразливих, незахищених або недостатньо представлених верств населення.
9.	Заклади вищої освіти повинні забезпечити, щоб участь громади у вищій освіті сприяла різноманітності, справедливості та інклюзії.
10.	Органи влади повинні вести політичний діалог (діалог щодо політики) із закладами вищої освіти та іншими відповідними стейкхолдерами щодо того, як можна застосувати та впровадити вищезазначені принципи та рекомендації як на національному, так і на інституційному рівні.

Принципи ПіР фактично окреслюють стратегію посилення ЄПВО; роз'яснюють рекомендації (guidelines в оригіналі), як досягати бажаних результатів.

Соціальний вимір ЄПВО є стратегічним і наскрізним напрямом ЄПВО; він може реалізуватись як окрема стратегія / окрема інституційна політика або бути інтегрований в інші стратегії і політики на інституційному рівні,

а також на рівні ЄПВО та ЄС. Соціальний вимір потрібно «розглядати як безперервне зобов'язання» [7] та інтегрувати в усі сфери, напрями діяльності сучасного університету: викладання і навчання, дослідницьку та інноваційну діяльність, університетське врядування, обмін знаннями та просвітництво тощо.

Національне законодавство, норми та правила мають бути достатньо гнучкими, щоб

дозволяти ЗВО розробляти та реалізовувати власні стратегії і програми, здатні задовольнити потреби різноманітного контингенту студентів (наприклад, навчатись очно, дистанційно, у змішаному форматі). Гнучкість також передбачає визнання попереднього навчання, неформального та інформального навчання.

Соціальна інклюзія забезпечується, серед іншого, узгодженістю політик між рівнями освіти (дошкільна, шкільна, вища) та галузями, напрямками державних / публічних політик (наприклад, працевлаштування, охорона здоров'я, соціальне забезпечення та забезпеченість житлом тощо). Узгоджені політики, серед іншого, повинні уможливити навчання впродовж життя та поширюватись на суспільство в цілому.

Для вироблення ефективних політик потрібні надійні дані, держави-учасниці ЄПВО повинні забезпечити збір даних на національному рівні. ПіР рекомендує ЗВО, якщо потрібно, власноруч проводити додаткові опитування, дослідження та аналіз, щоб краще розуміти проблеми, з якими стикається студентство під час проходження через систему освіти.

За підтримки органів державної влади з метою розширення доступу до вищої освіти різних груп студентів ЗВО у співпраці з різними державними установами мають надавати консультативні послуги та забезпечувати супровід потенційних і поточних студентів, особливо тих, хто має проблеми із фізичним і психологічним здоров'ям. Така співпраця має забезпечити синергію та уникнути дублювання послуг, які мають бути зрозумілими та зручними. Також бажано заснувати інститут омбудсмена для розв'язання та залагодження конфліктів.

Для сприяння інклюзії у вищій освіті органи влади повинні забезпечити достатнє фінансування та належну фінансову автономію ЗВО. За досягнення у зміцненні соціального виміру вищої освіти, сприяння сприйняттю різноманітності, посилення рівності заклади вищої освіти повинні отримувати підтримку та винагороду.

Органи влади повинні допомагати ЗВО здійснювати професійне навчання викладачів та адміністративного персоналу, вдосконалювати їхню спроможність професійно та неупереджено працювати з різноманітним контингентом студентів і співробітників, створювати інклюзивне освітнє середовище, формувати інклюзивну

інституційну культуру. За можливості та з повагою до автономії ЗВО, зовнішні системи забезпечення якості мають оцінювати вищезазначену спроможність, враховувати, як соціальний вимір, різноманітність, доступність, справедливість та інклюзія відображені у місіях та діяльності ЗВО.

Програми міжнародної мобільності у вищій освіті повинні сприяти різноманітності, справедливості та інклюзії, приділяти особливу увагу участі студентів і персоналу, що належать до вразливих, незахищених або недостатньо представлених верств населення. Для розширення їх участі у програмах міжнародної мобільності рекомендовано використовувати можливості ІКТ, планувати програми у дистанційному та змішаному режимі.

ЗВО повинні дбати про те, щоб їхня взаємодія з громадою сприяла різноманітності, справедливості та інклюзії. Така взаємодія забезпечує цілісну основу, дозволяючи університетам задовольнити широкий спектр суспільних запитів, включаючи потреби вразливих, незахищених і недостатньо представлених груп.

Для вироблення політик і запровадження адекватних заходів із метою реалізації вищезазначених принципів і рекомендацій, органи влади повинні постійно вести діалог із ЗВО та іншими відповідними стейкхолдерами як на національному, так і на інституційному рівні. Це дозволить уникнути зайвого адміністративного навантаження та забезпечить прогрес у напрямі посилення різноманітності, рівності та інклюзії у вищій освіті. У виробленні політик, веденні діалогу надзвичайно важливими є підтримка «рівний-рівному» та обмін досвідом між країнами-учасницями ЄПВО.

Висновки з даного дослідження. Контент-аналіз дозволив розкрити зміст соціального виміру ЄВПО, зокрема схарактеризувати його як стратегічний і наскрізний напрям університетської діяльності; як алгоритм формування соціальної інклюзії у вищій освіті, з можливостями її поширення на українське суспільство в цілому.

Порівняльний аналіз допоміг відстежити еволюцію соціального виміру ЄПВО, починаючи від зусиль на розширення доступу до вищої освіти для недостатньо представлених категорій населення до намагання досягти справедливого представництва різних соціальних груп у системах вищої освіти та ЗВО держав-учасниць

Болонського процесу до стратегії на посилення соціальної інклюзії у ЗВО, залучення до процесів її формування і посилення керівництва, персоналу та студентства, органів державної влади, громадянського суспільства та інших зовнішніх стейкхолдерів вищої освіти.

Узагальнюючи результати дослідження, можна констатувати, що соціальний вимір і соціальна інклюзія як його мета формуються у постійному діалозі та взаємодії різних стейкхолдерів і різних суб'єктів: органів державної влади, університетських колективів, студентства (включно із недостатньо представленими, незахищеними та вразливими здобувачами вищої освіти), громадянського суспільства, працедавців тощо.

За результатами аналізу очевидно, що заходи і політики посилення соціальної інклюзії не починаються і не завершуються у вищій освіті. Сам ЄПВО, його соціальний вимір, розширення доступу до вищої освіти, соціальна і фінансова підтримка та психологічний супровід незахищених, вразливих і недостатньо представлених здобувачів освіти, студентоцентроване викладання, забезпечення гнучких траєкторій навчання, адаптованих до потреб і запитів конкретних студентів, формування інклюзивної інституційної культури, допомога у пошуку роботи і працевлаштуванні, активна участь студентства у громадському житті, співпраця ЗВО із громадами, внесок вищої освіти у розв'язання проблем місцевого населення та локальний соціально-економічний розвиток творяться у синергії та зусиллями різних суб'єктів, зокрема через узгодження політик між освітніми рівнями, між різними сферами та галузями, а також всередині самих ЗВО.

Пропоновані ПіР підходи до зміцнення соціального виміру вищої освіти можна застосовувати для посилення соціальної інклюзії повоєнного українського суспільства, що посилить інклюзію в окремому ЗВО, сприятиме розвитку та утвердженню культури інклюзивності у вищій освіті в цілому, допоможе Україні виконати зобов'язання як держави-учасниці ЄПВО та кандидата на вступ до ЄС, посилить єдність і згуртованість українського суспільства.

Предметом подальших досліджень мають стати вивчення конкретних стратегій, політик і практик зміцнення соціального виміру та

посилення соціальної інклюзії у різних ЗВО ЄПВО, можливості їх адаптації до реалій і потреб сучасного українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Входження національної системи вищої освіти в європейський простір вищої освіти та наукового дослідження: моніторингові дослідження : аналіт. звіт / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. фонд дослідж. освіт. політики» ; кер. авт. кол. Т. В. Фініков. Київ : Таксон, 2012. 54 с. URL: http://www.edupolicy.org.ua/files/Analit12_ua_.pdf
2. МОН пропонує для громадського обговорення проект Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на 2023-2030 роки. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-nacionalnoyi-strategiyi-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya-na-2023-2030-roki>
3. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80/conv#Text>
4. Нестерова М., Оржель О. Соціальна інклюзія як запорука успішної співпраці університетів та громад. *Вища освіта України*. 2023. № 3. С. 43–52. URL: <https://journals.udu.kyiv.ua/index.php/vou/issue/view/14>
5. Оржель О. У пошуку терміну для найменування інтелектуального та документального доробку Болонського процесу. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*. 2019. № 8. С. 3–13. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2019-8-2-3-13>
6. Плахтій Ю. В. До питання нормативного забезпечення соціального виміру вищої освіти в Європейському освітньому просторі. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 18: Економіка і право. 2014. Вип. 24. С. 227–232. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7387>
7. Принципи та рекомендації щодо зміцнення соціального виміру вищої освіти у ЄПВО. Додаток II до Римського комюніке. URL: <https://erasmusplus.org.ua/news/pereklad-materialiv-ministerskoyi-konferenciyi-z-pytan-rozvytku-bolonskogo-proczesu-19-11-2020-m-rym-on-line/>
8. Сбруєва А. А. Порівняльна педагогіка вищої школи: національний, європейський та глобальний контексти : навч. посіб. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2021. 319 с.
9. Фучила О. М. Соціальний вимір у вищій освіті як невід'ємна частина сучасного Болонського процесу. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Педагогічні науки*. 2021. № 2. С. 74–79.
10. Advisory Group 1 on Social Dimension. Final Report. 2020. URL: https://ehea.info/Upload/AG1_Social_Dimension_Final_Report.pdf
11. Equality, diversity and inclusion at universities: the power of a systemic approach. LERU position paper, 2019. URL: [LERU-Equality-diversity-and-inclusion-at-universities-the-power-of-a-systemic-approach-2019.pdf](https://www.leru.org/~/media/Files/Equality-diversity-and-inclusion-at-universities-the-power-of-a-systemic-approach-2019.pdf) (scienceguide.nl)
12. European Pillar of Social Rights – Building a fairer and more inclusive European Union. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1226&langId=en>

13. Inclusive Higher Education. URL: <https://inclusivehighereducation.eu/>

14. London Communiqué. Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalised world. 18 May 2007. URL: https://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2007_London_Communique_English_588697.pdf

15. Ministerial conference Yerevan, 2015. URL: <https://ehea.info/page-ministerial-conference-yerevan-2015>

16. Minkin Rachel. Diversity, Equity and Inclusion in the Workplace. Report. 17 May, 2023. *Pew Research Center*. URL: <https://www.pewresearch.org/social-trends/2023/05/17/diversity-equity-and-inclusion-in-the-workplace/#the-value-of-dei-efforts-at-work>

17. Paris Communiqué. 2018. URL: https://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2018_Paris/77/1/EHEAParis2018_Communique_final_952771.pdf

18. Report of the 2012-2015 BFUG Working Group on the Social Dimension and Lifelong Learning. URL: https://ehea.info/media.ehea.info/file/2015_Yerevan/71/3/Report_of_the_2012-2015_BFUG_WG_on_the_Social_Dimension_and_Lifelong_Learning_to_the_BFUG_613713.pdf

19. Rome Ministerial Communiqué. Annex II. Principles and Guidelines to Strengthen the Social Dimension of Higher Education in the EHEA. URL: https://ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique_Annex_II.pdf

20. Social dimension in Higher Education. URL: <https://www.ehea.info/page-social-dimension>

21. The Bologna Follow-up Group. URL: <https://www.ehea.info/page-the-bologna-follow-up-group>

22. The European Higher Education Area – Achieving the Goals. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education. Bergen, 19-20 May 2005/ URL: https://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2005_Bergen/52/0/2005_Bergen_Communique_english_580520.pdf

23. The European higher education area in 2018: Bologna Process Implementation Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union. URL: <https://www.ehea.info/Upload/BP2018.pdf>

24. The European Higher Education Area in 2020: Bologna Process Implementation Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union. URL: https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/sites/default/files/2022-06/ehea_bologna_2020_other_parts.pdf

25. Widening Participation for Equity and Growth: A Strategy for the Development of the Social Dimension and Lifelong Learning in the European Higher Education Area to 2020. URL: https://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2015_Yerevan/71/5/Widening_Participation_for_Equity_and_Growth_A_Strategy_for_the_Development_of_the_SD_and_LLL_in_the_EHEA_to_2020_613715.pdf

26. Working Group on Social Dimension 2021-2024. Workplan 2021-2024. URL: https://ehea.info/Immagini/BFUG_WG_Social_Dimension_Workplan_2021-2024.pdf

27. Working Group on Social Dimension. URL: <https://www.ehea.info/page-Working-Group-SD>

References

1. Finikov, T. V. (Ed.). (2012). *Vkhozhenia natsionalnoi*

systemy vyshchoi osvity v yevropeyskyi prostir vyshchoi osvity ta naukovoho doslidzhennia: monitorynh. doslidzh.: analit. zvit [Entry of the national higher education system into the European Higher Education and Research Area: monitoring survey: analytical report]. Mizhnarod. blahod. Fond «Mizhnarod. fond doslidzh. osvit. polityky». Kyiv: Takson. Retrieved from http://www.edupolicy.org.ua/files/Analit12_ua_.pdf [in Ukrainian].

2. *MON proponuie dlia hromadskoho obhovorennia proiekt Natsionalnoi stratehii rozvytku inkluzyynoho navchannia na 2023-2030 roky [MON puts forward for a public discussion a draft National Strategy on Inclusive Learning Development for 2023–2030]*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-projekt-natsionalnoi-strategiyi-rozvitku-inkluzivnogo-navchannia-na-2023-2030-roki> [in Ukrainian].

3. *Natsionalna stratehiia iz stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku [National Strategy for the Development of Barrier-free Space in Ukraine for the period of 2030 roky]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80/conv#Text> [in Ukrainian].

4. Nesterova, M., & Orzhel, O. (2023). Sotsialna inkluziia yak zaporuka uspishnoi spivpratsi universytetiv ta hromad [Social inclusion as a guarantee of successful collaboration between universities and communities]. *Vyshcha osvita Ukrainy [Higher education of Ukraine]*, 3, 43-52. Retrieved from <https://journals.udu.kyiv.ua/index.php/vou/issue/view/14> [in Ukrainian].

5. Orzhel, O. (2019). U poshuku terminu dlia naimenuvannia intelektualnogo ta dokumentalnogo dorobku Bolonskoho protsesu [In search of a Ukrainian term for Bologna process acquis]. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*, 8, 3-13. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2019-8-2-3-13> [in Ukrainian].

6. Plakhtii, Yu. V. (2014). Do pytannia normatyvnoho zabezpechennia sotsialnogo vymiru vyshchoi osvity v Yevropeiskomu osvitnomu prostori [On the issue of normative support of social dimension of higher education in European Education Area]. *Naukovyi chasopys Natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni M.P. Drahomanova. Seriiia 18. Ekonomika i pravo [Scientific journal of the National Pedagogical University named after M.P. Drahomanova. Series 18: Economy and law]*, 24, 227-232. Retrieved from <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7387> [in Ukrainian].

7. *Pryntsypy ta rekomendatsii shchodo zmitsnennia sotsialnogo vymiru vyshchoi osvity u YePVO. Dodatok II do Rym'skoho komiunike [Principles and Guidelines to Strengthen the Social Dimension of Higher Education in EHEA. Annex II to Rome Communiqué]*. Retrieved from <https://erasmusplus.org.ua/news/pereklad-materialiv-ministerskoyi-konferencziyi-z-pytan-rozvytku-bolonskogo-proczesu-19-11-2020-m-rym-online/> [in Ukrainian].

8. Sbruieva, A. A. (2021). *Porivnialna pedahohika vyshchoi shkoly: natsionalnyi, yevropeyskyi ta hlobalnyi konteksty [Comparative pedagogy of higher education: national, European and global context]*: textbook. Sumy: SumDPU imeni A.S. Makarenka [in Ukrainian].

9. Fuchyla, O. M. (2021). Sotsialnyi vymir u vyshchii osviti yak nevidiemna chastyna suchasnoho bolonskoho protsesu [Social dimension of higher education as an inseparable component of contemporary Bologna process].

Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Pedagogichni nauky [Bulletin of the Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi. Pedagogical sciences], 2, 74-79 [in Ukrainian].

10. *Advisory Group 1 on Social Dimension. Final Report.* (2020). Retrieved from https://ehea.info/Upload/AG1_Social_Dimension_Final_Report.pdf

11. *Equality, diversity and inclusion at universities: the power of a systemic approach. LERU position paper.* (2019). Retrieved from [LERU-Equality-diversity-and-inclusion-at-universities-the-power-of-a-systemic-approach-2019.pdf](https://www.leru.nl/equality-diversity-and-inclusion-at-universities-the-power-of-a-systemic-approach-2019.pdf) (scienceguide.nl)

12. *European Pillar of Social Rights – Building a fairer and more inclusive European Union.* Retrieved from <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1226&langId=en>

13. *Inclusive Higher Education.* Retrieved from <https://www.inclusivehighereducation.eu/>

14. *London Communiqué. Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalised world.* (2007). Retrieved from https://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2007_London_Communique_English_588697.pdf

15. *Ministerial conference Yerevan.* (2015). Retrieved from <https://ehea.info/page-ministerial-conference-yerevan-2015>

16. Minkin, Rachel. (2023). *Diversity, Equity and Inclusion in the Workplace. Report. Pew Research Center.* Retrieved from <https://www.pewresearch.org/social-trends/2023/05/17/diversity-equity-and-inclusion-in-the-workplace/#the-value-of-dei-efforts-at-work>

17. *Paris Communiqué.* (2018). Retrieved from https://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2018_Paris/77/1/EHEAParis2018_Communique_final_952771.pdf

18. *Report of the 2012-2015 BFUG Working Group on the Social Dimension and Lifelong Learning.* (2015). Retrieved from https://ehea.info/media.ehea.info/file/2015_Yerevan/71/3/Report_of_the_2012-2015_BFUG_WG_on_the_Social_Dimension_and_Lifelong_Learning_to_the_BFUG_613713.pdf

pdf

19. *Rome Ministerial Communiqué. Annex II. Principles and Guidelines to Strengthen the Social Dimension of Higher Education in the EHEA.* Retrieved from https://ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique_Annex_II.pdf

20. *Social dimension in Higher Education.* Retrieved from <https://www.ehea.info/page-social-dimension>

21. *The Bologna Follow-up Group.* Retrieved from <https://www.ehea.info/page-the-bologna-follow-up-group>

22. *The European Higher Education Area – Achieving the Goals. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education.* (2005). Retrieved from https://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2005_Bergen/52/0/2005_Bergen_Communique_english_580520.pdf

23. *The European higher education area in 2018: Bologna Process Implementation Report.* Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved from <https://www.ehea.info/Upload/BP2018.pdf>

24. *The European Higher Education Area in 2020: Bologna Process Implementation Report.* Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved from https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/sites/default/files/2022-06/ehea_bologna_2020_other_parts.pdf

25. *Widening Participation for Equity and Growth: A Strategy for the Development of the Social Dimension and Lifelong Learning in the European Higher Education Area to 2020.* Retrieved from https://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2015_Yerevan/71/5/Widening_Participation_for_Equity_and_Growth_A_Strategy_for_the_Development_of_the_SD_and_LLL_in_the_EHEA_to_2020_613715.pdf

26. *Working Group on Social Dimension 2021-2024. Workplan 2021-2024.* Retrieved from https://ehea.info/Immagini/BFUG_WG_Social_Dimension_Workplan_2021-2024.pdf

27. *Working Group on Social Dimension.* Retrieved from <https://www.ehea.info/page-Working-Group-SD>

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 17.02.2024

УДК 378:373.3.091.12.011.3-051:94]:005.52:005.33

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2\(215\)-88-95](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2(215)-88-95)**Черевичний Геннадій Семенович,**

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри новітньої історії України,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка;

докторант Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН

України, м. Київ, Україна

Gennadii Cherevichnyi,

Ph.D (in History), Associate Professor, Associate Professor of the Department

of Contemporary History of Ukraine, Taras Shevchenko National University of Kyiv;

Doctoral Researcher (in Education)

of Ivan Zyazyun Institute of Pedagogical Education

and Adult Education of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

E-mail: gscherevichnyi@gmail.com**ORCID iD:** <https://orcid.org/0000-0001-9094-8732>

SWOT-АНАЛІЗ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ В УНІВЕРСИТЕТАХ УКРАЇНИ

A Розглянуто стан професійної підготовки майбутніх учителів історії в університетах України в контексті цифровізації освіти. Автором враховано сьогоденні соціально-турбулентні особливості, спричинені введенням в Україні воєнного стану з урахуванням об'єктивних ціннісних переосмислень та усвідомлень майбутніми вчителями історії власної місії у наданні поколінням нащадків історичного досвіду та нарисів сучасної новітньої історії становлення української незалежності. Наголошено на актуалізації проблеми національної ідентичності майбутніх учителів історії. Представлено елементи Swot-аналізу професійної підготовки майбутніх учителів історії в університетах України. Враховано досвід історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, зокрема кафедри новітньої історії України, де автор здійснює безпосередньо власну педагогічну діяльність. Swot-аналіз наводиться на виконання завдань докторського дослідження для з'ясування основних факторів й запитів сьогодення, що впливають на якість освітнього процесу в умовах воєнних реалій, а також чинників, що прогнозовано задаватимуть певних трансформаційних змін саме професійній підготовці майбутніх учителів історії в університетах України. Автором проаналізовано реалії, встановлено загрози, визначено можливості й визначено стратегічні вектори розвитку системи підготовки учителів-істориків для загальної середньої освіти.

Ключові слова: Swot-аналіз; професійна підготовка майбутніх учителів історії; університети України; історична освіта; загальна середня освіта; цифровізація освітнього процесу

SWOT-ANALYSIS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE HISTORY TEACHERS IN THE UNIVERSITIES OF UKRAINE

S This article examines the state of professional training of future history teachers in Ukrainian universities in the context of the digitalization of education. The author considers the current social-turbulent features caused by the introduction of martial law in Ukraine, considering the objective value reinterpretations and realizations of future history teachers' mission in providing generations of descendants with historical experience and sketches of the modern modern history of the formation of Ukrainian sovereignty. Emphasis is placed on updating the problem of the national identity of future history teachers. The elements of the Swot-analysis of the professional training of future history teachers in the universities of Ukraine are presented. The experience of the Faculty of History of Taras Shevchenko National University of Kyiv, in particular the Department of Contemporary History of Ukraine, where the author conducts his own pedagogical activities, is considered. Swot-analysis is based on the fulfillment of doctoral research tasks to identify the main factors and current requests that affect the quality of the educational process in the conditions of wartime realities, as well as factors that are predicted to cause certain transformational changes in the professional training of future history teachers in Ukrainian universities. The author analyzed the realities, identified threats, identified opportunities, and identified strategic vectors for the development of a system for training history teachers for general secondary education.

Keywords: swot-analysis; professional training of future history teachers; universities of ukraine; history education; general secondary education; digitalization of the educational process

Актуальність проблеми у загальному вигляді. Глобальний вимір повномасштабної війни в Україні віддзеркалюється на майже всі сфери діяльності українського освітньо-наукового простору, навіть висуваючи виклики для університетської освіти.

Набуває вагомості саме стратегічне управління підготовкою педагогічних кадрів в університеті. Підготовка висококваліфікованих педагогічних кадрів для системи загальної середньої освіти, зокрема учителів історії, зазнає певних

трансформаційних змін. Актуалізуються процеси набуття нових сенсів і ціннісні осмислення у контексті набуття як історичної, так і педагогічної освіти в університетах України (у класичних і традиційно педагогічних).

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Підготовка педагогічних кадрів у всі часи існування суспільства була і є вагомим чинником розвитку науки і освіти будь-якої країни світу. Дослідники проблеми підвищення якості професійної підготовки В. Стець і З. Борисенко стверджують, «що є певна залежність між цифровізацією сучасної освіти та якістю підготовки педагогів» [9, с. 99]. Вони наголошують на тому, «що у вищі, який готує шкільного вчителя, має бути організоване персоналізоване навчання у різноманітній взаємодії учасників освітнього процесу з використанням варіативного цифрового контенту та цифрових освітніх технологій» [там само].

Також необхідно зазначити, що результати досліджень таких учених, як-от: В. Биков, Р. Гуревич, О. Гуменний, М. Кадемія, В. Лапінський, О. Спирін, М. Ростока, О. Пінчук та ін. в галузі цифровізації освіти, зокрема у підготовці педагогічних кадрів, підтверджують, що впровадження цифрових технологій в освітній процес суттєво сприяє підвищенню якості навчання на всіх його рівнях, особливо, якщо мова йде про якість професійної підготовки майбутніх учителів історії. Також у контексті дослідження підсумовано, що впровадження сучасних технологічних і методичних підходів до побудови інформаційно-освітнього середовища університету стирає його межі, перетворюючи його на частину глобального відкритого інформаційно-освітнього простору [10]. Однак нами не виявлено змістовних наукових джерел, які у повній мірі відображали б процес цифровізації професійної підготовки майбутніх учителів історії в університетах України на комплексному рівні, зокрема в дистанційному режимі, спричиненому введенням воєнного стану в Україні.

Адже університети дають гідну відповідь запитам цифрового простору, ускладненого воєнною реальністю. Наприклад, у межах наукових досліджень кафедри новітньої історії України Київського національного університету імені Тараса Шевченка розглядаються теоретичні, прикладні та навчально-наукові

аспекти використання інформаційно-бібліотечного забезпечення (далі – ІБЗ) та інформаційно-комунікаційних технологій у професійній підготовці майбутніх учителів історії, зокрема це забезпечується засобами університетської наукової бібліотеки імені М. Максимовича (<http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/title4.php3>). Педагогічною метою кафедри передбачено актуалізацію проблеми підвищення якості професійної підготовки майбутніх учителів історії, де основними об'єктами системного аналізу з удосконалення ІБЗ визначено й інформаційно-бібліотечні ресурси для професійної підготовки майбутніх учителів історії. Встановлено, що до оновлених освітніх програм існує певний дефіцит навчальних джерел – підручників, посібників, довідників.

Крім того, фондам бібліотек університетів бракує спеціальних цифрових освітніх ресурсів, що мають професійно спрямований зміст зі спеціальності «Середня освіта (історія)». Вирішення цього питання певною мірою проходить завдяки власно розробленій науково-педагогічними працівниками університетів навчально-методичній продукції. Це має у більшості закладів вищої освіти переважний характер і не завжди відображено в єдиному інформаційно-освітньому середовищі університету. Зауважимо, що потужність ІКТ-ресурсів бібліотек університетів у загальному плані теж не в змозі повною мірою забезпечити освітній процес необхідними сучасними професійними джерелами. За даними проведеного нами аналізу, у бібліотеках університетів України прослідковується недостатня наявність підручників із грифом МОН України з історії України, а також іншої навчальної літератури, а саме: практикумів, посібників, довідників, словників із дисциплін історичного і педагогічного змісту. Забезпеченість періодичними джерелами фахового спрямування також не вирішує забезпечення у повному обсязі потреб суб'єктів професійної підготовки майбутніх учителів історії.

По-перше, перспективні напрями подальшого розроблення навчально-методичного забезпечення передбачають: аналіз специфіки функціонування всіх суб'єктів інформаційно-бібліотечного середовища професійної підготовки педагогічного та історичного спрямування,

узгодження пріоритетів розвитку на регіональних рівнях, узагальнення досвіду інформаційно-комунікаційної діяльності бібліотеки та її результативності в умовах професійної підготовки майбутніх учителів історії. До того ж, ці питання виходять за межі нашого дослідження й представляють окремий вектор наукового пошуку.

По-друге, процес цифровізації університетів, який ускладнено воєнним станом, можна характеризувати за кількісними показниками забезпеченості закладів вищої освіти комп'ютерною технікою. Комплекс навчального, науково-методичного забезпечення та ІБЗ необхідно поновлювати інноваційними розробками з використанням цифрових освітніх ресурсів. До того ж, у професійній підготовці майбутніх учителів історії вагомим аспектом є максимальне наближення освітнього процесу до реалій майбутньої педагогічної діяльності ЗЗСО та забезпечення відповідних умов: навчання і практики здобувачів освіти; педагогічна практика, стажування; оновлення навчально-матеріальної бази. Утім, погоджуємося з думками багатьох дослідників у галузі професійної педагогіки, які зосереджують увагу на тому, що майбутнє за інноваційно налаштованими педагогами, здатними до суб'єкт-суб'єктної взаємодії в цифровому інформаційно-освітньому середовищі університету.

Зауважимо, що у системі педагогічних досліджень процесів, явищ, подій використовується чимало різноманітних технологій, методик, способів, засобів і прийомів. Зосередимо увагу на одному із методів стратегічного планування, який носить назву «Swot-аналіз». Застосуванню swot-аналізу у різних сферах науки і освіти присвячено чимало наукових праць, зокрема таких дослідників, як-от: І. Аблєєва і Л. Пляцук (swot-аналіз у дослідженнях екосистем) [1]; М. Бужанська (swot-аналіз самооцінювання педагогічної діяльності) [2]; Л. Вербовська, О. Кушлик і Г. Степанюк (swot-аналіз у сфері інтернаціоналізації закладів освіти) [3]; О. Горпинченко (swot-аналіз з проблем трансформації професійного розвитку працівників в Україні) [4]; В. Ісаєнко (swot-аналіз політик, програм, планів і законодавчих актів у галузі освіти й науки) [5]; А. Клименко (swot-аналіз в інформаційній діяльності сучасного викладача) [6]; О. Мартиненко і Я. Чкана (swot-аналіз використання фасилітативного підходу) [7];

Ю. Скиба (swot-аналіз як інструмент виявлення науково-педагогічного потенціалу українських університетів) [8] та ін.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. До того ж, для вивчення певних аспектів професійної підготовки майбутніх учителів історії в університетах України метод swot-аналізу практично не застосовувався. Однак постала необхідність дослідити слабкі й сильні сторони професійної підготовки майбутніх учителів історії, розглянути можливості її удосконалення та усвідомити і врахувати певні ризики і загрози. Це уможливуватиме побудову стратегічних векторів покращення якості зазначеної підготовки в майбутньому.

Мета статті є наведення прикладу застосування swot-аналізу професійної підготовки майбутніх учителів історії в університетах України та визначення стратегічних напрямів підвищення її якості у цьому контексті.

Викладення основного матеріалу. Підвищення якості освіти у системі професійної підготовки майбутніх учителів в умовах воєнного стану набуває особливої ваги та потребує певного дослідження засобами стратегічного аналізу, зокрема – swot, задля прийняття зважених рішень, з'ясування слабких і сильних сторін, урахування можливостей і прогнозування ризиків й загроз при здійсненні освітнього процесу в університетах України.

У цьому контексті постало завдання щодо здійснення моніторингу в наступному порядку збору інформації: проведення swot-аналізу – виявлення резервів, потенційних можливостей більшості університетів України в цілому та кожного окремо; з'ясування організаційних умов реалізації програм, методик і технологій засобами експертного оцінювання вагомості факторів підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх учителів історії в університетах України. Можливості (Opportunities) є пріоритетом стратегічного планування. Вони потребують інтеграції всіх необхідних ресурсів університету для їх реалізації. А відповідні небезпеки (Threats) вимагають прискіпливої уваги й системного моніторингу та мають бути під постійним контролем керівництва. Вони є також пріоритетом стратегічного планування діяльності структурних підрозділів університетів, які здійснюють підготовку майбутніх учителів

історії. Тим можливостям, які забезпечують ранжування за мірою вимог і безпеки та потребують контролю, надається середній пріоритет: контроль керівництва вищої і середньої ланки, інвестування з власних чи доступних джерел (діагностика, стимуляція, профорієнтація, інформатизація, цифровізація). Swot-аналіз показав сильні (Strengths) та слабкі (Weaknesses) сторони реального стану професійної підготовки майбутніх учителів історії в університетах, зокрема й у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка.

Цей метод дав змогу визначити внутрішньоуніверситетські чинники об'єкта аналізу (професійної підготовки майбутніх учителів історії) – можливості, а також зовнішні (наприклад, законодавство, введення воєнного стану, карантинні обмеження тощо) – безпеки (впливають на об'єкт аналізу).

Отримані результати мають визначити стратегічні напрями діяльності університету із зазначеної проблематики, його цілі й завдання з питань поновлення змісту підготовки майбутніх учителів історії. Натомість, представлено вище матрицю розроблено засобами експертизи, тобто із залученням експертів. А на основі отриманих даних swot-аналізу проведено пілотне встановлення вагомості факторів підвищення якості професійної підготовки майбутніх учителів історії в університеті.

Шляхом ранжування виокремлено фактори, що суттєво, на нашу думку, впливатимуть на рівень якості професійної підготовки майбутніх учителів історії. За логікою отриманих результатів через swot-аналіз із низки визначених факторів виокремлюємо ті, що уможливають визначення організаційно-педагогічних умов підвищення рівня якості професійної підготовки майбутніх учителів історії, зокрема таких, як-от: організаційні засади професійної підготовки на адаптивних засадах в умовах воєнного стану та цифрової трансформації освіти; педагогічна майстерність науково-педагогічних працівників, задіяних у підготовці майбутніх учителів історії за спеціальністю «Середня освіта (історія)»; готовність науково-педагогічних працівників і здобувачів освіти до суб'єкт-суб'єктної взаємодії в цифровому інформаційно-освітньому середовищі університету (дистанційний, змішаний формати роботи); функціонування цифрового

інформаційно-освітнього середовища; цифрові технології та інтерактивні методики; самостійний пошук інформаційних джерел (усвідомлення реальності і здатність до самостійних дій в умовах надзвичайно небезпечних обставин); сучасне інформаційно-бібліотечне забезпечення освітнього процесу; об'єктивність здійснення контролю й оцінювання; природні задатки, успадковані здібності у педагогічній діяльності та передаванні історичного знання; престиж професії вчителя на ринку праці; практика у закладах загальної середньої освіти як фахове середовище набуття педагогічних компетенцій і формування професійної компетентності. Визначені фактори частково прогнозовані при проведенні моніторингу (swot-аналізу) та є певною сукупністю умов функціонування освітнього середовища університету, структури й змісту навчально-методичного забезпечення професійної підготовки майбутніх учителів історії. Тому, враховуючи дані факторного аналізу, прогнозуємо, що результатом проведення Swot-аналізу є формулювання основних стратегічних векторів діяльності університету з підвищення якості професійної підготовки майбутніх учителів історії, що навчаються за спеціалізацією «Середня освіта (історія)» (табл. 1).

Отже, наводимо підсумки проведення моніторингу зі swot-аналізом, де важливими є висновки щодо реалізації етапів аналізу реального стану професійної підготовки майбутніх учителів історії, а саме:

1. Базовий swot-аналіз: відбір параметрів, що впливають на розвиток ситуації – на здійснення професійної підготовки майбутніх учителів історії. Установлено: пріоритетом слугують ключові фактори успіху, престижу професії на ринку праці. Потрібно: ефективно організувати профорієнтаційну компанію з метою підвищення рівня вмотивованості учнів закладів загальної середньої освіти від вступу і до закінчення навчання в університеті.

2. Експертиза вагомості факторів підвищення якості професійної підготовки майбутніх учителів історії. Установлено: орієнтиром для здійснення освітнього процесу в університеті за визначеними параметрами є очікування роботодавцями, закладами загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО) висококомпетентних учителів, які мають відповідний рівень професійної компетентності й конкурентоздатності на ринку праці.

Swot-матриця: сильні та слабкі сторони професійної підготовки майбутніх учителів історії в університетах України

Сильні (Strengths) сторони	Можливості (Opportunities)
<ol style="list-style-type: none"> 1. Досвід діяльності університету. 2. Рейтинг університету щодо підготовки вчителів історії. 3. Якість проведення профорієнтаційних заходів щодо залучення учнів ЗЗСО до навчання за спеціальністю «Середня освіта (історія)». 4. Згуртований науково-педагогічний колектив, якість викладання курсів нормативних і вибіркових дисциплін. 5. Сучасні педагогічні технології та методики, що застосовуються у професійній підготовці майбутніх учителів історії, зокрема в умовах дистанційного формату навчання. 6. Інновацізація освітнього процесу професійної підготовки шляхом 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Підняття престижу професії «учитель» на сучасному ринку праці. 2. Можливості кар'єрного зростання вчителів історії ЗЗСО в умовах освітнього процесу шляхом набуття неперервної освіти (підвищення кваліфікації). 3. Мотивування і стимулювання здобувачів вищої освіти, майбутніх учителів історії, за рівнем їх навчальних досягнень. 4. Підготовленість науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти і здобувачів освіти до суб'єкт-суб'єктної взаємодії в інформаційному освітньому середовищі університетів. 5. Функціонування цифрового освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів історії та його поповнення ресурсами
Слабкі (Weaknesses) сторони	Небезпеки (Threats)
<ol style="list-style-type: none"> 1. Непрестижність професії вчителя на сучасному ринку праці. 2. Традиційність методик професійної підготовки вчителів історії. 3. Недостатня базова загальноосвітня підготовка за історичним спрямуванням майбутніх учителів історії. 4. Інертність до адаптації в нових умовах діяльності майбутніх учителів історії в закладах загальної середньої освіти. 5. Неналежний рівень самостійності прийняття рішень в умовах невизначеності. 6. Відсутність повноцінної об'єктивності контролю й оцінювання професійних здобутків майбутніх учителів історії в умовах дистанційного навчання тощо. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Високий ступінь нестабільності законодавства та суспільства щодо здійснення господарської діяльності суб'єктів господарювання, що віддаляє навчання за провідними спеціальними дисциплінами від реального освітнього процесу взаємодії. 2. Бурхливе оновлення змісту професійної підготовки, що має здійснюватися з урахуванням випереджувального розвитку освіти та спрямовуватися на формування професійної компетентності за специфікою навчання історії. 3. Формалізація проведення педагогічної практики віддаляє отримання відповідного рівня кваліфікації майбутніми вчителями історії від реальності та вимог працедавців (ЗЗСО). 4. Воєнний стан в Україні, що ускладнює як протікання освітнього процесу, так і впливає на психолого-емоційний

Необхідно: зреалізувати визначені організаційно-педагогічні умови у професійній підготовці майбутніх учителів історії через розроблення і забезпечення ефективного впровадження педагогічних технологій на адаптивних засадах; створення динамічного онлайн-офлайн-освітнього середовища; викладання навчальних курсів на компетентнісній основі; забезпечення об'єктивності контролю й оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти – майбутніх учителів історії – засобами діагностичного підходу, налагодження співпраці із закладами загальної середньої освіти для створення умов проходження педагогічної практики майбутніми учителями історії.

3. Ранжування факторів, що визначені за ступенем вагомості, та оформлення кінцевих

результатів аналізу. Встановлено: на думку працедавців (ЗЗСО), компетенції майбутніх учителів історії набуваються під дією факторів, що впливають на рівень вмотивованості, професійної, соціокультурної та адаптивної компетентностей (рівень професійної компетентності є домінуючим). Тим самим думка працедавців і науково-педагогічних працівників університету збігається в тому, що є необхідність у визначенні певних організаційно-педагогічних умов підвищення якості професійної підготовки майбутніх учителів історії в умовах воєнного стану та розбудови цифрового простору освіти. Необхідно: змодельовати професійну підготовку майбутніх учителів історії на компетентнісній основі, застосувати систему мотиваційного впливу на адаптивних засадах, спрямувати

освітній процес на підвищення рівня якості професійної підготовки майбутніх учителів історії з урахуванням впливу цифрової трансформації та форсмажорних обставин сьогодення.

Результати дослідження. Результати контент-аналізу з вивчення теоретичних положень запровадження компетентнісного підходу в системі вищої освіти, науково-педагогічних джерел з визначення основних дефініцій дослідження за умови уточнення поняттєво-категоріального апарату, з'ясування педагогічного досвіду практиків засвідчують певну дослідженість проблеми професійної підготовки майбутніх учителів історії і наголошують на її актуальності у вимірі професійної освіти. На основі узагальнення науково-практичного досвіду, вивчення законодавчих і нормативно-правових документів за структурно-семантичним аналізом існуючої наукової термінології визначено базові поняття дослідження, а саме: «професійна підготовка учителя історії»; «цифровізація історико-педагогічного навчання»; «організаційно-педагогічні умови професійної підготовки». Аналіз теоретичних джерел щодо підвищення якості професійної підготовки майбутніх учителів історії дав змогу здійснити констатувальні висновки на таких рівнях:

- методологічному, що відображає інтеграцію наукових підходів; теоретичному, що уможливує моделювання професійної підготовки майбутніх учителів історії та розроблення педагогічної технології Е-портфоліо з професійної підготовки на адаптивних засадах встановлює систему вихідних параметрів, дефініцій, положень із відображенням складників, функцій і властивостей професійної компетентності вчителя історії;

- практичному, що сприяє досягненню педагогічного ефекту за рахунок упровадження теоретично обґрунтованих наукових здобутків, що уможливує твердження, що у педагогічній теорії практично відсутні комплексні наукові праці, присвячені обґрунтуванню організаційно-педагогічних умов підвищення якості професійної підготовки майбутніх учителів історії в умовах воєнного стану і цифрової трансформації освіти, а також існує певний дефіцит забезпечення їхньої підготовки навчально-методичними матеріалами та посібниками як друкованими, так і в цифровому форматі.

Однак swot-аналіз уможливив окреслення перспектив удосконалення навчально-методичного складника професійної підготовки майбутніх учителів історії та дав змогу побудувати пріоритети оновлення її змісту, провести компетентізацію викладання курсів нормативних і вибіркових дисциплін.

Висновки. Отже, у процесі проведення swot-аналізу професійної підготовки майбутніх учителів історії в університетах України до особливостей підвищення її якості віднесено: цифровізацію освітнього процесу як передумову створення інноваційного освітнього середовища; наявність вмотивованості здобувачів освіти до набуття професії вчителя, пов'язаної з певними соціально-психологічними та культурологічними вимогами до особистості майбутнього педагога-історика (налагодження взаємозв'язків з оточенням в освітньому середовищі в режимі «людина-людина», культура спілкування, орієнтація в сучасних інформаційних потоках); інноваційна переорієнтація викладання історії з урахуванням впливу цифрової трансформації (передумови змін у законодавчій базі ведення реєстраційних процедур, трансформаційні перебудови в освіті, спрямування держави на розбудову інформаційного суспільства); забезпечення вимог працедавців (ЗЗСО) щодо адаптивних взаємовідносин у професійній діяльності учителів (виділення компетентнісно-адаптивних засад); гуманітаризацію професійної підготовки, передумовою якої є вимоги до фахової історичної підготовки як спеціального напрямку професійної діяльності майбутніх учителів історії, що являє собою неперервний цикл дії та чітко визначений педагогічний результат.

Swot-аналіз дав змогу провести дослідження реального стану професійної підготовки майбутніх учителів історії в університетах України, констатувати, що в умовах конкуренції на ринку робочої сили впровадження в освітній процес інновацій є стратегічним напрямом їхньої підготовки. Однак традиційність науково-методичного супроводу цього процесу не в повній мірі відповідає вимогам сучасного освітньо-наукового середовища університету. Зокрема, отримано результати підготовчого етапу дослідження, що свідчать про наявність актуальної проблеми та необхідність адекватного забезпечення процесу підвищення якості

професійної підготовки майбутніх учителів історії у воєнних реаліях і вказують на розбіжності з вимогам працедавців до їхнього рівня компетентності. Тому вирішення проблеми підвищення якості професійної підготовки майбутніх учителів історії шляхом виокремлення, науково-методичного обґрунтування відповідних організаційно-педагогічних умов здійснення цього процесу та їхньої практичної реалізації на компетентнісно-адаптивних засадах є актуальним, своєчасним, потребує ґрунтовних аналітичних, узагальнюваних, адаптивних і системних заходів.

Отже, аналітичні та інформаційні дані вивчення стану розробленості проблеми нашого дослідження в педагогічній теорії та практиці підтверджують актуальність і доцільність продовження наукового пошуку.

Список використаних джерел

1. Аблеєва І. Ю., Пляцук Л. Д. Swot-аналіз соціо-економіко-екологічних систем : навч. посіб. Суми : Сумський державний університет, 2022. 229 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/90467/3/Ablicieva_analiz.pdf (дата звернення: 28.02.2024).
2. Бужанська М. В. Swot-аналіз – основа самооцінювання педагогічної діяльності. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2023. № 72. С. 22–29. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2023-72-03>.
3. Вербовська Л. С., Степанюк Г. С., Кушлик О. Ю. Використання методики Swot-аналізу при розробці стратегії інтернаціоналізації закладів вищої освіти. *Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості*. 2019. Вип. 1 (19). С. 142–154. DOI: [https://doi.org/10.31471/2409-0948-2019-1\(19\)-142-154](https://doi.org/10.31471/2409-0948-2019-1(19)-142-154).
4. Горпинченко О. В. Swot-аналіз процесу трансформації професійного розвитку працівників в Україні. *Ефективна економіка*. 2019. № 2. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.2.61> (дата звернення: 02.02.2024).
5. Ісаєнко В. М. Swot-аналіз і аналіз прогалін (GAP-аналіз) політик, програм, планів і законодавчих актів у галузі освіти й науки та підготовка рекомендацій щодо їх удосконалення відповідно до положень Конвенцій Ріо. Херсон : ФОП Грін Д. С., 2016. 106 с.
6. Клименко А. Використання матричних методів аналізу в інформаційній діяльності сучасного викладача іноземної мови. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Педагогіка*. 2016. Вип. 4. С. 79–85. URL: <http://nzp.tnpu.edu.ua/article/view/93863>
7. Мартиненко О. В., Чкана Я. О. Swot-аналіз використання фасилітативного підходу при навчанні

математичних дисциплін майбутніх учителів математики. *Актуальні питання природничо-математичної освіти : збірник наук. праць*. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2022. № 1(19). С. 176–183. URL: <http://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/12319> (дата звернення: 02.02.2024).

8. Скиба Ю. Swot-аналіз як інструмент виявлення науково-педагогічного потенціалу українських університетів. *Освітологічний дискурс*. 2020. Вип. 3. С. 86–109. DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2020.3.6>.
9. Стець В., Борисенко З. Проблема підвищення якості професійної підготовки педагогічних кадрів у сучасних умовах. *Молодь і ринок*. 2023. № 11 (219). DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.296639>.
10. Rostoka M. et al. Philosophy of a Transdisciplinary Approach in Designing an Open Information and Educational Environment of Institutions of Higher Education. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2021. Vol. 13(3), P. 548–567. DOI: <https://doi.org/10.18662/rrem/13.3/466>.

References

1. Ablicieva, I. Yu., & Pliatsuk, L. D. (2022). *Swot-analiz sotsio-ekonomiko-ekolohichnykh system [SWOT analysis of socio-economic and ecological systems]*: navchalnyi posibnyk. Sumy: Sumskiy derzhavnyi universytet. Retrieved from https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/90467/3/Ablicieva_analiz.pdf [in Ukrainian].
2. Buzhanska, M. V. (2023). Swot-analiz – osnova samoociniuvannia pedahohichnoi diialnosti [SWOT analysis is the basis of self-evaluation of pedagogical activity]. *Visnyk Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky [Bulletin of the Lviv University of Trade and Economics. Economic sciences]*, 72, 22–29. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2023-72-03> [in Ukrainian].
3. Verbovska, L. S., Stepaniuk, H. S., & Kushlyk, O. Yu. (2019). Vykorystannia metodyky Swot-analizu pry rozrobtsti stratehii internatsionalizatsii zakladiv vyshchoi osvity [The use of the SWOT analysis method in the development of the internationalization strategy of higher education institutions]. *Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu nafty i hazu. Ekonomika ta upravlinnia v naftovii i hazovii promyslovosti [Scientific Bulletin of the Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. Economics and management in the oil and gas industry]*, 1(19), 142–154. DOI: [https://doi.org/10.31471/2409-0948-2019-1\(19\)-142-154](https://doi.org/10.31471/2409-0948-2019-1(19)-142-154) [in Ukrainian].
4. Horpynchenko, O. V. (2019). Swot-analiz protsesu transformatsii profesiinoho rozvytku pratsivnykiv v Ukraini [Swot analysis of the process of transformation of professional development of employees in Ukraine]. *Efektivna ekonomika [Efficient economy]*, 2. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.2.61> [in Ukrainian].
5. Isaienko, V. M. (2016). *Swot-analiz i analiz prohalyn (GAP-analiz) polityk, prohram, planiv i zakonodavchyykh aktiv u haluzi osvity y nauky ta pidhotovka rekomendatsii shchodo yikh udoskonalennia vidpovidno do polozhen Konventsii Rio [SWOT analysis and gap analysis (GAP analysis) of policies, programs, plans and legislation in the field of education and science and preparation of recommendations for their improvement in accordance with the provisions of the Rio Conventions]*. Kherson: FOP Hrin D. S. [in Ukrainian].

6. Klymenko, A. (2016). Vykorystannia matrychnykh metodiv analizu v informatsiinii diialnosti suchasnoho vykladacha inozemnoi movy [The use of matrix methods of analysis in the information activity of a modern foreign language teacher]. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Pedahohika [Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk. Pedagogy]*, 4, 79-85. Retrieved from <http://nzp.tnpu.edu.ua/article/view/93863>. [in Ukrainian].
7. Martynenko, O. V., & Chkana, Ya. O. (2022). Swot-analiz vykorystannia fasylytatyvnoho pidkholu pry navchanni matematychnykh dystsyplin maibutnykh uchyteliv matematyky [Swot-analysis of the use of a facilitative approach in the teaching of mathematical disciplines of future mathematics teachers]. In *Aktualni pytannia pryrodnycho-matematychnoi osvity [Current issues of science and mathematics education]: zbirnyk nauk. prats (No. 1 (19), pp. 176-183)*. Sumy: SumDPU imeni A. S. Makarenka. Retrieved from <http://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/12319> [in Ukrainian].
8. Skyba, Yu. (2020). Swot-analiz yak instrument vyivlennia naukovo-pedahohichnoho potentsialu ukrainskykh universytetiv [SWOT analysis as a tool for identifying the scientific and pedagogical potential of Ukrainian universities]. *Osvitohichnyi dyskurs [Educational discourse]*, 3, 86-109. DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2020.3.6>. [in Ukrainian].
9. Stets, V., & Borysenko, Z. (2023). Problema pidvyshchennia yakosti profesiinoi pidhotovky pedahohichnykh kadrov u suchasnykh umovakh [The problem of improving the quality of professional training of pedagogical personnel in modern conditions]. *Molod i rynek [Youth and the market]*, 11(219). DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.296639>. [in Ukrainian].
10. Rostoka, M. et al. (2021). Philosophy of a Transdisciplinary Approach in Designing an Open Information and Educational Environment of Institutions of Higher Education. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 13(3), 548-567. DOI: <https://doi.org/10.18662/rrem/13.3/466>.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 06.03.2024

УДК 378: 095

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2\(215\)-96-102](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2(215)-96-102)

Товканець Ганна Василівна,

докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка
кафедри теорії та методики початкової освіти,
Мукачівський державний університет, Україна

Anna Tovkanets,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the
Department of Theory and Methods of Primary Education,
Mukachevo State University, Ukraine

E-mail: tovkanec2017@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6191-9569>

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ГУМАНІТАРНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

A Обґрунтовано особливості розвитку гуманітарної культури майбутніх учителів у закладі вищої освіти. Наголошено, що специфіка професійного розвитку педагога полягає у формуванні індивідуальної свідомості, духовно-моральних цінностей, розвитку художньо-творчого та гуманістичного потенціалу особистості тощо. Розглянуто особливості розвитку гуманітарної культури майбутніх учителів у закладі вищої освіти: насичення навчального матеріалу змістом гуманістичної спрямованості, організація діалогової спрямованості освітнього процесу, гуманістична спрямованість виховної роботи з майбутніми вчителями. Підкреслено, що насичення навчального матеріалу змістом гуманістичної спрямованості має великі можливості для розвитку гуманітарної культури майбутнього педагога за допомогою: інтеграції навчальних дисциплін на основі цілісності завдання з розвитку гуманітарної культури майбутніх учителів, що дозволяє здійснювати перехід від вузькопредметних форм навчання до міждисциплінарного комплексу; саморозвитку і самовиховання майбутніх учителів. Схарактеризовано особливості освітнього діалогу: паритет позицій викладача і студента у процесі взаємодії яких відбувається взаємовплив, формується здатність приймати позицію іншого; особлива емоційна атмосфера взаємовідносин, природне вираження своїх емоцій, емпатії по відношенню один до одного; здатність суб'єктів спілкування розпізнавати та активно застосовувати в діалогові широкий спектр як вербальних, так і невербальних засобів комунікації. Визначено, що гуманістична спрямованість виховної роботи з майбутніми педагогами проявляється у виокремленні наступних пріоритетів виховного процесу: підготовка майбутнього педагога до життя у взаємозалежному та одночасно альтернативному світі; формування у студентів розуміння необхідності співпраці між державами та народами, беззастережне неприйняття війни як способу вирішення спірних питань у будь-якій галузі – державній, релігійній, етнічній тощо; виховання у майбутнього педагога поваги до навколишньої природи та соціального середовища, до різноманітності культур, пробудження почуття відповідальності за їхню долю, а також почуття власної гідності та особистої честі.

Ключові слова: гуманістичний підхід; освітній процес; гуманітарна культура; майбутній учитель; заклад вищої освіти; особистість

PECULIARITIES OF DEVELOPMENT OF THE HUMANITARIAN CULTURE OF FUTURE TEACHERS IN A HIGHER EDUCATION INSTITUTION

S This study substantiates the peculiarities of developing the humanitarian culture of future teachers in a higher education institution. The specificity of a teacher's professional development consists of the formation of individual consciousness, spiritual and moral values, and the development of the individual's artistic, creative, and humanistic potential. The peculiarities of the development of the humanitarian culture of future teachers in a higher education institution are considered: the saturation of educational material with a humanistic orientation, the organization of a dialogic orientation of the educational process, and the humanistic orientation of educational work with future teachers. It is emphasized that the saturation of the educational material with the content of a humanistic orientation has great opportunities for the development of the humanitarian culture of the future teacher through: integration of educational disciplines based on the integrity of the task of developing the humanitarian culture of future teachers, which allows the transition from narrow subject forms of education to an interdisciplinary complex; self-development and self-education of future teachers. The peculiarities of the educational dialogue are characterized as follows: the parity of the positions of the teacher and the student in the process of interaction of which there is a mutual influence, the ability to accept the other's position is formed; special emotional atmosphere of relationships, natural expression of one's emotions, empathy toward each other; and the ability of communication subjects to recognize and actively use various verbal and non-verbal means of communication in dialogue. It was determined that the humanistic orientation of educational work with future teachers is manifested

in the selection of the following priorities of the educational process: preparation of the future teacher for life in an interdependent and at the same time alternative world; formation of students' understanding of the need for cooperation between all nations and peoples, unconditional rejection of war as a way of solving controversial issues in any area - state, religious, ethnic, etc.; education of respect for the surrounding nature and social environment in the future teacher, for the diversity of cultures, awakening a sense of responsibility for their fate, as well as a sense of self-worth and personal honor.

Keywords: *humanistic approach; educational process; humanitarian culture; future teacher; higher education institution; personality*

Актуальність проблеми. Новий етап у розвитку педагогічної науки та педагогіки вищої школи пов'язаний з переоцінкою поглядів сучасників на значущість професійної підготовки. Нині педагогічна наука, гостро реагуючи на виклики суспільства та держави, на різноманітні запити самої особистості, звертається до проблеми людини, переосмислення її ролі та місця у світі, визнання людської особистості як найважливішої цінності [4, с. 16–17; 6, с. 22]. Відповідно до цього виникає необхідність перегляду змісту людинознавчих наук і професійної підготовки майбутнього вчителя, акцентуючи увагу насамперед на гуманітарних знаннях і гуманістичній діяльності вчителя.

Основу організації освітнього процесу закладу вищої освіти складає особистісна спрямованість гуманітарного професійного навчання студентів, що здійснюється з урахуванням конкретно-прикладного характеру підготовки у вищій школі – орієнтації на вирішення практичних завдань, пов'язаних із проблемою встановлення контактів зі здобувачами освіти, обґрунтування та проведення студентами під час педагогічної практики самостійних досліджень, спрямованих на забезпечення потреб розвитку особистості учнів.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Науковці констатують, що формування сквородинівського ідеалу «істинної людини» ввібрало в себе систему широко відомих гуманістичних ідей Григорія Сковороди, серед яких: гуманістичні ідеї природовідповідності (необхідність виявляти та розвивати природжені здібності, таланти, схильності учнів); філософська концепція «сродної праці» (реалізація цілепокладання за власними здібностями, нахилами, талантами); суспільний ідеал діяльнісного життя (виховання активної особистості); етичний ідеал доброчесності; демократичний ідеал свободи тощо [2, с. 10].

У цьому напрямі проблема гуманізації та гуманітаризації освіти у вітчизняній педагогічній теорії розглядалася як з методологічних позицій (В. Андрущенко, С. Гончаренко,

І. Зязюн, В. Кремень, Н. Ничкало та ін.), так і теоретико-практичних аспектів (О. Слоньовська, Г. Товканець, В. Тушева, С. Федоренко та ін.).

С. Гончаренко наголошував, що діяльність із розвитку особистості полягає насамперед у розумінні сутності людини, що передбачає врахування цінності, унікальності, непередбачуваності особистості [1, с. 157].

І. Зязюн визначив основні завдання гуманістичної освітньої парадигми – виявлення і розвиток специфічних особливостей суб'єкта виховання, сфери його мотивацій і потреб, створення й реалізацію умов, що забезпечують вільний розвиток суб'єкта в сьогоденні та його підготовку до життя в майбутньому. Гуманістичні ідеї щодо розвитку особистості, на думку І. Зязюна, виходять із постулату про розвиток людської психіки, мають поступальний характер за наявності відповідних умов і конструктивного задоволення потреб у самовираженні [3; 8, с. 28].

Н. Ничкало наголошує на важливості особистісно-діяльнісної парадигми сучасної освіти, оскільки такий підхід сприятиме духовному і гуманному розвитку особистості майбутнього фахівця, формуванню національної свідомості, патріотизму, почуття професійної честі і гідності, вміння працювати у колективі [5, с. 40].

Л. Хомич, розглядаючи зміст культурологічної парадигми розвитку педагогічної освіти, підкреслює, що загальнокультурний розвиток особистості ґрунтується на принципі створення цілісного культурно-освітнього простору і орієнтований на неперервний розвиток особистості, на оволодіння нею духовними і матеріальними багатствами, які забезпечують усвідомленість життєдіяльності, розумне відношення до природи, суспільства, держави. Культурологічну парадигму на початку третього тисячоліття, за висловом Л. Хомич, необхідно розглядати через зміст педагогічної освіти як єдність широких фундаментальних і глибоко систематизованих спеціальних знань [13, с. 15].

Специфіка професійного розвитку майбутнього вчителя полягає у формуванні індивідуальної

свідомості, духовно-моральних цінностей, розвитку художньо-творчого та гуманістичного потенціалу особистості [10, с. 87] та пов'язана з його високим соціокультурним потенціалом, особливою значущістю для державної освітньої і культуротворчої політики в умовах соціально-економічних змін.

Виділення невирішених раніше частин проблеми. Гуманізація освіти є одним із основних чинників гуманізації суспільства, оскільки через систему освіти забезпечується процес соціалізації, професіоналізації індивіда, і саме в цій структурі засвоюються норми, правила та цінності культури соціального середовища.

Оскільки формування гуманітарної культури майбутніх учителів здійснюється в умовах закладу вищої освіти, то виникає необхідність виокремлення особливостей її розвитку і створення адекватних освітніх умов. Враховуючи теоретико-методологічні підходи до дослідження гуманітарної культури та досвід практичної діяльності, ми визначили, що для процесу розвитку гуманітарної культури майбутніх учителів характерним є: насичення навчального матеріалу змістом гуманістичної спрямованості; організація діалогової спрямованості освітнього процесу; гуманістична спрямованість виховної роботи з педагогами.

Мета статті: обґрунтувати особливості розвитку гуманітарної культури майбутнього педагога у закладі вищої освіти.

Викладення основного матеріалу. Дослідження освітнього процесу у закладі вищої освіти показало, що завдання розвитку гуманітарної культури майбутніх учителів необхідно розглядати насамперед через насичення навчального матеріалу змістом гуманістичної спрямованості, що передбачає посилення гуманітарної спрямованості процесу навчання та відповідність принципам гуманістичних концепцій. Результати наукових досліджень [9; 11; 12; 13] засвідчують, що насичення навчального матеріалу змістом гуманістичної спрямованості сприяє глибшому засвоєнню та закріпленню майбутніми педагогами здобутих раніше знань.

Гуманістичний вплив через зміст навчання у закладі вищої освіти визначається тим, що вплив гуманітарних знань на моральність визначається природою самої моральності. Моральна цінність гуманітарної культури полягає в тому, що вона складає фундамент гуманістичного світогляду,

який допомагає виробити міцні переконання, які є керівним принципом майбутнього педагога у його педагогічній діяльності та професійній поведінці [10, с. 90]. У гуманітарних науках розкривається сутність суспільних відносин, соціальних цінностей, відносин між людьми, місце та роль людини в навколишньому світі, сенс її життя тощо. Результати досліджень із цих наук можуть безпосередньо використовуватись у розвитку гуманітарної культури майбутніх учителів. Зокрема, це стосується таких дисциплін, як-от: «Педагогічна етика», «Педагогічна майстерність», «Педагогічна психологія», «Теорія і методика виховання» тощо.

У процесі навчання у закладах вищої освіти насичення навчального матеріалу змістом гуманістичної спрямованості має великі можливості для розвитку гуманітарної культури майбутнього педагога з урахуванням:

- інтеграції навчальних дисциплін на основі цілісності завдання з розвитку гуманітарної культури майбутнього педагога, що дозволяє здійснювати перехід від вузькопредметних форм навчання до комплексу міждисциплінарності;
- спадкоємності на всіх етапах розвитку гуманітарної культури майбутніх учителів під час вивчення навчальних дисциплін;
- створення сприятливого педагогічного середовища взаємодії, особистісно-орієнтованої співпраці та діалогічного стилю спілкування науково-педагогічного персоналу і майбутніх учителів;
- забезпечення систематичного та послідовного саморозвитку і самовиховання майбутніх учителів [9; 12].

Важливим моментом у процесі насичення навчального матеріалу змістом гуманістичної спрямованості є й те, що ці дисципліни вивчаються у процесі всього періоду навчання майбутнього педагога у закладі вищої освіти. Це дозволяє здійснювати розвиток гуманітарної культури майбутніх учителів педагога як соціопедагогічного, культурологічного феномену на всіх етапах професійної підготовки.

Одним із найефективніших чинників розвитку гуманітарної культури майбутніх учителів є організація діалогового спрямування освітнього процесу ЗВО. У сучасних умовах ЗВО поставлений перед проблемою підготовки такого педагога, який мав би не лише глибокі наукові знання, професійну майстерність, а й володів особливою

культурою діалогу, що забезпечує його відкрити, особистісно-ціннісну, творчу взаємодію з різними аспектами життя та професійної діяльності.

Виступаючи певною формою спілкування та виконуючи всі його функції, діалог має ширший зміст, оскільки пронизує все коло відносин і проявів людського життя. До факторів, що вказують на необхідність організації діалогу в освітньому процесі, потрібно віднести зростаючу вимогу до рівня комунікативних умінь майбутнього педагога [6]. Саме через діалог майбутній учитель може досягти відкритих, наповнених духовно-ціннісним змістом взаємовідносин з учнями [12].

Вважаємо, що діалогічний підхід є проявом суб'єкт-суб'єктної форми взаємовідносин і ґрунтується на паритеті суб'єктів спілкування, на прийнятті у свій внутрішній світ позиції іншої людини як цінності й тим самим виступає як один із основних принципів загального та професійного розвитку особистості майбутніх учителів, як умова розвитку їхньої гуманітарної культури.

Нами виявлено характерні особливості застосування діалогу у процесі розвитку гуманітарної культури майбутніх учителів:

- паритет позицій викладача і студента, у процесі взаємодії яких відбувається взаємний вплив один на одного, формується здатність приймати позицію іншого;

- прийняття студента таким, яким він є, повага до його думки, відсутність будь-яких суб'єктивних оцінок;

- формування у викладачів і студентів адекватних уявлень і подібних поглядів із одних і тих самих питань, що сприяє розвитку механізму ідентифікації;

- особлива емоційна атмосфера взаємовідносин, природне вираження своїх емоцій, емпатії по відношенню один до одного;

- здатність суб'єктів спілкування розпізнавати та активно застосовувати в діалогові широкий спектр як вербальних, так і невербальних засобів комунікації [8].

Однією з особливостей розвитку гуманітарної культури особистості у закладі вищої освіти є гуманістична спрямованість виховної роботи з майбутніми педагогами. Розвиток гуманітарної культури майбутнього педагога досягається у процесі цілеспрямованої, організованої виховної роботи у ЗВО, головним завданням якої є збереження досягнень педагогічного досвіду, духовно-моральних традицій української

культури, наукового та інтелектуального потенціалу, фундаментальних напрацювань із проблем розвитку духовної, морально-етичної, гуманістичної сфери особистості майбутнього педагога.

Гуманістична спрямованість виховної роботи з майбутніми педагогами проявляється у виокремленні наступних пріоритетів виховного процесу:

- підготовка майбутнього педагога до життя у взаємозалежному та одночасно альтернативному світі;

- формування у студентів розуміння необхідності співпраці між усіма націями та народами, беззастережне неприйняття війни як способу вирішення спірних питань у будь-якій галузі – державній, релігійній, етнічній тощо;

- виховання у майбутніх учителів поваги до навколишньої природи та соціального середовища, до різноманітності культур, пробудження почуття відповідальності за їхню долю, а також почуття власної гідності та особистої честі;

- створення атмосфери співпраці між викладачами та майбутніми педагогами, заохочення прагнення майбутнього вчителя до пошуку способів вирішення проблем, що постали перед ними, розкриваючи навіть в окремому випадку наявність суспільно значущого змісту;

- навчання майбутнього педагога мислити широкомасштабно, завжди робити вибір на користь співробітництва та партнерства [7; 12].

На підставі аналізу результатів досліджень вітчизняних учених [7; 9; 12; 13] нами виявлено, що умовами забезпечення ефективності функціонування системи гуманістичного виховання у ЗВО можуть бути:

- знання індивідуально-психологічних особливостей студентів, уміння бачити кінцеву мету виховання майбутнього вчителя та їхнє місце в освітньому процесі ЗВО, факультету, кафедри, галузі науки, теми, що вивчається, та на цій основі забезпечення гуманітарної й педагогічної спрямованості виховання;

- вміння суб'єктів виховання забезпечувати наступність виховання; пам'ятати, що виховання майбутнього педагога не початок, а продовження процесу виховання, і відповідно до цього враховувати виховні аспекти як попередніх, так і наступних періодів;

- вміння суб'єктів виховання підбирати необхідні форми та методи виховного впливу до

кожного конкретного студента та забезпечувати досягнення виховних цілей;

– авторитет викладача, його особистий приклад, висока вимогливість до себе, свого зовнішнього вигляду, манери поведінки тощо [7, с. 7].

У процесі розвитку гуманітарної культури майбутнього педагога можуть використовуватися різноманітні форми, методи та засоби, що сприяють оволодінню майбутніми педагогами системою гуманістичних цінностей, морально-ціннісних принципів, розширення у студентів досвіду взаємодії з іншими суб'єктами виховання.

Найефективнішими формами, методами виховної роботи у ЗВО педагогічного профілю є ті, на яких майбутні вчителі отримують можливість активно реагувати, коректно обстоюючи власну думку, наводити приклади з літератури, історії, художніх і документальних фільмів, власного життя, з життя своїх батьків та близьких, обумовлювати своє ставлення до життєвих ситуацій, до подій, характерів тощо.

Результати дослідження. Можна визначити такі показники сформованості гуманітарної культури: визнання педагогом цінності людини, вміння вирішувати педагогічні завдання у ситуаціях діалогового спілкування, регулярне використання діалогових технологій, володіння методами управління процесами саморозвитку, самосвідомості, здатність і готовність до вибудовування партнерських відносин із співрозмовником, постійне здійснення рефлексії власної діяльності, готовність і бажання до проектування програми свого особистісно-професійного розвитку з урахуванням гуманістичних принципів.

Отже, професійна підготовка у сучасних умовах орієнтується на формування педагога нового типу, для якого потреба у творчості, самоосвіті й саморозвитку, переході від функціонально-рольового перебування в освітній організації (школі, коледжі, закладі вищої освіти) до цілісної життєдіяльності у професійно-педагогічній сфері набуває гуманістичного спрямування та практико орієнтованого характеру [9]. Підвищується значення професійної компетентності загалом і гуманітарної культури як особистісної якості зокрема.

Потреба у кваліфікованих компетентних спеціалістах із високим рівнем гуманітарної культури продиктована як специфікою

українського суспільства, так і європейськими та міжнародними стандартами.

Висновки. Мета освіти як соціокультурного інституту обумовлена її культурною функцією, яка є пріоритетною й орієнтується на такі культурні доміанти сучасності, як-от: гуманізм і духовність. У результаті цього стає значущим переосмислення цінностей гуманітарної підготовки майбутніх освітян. Ціль гуманізації освітнього процесу – становлення повноцінної особистості, носія культурних цінностей, джерела розвитку гуманітарної культури (традицій української педагогіки і філософії), що гармонійно поєднує в собі моральні, духовні та гносеологічні аспекти. Гуманітаризація освіти як частина загальної тенденції гуманізації українського суспільства визначає культуроцентричну парадигму організації освіти, взаємодіє із соціоцентричною та людиноцентричною парадигмами освіти.

Гуманітарна основа педагогічної освіти – це насамперед орієнтація майбутнього фахівця та його професійних знань на потреби і знання іншої людини та на постійний професійний саморозвиток, самоосвіту незалежно від напрямку його підготовки або спеціальності. Розвиток гуманітарної культури майбутніх учителів є процесом сприйняття, усвідомлення та засвоєння гуманітарного знання, внаслідок чого формуються професійно важливі якості особистості, такі як розуміння, співпереживання, емпатія, відповідальність, громадянськість, повага до свободи іншої людини, етнокультурна толерантність тощо.

Завдання моделі гуманітарної підготовки студентів: формуючи через культуру, мистецтво, історію, світогляд людей, приділяти особливу увагу філософським основам сприйняття життя, виявляти загальні закономірності та загальні культурні цінності у різних навчальних предметах гуманітарного циклу; на основі технології інтеграції розвивати у студентів здатність до цілісного пізнання світу, розвивати творчий потенціал особистості, емоційну, інтелектуальну, духовну сферу; сприяти вихованню вчителя-гуманіста, носія високої моральної культури, гуманіста.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні проблеми розвитку комунікативних компетентностей майбутніх учителів в українській і європейській вищій школі.

Список використаних джерел

1. Гончаренко С. У. Гуманізація освіти. *Енциклопедія освіти* / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 156–158.
2. Гуманістичні ідеї: від Григорія Сковороди до сучасного педагога-новатора в системі неперервної освіти : колект. наук. монографія / за наук. ред. Н. І. Білик ; редкол.: В. В. Зелюк, М. О. Кириченко, В. В. Пилипенко, З. В. Рябова та ін. Полтава : ПАНО ім. М. В. Остроградського, 2023. 542 с. DOI: <https://doi.org/10.33272/M2023-1> URL: http://pano.pl.ua/images/FILES/pidrozdzily/kafedra_pedmaisternosti/biblioteka/monografia_skovoroda_2023.pdf
3. Зязюн І. А. Філософські засади освіти: освітні і виховні парадигми, освітні технології, діалектика педагогічної дії. *Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти* : монографія. Київ, 2003. С. 11–60.
4. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні : монографія / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), О. М. Топузов (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : КОНВІ ПРИНТ, 2021. 384 с.
5. Ничкало Н. Г. Філософія освіти і педагогіка праці в науковій діяльності професора *Зигмунта Вятровського*. *Зигмунт Вятровський. Доктор Honoris Causa Академії педагогічних наук України* / за ред. : Н. Г. Ничкало, І. А. Зязюна. Київ, 2007. С. 33–46. URL:<https://lib.iitta.gov.ua/711255/1/59.pdf>
6. Ничкало Н., Товканець Г. Виклики українській освіті в умовах нових викликів та загроз. *Інноваційні практики освітньої діяльності для особистісного і професійного розвитку фахівців на початку XXI століття* : монографія / за заг. ред. : Н. М. Авшениук, Г. В. Товканець. Ужгород : РІК-У, 2023. С. 10–23.
7. Островерх О. О. Гуманізація як найважливіший принцип побудови освітніх систем. *Педагогічні особливості формування професійних якостей студентів* : зб. наук. пр. Харків : СТИЛЬ-ІЗДАТ, 2004. С. 146–151.
8. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. Київ : Вища школа, 1997. 349 с.
9. Слоновьська О. Б. Полікультурна освіта майбутніх учителів гуманітарних дисциплін у вищих навчальних закладах Канади : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Житомирський держ. ун-т імені Івана Франка. Житомир, 2011. 22 с.
10. Товканець Г. В. Принципи професійного розвитку як регулятивні норми практичної діяльності педагога. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2022. Вип. 26. С. 85–93. URL:<http://aesthetichpedaction.pnpu.edu.ua/issue/view/16336/9167>
11. Тушева В. В. Теоретико-методичні засади формування науково-дослідницької культури майбутнього вчителя в процесі професійної підготовки : монографія / УМО НАПН України. Харків : Федорко, 2013. 428 с.
12. Федоренко С. В. Теорія і методика формування гуманітарної культури студентів вищих навчальних закладів США : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Інститут проблем виховання НАПН. Київ, 2017. 40 с.

13. Хомич Л. Зміст культурологічної парадигми розвитку педагогічної освіти. *Культурологічна складова професійного розвитку педагога* : зб. наук. праць / за ред.: Л. Хомич, Л. Султанової, Т. Шахрай. Київ ; Ніжин : Вид-ць ПП Лисенко М. М., 2012. С. 13–22.

References

1. Honcharenko, S. U. (2008). Humanizatsiia osvity [Humanization of education]. In V. H. Kremen (Ed.), *Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of education]* (pp. 156–158). Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
2. Bilyk, N. I. (Ed.). (2023). *Humanistychni idei: vid Hryhoriia Skovorody do suchasnoho pedahoha-novatora v systemi nepererвної osvity [Humanistic ideas: from Hryhoriy Skovoroda to the modern teacher-innovator in the system of continuous education]*: kolekt. nauk. monohrafiia. Poltava: PANO im. M. V. Ostrohradskoho. DOI: <https://doi.org/10.33272/M2023-1> Retrieved from http://pano.pl.ua/images/FILES/pidrozdzily/kafedra_pedmaisternosti/biblioteka/monografia_skovoroda_2023.pdf [in Ukrainian].
3. Ziazun, I. A. (2003). *Filosofski zasady osvity: osvitni i vykhovni paradyhmy, osvitni tekhnologii, dialektyka pedahohichnoi dii [Philosophical foundations of education: educational and educational paradigms, educational technologies, dialectics of pedagogical action]*. In *Pedahohichna maisternist u zakladakh profesiinnoi osvity [Pedagogical skill in professional education institutions]*: monohrafiia (pp. 11–60). Kyiv [in Ukrainian].
4. Kremen, V. H. (Ed.). (2021). *Natsionalna dopovid pro stan i perspektvy rozvytku osvity v Ukraini [National report on the state and prospects of education development in Ukraine]*: monohrafiia. Kyiv: KONVI PRINT [in Ukrainian].
5. Nychkalo, N. H. (2007). *Filosofii osvity i pedahohika pratsi v naukovi diialnosti profesora Zyhmunta Viatrovskoho [Philosophy of education and pedagogy of work in the scientific activity of Professor Zygmunt Viatrovsky]*. In N. H. Nychkalo, I. A. Ziazun (Eds.), *Zyhmunt Viatrovskiy. Doktor Honoris Causa Akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy [Zygmunt Viatrovsky. Doctor Honoris Causa of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine]* (pp. 33-46). Kyiv. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/711255/1/59.pdf> [in Ukrainian].
6. Nychkalo, N., & Tovkanets, H. (2023). *Vyklyky ukrainkii osviti v umovakh novykh vyklykiv ta zahroz [Challenges to Ukrainian education in the conditions of new challenges and threats]*. In N. M. Avsheniuk, & H. V. Tovkanets (Eds.), *Innovatsiini praktyky osvitnoi diialnosti dlia osobystimnoho i profesiinoho rozvytku fakhivtsiv na pochatku XXI stolittia [Innovative practices of educational activity for the personal and professional development of specialists at the beginning of the 21st century]*: monohrafiia (pp. 10-23). Uzhhorod: RIK-U [in Ukrainian].
7. Ostroverkh, O. O. (2004). *Humanitaryzatsiia yak naivazhlyvishi pryntsyp pobudovy osvitnikh system [Humanization as the most important principle of building educational systems]*. In *Pedahohichni osoblyvosti formuvannia profesiinykh yakosteiv studentiv [Pedagogical features of formation of professional qualities of students]*: zb. nauk. pr. (pp. 146-151). Kharkiv: STYL-IZDAT [in Ukrainian].
8. Ziazun, I. A. (Ed.). (1997). *Pedahohichna maisternist [Pedagogical skill]*: pidruchnik. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].

9. Slonovska, O. B. (2011). *Polikulturalna osvita maibutnikh uchyteliv humanitarnykh dystsyplin u vyshchykh navchalnykh zakladakh Kanady [Multicultural education of future teachers of humanitarian disciplines in higher educational institutions of Canada]*. (Extended abstract of PhD diss.). Zhytomyr [in Ukrainian].

10. Tovkanets, H. V. (2022). Pryntsypy profesiinoho rozvytku yak rehuliatyvni normy praktychnoi diialnosti pedahoha [The principles of professional development as regulatory norms of the teacher's practical activity]. *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii [Aesthetics and ethics of pedagogical action]*, 26, 85–93. Retrieved from <http://aestheticpedaction.pnp.edu.ua/issue/view/16336/9167> [in Ukrainian].

11. Tusheva, V. V. (2013). *Teoretyko-metodychni zasady formuvannia naukovo-doslidnytskoi kultury maibutnoho vchytelia v protsesi profesiinoy pidhotovky [Theoretical and methodological principles of the formation of the scientific*

and research culture of the future teacher in the process of professional training]: monohrafiia. Kharkiv: Fedorko [in Ukrainian].

12. Fedorenko, S. V. (2017). *Teoriia i metodyka formuvannia humanitarnoi kultury studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv SShA [Theory and methodology of formation of humanitarian culture of students of higher educational institutions of the USA]*. (Extended abstract of D diss.). Kyiv [in Ukrainian].

13. Khomych, L. (2012). Zmist kulturolohichnoi paradyhmy rozvytku pedahohichnoi osvity [The content of the cultural paradigm of the development of pedagogical education.]. In L. Khomych, L. Sultanovoi, & T. Shakhrai (Eds.), *Kulturolohichna skladova profesiinoho rozvytku pedahoha [Cultural component of teacher's professional development]: zb. nauk. prats (pp. 13–22)*. Kyiv; Nizhyn: Vyd-ts PP Lysenko M.M. [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 19.03.2024

УДК 378.015.3-159.923

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2\(215\)-103-111](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2(215)-103-111)**Кучер Світлана Леонідівна**

докторка педагогічних наук, доцентка,
професорка кафедри педагогіки,
Криворізький державний педагогічний університет, Україна
Svitlana Kucher,

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor;
Professor at the Department of Pedagogy,
Kryvyi Rih State Pedagogical University, Ukraine

E-mail: kucher@kdpu.edu.uaORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0662-9777>

ІДЕЙНА ОСНОВА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МИСТЕЦТВА У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

A Розглядається проблема формування однієї з ключових навичок майбутніх педагогів мистецької освітньої галузі – культурної свідомості. Оскільки майбутні вчителі образотворчого і музичного мистецтва навчаються за різними програмами, наголошується на важливості єдності таких професійних компетентностей, як-от: культурної обізнаності, здатності виховувати у здобувачів освіти повагу до національних, історичних, культурних цінностей України, дбайливе ставлення до історико-культурного надбання України тощо. У статті розкривається зміст і принципи, які будуть сприяти формуванню культурних компетентностей майбутніх учителів мистецтва. Представлено бачення щодо впровадження ідей українських митців як основи формування культурної свідомості фахівців у процесі вивчення педагогічних дисциплін.

Ключові слова: культурна свідомість майбутніх учителів мистецтва; українська культурна самоідентифікація; мистецька педагогіка; професійно-педагогічна підготовка вчителів мистецтва; ідеї митців українського авангардизму першої половини ХХ ст.; культурна обізнаність і самовираження

IDEOLOGICAL BASIS FOR THE FORMATION OF FUTURE ART TEACHERS' CULTURAL AWARENESS IN THE PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL TRAINING

S The problem of the formation of one of the key skills of future teachers in the field of art education - cultural awareness – is considered. Since future teachers of fine arts and music study under different programs, the importance of the unity of such professional competences as: cultural awareness, the ability to educate students to respect the national, historical, and cultural values of Ukraine, and a careful attitude to the historical and cultural Ukraine heritage etc. is emphasized. Cultural awareness and expressiveness is a leading competence specifically for an art teacher, on which he works both in his own formation and in preparation for its formation in the students of the educational institution. Since cultural consciousness and self-expression require the creation conditions for the combination of art forms, the knowledge of cultural heritage in an active creative process and the professional and pedagogical training of an art teacher requires a certain semantic reorientation from academicism and realism to the celebration of the diversity of modern art. This article reveals what content and principles that will contribute to the formation of cultural competences of future art teachers. The vision of implementing the ideas of Ukrainian artists as a basis for the formation of the cultural consciousness of specialists in the process of studying pedagogical disciplines is presented. The formation of a teacher's cultural consciousness on the basis of art should, first of all, give freedom of self-expression, encourage a creative rethinking of artistic heritage (especially Ukrainian) and joint creation with students of new ways of exalting the values of national culture.

Keywords: future art teachers cultural awareness; Ukrainian cultural self-identification; art pedagogy; art teachers professional and pedagogical training; ideas of Ukrainian avant-garde artists of the first half of the 20th century; cultural awareness and expression competence

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Серед усіх педагогічних професій учителів мистецтва вирізняє специфічний профіль професійних компетентностей.

Очевидно, що разом із провідними професійними компетентностями вчителя (педагогічними, комунікативними, організаційно-управлінськими тощо) набувають усе більшого значення загальні – громадянська, соціальна, лідерська,

підприємницька, серед яких визначною для фахівця з мистецтва є культурна. Позаяк загальні (ключові) компетентності в українській освіті узгоджені із загальноєвропейськими, вимоги до їх формування окреслені в європейській освітній політиці різними документами. У схваленій Європейським парламентом і Радою Європейського Союзу Рамці ключових компетентностей для навчання впродовж життя (2018) однією з восьми основних є «культурна обізнаність і виразність» [20]. Визнаючи провідне значення компетентності у культурній обізнаності й самовираженні, європейська спільнота привертає увагу освітян до знань, навичок і цінностей, які становлять сутність культурної свідомості. Згідно із Законом України «Про освіту» до обов'язків учителя відноситься «виховувати у здобувачів освіти повагу до державної мови та державних символів України, національних, історичних, культурних цінностей України, дбайливе ставлення до історико-культурного надбання України та навколишнього природного середовища» [14]. Тож учитель сам має володіти цією компетентністю, аби бути спроможним формувати її в учнів.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Загальні питання щодо становлення духовної культури особистості шляхом мистецької освіти вивчали Г. Падалка, О. Рудницька, Г. Шевченко, О. Шрамко та ін. [8; 10; 17; 19]. Теоретико-методологічні засади підготовки вчителя мистецтва вирішуються у наукових роботах різної тематики: її аксіологічне підґрунтя на сучасному етапі (А. Козир); сучасні вимоги до вчителя мистецтва (Н. Лупак); концепція образотворчої підготовки студентів мистецьких спеціальностей (М. Пічкур); методологічні принципи підготовки фахівців мистецьких дисциплін (О. Пономарьова) тощо [5; 6; 11; 12].

Попри те, що українська освіта нині прийняла як обов'язкові результати навчання ключові компетентності, теоретичні й практичні питання формування культурної свідомості та обізнаності й досі не знайшли достатнього розкриття у вітчизняній науковій літературі. За останні роки деякі теми щодо структури, характеристик культурної компетентності як ключової навички піднімаються у дослідженнях Б. Андрейчика, І. Варнавської, І. Гриценко, О. Малихіна, О. Черемісіна, Т. Чжоу. Культуру як поле для розвитку національної свідомості,

ключових навичок сучасності в освіті розглядали О. Надибська, О. Отич, І. Субашкевич та ін. [6; 7; 9; 16; 17; 22].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на достатню кількість досліджень мистецької педагогіки, невирішеним виглядає питання професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів мистецтва для закладів загальної середньої освіти, де викладається інтегрований курс мистецтва. На наш погляд, у вітчизняній освіті помітні суперечності, пов'язані з підготовкою вчителя мистецтва, зокрема: недостатня підготовка до викладання інтегрованого курсу «Мистецтво» у базовій школі пов'язана із окремими програмами для спеціалізацій із образотворчого і музичного мистецтва; у змісті освітніх програм приділяється незначна увага питанням формування загальних культурних компетентностей і зв'язку національної культури із світовою; нечітко артикульовані основні ідеї і принципи розвитку культурних компетентностей на національній основі. Крім того, бакалаври середньої освіти можуть працювати у музичних або художніх школах, займатися індивідуальною мистецькою діяльністю, для чого потрібне концептуальне розуміння перспектив розвитку українського мистецтва і культури загалом. Невирішену проблему бачимо в тому, що українське мистецтво в школі подається (і сприймається) як музейна старовина, яку треба знати і шанувати, але вона ніяк «не вписується» у сучасний контекст. Не можна применшити значення творчості видатних класиків українського музичного, театрального, образотворчого та інших видів мистецтв, однак найближчою ідейною основою для розвитку кожного як творчої індивідуальності та усвідомленого агента національної культури вважаємо сучасні стилі мистецтва, починаючи з українського модернізму та авангардизму.

Мета статті: сформулювати основні принципи та засади змісту професійно-педагогічної підготовки, що можуть послугувати ідейною основою у процесі формування культурної свідомості майбутніх учителів мистецтва. Упровадження ідей українських митців першої половини ХХ століття щодо розвитку питоми українського мистецтва, методів творчості в органічній єдності з національними традиціями та культурним кодом має стати провідною ідеєю художньої освіти на усіх рівнях.

Викладення основного матеріалу.

Компетентність у культурній обізнаності та самовираженні передбачає розуміння та повагу до того, як ідеї та значення творчо виражаються та передаються в різних культурах і через низку мистецтв та інших культурних форм. Це включає в себе участь у розумінні, розвитку та вираженні власних ідей і відчуття місця чи ролі в суспільстві різними способами та контекстами [20]. З означеного зрозуміло, що обізнаність у складі культурної компетенції стосується всіх видів мистецтва, їх способів сприйняття та формування світу. Навички, що містяться в культурній компетентності, передбачають активність у цих видах мистецтва та інших культурних формах (текстів, театру, кіно, танців, ігор, мистецтва та дизайну, музики, ритуалів й архітектури, а також гібридних форм), а не пасивне споглядання.

Мистецтво як навчальний предмет у загальній освіті має основне завдання – формування культурних компетентностей здобувачів.

Г. Шевченко підкреслює, що окультурення – це є олюднення особистості, здатної жити в людському суспільстві. Зазначається, що виховання культури покладено на гуманітарні науки, насамперед – мистецтво, яке «має навчити людей культивувати Добре, Прекрасне, сприяти формуванню найвищих людських ідеалів, прагненню до творчості, що дозволить виховати в майбутньому зі студента справжню Людину Культури». Відмічено дуже важливі аспекти, що мають практикуватися в мистецькій освіті: студенти мають можливість «саморефлексувати», «бути самим собою», «пізнавати себе», «говорити про себе» [17].

Реалізація соціалізації, як однієї з найважливіших функцій мистецької освіти, на думку О. Шрамко, сприяє заглибленню особистості в певний культурний контекст, з якого художнє пізнання допомагає дістати власні уявлення, цінності й ідеали, правила життя, способи дій [19].

Українські дослідники І. Варна夫ська, О. Черемісін дають визначення «культурної компетентності як інтегральної якості особистості, що виявляється у загальній здатності й готовності людини до різноманітної творчої діяльності, соціально орієнтує здобувача вищої освіти на самостійну й успішну життєдіяльність [2].

Говорячи про забезпечення освітою культурного розвитку держави, має сенс зосередитися на національних особливостях і нинішньому стані мистецької педагогіки, художньої культури та їхньої спільної платформи в освіті України. Розмірковуючи над методами досягнення гуманістичності та унікальності українського освітнього проекту ХХІ ст., В. Дулгер, О. Надібська найважливішим його складником вважають виразну світоглядну гуманістичну спрямованість незалежно від характеру, сфери й способів реалізації наукового знання [3, с. 294]. Науковці підкреслюють важливість принципу свободи в освіті. Освітні проекти в такому сенсі є не лише чинником виховання нових поколінь, а й чинником якісної зміни соціального стану в суспільстві, стану, який нині позначається глибинними зрушеннями в техногенній сфері [там само, с. 296].

Оцінюючи програмні державні документи щодо національної культури, О. Надібська зазначає певні суперечності, а саме: проголошені сакральність і необхідність відродження національно-культурного відродження на практиці слабо формують колективну думку і конструктивну силу, яка б спромоглася захистити культуру в умовах вільного ринку. Авторка зазначає, що інтелігенція ідеологічно експлуатує лише консервативний зміст ідеї національно-культурного відродження за рахунок обмеження демократичної відкритості суспільства. В умовах динамічного розвитку світового соціокультурного процесу надання переваги заходам, спрямованих виключно на відродження нашої культури є й надалі буде нагадувати спроби реанімувати безнадійно хворого. Сьогодні українська культурна еліта повинна зосередити свою увагу та зусилля, що значно важливіше, на проблемах, вирішення яких допоможе подолати хронічне відставання нашої культури від розвиненіших, дасть змогу конкурувати з ними в тих багатьох сферах сучасного суспільного життя, де її присутність є майже непомітною. Потрібно пам'ятати, що зневага у пересічній людини до власної культури з'являється не з причини відсутності патріотизму, а головним чином через те, що вона виявляється не в змозі задовольнити її культурні запити, духовно, та й матеріально, збагачувати її [7]. Прикро усвідомлювати, що ці питання й донині викликають суперечності в суспільстві.

Осмилення необхідності модернізації змісту мистецької освіти сучасними науковцями чітко сформульоване Г. Падалкою через критичні питання: Чи ж варто й далі не зважати на розмаїття художнього життя сьогодення, та плюралізм смакових уподобань сучасної молоді при визначенні шляхів розвитку мистецької освіти? Яким чином спрямувати педагогічний процес, аби найповніше відтворити в змісті мистецької освіти широку палітру художніх напрямів, стилів, жанрів? Як навчити учнів відокремлювати істинне, по-справжньому цінне в різних течіях мистецтва від псевдохудожніх підробок, кітчу та імітації? [10].

Основний предмет викладання як для вчителя образотворчого, так і музичного мистецтва тепер – інтегрований курс мистецтва в школі. Учителю мистецтва необхідно охоплювати широкий спектр освітніх блоків і мати одночасно компетентність у музичному мистецтві; візуальних мистецтвах (образотворче мистецтво, мистецтво архітектури, декоративно-ужиткове мистецтво, дизайн тощо); синтетичних мистецтвах (театр, хореографія, екранні мистецтва, цирк, сучасні видовищні форми тощо).

За умов, коли основний зміст освітніх програм підготовки фахівця з мистецької освіти спрямований на забезпечення спеціалізації (музичне або образотворче мистецтво), виникає певний пробіл в опануванні решти видів мистецтва, який потрібно компенсувати. Підтвердженням тому вважаємо авторитетну думку Г. Падалки: «педагогіка мистецтва не має поки що в своєму розпорядженні науково обґрунтованих відповідей на те, яким чином спрямувати процес проведення художніх аналогій між фаховою підготовкою в основному виді мистецтва і художніми образами з інших видів мистецтва, щоб досягти очікуваного педагогічного ефекту» [там само, с. 34]. Вважаємо, що у підготовці вчителя мистецтва необхідно створити запит на отримання компетентностей у різних видах і жанрах мистецтва засобами неформальної та інформальної освіти, результати якої будуть зараховані належним чином.

Характеризуючи вимоги до сучасного вчителя мистецтва, покликаного працювати в умовах Нової української школи, Н. Лупак називає серед інших, зокрема, сформованість художньо-естетичного світогляду і професійно-художнього мислення вчителя, тобто знань і умінь сприймати,

перетворювати, зберігати та використовувати художню інформацію, мотивація до неперервного розвитку й саморозвитку [6].

Окреслюючи аксіологічні орієнтири у фаховій підготовці студентів факультетів мистецтв, А. Козир та Н. Дуб'юк в основі них вбачають цінності, пов'язані з утвердженням своєї ролі і значення в соціальному та професійному середовищі; підвищення престижу професії вчителя мистецтва; створення сприятливих можливостей для сугестивно-особистісного впливу на духовний розвиток учнів засобами свого предмету тощо [5, с. 12].

О. Пономарьова підкреслює першочерговість підвищення відповідальності майбутніх митців на засадах гуманноцентричності, кардоцентричності, особистісно-відповідального відношення до виконання громадянських, суспільно-патріотичних і професійно-мистецьких обов'язків, спрямованих на розвиток духовності суспільства, на примноження мистецько-культурних надбань нашої держави. У підготовці педагога-художника варто мати на увазі: «як складна форма пізнання світу, мистецтво, завдяки творам мистецтва, художньо-творчої, виконавської діяльності, створює, зберігає, транслює, акумулює світові, суспільнокультурні, загальнолюдські, національні, етнічні цінності. Складність процесів сучасного культурно-мистецького простору визначається самоорганізацією даної системи, нелінійністю і непередбачуваністю її розвитку. Враховуючи модерністичний і постмодерністичний досвід мистецької практики, наголосимо, що у процесі професійної підготовки фахівців мистецьких спеціальностей особливого значення набуває аксіологічний і герменевтичний підходи» [12, с. 55].

Тож, обсяг підготовки викладачів мистецтва, що виходить за межі «класичного мистецтва», має пропорційно збільшуватися.

Якщо брати за основу підготовки педагога художника стиль мистецтва, то яка стилістична основа у сучасної мистецької освіти? Г. Падалка вважає принципово важливим для розвитку педагогіки мистецтва розв'язання таких проблем: активізації інтуїтивних чинників творчого вирішення художніх завдань учнями; визначення засад оцінювання художніх здобутків учнів у різних видах мистецтва; питання раннього виявлення, навчання і розвитку художньо обдарованих дітей

і підготовки педагогічних кадрів, спроможних втілювати у практику мистецької освіти виклики сучасності у галузі культури, а також аналіз історичних витоків становлення мистецької освіти [10].

На основі огляду творчих робіт студентів мистецьких факультетів, які доступні на сайтах університетів та академій України, зокрема, з образотворчого мистецтва, можна зробити загальний висновок, що основу більшості творів складає класичне мистецтво – реалізм, частково імпресіонізм, конструктивізм і модернізм. Очевидно, що не всі стилі мистецтва, які саме розвивалися у культурі протягом XX–XXI століть (експресіонізм, авангардизм, абстрактне мистецтво, поп-арт тощо), стають основою творчих пошуків молодих художників-педагогів. Ще один аспект, який з'ясувався у бесідах зі студентами – розуміння і цінування «сучасного» мистецтва проявляють не більше 20% здобувачів, а решта проявляють байдужість або засуджують ідеї сучасного мистецтва.

Мистецькі течії, що з'явилися у першій половині XX ст., засобами виразності (прагнення до типізації, підвищеної експресії, створення унікальних символів, лаконічних пластичних форм, завдання створити «самостійний живописний (образотворчий) факт», сконструювати «нову реальність») намагалися передати динаміку світосприйняття самого художника, його протиріччя [15, с. 140]. Можливо тому сучасне мистецтво важке для розуміння непередготовленого глядача. В інтегрованому курсі мистецтва мають обговорюватися питання і помилкові твердження, які ставлять не тільки учні, а й дорослі щодо сучасного мистецтва, наприклад: «сучасне мистецтво – не мистецтво взагалі», «так кожен намалює», «це некрасиво, погано, недомальовано», «картина схожа на купу сміття» тощо. Обговорення творів сучасного мистецтва через такі питання має відкривати учням доступні для їхнього віку знання щодо філософсько-світоглядних основ культури нашого часу.

Професійна підготовка педагога-художника в університетах України здійснюється в парадигмі академічного мистецтва. Певна частина освітніх програм відводиться вивченню декоративного мистецтва, як засобу вивчення композиції, кольору, народного мистецтва тощо. Однак у порівнянні з концептуальними засадами зарубіжної мистецької

освіти недостатньо вшанується сучасне мистецтво, його можливості у самореалізації особистості через творчість. Це знижує творчий потенціал освітнього процесу з мистецтва, позбавляє його новизни. Як наголошують Н. Білик та М. Старовойтова, «професійна діяльність педагога неповноцінна, якщо вона будується тільки як відтворення одного разу засвоєних методів роботи, якщо в ній не використовуються об'єктивно існуючі можливості для досягнення вищих результатів освіти» [1, с. 7].

Оскільки засади формування ключової компетентності «культурна свідомість і виразність» сформульовані в Європі, то нас цікавить, на якому змісті, які принципи і стилі закладаються в основу формування культурної компетентності в закордонній мистецькій освіті. Академічний рисунок і живопис у мистецьких закладах може бути лише базою у підготовці художника, з якої має вирости індивідуальний осмислений стиль, свободу для якого представляє якраз розмаїття сучасного мистецтва. Такими ж є засади підготовки глядача – широкого кола людей, обізнаних у мистецтві, що цінують прояви сучасної культури через бачення майстра. Так, наприклад, у Коледжі університету Південної Данії (University College South Denmark) при вступі для отримання ступеня бакалавра образотворчого мистецтва складають вступні екзамени з культурного розуміння.

На наш погляд, культурне розмаїття, емоційний та емпатичний розвиток, комунікація ідей від творця до глядача різними способами (засобами традиційних і гібридних форм мистецтва), власна культурна ідентичність і розвиток культурної спадщини не може бути повноцінно формуватися без опанування сучасного мистецтва, яскраві течії в якому відкрив авангардизм. Творча основа авангардного мистецтва має ідеалістичне спрямування та ірраціональну, інтуїтивну, алегорично-символічну природу творчості [15, с. 38]. Суспільно-історичні зміни, яких зазнавало людство у XX ст., відобразилися у мистецтві через нові виражальні засоби і прийоми, намагання відтворити внутрішній світ через нові, непередметні символи [там само, с. 39–40].

Свобода самовираження і варіативність течій мистецтва першої половини XX ст. породжувала особистість «мультиінструментального» художника, який шукав способи передавання креативної ідеї у різних видах і жанрах мистецтва. Звертаючись

до історії мистецтва і мистецької освіти, можна знайти численні свідчення інтеграції мистецтв в індивідуальній творчості художників. Звісно, серед перших тут могли бути названі П. Пікассо та С. Далі. Але цінним для української культури є вивчення діяльності когорти українських митців у першій половині минулого століття, які творили український авангардизм у контексті світового стилю. Досить багато митців проявили себе декількох видах візуальних (та інших) мистецтв: К. Малевич спільно із Н. Давидовою розробляли нове моделювання одягу, його ескізи використовувалися для створення художніх тканин, вишивок; О. Розанова створювала супрематичні орнаменти для друку тканин; С. Делоне відома не лише живописом, а й розписом тканин і дизайном одягу; творчість В. Татліна дуже близька до діяльності дизайнерів, окрім того, він співав думи і майстрував бандури; художники О. Богомазов, В. Єрмілов, А. Петрицький, О. Хвостенко-Хвостов та ін. оформлювали міські свята, В. Єрмілов створював шрифти, обкладинки журналів, вітрини, виставкові павільйони та громадські споруди; акторська кар'єра М. Бурачека передувала його заняттю живописом [13; 15; 18].

Особливої уваги у процесі професійної підготовки вчителя мистецтва заслуговують суспільно-громадянська активність авангардистів та утворення ними незалежних професійних об'єднань, приватних художніх закладів.

Особливі риси зображальності, що характерні для українського образотворчого мистецтва, специфічність виявлення в художніх творах національного образу мислення, світосприйняття, ментальності народу [8, с. 147] дійсно є предметом вивчення у професійній підготовці майбутніх учителів мистецтва. Дехто пропонує шукати цей національний образ мислення у графіці Т. Шевченка, у дерев'яних церквах і парсунах. Але є й інші свідчення різноманітності й широти світосприйняття й ментальності української душі – твори художників-самоучок, святкові обряди і дійства, мелодика співу – вони віддалені від гармоній класичного мистецтва, але так яскраво і щиро демонструють самобутню красу національного світобачення. Вивчаючи ідеї і творчі знахідки українських художників-авангардистів початку ХХ ст., майбутні вчителі мистецтва можуть знайти основу для плідного поєднання професійного і примітивного народного мистецтва.

Як висловилися Т. Кара-Васильєва, увага авангардистів до народної селянської творчості була програмною і сприяла інтенсивнішому оновленню пластичної мови, демократичній спрямованості, формувала специфічну мову супрематизму, його «лексики» [4]. Майстерні О. Екстер, де експериментували з вивченням і переосмисленням у сучасному руслі народного українського мистецтва, прославила творчість В. Болсунової, Є. Прибильської, Г. Собачко, Г. Цибульової, які працювали на Полтавщині.

У формуванні культурної свідомості питання національно-культурної самоідентифікації на основі ідей українського авангардизму може вирішуватися завдяки прикладу визначних художників початку ХХ ст. – Д. Бурлюка, братів Кричевських, К. Малевича (які власне засвідчували свою українську ідентичність) та інших митців, які у своїй творчості демонстрували вплив українського (зокрема народного, примітивного) мистецтва.

Результати дослідження. Культурна свідомість і виразність специфічно для вчителя мистецтва є провідною компетентністю, над якою він працює як у власному становленні, так і готуючись до формування її у здобувачів закладу освіти. Оскільки культурна свідомість і самовираження вимагають створення умов для поєднання видів мистецтва, пізнання культурної спадщини в активному творчому процесі, то професійно-педагогічна підготовка вчителя мистецтва потребує певного смислового переорієнтування від академізму та реалізму до святкування різноманітності сучасного мистецтва. Наше переконання полягає в тому, що формування культурної свідомості вчителя на основі мистецтва повинно насамперед дати свободу самовираження, спонукати до творчого переосмислення мистецької спадщини (особливо української) та спільного з учнями творення нових способів піднесення цінностей національної культури.

Учитель повинен використовувати широку стильову основу сучасної мистецько-педагогічної освіти. Українська мистецька педагогіка має ясно сформулювати спільне бачення векторів розвитку українського мистецтва від академії мистецтв до художніх шкіл і студій. Ідейна основа повинна знайти своє втілення в практиці мистецько-педагогічної освіти через зміст, методи і технології викладання.

Серед основних ідей формування культурної свідомості майбутніх учителів мистецтва ми виділяємо такі:

– активність здобувача у творчому осмисленні (переосмисленні) історії українського мистецтва (професійного і народного), культури в цілому;

– вивчення спадщини українських художників, музикантів, артистів через призму їхньої ролі в розвитку питома української культури;

– використання модерного підходу замість консерватизму у відродженні національної культури, тобто представлення української культурної спадщини через індивідуальну творчість сучасної людини, так щоб це було цікаво молоді, було модно, альтернативно;

– гуманістична спрямованість освіти і усвідомлення першооснови в освіті – особистості, її глибинних процесів і самовираження.

Висновки. З переходом української школи до концептуальних оновлень змінюється і комплекс загальних і професійних компетентностей учителя. Підготовка майбутніх учителів мистецтва нині стикається з протиріччями, пов'язаними із освітньою кваліфікацією, що є вужчою за потреби професійної практики.

Не применшуючи значущість інших загальних компетентностей, вважаємо, що культурна обізнаність, свідомість, здатність до самовираження має бути сильною рисою вчителя мистецтва. Завдяки професійній заглибленості у культурний контекст, учитель на заняттях із мистецької освітньої галузі може закладати основи збереження, розвитку і творення національної культури. Таке завдання особливо важливе нині, в часи російсько-української війни. У цьому ідейною основою стануть здобутки українських митців першої половини ХХ ст., які ввійшли до авангарду українського мистецтва, багато в чому визначивши принципи розвитку індивідуальної творчої свободи у тісному зв'язку з традиційним, сталим, народним.

Перспективи подальших розвідок пов'язані із дослідженням інструментально-методичного забезпечення професійно-педагогічної підготовки фахівців з мистецтва (образотворчого, мистецького, хореографічного) задля реалізації інтегративного змісту мистецької освітньої галузі.

Список використаних джерел

1. Білик Н. І., Старовойтова М. Ю. Педагог-новатор – важливий важіль оптимізації системи неперервної освіти. *Імідж сучасного педагога*. 2023. № 5 (206). С. 5–9. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-5\(206\)-5-9](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-5(206)-5-9) (дата звернення 20.02.2024).
2. Варнавська І., Черемісін О. (Varnavska I., Cheremisin O.) Структурна характеристика культурної компетентності. *Науковий вісник Ужгородського університету. Педагогіка. Соціальна робота*. 2021. № 1 (48). С. 64–68. URL: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.48.64-68> (дата звернення 20.02.2024).
3. Дулгер В. В., Надібська О. Я. Унікальність українського освітнього проекту: визначення гуманістичних цілей та методів їх досягнення. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1/2. С. 292–297.
4. Кара-Васильєва Т. Народне мистецтво і художники авангарду. *Народне мистецтво*. 2001. № 3/4. С. 14–17.
5. Козир А. В., Дуб'юк Н. М. Аксіологічна концепція мистецького навчання студентів факультетів мистецтв. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2022. Вип. 28. С. 8–14.
6. Лупак Н. М. Сучасні вимоги до вчителя мистецтва. *Мистецтво та освіта*. 2020. № 3 (97). URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/24264/1/2.pdf> (дата звернення 18.02.2024).
7. Надібська О. Національна культура в генезі національної самосвідомості. *Культура народів Причорномор'я*. 2003. № 39. С. 50–52.
8. Основи викладання мистецьких дисциплін : навч. посіб. / за заг. ред. О. П. Рудницької. Київ : ІЗМО, 1998. 183 с.
9. Отич О. М. Холістична науково-мистецька парадигма освіти як основа ефективного функціонування вищої школи в Україні. *ScienceRise. Pedagogical Education*. 2015. № 9 (5). С. 22–27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/text_2015_9%285%29_5 (дата звернення 20.02.2024).
10. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва: домінантні аспекти розвитку. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*. Педагогічні науки. 2017. Вип. 152. С. 31–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2017_152_9 (дата звернення 20.02.2024).
11. Пічкур М. О. Концепція образотворчої підготовки студентів мистецьких спеціальностей у закладах вищої освіти. *Наукові перспективи*. 2022. № 5. С. 453–468. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/1665/1663> (дата звернення 15.01.2023).
12. Пономарьова О. М. Методологічні підходи і принципи підготовки фахівців мистецьких спеціальностей у вищих навчальних закладах України. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2013. № 10 (1). С. 49–61.
13. Прокопчук І. Шляхи розвитку художньої педагогіки та мистецтва авангарду в політично-ідеологічних умовах 1917 – початку 1930-х років в Україні. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2017. Вип. 31. С. 83–96

URL: https://nam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf_visnyk/31/83-96_Prokopchuk.pdf (дата звернення 13.03.2024).

14. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII : станом на 4 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/ed20240104#Text>

15. Столярчук Н. Український авангард ХХ століття : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 180 с.

16. Субашкевич І. Р. Формування ціннісно-сміслової сфери студентів педагогічних спеціальностей засобами медіапсихологічних технологій : практич. посіб. Львів : Растр-7, 2016. 60 с.

17. Шевченко Г. П. Вплив мистецтва на виховання у студентської молоді якостей людини культури. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2020. № 3 (96). С. 269–281.

18. Шкандрій М. Авангардне мистецтво в Україні, 1910–1930: пам'ять, за яку варто боротися. Харків : ВД Фабула, 2021. 224 с.

19. Шрамко О. І. Роль мистецької освіти у процесі духовного оновлення суспільства. *Актуальні питання мистецької освіти та виховання*. 2019. Вип. 1/2 (13/14). С. 306–315. DOI 10.24139/978-617-7487-53-0/2019-01-02/306-315(дата звернення 15.12.2023).

20. Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance.) *ST/9009/2018/INIT OJ S*. 2018. No. 189, 4.6. P. 1–13(EN). URL: <https://cutt.ly/NTBBPgm>. (дата звернення 24.02.2024).

References

1. Bilyk, N. I., & Starovoytova, M. Yu. (2023). Pedagog-innovator – vazhlyvyy vazhillyi optimizatsiyi systemy neperervnoyi osvity [Pedagogue-innovator – an important lever for optimizing the continuous education system]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [Image of the Modern Educator]*, 5 (206), 5-9. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-5\(206\)-5-9](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-5(206)-5-9) [in Ukrainian].

2. Varnavska, I., & Cheremisin, O. (2021). Strukturna kharakterystyka kulturnoyi kompetentnosti [Structural characteristics of cultural competence]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Pedahohika. Sotsialna robota [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Pedagogy. Social work]*, 1 (48), 64-68. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.48.64-68> [in Ukrainian].

3. Dulher, V. V., & Nadybska, O. Ya. (2022). Unikalnist ukrayinskoho osvitnoho proyektu: vyznachennya humanistychnykh tsilei ta metodykh yikh dosyahnennya [Uniqueness of the Ukrainian educational project: definition of humanistic goals and methods of their achievement]. *Pivdennoukrayinskyi pravnychyy chasopys [Southern Ukrainian Legal Journal]*, 1/2, 292-297 [in Ukrainian].

4. Kara-Vasylieva, T. (2001). *Narodne mystetstvo i khudozhnyky avangardu [Folk art and avant-garde artists]*. *Narodne mystetstvo [Folk Art]*, 3/4, 14-17 [in Ukrainian].

5. Kozyr, A. V., & Dub'yuk, N. M. (2022). Aksiolohichna kontseptsiya mystetskoho navchannya studentiv fakultetiv mystetstv [Axiological concept of artistic education for students of art faculties]. *Naukovyy chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova [Scientific Journal of the M. P. Drahomanov National Pedagogical University]*, 28, 8-14 [in Ukrainian].

6. Lupak, N. M. (2020). Suchasni vymohy do vchytelya mystetstva [Modern requirements for art teacher]. *Mystetstvo ta osvita [Art and Education]*, 3 (97). Retrieved from <http://dspace.tnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/24264/1/2.pdf> [in Ukrainian].

7. Nadybska, O. (2003). Natsionalna kultura v genezi natsionalnoyi samosvidomosti [National culture in the genesis of national self-awareness]. *Kultura narodiv Prychornomorya [Culture of the Peoples of the Black Sea Region]*, 39, 50-52 [in Ukrainian].

8. Rudnytska, O. P. (Ed.). (1998). *Osnovy vykladannya mystetskykh dystsyplin [Fundamentals of teaching artistic disciplines]*. Kyiv: IZMO [in Ukrainian].

9. Otych, O. M. (2015). Kholistychna naukovo-mystetska paradyhma osvity yak osnova efektyvnoho funktsionuvannya vyshchoyi shkoly v Ukrayini [Holistic scientific and artistic paradigm of education as a basis for the effective functioning of higher education in Ukraine]. *ScienceRise. Pedagogical Education*, 9 (5), 22-27. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/text_2015_9%285%29_5 [in Ukrainian].

10. Padalka, H. M. (2017). Pedahohika mystetstva: dominantni aspekty rozvytku [Pedagogy of art: dominant aspects of development]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Pedahohichni nauky [Scientific Notes of Volodymyr Vynnychenko Kirovohrad State Pedagogical University. Pedagogical Sciences]*, 152, 31-37. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2017_152_9 [in Ukrainian].

11. Pichkur, M. O. (2022). Kontseptsiya obrazotvorchyy pidhotovky studentiv mystetskykh spetsialnostey u zakladakh vyshchoyi osvity [Concept of visual training of students of art specialties in higher education institutions]. *Naukovi perspektyvy [Scientific Perspectives]*, 5, 453-468. Retrieved from <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/1665/1663> [in Ukrainian].

12. Ponomarova, O. M. (2013). Metodolohichni pidkhody i pryntsyipy pidhotovky fakhivtsiv mystetskykh spetsialnostey u vyshchykh navchalnykh zakladakh Ukrayiny [Methodological approaches and principles of training specialists in art specialties in higher educational institutions of Ukraine]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky [Bulletin of Taras Shevchenko Luhansk National University. Pedagogical Sciences]*, 10 (1), 49-61 [in Ukrainian].

13. Prokopchuk, I. (2017). Shlyakhy rozvytku khudozhnoyi pedahohiky ta mystetstva avangardu v politychno-ideolohichnykh umovakh 1917 – pochatku 1930-kh rokiv v Ukrayini [Paths of development of art pedagogy and avant-garde art in political-ideological conditions of 1917 – early 1930s in Ukraine]. *Visnyk Lvivskoyi natsionalnoyi akademiyi mystetstv [Bulletin of Lviv National Academy of Arts]*, 31, 83-96. Retrieved from https://nam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf_visnyk/31/83-96_Prokopchuk.pdf [in Ukrainian].

14. *Pro osvitu [On education]*: Zakon Ukrayiny vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII: stanom na 4 sich. 2024 r. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

15. Subashkevych, I. R. (2016). *Formuvannya tsinnisno-smyslovoi sfery studentiv pedahohichnykh spetsialnostey*

zasobamy mediiapsykholohichnykh tekhnolohiy [Formation of the value-meaningful sphere of students of pedagogical specialties by means of media-psychological technologies]: praktychnyy posibnyk. Lviv: Rastr-7 [in Ukrainian].

16. Stolyarchuk, N. (2015). *Ukrayinsky avanhard XX stolittya [Ukrainian avant-garde of the 20th century].* Lutsk: Vezha-Druk [in Ukrainian].

17. Shevchenko, H. P. (2020). Vplyv mystetstva na vykhovannya u studentskoyi molodi yakostey liudyny kultury [The influence of art on the education of students in the qualities of cultured individuals]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiya, teoriya i praktyka [Spirituality of the Individual: Methodology, Theory and Practice]*, 3 (96), 269-281 [in Ukrainian].

18. Shkandriy, M. (2021). *Avanhardne mystetstvo v Ukrayini, 1910–1930: pamyat, za yaku warty borotysya [Avant-garde art in Ukraine, 1910–1930: memory worth fighting for].* Kharkiv: VD Fabula [in Ukrainian].

19. Shramko, O. I. (2019). Rol mystetskoyi osvity u protsesi dukhovnoho onovlennya suspilstva [The role of art education in the process of spiritual renewal of society]. *Aktualni pytannya mystetskoyi osvity ta vykhovannya [Current Issues of Art Education and Upbringing]*, 1/2 (13/14), 306-315. DOI: <https://doi.org/10.24139/978-617-7487-53-0/2019-01-02/306-315> [in Ukrainian].

20. Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance). *ST/9009/2018/INIT OJ C*, 189, 4.6.2018, 1-13(EN). Retrieved from <https://cutt.ly/NTBBPgM>

*Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 20.03.2024*

УДК 374:378.147.227

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2\(215\)-112-117](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2(215)-112-117)**Лебедик Леся Вікторівна,**

докторка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри мистецтвознавства та позашкільної освіти,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна
Lesya Lebedyk,

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate
Professor of the Department of Art Studies and Out-of-school Education,
V.G. Korolenko Poltava National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: lebedyk_lesya@ukr.net**ORCID iD:** <https://orcid.org/0000-0001-6538-6256>**Стрельников Віктор Юрійович,**

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри філософії і економіки освіти,
Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна
Viktor Strelnikov,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Philosophy and Economics of Education,
M. V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine

E-mail: strelnikov@pano.pl.ua**ORCID iD:** <https://orcid.org/0000-0002-8822-9517>

ПІДГОТОВКА МАГІСТРІВ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ «ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА» ДО НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ УЧАСНИКАМ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

A Авторами окреслено можливості підготовки магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» до надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу в умовах війни, показано досвід діяльності кафедри мистецтвознавства та позашкільної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка та кафедри філософії і економіки освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського з виконання вимоги МОН України щодо необхідності підготовки педагогів до надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу в умовах війни.

Резильєнтність здобувачів освіти рівня «магістр» освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» (спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта/Педагогіка) подається у шести значеннях: а) якість особистості як здатність подолання стресу; б) процес копію; в) адаптаційно-захисний механізм особистості; г) концепція; д) процес; е) результат. Визначено складники резильєнтності магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» – адаптивність, стійкість, надія, оптимізм. Обґрунтовано доцільність дотримання правил для розвитку резильєнтності магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта».

Ключові слова: підготовка; магістр освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта»; надання психологічної підтримки; учасники освітнього процесу; умови війни

TRAINING MASTERS OF THE EDUCATIONAL AND PROFESSIONAL PROGRAM "EXTRACURRICULAR EDUCATION" TO PROVIDE PSYCHOLOGICAL SUPPORT TO EDUCATIONAL PROCESS' PARTICIPANTS UNDER WAR CONDITIONS

S The authors outline the possibilities of training masters of the educational and professional program "Extracurricular Education" to provide psychological support to educational process participants under war conditions and to demonstrate the experience of the Department of Art History and Extracurricular Education of the V.G. Korolenko Poltava National Pedagogical University and the Department of Philosophy and Economics of Education of the M. V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education to fulfill the requirements of the Ministry of Education and Culture of Ukraine regarding the need to train teachers to provide psychological support to educational process participants under war conditions.

Resilience of education seekers at the «masters» level of the educational and professional program "Extracurricular Education" (specialty 011 Educational, pedagogical sciences, field of knowledge 01 Education/Pedagogy) is presented in six values: a) personality quality as the ability to overcome stress; b) coping process; c) adaptive and protective mechanism of the individual; d) concept; e) process; e) result. The components of resilience of masters of the educational and professional program

“Extracurricular Education” are determined as adaptability, stability, hope, and optimism. The expediency of following the rules for developing resilience of masters of the educational and professional program “Extracurricular Education” is substantiated.

Keywords: training; master of educational and professional program “Extracurricular Education”; provision of psychological support; participants of the educational process; conditions of war

Постановка проблеми. Ситуація в Україні, пов’язана з російською воєнною агресією, вимагає вирішення актуальних завдань якісної підготовки освітян до надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу, вироблення нової методології означеної підготовки, яка б сприяла розвитку їхньої резильєнтності. Співробітниками кафедри мистецтвознавства та позашкільної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка проводиться системний пошук шляхів підготовки магістрантів до надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу під час викладання навчальних дисциплін: «Теорія і методика позашкільної освіти»; «Методологія та організація наукових досліджень»; «Педагогіка і психологія вищої школи»; «Методика викладання у вищій школі»; «Організація навчально-виховної роботи в закладах позашкільної освіти»; «Інноваційні та проєктні технології в позашкільній освіті». Розглянемо методологічні та практичні основи системи викладання цих навчальних дисциплін, які б стимулювали розвиток резильєнтності магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта», адже важливим для них в умовах війни є розвиток резильєнтності, що дозволяє їм самим мати психологічну стійкість у складних життєвих ситуаціях та допомагати своїм вихованцям.

Відповідно до означених вище навчальних дисциплін нами розроблено робочі програми, що інтегрують особистісно-творчу й суспільна мету підготовки кожного магістра. Проблему вбачаємо у виробленні методології та практичних засад підготовки магістрів, що забезпечило б виконання вимоги МОН України щодо забезпечення надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу, поєднання індивідуальної професійної самореалізації та засвоєнням магістрами означених завдань в умовах війни.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій показує важливість проблеми розвитку резильєнтності, магістрів для закладів позашкільної освіти, що підтверджується напрацюваннями у філософських, психологічних, педагогічних науках, де є низка досліджень проблем психологічної підтримки учасників

освітнього процесу в умовах війни, як-от: Д. Абрамов [1, с. 22-25]; К. Балахтар [2, с. 55-62]; Н. Білик, І. Калініченко [6; 9]; Л. Григоровська, М. Слюсаревський [7] та ін.).

Однак розвиток резильєнтності педагогів для закладів позашкільної освіти не є самостійним предметом наукових психолого-педагогічних досліджень, відсутні теоретичні узагальнення шляхів формування резильєнтності здобувача освіти. Крім того, звернемо увагу й на доцільність запровадження персональних курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників у системі позашкільної освіти з метою самостійного проєктування індивідуальних освітніх траєкторій на регіональному рівні.

Підкреслимо, що правильний вибір ефективних і комфортних способів навчання впродовж життя для вчителів, підвищення своєї професійної майстерності, професіоналізму та конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг можуть забезпечити обрані індивідуальні освітні траєкторії [9, с. 7].

Однак проблема розвитку резильєнтності майбутнього педагога залишається у філософських, психолого-педагогічних дослідженнях однією з досить актуальних і складних. У дослідженнях відсутня належна увага обґрунтуванню складників розвитку резильєнтності педагогічного працівника закладу позашкільної освіти в умовах війни, відсутній узагальнений досвід цілеспрямованого розвитку резильєнтності магістра освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» у закладах вищої освіти.

Виділення невирішених раніше частин означеної проблеми. Об’єктивна потреба в ефективному розвитку резильєнтності магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» доводить важливість у цьому розвитку викладання навчальних дисциплін «Теорія і методика позашкільної освіти», «Методологія та організація наукових досліджень», «Педагогіка і психологія вищої школи», «Методика викладання у вищій школі», «Організація навчально-виховної роботи в закладах позашкільної освіти», «Інноваційні та проєктні технології в

позашкільній освіті», що закладають основи науково обґрунтованого розвитку резильєнтності у майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти. Головними чинниками успішного розвитку їхньої резильєнтності є наявність сучасних методологічно обґрунтованих індивідуально орієнтованих програм, належна їхня спеціальна підготовка до розвитку власної резильєнтності та її реалізації у практичній діяльності у закладах позашкільної освіти.

Мета статті: теоретичне й практичне обґрунтування можливостей навчальних компонентів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» для розвитку резильєнтності магістрів в умовах війни.

Завдання дослідження полягає, по-перше, в окресленні сутності терміну «резильєнтність»; по-друге, в обґрунтуванні доцільності дотримання правил для розвитку складників резильєнтності магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» при вивченні окреслених вище навчальних дисциплін.

Викладення основного матеріалу дослідження. Згідно з першим завдання дослідження проведемо аналіз поняття «резильєнтність» на основі праць зарубіжних авторів (D. Alexander, M. Armstrong, J. Barudy, C. Bogar, F. Cakar, M. Dantagnan, D. Hulse, S. Fergus, B. Friesen, M. Zimmerman, S. Hauser, N. Garnezy, E. Werner, M. Rutter, R. Smith, A. Grace, N. Haynes, N. Henderson, M. Milstein, Z. Karatas, M. Ersoy, N. Khanlou, H. Kaplan, R. Wray, S. Luthar, B. Becker, D. Cicchetti, A. Masten, K. Magnus, E. owen, D. Fagen, W. Work, K. Best, P. Wyman, N. Garnezy, C. Olsson, L. Bond, J. Burns, S. Sawyer, J. Rolland, D. Vella-Brodrick, F. Walsh, A. Mevawala, M. Rutter, A. Saleem, E. P. M. Seligman, Ş. Terzi, M. Ungar, M. Brown, W. Kwong, L. Liebenberg, R. Othman, S. Vanistendael, J. Lecomte, J. Gilgun, M. Windle та ін.), проведених у роботах українських дослідників (К. Балахтар [2, с. 55–62], З. Кісарчук, Г. Лазос, Я. Омельченко [8] та ін.).

«Резильєнтність» (з лат. «resilire» – здатність протистояти пошкодженню і/або швидко відновлюватись) – це: 1) складний, багатовимірний, динамічний комплекс особливостей особистості; 2) здатність індивіда протистояти, адаптуватися до загрозливих, травматичних подій; 3) персональна характеристика людини, що модерує і пом'якшує

негативні наслідки стресу, сприяє адаптації; 4) шаблон позитивної адаптації (у контексті минулих і сучасних негараздів), що стосується всіх сфер життя; 5) процес відновлення (як здатність особистості успішно адаптуватися після несприятливих обставин); 6) якість, яка засновується на силі, а не підкреслює недоліки; 7) інтерактивний процес, який зміцнює особистість та її сім'ю з плином часу; 8) динамічний процес, взаємодія, що передбачає позитивну особистісну й соціальну адаптацію людини, незважаючи на її схильність до ризику; 9) динамічний психічний процес, використання стратегій подолання ситуації і/або особистісні чинники; 10) особисті чинники як потенційні детермінанти; 11) стилі та стратегії подолання стресів [2, с. 55–62]).

Отже, єдиного трактування сутності поняття «резильєнтність» немає, його визначення розглядається як: концепція; процес; результат.

Резильєнтність як *концепція* пов'язується зі:

- спроможністю, що складається з набору особистісних характеристик, контекстів розвитку людини, сукупності внутрішніх і зовнішніх механізмів, які з'являються при зіткненні з труднощами;

- здатністю людини позитивно реагувати, незважаючи на складні чи загрозливі обставини життя;

- здатністю реагувати краще очікування у ситуації ризику, травматичних подій, негараздів, які впливають на психосоціальну цілісність особистості;

- ознакою, яка змінюється, із часом збільшується чи зменшується;

- виникненням резильєнтності у результаті взаємодії між ризиком і захисними чинниками, що змінює вплив негативних подій на життя [там само].

Резильєнтність, як *процес*, розглядається як:

- динамічний процес позитивної адаптації за умови впливу значної загрози чи серйозних негараздів, який проявляється у безперервній взаємодії особи із середовищем, у якому вона розвивається і соціалізується;

- процес механізмів захисту й ризику, які роблять людину стійкішою;

- процес, який передбачає наявність у людини стимулювальних внутрішніх чинників і зовнішніх ресурсів.

Резильєнтність, як *результат*, складають особливості, характеристики, риси особистості, що забезпечують досягнення мети: оптимізм; соціальна достатність; соціальні навички; навички вирішення проблем; напористість; психічне здоров'я; емпатія; внутрішній контроль; відчуття самодостатності; здатність до розвитку дружніх позитивних стосунків з людьми; володіння ефективними комунікативними навичками; відчуття власної ефективності; впевненість у собі; висока самооцінка, прийняття себе; контроль емоцій, навичка усвідомлення; швидка здатність пристосовуватися до нових ситуацій; здатність протистояти тривозі і перешкодам; висока мотивація досягнень; здатність розглядати і планувати майбутнє; здатність раціонально боротися зі стресовими і травматичними подіями; здатність створювати більше внутрішніх атрибутів, ніж зовнішніх (щастя, здібності тощо); формування й активізація оточення людини на благо цього оточення [там само].

Вирішуючи *друге завдання* дослідження, обґрунтуємо доцільність дотримання правил для розвитку складників резильєнтності магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» під час вивчення навчальних дисциплін «Теорія і методика позашкільної освіти», «Методологія та організація наукових досліджень», «Педагогіка і психологія вищої школи», «Методика викладання у вищій школі», «Організація навчально-виховної роботи в закладах позашкільної освіти», «Інноваційні та проєктні технології в позашкільній освіті» й відзначимо, що ці дисципліни сприяють вирішенню на практичному рівні проблеми – допомогти магістрам навчатися в умовах війни, розвиваючи їхню резильєнтність, у якій, на основі джерел [3; 4, с. 46–50; 5, с. 298–302; 7], виокремимо основні чотири елементи: а) надія (пов'язана з упевненістю у нашій перемозі, що українці зможуть подолати складнощі війни); б) оптимізм (у контексті війни також означає віру в нашу перемогу); в) адаптивність (здатність пристосовуватися до змін, а у воєнний і післявоєнний час має відбуватися дуже швидко); г) стійкість (здатність навіть попри трагічні обставини не опускати руки).

Завдяки резильєнтності магістр зможе долати стреси та складні періоди життя. Її можна і потрібно розвивати, застосовуючи п'ять правил

стійкості педагога закладу позашкільної освіти: а) дбаємо про власну безпеку і захищеність вихованців; б) реагуємо на свої негативні почуття та допомагаємо вихованцям проживати їхні; в) урахуємо можливості мозку, який працює у стресі; г) створюємо середовище спільних цінностей з вихованцями; д) плекаємо майстерність турбуватися про себе, вихованців та інших людей.

Під час вивчення вищеозначених навчальних дисциплін відпрацьовуються техніки надання першої психологічної допомоги: техніка «заземлення, граундінг»; техніка «безпечне місце»; техніка «сканування тіла»; техніка «прогресивна м'язова релаксація»; техніка «дихання за квадратом».

Отже, як показує досвід викладання цих навчальних дисциплін, дотримання правил і виконання спеціальних вправ для розвитку складників резильєнтності магістрів позашкільної освіти є своєчасним і доцільним.

Висновки. Теоретичний аналіз сутності терміну «резильєнтність» показав, що його психологи розуміють у шести значеннях: а) здатність особистості долати стрес; б) процес копіngu; в) адаптаційно-захисний механізм особистості; г) концепція; д) процес; е) результат. Перевагами розвинутої резильєнтності є: висока адаптивність, психологічне благополуччя, успішність професійної діяльності магістра освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта». Психологічними чинниками розвитку резильєнтності магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» є дотримання правил і виконання спеціальних вправ під час вивчення навчальних дисциплін, а також адаптивність, стійкість, надія, оптимізм, мотивація успіху, гарні стосунки в студентському колективі, наявність надійних друзів, самоконтроль, перевага позитивних емоцій, життєстійкість, висока самооцінка й духовність тощо.

Перспективи подальших розвідок полягають у дослідженні можливостей системи вищої освіти для розвитку резильєнтності магістра позашкільної освіти в умовах війни та створення умов для успішної її реалізації. Майбутні педагоги закладів позашкільної освіти мають, розвиваючи власну резильєнтність, належно виховувати молодь і сприяти перемозі України.

Список використаних джерел

1. Абрамов Д. О., Лебедик Л. В. Роль педагога закладу позашкільної освіти у формуванні в учнівської молоді професійних ціннісних орієнтацій в умовах війни. *Наука і освіта в глобальному та національному вимірах: виклики, загрози, перспективи розвитку* : тези доповідей II Міжнар. наук.-практ. конф. (16–17 листоп. 2023 р., м. Лубни). Полтава ; Лубни ; Миргород, 2023. С. 22–25. URL: <http://dSPACE.pnp.u.edu.ua/handle/123456789/23029>
2. Балахтар К. С. Резильєнтність викладача ЗВО в умовах військового стану. *Вісник Національного авіаційного університету. Педагогіка. Психологія*. 2022. Вип. 1 (20). С. 55–62. URI: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/58483>
3. Коли світ на межі змін: стратегії адаптації. Психологічна підтримка вчителів та дітей у часи війни : посібник для вчителів закладів загальної середньої освіти, розроблений Громадською організацією «GoGlobal» спільно з Центром «Розвиток КСВ» та експертною платформою Career Hub у рамках програми «Мріємо та діємо». URL: <https://drive.google.com/file/d/1r0qbJVj-IXfSjLtvzvJDeicK5YFI6wZL/view>
4. Лебедик Л. В. Проектування форм організації навчання майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти в умовах війни. *Наука і освіта в глобальному та національному вимірах: виклики, загрози, перспективи розвитку* : тези доповідей II Міжнар. наук.-практ. конф. (16–17 листоп. 2023 р., м. Лубни). Полтава ; Лубни ; Миргород, 2023. С. 46–50. URL: <http://dSPACE.pnp.u.edu.ua/handle/123456789/23028>
5. Лебедик Л. В., Стрельніков В. Ю. Соціальна адаптація учасників війни у системі неперервної освіти. *Психологія і соціальна робота у XXI столітті* : зб. наук. матеріалів I Міжнар. наук.-практ. форуму (1-3 листоп. 2023 р., м. Полтава). Полтава, 2023. С. 298–302. URL: <http://dSPACE.pnp.u.edu.ua/handle/123456789/23035>
6. Науково-методичний підхід до вдосконалення педагогічної майстерності педагогічних працівників у системі підвищення кваліфікації : електрон. навч.-метод. посіб. / упоряд.: І. О. Калініченко, Н. І. Білик. Полтава : ПОІППО, 2021. 184 с. URL: http://poippo.pl.ua/images/2021/modul-2021_%D0%9F%D0%9E%D0%A1%D0%86%D0%91%D0%9D%D0%98%D0%9A.pdf
7. Слюсаревський М. М., Григоровська Л. В. Психологічна підтримка учасників освітнього процесу в умовах війни. *Вісник НАПН України*. 2022. № 4 (1). URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4129>
8. Технології психотерапевтичної допомоги постраждалим у подоланні проявів посттравматичного стресового розладу: монографія / З. Г. Кісарчук, Я. М. Омельченко, Г. П. Лазос та ін. ; за ред. З. Г. Кісарчук. Київ : Слово, 2020. 178 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/722181/1/Monograph2020_labpsychother.pdf
9. Bilyk, N. Advanced training personal-courses as a way of self-designing of teacher's educational trajectory. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. 2018. № 28 (4). P. 3–8.

References

1. Abramov, D. O., & Lebedyk, L. V. (2023). Rol pedahoha zakladu pozashkilnoyi osvity u formuvanni v uchnivskoyi molodi profesiynykh tsinnisnykh oriyehtatsiy v umovakh viyny. [The role of the teacher of an out-of-school education institution in the formation of professional value orientations in schoolchildren in the conditions of war]. In *Nauka i osvita v hlobalnomu ta natsionalnomu vymirakh: vyklyky, zahrozy, perspektyvy rozvytku* [Science and education in global and national dimensions: challenges, threats, prospects for development]: tezy dopovidey II Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 22-25). Poltava; Lubny; Myrhorod. Retrieved from <http://dSPACE.pnp.u.edu.ua/handle/123456789/23029> [in Ukrainian].
2. Balakhtar, K. S. (2022). Rezylyentnist vykladacha ZVO v umovakh viyskovoho stanu [Resilience of a teacher of higher education in the conditions of martial law]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiynoho universytetu. Pedahohika. Psykholohiya* [Bulletin of the National Aviation University. Pedagogy. Psychology], 1 (20), 55-62. Retrieved from <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/58483> [in Ukrainian].
3. *Koly svit na mezhi zmin: stratehiyi adaptatsiyi. Psykholohichna pidtrymka vchyteliv ta ditey u chasy viyny* [When the world is on the brink of change: adaptation strategies. Psychological support of teachers and children during wartime]: posibnyk dlya vchyteliv zakladiv zahalnoyi serednoyi osvity, rozroblennyi Hromadskoyu orhanizatsiyeyu «GoGlobal» spilno z Tsentrom «Rozvytok KSV» ta ekspertnoyu platformoyu Career Hub u ramkakh prohramy «Mriyemo ta diyemo». Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1r0qbJVj-IXfSjLtvzvJDeicK5YFI6wZL/view> [in Ukrainian].
4. Lebedyk, L. V. (2023). Proyektuvannya form orhanizatsiyi navchannya maybutnikh pedahohiv zakladiv pozashkilnoyi osvity v umovakh viyny [Projecting forms of organization of training of future teachers of out-of-school education institutions in the conditions of war]. In *Nauka i osvita v hlobalnomu ta natsionalnomu vymirakh: vyklyky, zahrozy, perspektyvy rozvytku* [Science and education in global and national dimensions: challenges, threats, prospects for development]: tezy dopovidey II Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 46-50). Poltava; Lubny; Myrhorod. Retrieved from <http://dSPACE.pnp.u.edu.ua/handle/123456789/23028> [in Ukrainian].
5. Lebedyk, L. V., & Strelnikov, V. Yu. (2023). Sotsialna adaptatsiya uchashnykiv viyny u systemi neperervnoyi osvity. [Social adaptation of war participants in the system of continuous education]. In *Psykholohiya i sotsialna robota u XXI stolitti* [Psychology and social work in the 21st century]: zb. nauk. materialiv I Mizhnarod. nauk.-prakt. forumu (pp. 298-302). Poltava. Retrieved from <http://dSPACE.pnp.u.edu.ua/handle/123456789/23035> [in Ukrainian].
6. Kalinichenko, I. O., & Bilyk, N. I. (Comps.). (2021). *Naukovo-metodychnyy pidkhid do vdoskonalennya pedahohichnoyi maysternosti pedahohichnykh pratsivnykiv u systemi pidvyshchennya kvalifikatsiyi* [A scientific and methodological approach to improving the pedagogical skill of pedagogical workers in the system of professional development]: elektron. navch.-metod. posib. Poltava: POIPPO. Retrieved from http://poippo.pl.ua/images/2021/modul-2021_%D0%9F%D0%9E%D0%A1%D0%86%D0%91%D0%9D%D0%98%D0%9A.pdf [in Ukrainian].

7. Slyusarevskyy, M. M., & Hryhorovska, L. V. (2022). Psykholohichna pidtrymka uchasnykiv osvithnoho protsesu v umovakh viyny [Psychological support of participants in the educational process in the conditions of war]. *Visnyk NAPN Ukrainy. [Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine]*, 4 (1). Retrieved from <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4129> [in Ukrainian].

8. Kisarchuk, Z. H. (Ed.). (2020). *Tekhnolohiyi psykhoterapevtychnoyi dopomohy postrazhdalym u podolanni proyaviv posttravmatychnoho stresovoho rozladu [Technologies of psychotherapeutic assistance to victims in overcoming manifestations of post-traumatic stress disorder]: monohrafiya*. Kyiv: Slovo. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/722181/1/Monograph2020_labpsychother.pdf [in Ukrainian].

9. Bilyk, N. (2018). Advanced training personal-courses as a way of self-designing of teacher's educational trajectory. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*, 8 (4), 3-8.

*Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 17.03.2024*

УДК 37.07:005.95

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2\(215\)-118-123](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2(215)-118-123)

Oksana Bodnar,

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Pedagogy and Education Management,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National
Pedagogical University, Ukraine*

Боднар Оксана Степанівна,

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри педагогіки та менеджменту освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, Україна*

E-mail: Bodnarotern@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4207-0624>

Zhang Yuwei,

*Master's student majoring in 073 Management,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National
Pedagogical University, Ukraine;*

*Administrator of the Cyberspace Security Administration,
China University of Political Science and Law, Beijing, China*

Ювей Чжан,

*магістрантка спеціальності 073 «Менеджмент»,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, Україна;*

*адміністраторка управління безпеки кіберпростору,
Китайський університет політичних наук і права, Пекін, Китай*

E-mail: 2549995022@qq.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0001-8277-9913>

TRADITIONAL AND INNOVATIVE MODELS OF MANAGING TEACHERS' PROFESSIONAL DEVELOPMENT IN MANAGEMENT THEORY

S The relevance of the problem under study is determined by the dynamic development of civilization, the emergence of new forms of professional development, and the professional development of teachers. This study examines traditional and innovative models of the management of teachers' professional development in the context of management theory. The purpose of this study is to analyze the traditional and innovative models of professional development of teachers in the studies of modern scholars. The analysis of the works presented in the article has shown that scientific findings in the field of improving the ways of managing the professional development of teachers are associated with the integration of various scientific and practice-oriented approaches to maintain psychological and didactic comfort in communication between participants in the educational process; search for universal and individual professional development programmers in distance and blended modes; and consideration of organizational factors in teacher training in the workplace. The author suggests that traditional models of professional development of teachers have such important characteristics as hierarchical approach; One-Size-Fits-All Training Programs; Periodic Professional Development Days. It is emphasized that these components lead to a lack of personalization in teacher education, which does not fully meet the growing needs of modern teachers. This recognition has led to a shift toward more innovative and individualized approaches for managing teacher professional development. Therefore, innovative models such as Collaborative Professional Learning Communities; Individualized Professional Development Plans; Integration of Technology and Online Learning Platforms. The

author critically examines the interaction between Enhancing Teacher Skills; Impact on Organizational Culture; Adaptability to Changing Educational Needs in the formation of innovative models. According to the author, the merger of traditional and innovative teacher professional development models, driven by thoughtful leadership and a responsive organizational culture, can lead to more effective and meaningful professional development of teachers. Prospects for further research include evaluating the effectiveness of distance learning for teachers and structuring the criteria for such an evaluation.

Keywords: scientific approaches; professional development of teachers; traditional and innovative models of professional development of teachers; professional development; integration; distance platforms

ТРАДИЦІЙНІ ТА ІННОВАЦІЙНІ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ ПРОФЕСІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ТЕОРІЇ ЗАРУБІЖНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

A Актуальність досліджуваної проблеми обумовлена динамічним розвитком цивілізації та появою нових форм підвищення кваліфікації та професійного розвитку педагогів. У статті досліджено традиційні та інноваційні моделі управління професійним розвитком педагогів у контексті теорії менеджменту. Метою статті є аналіз традиційних та інноваційних моделей професійного розвитку педагогів у дослідженнях сучасних учених. Аналіз праць, репрезентованих у статті, показав, що наукові знахідки у царині вдосконалення шляхів управління професійним розвитком педагогів пов'язані з інтеграцією різних наукових і практико-орієнтованих підходів задля підтримання психологічного та дидактичного комфорту у спілкуванні учасників освітнього процесу; пошуку універсальних та індивідуальних програм підвищення кваліфікації у дистанційному та змішаному режимах; урахуванні організаційних факторів у навчанні вчителів на робочому місці. Автор пропонує виділяти у традиційних моделях професійного розвитку педагогів такі важливі характеристики, як-то: ієрархічний підхід; універсальні навчальні програми; періодичний професійний розвиток. Підкреслюється, що ці компоненти спричиняють відсутність персоналізації у навчанні педагогів, що не повністю задовольняє зростаючі потреби сучасних педагогів. Це визнання призвело до переходу до інноваційних та індивідуальних підходів в управлінні професійним розвитком учителів. Тому наголошується на таких інноваційних моделях, як-то: спільні професійні навчальні спільноти; індивідуальні плани професійного розвитку; інтеграція технологій і платформ онлайн-навчання. Критично досліджується взаємодія між підвищенням кваліфікації вчителів, впливом на організаційну культуру, адаптацією до мінливих освітніх потреб при формуванні інноваційних моделей. На думку автора, злиття традиційних та інноваційних моделей професійного розвитку педагогів, кероване вдумливим керівництвом і чуйною організаційною культурою, може призвести до ефективнішого та повноціннішого професійного розвитку педагогів. Перспективи подальших досліджень полягатимуть в оцінці ефективності дистанційних форм навчання педагогів, а також структуруванні критеріїв такої оцінки.

Ключові слова: наукові підходи; професійний розвиток педагогів; традиційні та інноваційні моделі професійного розвитку педагогів; підвищення кваліфікації; інтеграція; дистанційні платформи

Introduction. The landscape of teacher professional development, a cornerstone in the edifice of educational success, is experiencing a dynamic evolution. This transformation is significantly influenced by the parallel shifts occurring in management theory. In the realm of education, where the development of teachers directly correlates to the quality of learning imparted to students, the management of professional growth is not just a necessity but a critical investment.

Historically, the professional development of educators has been rooted in conventional, hierarchical models. These models, characterized by their top-down approach, often lack flexibility and fail to address the diverse, individual needs of educators. In contrast, the contemporary landscape of teacher development is marked by a more nuanced understanding of professional growth. It embraces a variety of innovative models that prioritize individual needs, collaborative learning environments, and the integration of technology. This shift not only mirrors the changes in management theories, which have

evolved from strictly hierarchical structures to more fluid and dynamic systems, but also reflects a deeper understanding of adult learning principles and the diverse needs of professional educators.

Relevance of the study and problem statement. The introduction of innovative models in teacher development is not only a response to the paradigm shift in management theory, but also a recognition of the rapidly evolving educational ecosystem. The relevance of the problem under study is argued by the fact that knowledge is constantly expanding and educational technologies are rapidly evolving, so the traditional universal approach to teacher professional development in the modern world is increasingly perceived as insufficient. There is a growing consensus that effective professional development needs to be continuous, differentiated and aligned with specific contexts and stages of teachers' careers.

Identifying previously unresolved parts of the problem. This paper seeks to explore how traditional and innovative models of managing teachers'

professional development have been conceptualized and implemented within the framework of management theory. It aims to critically analyse the effectiveness of these models in enhancing teacher skills, impacting organizational culture, and adapting to the ever-changing educational needs. Furthermore, it will delve into the role of leadership in shaping these development models and offer recommendations for future practices that effectively integrate both traditional and innovative approaches. By doing so, this study aspires to contribute to the broader discourse on how best to support the professional growth of educators in a way that is both theoretically sound and practically relevant in today's rapidly evolving educational landscape.

The purpose of the article is to dissect the metamorphosis of managing teachers' professional development by juxtaposing traditional models with more recent, innovative approaches.

Analysis of recent publications. Today, models for managing teacher professional development have been sufficiently researched, as it has been proven that the quality of student learning directly depends on the level of teacher's pedagogical skills. A review of the research of modern authors proves that both traditional and innovative models have an effective impact on the professional development of teachers. O. Topuzov, O. Malykhin, N. Aristova, using modern concepts of integration of formal, non-formal and informal education of students and teachers; application of information technologies in education; distance learning, etc. propose ways to update the personal development of teachers, ensure and maintain psychological and didactic comfort of communication in the paradigm "teachers - students - parents" associated with the transition to distance learning [3].

To increase the effectiveness of professional development, the author S. Hord proposes to use the concept of shared leadership of the administration of educational institutions [1]. N. Gorbunova, N. Gluzman, I. Osadchaya et al present a model of personal and professional self-improvement of future teachers of higher education institutions, which ensures the readiness of teachers to use innovative teaching technologies, organise the educational process on the updated principles of the student-centred paradigm, take measures to provide information and electronic support of the educational process) [2].

T. Guskey draws the attention of researchers to the fact that the effectiveness of professional development should be evaluated through affective and behavioral outcomes, such as student attitudes, attendance, dropout rates, and participation in school activities. The author emphasizes that professional development programmes should be different, as schools and classes differ from each other. Accordingly, this should be taken into account in educational policy [4]. W. Wuryaningsih, D. Susilastuti, M. Darwin, A. Pierewan convince of the benefits of a blended model of teacher education in the digital age [6].

A. Evers, B. Heijden, K. Kreijns present a study of positive and negative organizational (cultural and relational) and problematic factors that potentially contribute to teachers' professional development in the workplace [7].

Thus, the problem of analysing traditional models and searching for modern approaches to the professional development of teachers continues. Therefore, there is a need to structure these models and identify prospects for development in the field of postgraduate teacher education.

Presentation of the main material. Traditional Models of Teacher Development. In taking care of teachers' professional development, different versions can be classified into traditional and innovative techniques, reflecting different perspectives within management theory. Traditional models include acquainted techniques such as workshops, typically organized as top-down efforts by administrators. In-service training, where educators receive instruction on specific topics within the school or district, is another traditional method managed by institution leaders.

The landscape of teacher professional development (PD) has long been rooted in traditional models, characterized by a top-down approach, standardized training programs, and periodic PD days. These models, heavily influenced by classical management theories, have played a significant role in shaping the professional growth of educators.

Hierarchical Approach. The hierarchical approach to teacher PD is reflective of the classic organizational structure where decisions and initiatives are primarily top-down. In this model, school administrators or district leaders often dictate the PD agenda with little input from teachers. This approach aligns with Taylor's principles of scientific management, which emphasize efficiency and top-level decision-making.

However, while this model ensures uniformity and consistency in PD across a school or district, it often fails to address the specific needs, interests, and expertise of individual teachers. As a result, the one-size-fits-all training sessions may lead to a passive reception of information, limiting the potential for transformative learning experiences.

One-Size-Fits-All Training Programs. Standardized training programs have been a staple in traditional PD models. These programs typically involve predetermined content delivered through workshops or seminars, focusing on general teaching strategies or district-wide initiatives. The rationale behind this approach is to provide a consistent knowledge base for all staff members. While this model offers a broad overview of educational practices and policies, it often overlooks the diverse needs of teachers with varying levels of experience, subject specialties, and teaching contexts. Consequently, these programs might not be relevant or engaging for all educators, potentially leading to a lack of motivation and engagement in the PD process.

Periodic Professional Development Days. Periodic PD days, often scheduled on in-service days throughout the academic year, are another hallmark of traditional PD. These days are usually structured around workshops, guest speakers, and training sessions. The intent is to provide teachers with new insights, methods, and tools to improve their teaching practice. However, the sporadic nature of these PD days can limit their effectiveness. The infrequent and isolated occurrence of these sessions may not provide sufficient time for deep engagement with the material or for the development of new skills and strategies. Moreover, the lack of follow-up and ongoing support can impede the practical application of learned concepts in the classroom.

In summary, while traditional models of teacher PD have established a foundation for professional learning, their effectiveness is often hindered by a lack of personalization, engagement, and ongoing support. The hierarchical approach, one-size-fits-all training programs, and periodic PD days, though well-intentioned, may not fully cater to the evolving needs of modern educators. This recognition has led to a shift towards more innovative and tailored approaches in managing teacher professional development.

Innovative Models of Teacher Development. In the realm of teacher professional development, innovative models have emerged as powerful tools to address the

evolving needs of educators in a rapidly changing educational landscape. These models, driven by collaborative, personalized, and technology-enhanced approaches, offer a stark contrast to traditional, one-size-fits-all strategies.

Collaborative Professional Learning Communities. The concept of Professional Learning Communities (PLCs) represents a significant shift from the isolated, workshop-based professional development models. PLCs are grounded in the belief that collaborative learning among teachers is crucial for fostering a culture of continuous improvement and shared responsibility. In these communities, teachers engage in regular, structured conversations to reflect on their practices, share experiences, and analyze student learning data. This model not only encourages collective problem-solving but also promotes a sense of camaraderie and professional support among teachers. Studies, such as those by Hord, have shown that PLCs can lead to improved teaching practices and student outcomes, as teachers collectively work towards refining their instructional strategies [1]. Gorbunova and Topuzov et al. both concentrate on the development of specific models customized to the context of teachers' professional development. Gorbunova emphasized the significance of systems and models of professional development, while Topuzov et al. suggested a structural-functional model for the professional development of life sciences teachers in rural colleges, specifically in the context of range education [2; 3].

Individualized Professional Development Plans. Moving away from the generic approach, individualized professional development plans cater to the unique needs, interests, and career goals of each teacher. This model empowers teachers to take charge of their learning journey, choosing professional development activities that are most relevant to their classroom context and personal growth. Such plans often include a mix of workshops, mentoring, peer observations, and self-directed learning opportunities. The effectiveness of this approach lies in its flexibility and relevance, as teachers are more likely to engage with and benefit from professional development that resonates with their specific teaching environment and aspirations. The work of Guskey highlights the positive impact of personalized professional development on teacher efficacy and student achievement [4].

Integration of Technology and Online Learning Platforms. The integration of technology has

revolutionized teacher professional development by providing flexible, diverse, and accessible learning opportunities. Online platforms and digital tools have made it possible for teachers to access a wealth of resources, engage in virtual communities of practice, and participate in online courses and webinars. These technologies cater to various learning styles and allow for asynchronous learning, which is particularly beneficial for teachers' busy schedules. Digital badges, micro-credentials, and e-portfolios have also emerged as innovative ways for teachers to document and showcase their professional learning and achievements. The research by Greenhow and Lewin underscores the potential of digital technologies in enhancing the professional learning experiences of teachers, offering avenues for personalized, collaborative, and sustained professional growth [5]. Wuryaningsih et al. highlight the results of an understanding of teachers' achievement, especially in the context of promoting the reform of teacher professional development in the digital age [6].

In conclusion, these innovative models of teacher professional development signify a paradigm shift in how teacher learning is viewed and facilitated. Emphasizing collaboration, personalization, and the use of technology, they respond effectively to the dynamic nature of teaching, empowering educators to become lifelong learners and adapt to the ever-changing demands of the education sector.

In analyzing the traditional and innovative models of managing teachers' professional development, it is crucial to compare their effectiveness in three key areas: enhancing teacher skills, impacting organizational culture, and adapting to the changing needs of education.

Enhancing Teacher Skills: Traditional models, characterized by their hierarchical structure and one-size-fits-all training programs, have been effective in providing a broad foundation of professional knowledge. These approaches ensure that all teachers receive a consistent level of training, which is essential for maintaining standard teaching practices across educational institutions. However, they often lack the flexibility to address the specific needs and strengths of individual teachers, potentially leading to a mismatch between the training provided and the actual skills needed in diverse classroom environments.

In contrast, innovative models like individualized professional development plans and collaborative professional learning communities offer a more

personalized approach. These models recognize the unique skills and learning styles of each teacher, allowing for tailored development programs that are more directly applicable to their specific classroom contexts. Such an approach not only enhances the relevance of professional development but also encourages teachers to take ownership of their learning journey, leading to deeper engagement and more significant skill enhancement.

Impact on Organizational Culture: Traditional models, with their top-down approach, often reinforce a hierarchical organizational culture. This can limit open communication and collaboration among teachers, as the emphasis is more on compliance with standardized procedures than on innovation and creativity in teaching methods.

On the other hand, innovative models, particularly those that emphasize collaborative learning and shared decision-making, foster a culture of continuous learning and mutual support among teachers. This collaborative environment encourages experimentation and innovation in teaching practices. It also enhances teacher morale and job satisfaction by giving educators a voice in their professional development, thereby creating a more dynamic and responsive educational setting.

Adaptability to Changing Educational Needs: The rapidly changing landscape of education, fueled by technological advancements and evolving educational paradigms, demands adaptable professional development models. Traditional models, due to their standardized and inflexible nature, often struggle to keep pace with these changes, leaving teachers underprepared for new challenges. Enforcing one-size-fits-all or top-down techniques without considering the unique requirements of teachers can cause disengagement and reduced efficiency [7].

Innovative models, however, are inherently more adaptable. The integration of technology and online learning platforms allows for real-time updates and access to the latest educational resources and methodologies. Additionally, the focus on individual and collaborative learning ensures that professional development is continuously aligned with the current and emerging needs of the education sector.

In conclusion, while traditional models have provided a solid foundation for teacher professional development, the evolving educational landscape necessitates a shift towards more innovative, flexible, and personalized approaches. By combining the

strengths of both traditional and innovative models, a more effective and responsive system of teacher professional development can be achieved, one that not only enhances teacher skills but also positively influences organizational culture and adapts swiftly to meet the changing demands of education.

Conclusion. The landscape of teacher professional development is complex and continually evolving, influenced by changes in management theory and educational needs. This paper has highlighted the contrast and potential synergies between traditional and innovative models in managing teacher development. The fusion of these models, guided by thoughtful leadership and a responsive organizational culture, can lead to more effective and fulfilling professional development for educators. By embracing both the structure of traditional models and the adaptability of innovative approaches, educational institutions can create a dynamic environment that not only fosters teacher growth but also adapts to the ever-changing demands of the education sector. As we move forward, it is crucial that these models are continuously reviewed and adapted, ensuring that they align with the overarching goal of enhancing the quality of education through the development of skilled, knowledgeable, and adaptable teachers.

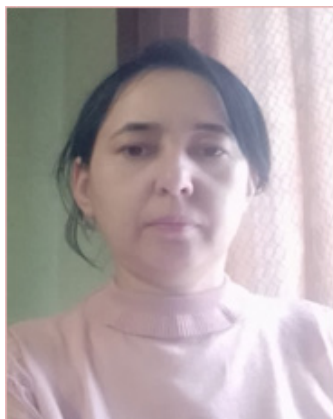
References

1. Hord, S. M. (2004). *Learning together, leading together: Changing schools through professional learning communities*. New York: Teachers College Press & NSDC Retrieved from <https://www.scirp.org/reference/ReferencesPapers?ReferenceID=2633014> (accessed: 26.01.2024 p.) [English].
2. Gorbunova, N., Gluzman, N., & Osadchaya, I. et al. (2021). Formation of future teachers' professionalism as a condition of career development. *Knowledge, Man, and Civilization: Proceedings of International Scientific Congress ISCKMC*, 20, 1-15. Retrieved from <https://doi.org/10.15405/epsbs.2021.05.80> (accessed: 20.12.2023p.) [English].
3. Topuzov O., Malykhin, O., & Aristova N. (2021). System of psychological and didactic tasks, players in the educational process face the paradigm "teachers – schoolchildren – parents" amid the covid-19 pandemic. *Education: Modern Discourses*, 4, 23-31. Retrieved from <https://doi.org/10.37472/2617-3107-2021-4-03> (accessed: 13.02.2024p.) [English].
4. Guskey, T. R. (2003). What makes professional development effective? *Phi Delta Kappan*, 84 (10), 748-750. Retrieved from <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/003172170308401007> (accessed: 13.11.2023p.) [English].
5. Greenhow, C., & Lewin, C. (2016). Social media and education: Reconceptualizing the boundaries of formal and informal learning. *Learning, Media and Technology*, 41 (1), 6-30. (accessed: 15.01.2024p.) [English].
6. Wuryaningsih, W., Susilastuti, D. H., Darwin, M., & Pierewan, A. C. (2019). Effects of web-based learning and f2f learning on teachers achievement in teacher training program in Indonesia. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*, 14, 21, 123. Retrieved from <https://doi.org/10.3991/ijet.v14i21.10736> (accessed: 20.02.2024p.) [English].
7. Evers, A., Heijden, B., & Kreijns, K. (2016). Organizational and task factors influencing teachers' professional development at work. *European Journal of Training and Development*, 40 (1), 36-55. Retrieved from <https://doi.org/10.1108/ejtd-03-2015-0023> (accessed: 21.12.2023p.) [English].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 18.03.2024

УДК 378.04:66

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2\(215\)-124-129](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2(215)-124-129)

Курбанова Халіда Шаріпбаєвна,

аспірантка кафедри педагогіки і психології управління
соціальними системами ім. акад. І. А. Зязюна,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут», Україна

Halida Kurbanova,

Graduate Student at Pedagogy and Psychology of Social Systems
Management Department named after academician I. Zyazyun,
National Technical University

“Kharkiv Polytechnic Institute”, Ukraine

E-mail: kuntesterr@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0003-8604-7060>

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ХІМІКО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

A Розглянуто досвід формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів хіміко-технологічної підготовки у закладах вищої освіти таких країн, як Бельгія, Великобританія, Канада, Китай, Індія, Німеччина з подальшою можливістю його впровадження у вітчизняну практику. Визначено знакові тенденції розвитку національних систем навчання; наведено інновації у хімічній освіті в Україні (використання цифрових ресурсів, інтерактивні лабораторні роботи, проєктно-орієнтоване навчання, міждисциплінарний підхід). З'ясовано постійне прагнення закордонних технічних університетів до інновацій у навчанні, орієнтованому на студентів. Розглянуто досвід китайських дослідників щодо реформування викладання «Принципів хімічної інженерії» в контексті нових викликів та умов, які цьому сприятимуть. Запропоновано розробку переорієнтації хімічної освіти через системне мислення. Продемонстровано переваги зваженої мультиплексної мережі в аналізі змішаного навчання.

Ключові слова: професійна компетентність; досвід; майбутні бакалаври; хіміко-технологічна підготовка; інновації; системне мислення

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE BACHELORS OF CHEMICAL ENGINEERING IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION: INTERNATIONAL EXPERIENCE

S This article examines the experience of forming the professional competence of future bachelors of chemical engineering in institutions of higher education in countries such as Belgium, Great Britain, Canada, China, India, and Germany, with the further possibility of its introduction into domestic practice. Significant trends in the development of national education systems have been identified; innovations in chemical education in Ukraine (use of digital resources, interactive laboratory work, project-oriented learning, interdisciplinary approach) are discussed. The constant desire of foreign technical universities for innovations in student-oriented education has been clarified. The experience of Chinese researchers on reforming the teaching of "Principles of Chemical Engineering" in the context of new challenges and the conditions that will contribute to this are considered (learning objectives should meet the needs of the time; the teaching mode should be interesting, students should not be in a state of passive acceptance of chemical theoretical knowledge, after completion theoretical training, teachers should pay attention to training in experimental operation; teachers should be able to optimize the relevant content of the practical teaching of the course). Scientists from foreign countries mentioned in the article proposed the development of a reorientation of chemical education through systems thinking and listed a set of potential advantages. The natural advantages of the weighted multiplex network in mixed learning analysis are demonstrated; blended learning has been proven to provide a concrete and meaningful context for improving students' critical thinking. On the basis of the conducted research, the effectiveness of using international experience in the formation of professional competence of future bachelors of chemical and technological training for Ukrainian universities is determined, provided that the foundations are provided for designing chemistry as a "science for society", the development of reorientation of chemical education through systemic thinking, the use of blended learning to improve critical thinking students, and further implementation of new methods and technologies in education.

Keywords: professional competence; experience; future bachelors; chemical and technological training; innovations; systemic thinking

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. X Міжнародна конференція «Сучасні тенденції навчання хімії», що відбулася 22 березня 2024 року у Львівському національному університеті імені Івана Франка, в якій брали участь понад 200 освітян зі 100 освітніх і наукових установ України, Польщі, Італії, Швейцарії та Канади за підтримки Міністерства освіти і науки України, мала на меті обмін досвідом навчання хімії та природничих дисциплін у школах і закладах позашкільної освіти, підготовки вчителів природничих предметів у ЗВО, формування інтересу до вивчення хімії, дослідницького складника роботи вчителя хімії, новацій у хімічній освіті. Питання, що порушувались на науково-комунікативному заході, стосувались формування інтересу до хімії через емоційне залучення та контекстне навчання, можливостей використання 3D-моделювання та 3D-друку під час вивчення хімії, проблем і перспектив олімпіадного руху з хімії в Україні, мобільного навчання та інноваційних технологій в умовах дистанційного та змішаного навчання, акмеологічного підходу під час викладання хіміко-біологічних дисциплін, сучасних тенденцій навчання хімії у ЗВО в умовах воєнного стану [1]. Подібні заходи сприяють обміну досвідом у підвищенні професійної компетентності викладачів хіміко-технологічних дисциплін, а також формуванню професійної компетентності майбутніх бакалаврів хіміко-технологічної підготовки у закладах вищої освіти.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій, на які спирається автор. Питанням професійної освіти майбутніх фахівців хіміко-технологічної підготовки у закладах вищої освіти присвячено дослідження американських авторів Ф. Ванката (США) [10], Дж. Праусниці (США) [8], Р. Фелдера (США) [4]. Проблеми, пов'язані з реформуванням інженерної освіти порушують у своїх наукових працях дослідники Ляо Іцян, Лу Цзесян, Чжан Хуей, Фан Лівей, Чень Яньсі (Китай) [12]. Переорієнтація хімічної освіти на системне мислення є темою наукових дискусій науковців П. Махаффі, Х. Хопфа (Німеччина), А. Кріфа (Бельгія) [7] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. У попередніх наших

дослідженнях нами окреслено загальні тенденції розвитку та формування професійної компетентності здобувачів хіміко-технологічної підготовки у закладах вищої освіти США, проте нерозглянутим залишається питання формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів хіміко-технологічної підготовки у вишах таких країн, як Великобританія, Канада, Китай, Німеччина тощо.

Мета статті: на підставі опрацьованих наукових досліджень зарубіжних авторів розглянути формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів хіміко-технологічної підготовки у закладах вищої освіти деяких європейських і азійських країн із подальшою можливістю впровадження їхнього досвіду у вітчизняну практику.

Викладення основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Процеси глобалізації та інтеграції освіти зумовлюють найактуальніші виклики сьогодення (інноваційний, екологічний, міграційний), що апіорі виходять за межі окремо взятої держави і потребують уваги всього світового співтовариства. Підвищення ролі людського капіталу в різних сферах життя і діяльності суспільства зумовлює зростання вимог до випускника технічного університету [2, с. 273].

У розвитку національних систем навчання виявляються такі оптимально знакові тенденції, як-от: стрімкий розвиток та інтернаціоналізація світового ринку освітніх послуг за рахунок академічної мобільності суб'єктів освітнього процесу, формування інноваційних кластерів, що зосереджуються навколо ЗВО дослідницького і підприємницького типу, у яких значний відсоток становлять програми інженерної освіти [9, с. 313], поява нових, гібридних форм навчання, що поєднують традиційні і віртуальні дистанційні форми навчання, забезпечення сумісності національних систем освіти різних країн [2, с. 56].

Відомо, що підготовка у вітчизняних ЗВО бакалаврів хіміків-технологів включає теоретичне навчання (вивчення основних хіміко-технологічних процесів); лабораторні роботи (практичне застосування теоретичних знань через експерименти та аналіз результатів); комп'ютерне моделювання (розроблення і аналіз моделей хіміко-технологічних процесів за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення);

дипломні проекти (розроблення та захист проектів, які демонструють здатність студентів застосовувати свої знання для вирішення реальних технічних завдань).

Інноваційний підхід у хімічній освіті в Україні означає впровадження нових методів і технологій, які роблять навчання ефективнішим і цікавішим для студентів. Ось деякі приклади таких інновацій:

- використання цифрових ресурсів: електронні підручники, освітні платформи та онлайн-курси дозволяють студентам отримувати доступ до матеріалів у будь-який час із будь-якого місця;

- інтерактивні лабораторні роботи: сучасне обладнання та програмне забезпечення дозволяють проводити віртуальні експерименти, що покращує розуміння хімічних процесів;

- проектно-орієнтоване навчання: робота над реальними проектами та дослідженнями сприяє розвитку критичного мислення та навичок вирішення проблем;

- міждисциплінарний підхід: інтеграція хімії з іншими науками, такими як біологія, фізика та інженерія для створення комплексного розуміння наукових явищ.

Ці інновації спрямовані на те, щоб зробити хімічну освіту актуальнішою та застосованою до сучасних наукових і промислових завдань, а також на підготовку студентів до успішної кар'єри в галузі хімії та суміжних дисциплін. Закордонні технічні університети постійно експериментують із інноваційними підходами до навчання, орієнтованими на студента [3]. З появою нових інженерних концепцій в освітньому процесі коледжів і університетів з'являється все більше нових технологій навчання, навчальних платформ і концепцій навчання [12]. Це стосується і навчання майбутніх фахівців хіміко-технологічної підготовки. Адже завданням вищої школи є підготовка високоякісних фахівців будь-якої галузі, хімічної зокрема.

Китайські дослідники Ляо Цзянь, Лу Цзесян, Чжан Хуей, Фан Лівей, Чень Яньсі, доводячи необхідність реформи викладання «Принципів хімічної інженерії» в контексті нової інженерії, висвітлюють проблеми, що потребують вирішення при викладанні цього курсу: більшість педагогічних концепцій залишаються незмінними, бракує інновацій та оптимізації концепцій викладання, викладачі звикли до відсталих

традиційних концепцій викладання, а режим проведення занять є одноманітним і нецікавим. Неспроможність викладачів щодо впровадження в освітній процес інноваційної концепції викладання та режиму викладання курсу «Основи хімічної інженерії», виходячи з навчальних потреб студентів і статусу навчання, призвела до низької ефективності викладання цього курсу і не сприяла формуванню у студентів всебічної хімічної грамотності – такої думки дотримуються їхні співвітчизники Хе Юньбін, Цзоу Сюелінь, І. Лічжі [13].

Автори статті «Дослідження реформи викладання принципів хімічної інженерії на основі нової інженерної платформи» Сунь Цзянь, Ван Хун, Лю Фан зауважують, що більшість викладачів звикли дотримуватися індоктринального методу у викладанні, не виховуючи у студентів інтерес до вивчення принципів хімічної інженерії, а також не сформулювали цілі навчання та методики викладання інженерних принципів хімічної інженерії, виходячи з реальної ситуації та навчальних потреб студентів, а студенти перебувають у стані пасивного сприйняття знань хімічної інженерії, що негативно впливає на ефективність викладання принципів хімічної інженерії [6].

Отже, існує необхідність реформування викладання курсу «Основи хімічної інженерії» на тлі нової інженерії, що має на меті усунення означених проблем за таких умов:

- цілі навчання повинні відповідати потребам часу;

- режим викладання має бути цікавим, студенти не повинні перебувати у стані пасивного сприйняття хімічних теоретичних знань, після завершення теоретичного навчання викладачі мають приділяти увагу навчанню експериментальній експлуатації;

- викладачі повинні бути спроможними оптимізувати релевантний зміст практичного викладання курсу «Основи хімічної інженерії», що вимагає поєднання змісту теоретичних знань у викладанні з наданням студентам якомога більшої кількості можливостей для практичної підготовки, кращого викладання зв'язку теорії з практикою, сприяння всебічному вихованню у студентів хімічної грамотності.

А це, у свою чергу, потребує надання допомоги викладачам у побудові систематичної

та всеосяжної системи хімічних знань на основі уточнення інноваційних концепцій та цілей навчання, посилення інновацій у викладанні «Основ хімічної інженерії» [12].

За таких умов реформування викладання курсу «Основ хімічної інженерії» сприятиме підвищенню якості викладання, підвищенню всебічної грамотності студентів, їхніх практичних інженерних здібностей і, що найголовніше, – формуванню професійної компетентності майбутніх фахівців хіміко-технологічного профілю у процесі фахової підготовки.

П. Махаффі (Канада), А. Кріф (Бельгія), Х. Хопф (Німеччина), Г. Мехта (Індія), С. Матлін (Великобританія) дотримуються думки стосовно того, що «включення системного мислення в хімічну освіту пропонує можливості розширити розуміння хімії студентами далеко за межі того, що можна досягти за допомогою механічного навчання» [7]. На глибоке переконання науковців, «така зміна покращить розуміння концепцій і принципів хімії шляхом їх вивчення в багатому контексті. До них відноситься розробка переорієнтації хімічної освіти через системне мислення» [там само].

Колектив авторів на чолі з П. Махаффі наводять «переконливий набір потенційних переваг від переорієнтації хімічної освіти на системне мислення» та використання міждисциплінарного підходу до вивчення хімії, а саме:

- посилення можливостей для розроблення єдиного підходу в самій дисципліні хімії, яка надто часто викладається, досліджується та практикується в рамках розділених субдисциплін. Досягти цих цілей буде легше, якщо ті, хто вивчає хімію, будуть навчені системному мисленню та міждисциплінарним підходам;

- посилення взаємодії між освітніми, дослідницькими та практичними елементами хімії, включаючи важливий зв'язок між академічним середовищем і промисловістю;

- краще зрозуміти студентами взаємодії між хімією та іншими системами, включаючи фізичні, екологічні та людські системи планети, а також розвинути здатність мислити та працювати поза межами дисципліни, як передумови для розуміння актуальності хімії для всебічного вирішення;

- сприяти розвитку підходу, заснованого на доказах, обдумуванні, розумінні та реагуванні на ризик;

- забезпечити основи для проектування хімії як науки для суспільства, що може допомогти створити позитивне ставлення до дисципліни з боку ЗМІ, громадськості та політиків [там само].

В університетах зарубіжжя широко застосовується змішане навчання, що поєднує в собі переваги як онлайн, так і офлайн-навчання. Проте, різні моделі навчання викликають труднощі в оцінці якості навчання. Досліджуючи режим змішаного навчання, китайські науковці Су Чжу, Лі Юе, Лю Чжи, Сун Цзяньвень, Ян Цзункай та Лю Саннюя відмічають ефективність такого режиму навчання, особливо беручи до уваги «підхід до інтеграції онлайн- і офлайн-взаємодій шляхом побудови зваженої мультиплексної мережі (WMN), у якій онлайн-комунікаційна поведінка та офлайн-однорангові відносини представлені у вигляді країв у відповідних рівнях мережі, а вага краю залежить від частоти взаємодії» [14, с. 1942]. Дослідники вказують на те, що «у рамках WMN можна систематично аналізувати атрибути студентів, такі як поведінка, почуття та пізнання» [там само]. Порівнюючи відмінності різних показників між мережами онлайн і офлайн і досліджуючи зв'язок між структурою мережі та індивідуальними настроями, когнітивними здібностями та оцінкою відповідно, вчені отримали результати, які показують, що кореляція між центральністю мережі та когнітивними здібностями або оцінкою значно покращилася в WMN, що демонструє природні переваги WMN в аналізі змішаного навчання. А це, у свою чергу, може сприяти покращенню динамічного регулювання та точного керівництва процесами змішаного навчання та оптимізації існуючих його моделей [14].

Індійські вчені Пуджа Джасвал та Бісваджит Бехера у своїй роботі «Змішані питання: виховання критичного мислення» дотримуються думки, що змішане навчання забезпечує спільний досвід для розвитку навичок мислення вищого рівня, таких як критичне мислення, пояснюючи це тим, що «змішане навчання забезпечує конкретний і значущий контекст для вдосконалення критичного мислення студентів [5, с. 107].

Погоджуємося з науковцями стосовно того, що завдяки співпраці змішане навчання дає змогу викладачу контролювати, спостерігати за взаємодіями, регулювати завдання та бути посередником в отриманні нових знань. «Така

форма співпраці створює навчальне середовище, орієнтоване на студента, і спонукає до вивчення трьох цілей:

- 1) зрозуміти створення змішаного навчального середовища;
- 2) обговорити характеристики спільного змішаного навчання;
- 3) вивчити роль співпраці в розвитку критичного мислення студентів.

Щоб досягти мети впровадження стратегії змішаного навчання, викладач повинен мати досвід співпраці та участі» [там само].

Результати дослідження. На прикладі досвіду формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів хіміко-технологічної підготовки у зарубіжних країнах (Бельгії, Великобританії, Індії, Німеччині, Канаді, Китаї) ми можемо констатувати такі результати: динаміку у використанні інноваційних підходів у викладанні дисциплін; реформування викладання курсів хімічної інженерії; переорієнтацію хімічної освіти через системне мислення; взаємодію між освітніми, дослідницькими та практичними елементами хімії; зв'язок між академічним середовищем і промисловістю; студентоцентризм.

Висновки з даного дослідження. За результатами нашого дослідження ми дійшли висновків стосовно того, що використання міжнародного досвіду формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів хіміко-технологічної підготовки для українських вишів буде мати ефект за умови забезпечення основ для проектування хімії як «науки для суспільства», розроблення переорієнтації хімічної освіти через системне мислення, використання змішаного навчання для вдосконалення критичного мислення студентів, подальше впровадження нових методів і технологій у навчання.

Перспективи подальших розвідок є визначення і розкриття педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів хіміко-технологічної підготовки у закладах вищої освіти України.

Список використаних джерел

1. Понад 200 освітян і науковців обговорили сучасні тенденції вивчення хімії у ЛНУ імені Івана Франка. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/ponad-200-osvityan-i-naukovciv-obgovorili-suchasni-tendenciyyi-vivchennya-himiyi-u-lnu-imeni-ivana-franka>

2. Тимків Н. М. Теорія і практика підготовки фахівців нафтогазової галузі у технічних університетах України (кінець XX – початок XXI століття) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2020. 538 с.

3. Fanguy M., Lee S. Y., Churchill D. G. Adapting educational experiences for the chemists of tomorrow. *Nat Rev Chem*. 2021. No. 5. P. 141–142. URL: <https://doi.org/10.1038/s41570-021-00258-5>

4. Felder Richard M. The OSU ConocoPhillips Lectures on Chemical Engineering Education: A Half-Century of Recollections, Opinions, and Wisdom. URL: https://ceat.okstate.edu/che/site_files/docs/richard-m-felder.pdf

5. Jaswal Pooja, Behera Biswajit. Blended matters: Nurturing critical thinking. *E-Learning and Digital Media*. 2024. Vol. 21, no. 2. P. 106–124. URL: <http://dx.doi.org/10.1177/20427530231156184>

6. Jian Sun, Hong Wang, Fang Liu et al. Research on the Teaching Reform of Chemical Engineering Principles Based on New Engineering Platform. *Guangzhou Chemical Industry*. 2019. No. 47 (001). P. 144–145.

7. Mahaffy P., Krief A., Hopf H. et al. Reorienting chemistry education through systems thinking. *Nat Rev Chem*. 2018. No. 2. P. 0126. URL: <https://doi.org/10.1038/s41570-018-0126>

8. Prausnitz John M. Versatility and the Integration of Experience. (1996). URL: https://ceat.okstate.edu/che/site_files/docs/mark-e-davis.pdf

9. Smith E. A. The role of tacit and explicit knowledge in the workplace. *Journal of Knowledge Management*. 2001. No. 5 (4). P. 311–321.

10. Wankat Phillip. The Role of Chemical Engineering in Engineering Education Research. *American Society for Engineering Education. Purdue University*. 2009. No. 14. P. 12–49.

11. Wei James. Rejuvenation of Chemical Engineering. (2005). URL: http://web.mit.edu/cheme/alumni/newsletter/alumni_news_spring2005.pdf

12. Yiqiang Liao, Zexiang Lu, Hui Zhang, Liwei Fan, Yanxi Chen. Source. *Teaching and Research*. 2021. Is. 30. URL: <http://www.chinaqing.com/yc/2021/2761350.html>

13. Yunbing He, Xuelin Zou, Lizhi Yi. Exploration of the Design and Teaching of Chemical Engineering Principles Curriculum under the Background of New Engineering. *Shandong Chemical Industry*. 2020. No. 49 (08). P. 250–251.

14. Zhu Su, Yue Li, Zhi Liu, Jianwen Sun, Zongkai Yang, Sannyuya Liu. An Analysis Approach for Blended Learning Based on Weighted Multiplex Networks. *Educational Technology Research and Development*. 2023. Vol. 71, no. 5. P. 1941–1963. URL: <http://dx.doi.org/10.1007/s11423-023-10266-5>

References

1. *Ponad 200 osvityan i naukovciv obhovoryly suchasni tendentsii vyvchennia khimii u LNU imeni Ivana Franka [More than 200 educators and scientists discussed modern trends in the study of chemistry at the Ivan Franko National University]*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/ponad-200-osvityan-i-naukovciv-obgovorili-suchasni-tendenciyyi-vivchennya-himiyi-u-lnu-imeni-ivana-franka> [in Ukrainian].

2. Tymkiv, N. M. (2020). *Teoriia i praktyka pidhotovky fakhivtsiv naftogazovoi haluzi u tekhnichnykh universytetakh*

Ukrainy (kinets XX – pochatok XXI stolittia) [Theory and practice of training specialists in the oil and gas industry in technical universities of Ukraine (end of the 20th – beginning of the 21st century)]. (D diss.). Kyiv [in Ukrainian].

3. Fanguy, M., Lee, S. Y., & Churchill, D. G. (2021). Adapting educational experiences for the chemists of tomorrow. *Nat Rev Chem*, 5, 141-142. Retrieved from <https://doi.org/10.1038/s41570-021-00258-5>

4. Felder, Richard M. *The OSU ConocoPhillips Lectures on Chemical Engineering Education: A Half-Century of Recollections, Opinions, and Wisdom*. Retrieved from https://ceat.okstate.edu/che/site_files/docs/richard-m-felder.pdf

5. Jaswal, Pooja, Behera, Biswajit. (2024). Blended matters: Nurturing critical thinking. *E-Learning and Digital Media*, 21, 2, 106-124. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1177/20427530231156184>

6. Jian, Sun, Hong, Wang, & Fang, Liu et al. (2019). Research on the Teaching Reform of Chemical Engineering Principles Based on New Engineering Platform. *Guangzhou Chemical Industry*, 47 (001), 144-145.

7. Mahaffy, P., Krief, A., & Hopf, H. et al. (2018). Reorienting chemistry education through systems thinking. *Nat Rev Chem*, 2, 0126. Retrieved from <https://doi.org/10.1038/s41570-018-0126>

8. Prausnitz, John M. (1996). *Versatility and the Integration of Experience*. Retrieved from https://ceat.okstate.edu/che/site_files/docs/mark-e-davis.pdf

9. Smith, E. A. (2001). The role of tacit and explicit knowledge in the workplace. *Journal of Knowledge Management*, 5 (4), 311-321.

10. Wankat, Phillip. (2009). The Role of Chemical Engineering in Engineering Education Research. *American Society for Engineering Education. Purdue University*, 14, 12-49.

11. Wei, James. (2005). *Rejuvenation of Chemical Engineering*. Retrieved from http://web.mit.edu/cheme/alumni/newsletter/alumni_news_spring2005.pdf

12. Yiqiang, Liao, Zexiang, Lu, Hui, Zhang, Liwei, Fan, & Yanxi, Chen. (2021). Source. *Teaching and Research*, 30. Retrieved from <http://www.chinaqking.com/yc/2021/2761350.html>

13. Yunbing, He, Xuelin, Zou, Lizhi, Yi. (2020). Exploration of the Design and Teaching of Chemical Engineering Principles Curriculum under the Background of New Engineering. *Shandong Chemical Industry*, 49 (08), 250-251.

14. Zhu, Su, Yue, Li, Zhi, Liu, Jianwen, Sun, Zongkai, Yang, Sannyuya, Liu. (2023). An Analysis Approach for Blended Learning Based on Weighted Multiplex Networks. *Educational Technology Research and Development*, 71, 5, 1941-1963. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1007/s11423-023-10266-5>

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 25.03.2024

УДК 378.011.3–051:373.5.091.33–027.22

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2\(215\)-130-136](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2(215)-130-136)

Шленьова Марина Геннадіївна,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри документознавства та української мови,
Національний аерокосмічний університет
ім. М. Є. Жуковського «Харківський
авіаційний інститут», Україна

Maryna Shlenova,
PhD in Philology, Associate Professor, Associate Professor at the Department of
Document Studies and Ukrainian Language, National Aerospace University
"Kharkiv Aviation Institute", Ukraine

E-mail: m.shleneva@khai.edu

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4297-6872>

МОВНІ ВЕБКВЕСТИ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

- A** *Присвячено розробленню мовного вебквесту для студентів-іноземців нефілологічних спеціальностей, що вивчають українську мову як іноземну. Розробка спрямована на активізацію мовленнєвих навичок і сприяє залученню студентів до комунікації, використовуючи інтерактивні завдання та багатоплановий підхід. Описано приклад мовного вебквесту на платформі Moodle, що містить 6 завдань різної складності, пов'язаних між собою. Завдання спрямовані на використання активної лексики та забезпечення комунікативної взаємодії у групах іноземних студентів із рівнем володіння українською мовою А1. Аналіз літератури за темою продемонстрував, що використання вебквестів у навчанні української мови як іноземної є доцільним, оскільки сприяє покращенню якості навчання та мотивації студентів до іноземномовного спілкування. У контексті міжкультурного спілкування стаття розглядає особливості вивчення української мови як іноземної та пропонує інноваційний підхід за допомогою мовних вебквестів, спрямований на забезпечення ефективного та захоплюючого навчання, враховуючи специфіку мовленнєвого процесу студентів-іноземців. Використання сучасних технологій та ігрових елементів створює стимулювальне освітнє середовище, що позитивно впливає на мотивацію та інтерес студентів до вивчення мови та сприяє розвитку їхніх мовленнєвих і комунікативних навичок. Загалом, стаття пропонує комплексний підхід до вивчення української мови як іноземної, що спрямований на забезпечення якісного та цікавого навчання для студентів-іноземців. Вона підкреслює важливість поєднання традиційних методів викладання із сучасними технологіями для досягнення максимального ефекту у процесі вивчення мови та розвитку мовленнєвих навичок.*

Ключові слова: мовний вебквест; українська мова як іноземна; іноземні студенти; комунікація; мовленнєві навички

LANGUAGE WEBQUESTS IN THE CLASSES OF UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

- S** *This article is devoted to the development of a language webquest for foreign students of non-philological majors studying Ukrainian as a foreign language. The development is aimed at activating speech skills and promoting students' involvement in communication using interactive tasks and a multifaceted approach. This article describes an example of a language webquest on the Moodle platform, which contains six tasks of varying complexity. The tasks use active vocabulary and ensure communicative interaction among groups of foreign students with A1 Ukrainian proficiency. An analysis of the literature on the topic has shown that the use of webquests in teaching Ukrainian as a foreign language is appropriate because it helps improve the quality of learning and motivates students to communicate in a foreign language. In the context of intercultural communication, this article examines the peculiarities of learning Ukrainian as a foreign language and proposes an innovative approach using language webquests to ensure effective and engaging learning, considering the specifics of foreign students' speech processes. The use of modern technologies and game elements creates a stimulating learning environment that positively affects students' motivation and interest in language*

learning and promotes the development of their speech and communication skills. In general, this article offers a comprehensive approach to teaching Ukrainian as a foreign language aimed at providing quality and interesting learning for foreign students. This study emphasizes the importance of combining traditional teaching methods with modern technologies to achieve maximum effect in the process of language learning and development of communication skills.

Keywords: language webquest; Ukrainian as a foreign language; foreign students; communication; speech skills

Постановка проблеми. У сучасному світі вивчення мов надзвичайно важливе для міжкультурного спілкування. Мова стає не лише засобом передавання інформації, але й ключовим фактором формування міжособистісних відносин, культурного обміну та взаєморозуміння. Однак у контексті навчання української мови як іноземної (УМІ) виникає низка особливих викликів, які потребують спеціальної уваги та вирішення. Серед таких викликів можна виокремити особливості граматики лексики, а також фонетики, які можуть бути незвичними для носіїв інших мов. Актуальність цієї теми не може бути переоцінена, оскільки вона стикається з реальними потребами та запитам студентів, які цікавляться українською мовою та культурою. Такі особливості вимагають спеціального підходу до навчання та розроблення методичних матеріалів, які б урахували специфіку мовленнєвого процесу студентів-іноземців.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій демонструє використання вебквестів для розвитку мовної комунікації.

Наші попередні дослідження [8; 9] присвячені аналізу ефективних методів формування україномовної комунікативної компетентності в іноземних студентів, а також гейміфікації як інструменту підвищення ефективності навчання.

За Н. Білик, «комунікативна компетентність – це здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації в певному колі ситуацій міжособистісної взаємодії. Комунікативна компетентність передбачає такий рівень взаємодії з оточуючими, який дозволяє людині успішно функціонувати в суспільстві в межах її здібностей і соціального статусу, а також наявності життєвого досвіду, ерудиції, наукових знань тощо» [6, с. 198].

О. Супрун і співавтори [4] досліджують вплив використання вебквестів у викладанні іноземних мов на комунікативні навички та мотивацію студентів нелінгвістичних спеціальностей. Автори розглядають переваги цієї технології, типи вебквестів та їхній вплив на процес навчання у закладах вищої освіти.

М. Лухіна [2] розглядає використання вебквестів для формування мовленнєвої компетентності студентів на уроках української мови як іноземної. Автор наголошує на важливості використання комп'ютерних технологій в освіті, особливо в умовах пандемії, та розкриває можливості вебквестів для навчання мови.

Н. Щерба [5] аргументує мотивацію підготовки майбутніх учителів іноземної мови до використання вебквестів у професійній практиці. Висвітлено предметну специфіку ключових аспектів такої підготовки, включно з концепцією «вебквесту в контексті викладання іноземних мов», його структуру та різновиди. Проведено аналіз взаємозв'язку між термінами «вебквест» і «проект». Надано приклади формулювання завдань для 12 різновидів вебквестів, які можуть бути застосовані в освітньому процесі.

У методичних рекомендаціях Т. Герлянд зі співавторами [1] представляють вебквест як інноваційну педагогічну технологію, описують методику його створення та наводять приклади їхнього використання у професійній підготовці майбутніх спеціалістів різних галузей.

Л. Русанова, Л. Сазанова [3] розглядають важливість використання вебквестів у вищій освіті з метою підготовки майбутніх фахівців. Автори досліджують процес створення та впровадження вебквестів у професійній підготовці студентів різних галузей, надаючи методичні рекомендації для викладачів.

Аналіз наведених джерел демонструє загальну тенденцію позитивного впливу використання вебквестів на освітній процес і результативність навчання. Зокрема, використання вебквестів сприяє розвитку комунікативних навичок, мотивації студентів, формуванню мовленнєвої компетентності та розвитку іншомовної комунікації.

Мета статті: розробити приклад мовного вебквесту для навчання української мови як іноземної для іноземних студентів нефілологічних спеціальностей, який допоможе зробити процес вивчення УМІ цікавим, захоплюючим і результативним. Завдання включають у себе

розробку цікавого інтерактивного навчального контенту, адаптованого до потреб і рівня мовних знань студентів-іноземців (рівень А1).

Новизна результатів полягає не лише в поєднанні традиційних методів навчання з інноваційним підходом, але й у використанні сучасних технологій та ігрових елементів для створення стимульовального освітнього середовища. Розроблений мовний вебквест заснований на принципах гри, інтерактивності та співпраці, що сприяє не лише активному залученню студентів до процесу навчання, але й позитивному впливу на їхню мотивацію та інтерес до вивчення мови. Крім того, використання таких методів дозволяє розвивати не лише мовні, а й комунікативні навички іноземних студентів, покращуючи їхні здібності у читанні, письмі, аудіюванні та усному мовленні. Даний інноваційний підхід до навчання української мови як іноземної принесе значні позитивні результати та сприятиме успішному вивченню української мови іноземними студентами.

Викладення основного матеріалу дослідження. Розвиток уміння спілкуватися мовами є ключовим складником усіх освітніх і професійних програм у закладах вищої освіти, традиційні заняття в аудиторіях з обмеженим часом не завжди забезпечують студентам достатній рівень мовної комунікації. Саме тому застосування мовних вебквестів у навчанні української мови як іноземної для іноземних студентів є не лише важливим, але й необхідним складником сучасного освітнього процесу. Традиційні методи викладання часто не забезпечують достатнього рівня засвоєння мови, особливо у тих випадках, коли студентам не вдається максимально зануритися в мовне середовище. Мовні вебквести в цьому випадку можуть стати невід'ємною частиною освітнього процесу, що дозволить студентам не лише вивчати мову, але й застосовувати її у реальних ситуаціях.

Однією з переваг мовних вебквестів є їхній інтерактивний характер: студенти отримують можливість активно взаємодіяти з мовою, розвиваючи при цьому свої мовленнєві навички. Вирішуючи завдання квесту, студенти не лише запам'ятовують нові слова і конструкції, а й використовують їх у практичних ситуаціях, що сприяє ефективнішому засвоєнню матеріалу. Крім того, мовні вебквести стимулюють

інтелектуальний розвиток іноземних студентів, оскільки вимагають аналітичного мислення, логічного мислення та творчого підходу до вирішення проблем. У процесі виконання завдань квесту студенти навчаються швидко орієнтуватися в мовному середовищі, розвивають уміння ефективно використовувати мовні засоби для досягнення мети. Не менш важливою перевагою мовних вебквестів є їхній мотиваційний аспект. Виконання цікавих і захоплюючих завдань сприяє підвищенню інтересу іноземних студентів до навчання мови та стимулює їх до активної участі у заняттях.

Термін «квест» як освітня технологія вперше запропонував Берні Додж [7] наприкінці ХХ століття. Він розробляв інноваційні Інтернет-додатки для використання в освітньому процесі з різних навчальних предметів на різних рівнях освіти.

Сьогодні квест став популярною освітньою технологією. З одного боку, він представляє собою захопливу проблемно-пошукову гру для команди з кількох осіб, що сприяє розвитку комунікативних умінь між гравцями. З іншого боку, ця технологія дає змогу кожному учаснику продемонструвати свої знання та навички.

Основні характеристики даного мовного вебквесту наступні:

- *інтерактивність*: вебквест включає різноманітні види завдань, від пошуку предметів до відгадування загадок і розв'язування логічних завдань, що потребують активної участі студентів, активізують різні навички та сприяють залученню учасників до комунікації;
- *багатоплановість*: кожне завдання не лише пов'язане з вивченою темою (граматикою та лексикою), але й містить елементи логічного мислення, командної роботи та творчості;
- *практичне застосування*: кожне завдання містить елементи, що допомагають студентам застосовувати отримані знання на практиці.

Такий підхід забезпечує ефективне засвоєння матеріалу та розвиток мовленнєвої комунікації.

Дизайн розробленого нами мовного вебквесту для іноземних студентів, які вивчають УМІ, був наступний:

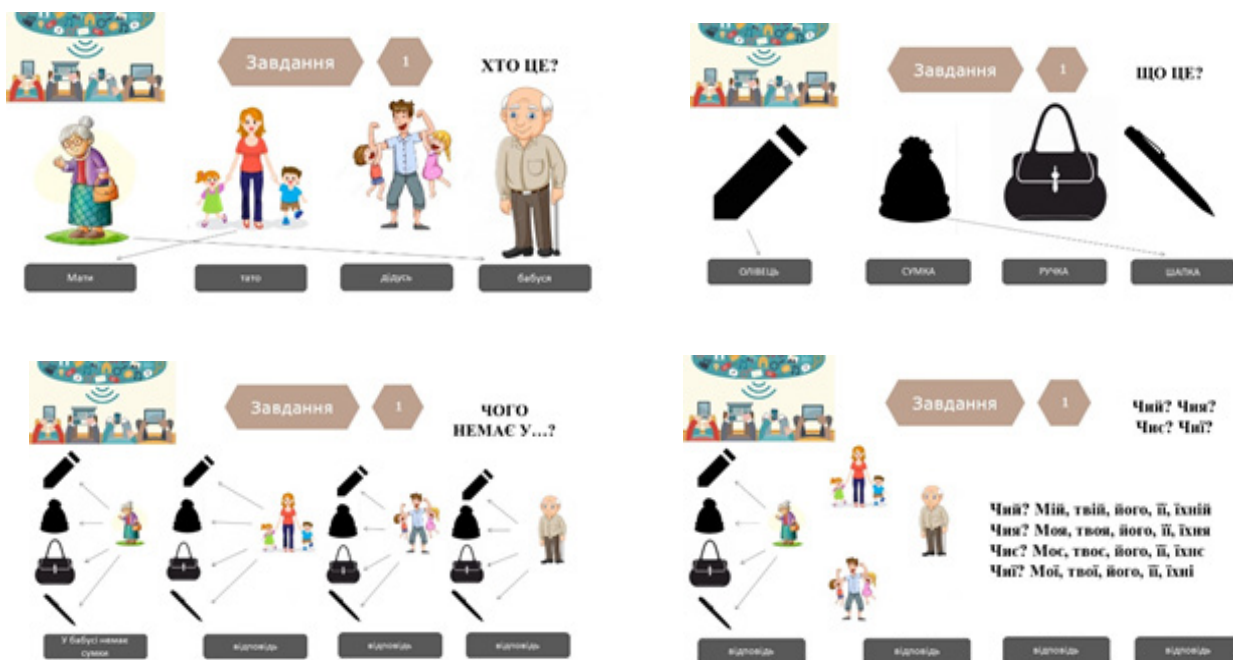
- *тривалість квесту*: 100 хвилин;
- *учасники*: іноземні студенти, які вивчають українську мову як іноземну;

– *обладнання*: безкоштовна, відкрита система управління навчанням Moodle, інтегрована в інтерактивну освітню платформу НАУ «ХАІ» Mentor.

Завдання 1. Спрямоване на повторення лексики, пов'язаної з лексичною темою «Моя сім'я», а також розвиток навичок усного мовлення. На *першому етапі* студентам потрібно розпізнати членів сім'ї на зображеннях і співставити картинку з назвою і відповісти на питання «Хто це?». На *другому етапі* студентам потрібно співставити назву предмету з його тінню і відповісти на питання «Що це?». На *третьому етапі* студентам потрібно визначити, яких предметів не мають зображені на слайді члени родини та відповісти на питання «Чого немає у...?». На останньому *четвертому*

етапі завдання потрібно визначити приналежність предметів членам родини за допомогою слів *Чий? Мій, твій, його, її, їхній Чия? Моя, твоя, його, її, їхня Чье? Моє, твоє, його, її, їхнє Чий? Мої, твої, його, її, їхні.*

Це завдання вимагає від студентів уживання лексики, формулювання повних речень українською мовою. Викладач мотивує студентів правильно формулювати речення. Це сприяє розвитку навичок мовлення, розуміння мовлення співрозмовника та використання відповідного лексичного апарату. Крім того, завдання стимулює співпрацю та комунікативну взаємодію між студентами, оскільки вони можуть ставити питання один одному, обговорювати свої відповіді та порівнювати їх з відповідями інших учасників (мал. 1):

Мал. 1. Слайди презентації до завдання 1

Завдання 2. Сприяє розвитку навичок сприйняття тексту на слух, розуміння та використання лексики у контексті. Студентам потрібно прослухати наведений на слайді текст, який читає викладач, проаналізувати зображення та заповнити пропуски. Із літер, які були пропущені, потрібно скласти ключове слово (сумка).

Це завдання розвиває навички аудіювання, читання та розуміння тексту, а також сприяє узгодженню між визначенням інформації та її застосуванням у конкретному контексті (мал. 2):

Мал. 2. Слайди презентації до завдання 2

Завдання 3. Завдання сприяє розвитку навичок розуміння лексики, логічного мислення та співпраці в групі. Студентам потрібно відповісти на запитання, розгадати загадку, щоб зібрати елементи пазла та розмістити їх у правильному порядку, щоб отримати слово-відгадку. Це вимагає від них використання активної лексики, побудови логічних зв'язків для пошуку правильної відповіді та співпраці у групі. Такий підхід сприяє розвитку навичок мовлення, розуміння іншомовного тексту та груповій комунікації (мал. 3):

Мал. 3. Слайди презентації до завдання 3

Завдання 4. Розвиває навички логічного мислення, усної комунікації та обговорення відповідей у групі. Студентам потрібно обговорити можливі варіанти відповіді на загадку та прийти до спільного рішення. Вони також обговорюють тему родинних зв'язків, що сприяє розширенню лексичного запасу та розвитку навичок виразного мовлення. Крім того, завдання заохочує студентів активно використовувати мову для спілкування та співпраці в групі, що позитивно впливає на розвиток їх іншомовних комунікативних навичок (мал. 4):

Мал. 4. Слайди презентації до завдання 4

Завдання 5. Спрямоване на розвиток усної іншомовної комунікації. Студентам пропонується відповісти на питання «Чий це будинок?» і співставити малюнок живої істоти та місце, де вона живе. Після правильної відповіді, вони

отримують літери, з яких потрібно скласти ключове слово. Це завдання стимулює студентів до використання мовленнєвих навичок для спілкування та вирішення завдань і розвитку логічного мислення (мал. 5):

Мал. 5. Слайди презентації до завдання 5

Завдання 6. Спрямоване на розвиток навичок читання та розуміння прочитаного тексту, а також на розвиток усної комунікації. Студентам пропонується прочитати текст із журналу, зрозуміти його зміст і виконати завдання (поставити питання, скласти діалог, повторити текст у вигляді монологу). Це вимагає від них розуміння інструкцій, використання лексики та усного мовлення для обговорення дій і результатів, а також командної роботи. Такий підхід допомагає розвивати навички усного використання іноземної мови та розуміння тексту, а також сприяє активній комунікації між учасниками (мал. 6):

Мал. 6. Слайди презентації до завдання 6

Отже, розроблений варіант мовного вебквесту можна використовувати на заняттях з української мови як іноземної для іноземних студентів із рівнем володіння українською мовою А1, а також створювати подібні інтерактиви, ускладнюючі завдання для студентів, які володіють українською мовою на рівні А2-В1. Мовні вебквести сприяють

розвитку мовленнєвих компетенцій і покращують комунікацію у навчальних групах завдяки залученості всіх студентів до розв'язання квесту.

Висновки. Інтерактивні підходи до навчання, що використовуються під час викладання української мови як іноземної, є ефективним засобом підтримки освітнього процесу. Ці методи сприяють мовній взаємодії між усіма учасниками групи та розкривають потенціал кожного студента. Використання інтерактивних форм сприяє створенню атмосфери співпраці в групі. Студенти не лише прагнуть продемонструвати свої знання, але й спрямовують їх на досягнення загального результату. Завдяки цим підходам навчання освітній процес стає захопливим і цікавим, а також сприяє активній інтеграції в Європейський освітній і дослідницький простір. Використання вебквестів у навчанні української мови як іноземної є доцільним, тому що ця інноваційна педагогічна технологія сприяє покращенню якості навчання та ефективності освітнього процесу, забезпечуючи активну взаємодію студентів і підвищуючи їхню мотивацію до вивчення мови. Такі методи можуть бути корисними для впровадження у практику навчання іноземних мов у закладах вищої освіти.

Перспективи подальших розвідок. Викладання української мови як іноземної набуває особливої актуальності та потреби у сучасних методах, що вимагає від викладачів упровадження сучасних підходів до навчання. Подальше дослідження та упровадження новітніх методів навчання є цікавим і корисним не лише для викладачів української мови як іноземної, але й для фахівців, які працюють у сфері викладання іноземних мов.

Список використаних джерел

1. Герлянд Т. М., Кулалаєва Н. В., Пашченко Т. М., Романова Г. М., Романов Л. А. Веб-квест у професійному навчанні: методичні рекомендації / за заг. ред. Т. М. Герлянд. Київ : ІПТО НАПН України, 2016. 141 с.
2. Лухіна М. Ю. Веб-квест як засіб формування мовленнєвої компетентності на уроках української мови як іноземної. *Інновації та традиції у мовній підготовці студентів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. семінару, 7 грудня 2021 р. Харків : Іванченко І. С., 2021. С. 87–91.
3. Русанова Л. І., Сазанова Л. С. Використання вебквестів для підготовки фахівців вищих навчальних закладів. *Іноземна мова за професійним спрямуванням як підготовка конкурентних фахівців до ефективної комунікації на іноземній мові у навчальному і професійному оточенні* : круглий стіл (м. Одеса, 25 травн. 2017 р.). Одеса : ОДУВС, 2017. С. 34–36

4. Супрун О., Зайцева Н., Симоненко С. Застосування технологій веб-квесту на заняттях з іноземної мови. *Людознавчі студії. Педагогіка*. 2021. Вип. 44. С. 181–193. DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.12/44.29>

5. Щерба Н. С. Зміст підготовки майбутніх учителів іноземних мов до використання вебквестів у професійно-педагогічній діяльності. *Педагогічні науки: Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2013. Вип. 5 (71). С. 84–88.

6. Bilyk N. I. Communicative competence as a professional quality of teacher for general secondary education. Theory and practice of introduction of competence approach to higher education in Ukraine : monograph. Edit. S. T. Zolotukhina, I. M. Trubavina. Vienna: Premier Publishing, 2019. P. 191–201. ISBN 978-3-903197-55-8.

7. Dodge, B. Some Thoughts About Web Quests. 2019. Retrieved from: https://jotamac.typepad.com/jotamac_веблог/files/WebQuests.pdf

8. Shlenova M. Analysis of effective methods of forming Ukrainian-language communicative competence in foreign students. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. № 17(85). 2023. С.2111-213. DOI: [https://doi.org/0.25264/2519-2558-2023-17\(85\)-211-213](https://doi.org/0.25264/2519-2558-2023-17(85)-211-213)

9. Shlenova M. Gamification as a tool for increasing the learning efficiency of future librarians. *Вісник Харківської державної академії культури*. 59, 2021. С. 53-58. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5333.059.05>

References

1. Gerlyand, T. M., Kulalaeva N. V., Pashchenko, T. M., Romanova, H. M., & Romanov, L. A. (2016). *Web-quest u profesiinomu navchanni: metodychni rekomendacii [Web quest in professional training: methodological recommendations]*. Kyiv: IPTU of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
2. Luhina, M. Y. (2021). Web-quest iak zasib formuvannia movlennevoi kompetentnosti na urokah ukrains'koi movy iak inozemnoi [Webquest as a means of forming speech competence in the lessons of Ukrainian as a foreign language]. In *Innovacii ta tradicii u movnii pidgotovci studentiv [Innovations and traditions in the language training of students]: materials of the International scientific and practical seminar* (pp. 87-91). Kharkiv: Ivanchenko I.S. [in Ukrainian].
3. Rusanova, L. I., & Sazanova, L. S. (2017). Vykorystannia veb-kvestiv dlia pidgotovky fahivciv vyshhyh navchalnyh zakladiv [The use of web quests for the training of specialists in higher education institutions]. In *Inozemna mova za profesiinym spriamuvanniam iak pidgotovka konkurentnykh fahivciv do efektyvnoi komunikacii na inozemnii movi u navchal'nomu i profesiinomu otochenni [Foreign language for professional purposes as a preparation of competitive specialists for effective communication in a foreign language in the educational and professional environment]: kruglii stil* (pp. 34-36). Odesa: ODUS [in Ukrainian].
4. Suprun, O., Zaitseva, N., & Simonenko, S. (2021). Zastosuvannia tehnologii veb-kvestu na zaniattiah z inozemnoi movy [Application of web quest technologies in foreign language classes]. *Humanitarni studii. Pedahohika [Humanities Studies]*.

Pedagogy], 44, 181-193. DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.12/44.29> [in Ukrainian].

5. Shcherba, N. S. (2013). Zmist pidhotovky maibutnikh uchyteliv inozemnykh mov do vykorystannia veb-kvestiv u profesiino-pedahohichnii diialnosti [The content of training future foreign language teachers to use web quests in professional and pedagogical activities]. *Pedahohichni nauky: Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka* [Pedagogical sciences: Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University], 5 (71), 84-88 [in Ukrainian].

6. Bilyk N. I. Communicative competence as a professional quality of teacher for general secondary education. Theory and practice of introduction of competence approach to higher education in Ukraine : monograph. Edit. S. T. Zolotukhina, I. M. Trubavina. Vienna: Premier Publishing, 2019. P. 191–201. ISBN 978-3-903197-55-8.

7. Dodge, B. (2019). *Some Thoughts About Web Quests*. Retrieved from https://jotamac.typepad.com/jotamacs_weblog/files/WebQuests.pdf

8. Shlenova, M. (2023). Analysis of effective methods of forming Ukrainian-language communicative competence in foreign students. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Filolohiia* [Scientific Proceedings of Ostroh Academy National University. Philology], 17 (85), 211-213. DOI: [https://doi.org/0.25264/2519-2558-2023-17\(85\)-211-213](https://doi.org/0.25264/2519-2558-2023-17(85)-211-213).

9. Shlenova, M. (2021). Gamification as a tool for increasing the learning efficiency of future librarians. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury* [Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture], 59, 53-58. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5333.059.05>.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 21.03.2024

УДК 378.011.3-051:[37.091.12:17.022.1

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2\(215\)-137-143](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2(215)-137-143)**Курбанова Малохат Шаріпбаєвна,**

аспірантка кафедри педагогіки і психології управління

соціальними системами ім. акад. І. А. Зязюна,

Національний технічний університет

«Харківський політехнічний інститут», Україна

Malohat Kurbanova,

Graduate Student at Pedagogy and Psychology of Social Systems

Management Department named after academician I. Zyazyun,

National Technical University

"Kharkiv Polytechnic Institute", Ukraine

E-mail: kurbanova.m.sha@gmail.com**ORCID iD:** <https://orcid.org/0009-0000-7868-069X>

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ОСВІТНІХ, ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ

A Визначено роль комунікативної компетентності у формуванні професійного іміджу майбутнього фахівця освітніх, педагогічних наук. З'ясовано, що на сучасному етапі така трудова функція викладача закладу вищої освіти, як комунікація, відіграє важливу роль у формуванні його професійного іміджу. На підставі досліджень науковців виокремлено групи пріоритетних якостей, що формують позитивний імідж педагога (комунікабельність, емпатійність, рефлексивність, красномовність) і складають матрицю природних обдарувань особистості. Доведено, що комунікативна компетентність допомагає побудувати позитивний імідж викладача, яка набувається у контексті професійної діяльності, а життєвий досвід і загальна ерудиція сприяють її розвитку. Обґрунтовано доцільність викладання дисципліни «Педагогічна риторика» у підготовці майбутнього фахівця освітніх, педагогічних наук (має на меті надати систематизовані знання з теоретичних засад педагогічної риторики та сформувати практичні вміння у педагогічному спілкуванні). Наведено фактори, що сприяють формуванню професійного іміджу (досвід, манера поведінки, навички спілкування та етична поведінка) й способи позитивного впливу ефективної комунікативної компетентності на професійний імідж викладача в аудиторії та поза нею.

Ключові слова: викладач; імідж; комунікативна компетентність; спілкування; освітні, педагогічні науки; риторика; фахівець; якості

FORMATION OF PROFESSIONAL IMAGES OF FUTURE SPECIALISTS IN EDUCATION AND PEDAGOGICAL SCIENCES IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION: COMMUNICATIVE ASPECT

S This study defines the role of communicative competence in forming the professional image of future specialists in educational and pedagogical sciences. It has been found that at the present stage, the work function of a teacher of a higher education institution, such as communication, plays an important role in the formation of his professional image. Based on the research of scientists, groups of priority qualities that form a positive image of a teacher have been identified: sociability (the ability to easily get along with people), empathy (the ability to empathize), reflexivity (the ability to understand another person), and eloquence (the ability to influence with words) and make up the matrix of natural gifts of a person [9]. It is emphasized that developed communication skills indicate verbal and nonverbal images [5]. It has been proven that communicative competence helps build a positive image of a teacher, is acquired in the context of professional activity, and life experience and general erudition contribute to its development.

The expediency of teaching the discipline "Pedagogical Rhetoric" in the training of a future specialist in educational and pedagogical sciences is substantiated (it aims to provide systematized knowledge of psychology and communication methodology, assimilation of the system of pedagogical categories, development and improvement of speech culture and technique, mastering the skills of public speaking, lecturing work; development of one's own oratorical style and communication style, as well as to form practical skills in pedagogical communication). The expected results of teaching "Pedagogical Rhetoric" are highlighted: knowledge and understanding of basic worldview and socio-cultural knowledge, which contribute to the development of general culture and socialization of the individual, inclination to ethical values, understanding of the cause-and-effect relationships of the development of society and the ability to use them in professional and social activities; the ability to engage in teaching activities by profession, understanding the essence of pedagogical activity, meaningful characteristics of the organization of the educational

process in higher education and direct participation in the organization of the educational process; the ability to speak in front of an audience: to present educational material, to lead a discussion, to argue one's position; knowledge about professional development and improvement of one's own pedagogical skills. Factors that contribute to the formation of a professional image (experience, manner of behavior, communication skills and ethical behavior) and methods of positive influence of effective communicative competence on a teacher's professional image in the classroom and outside are given.

Keywords: teacher; image; communicative competence; communication; educational, pedagogical sciences; rhetoric; specialist; quality

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Проект професійного стандарту «Викладач закладу вищої освіти» (нова редакція), запропонований для громадського обговорення Міністерством освіти і науки у березні 2024 року, має на меті формування професійних, світоглядних і громадянських компетентностей, морально-етичних цінностей у здобувачів вищої освіти. У Проекті однією з трудових функцій викладача закладу вищої освіти є комунікація, що передбачає вміння доносити інформацію (А1.К1.), взаємодіяти зі здобувачами (А1.К2.), заохочувати допитливість здобувачів (А2.К1.), взаємодіяти зі стейкхолдерами (А3.К1.), взаємодіяти з колегами (В1.К1.), взаємодіяти з групою (Г1.К1.), доводити відповідність освітньої програми стандарту вищої освіти (Г1.К2.), обґрунтовувати позицію (Г2.К1.), узгоджувати інтереси та позиції різних сторін (Г3.К1.), надавати рекомендації (А2.У4.) [10].

Отже, така трудова функція викладача закладу вищої освіти, як комунікація, відіграє важливу роль у формуванні його професійного іміджу.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій, на які спирається автор. Предметом дослідження вітчизняних авторів є різні аспекти комунікації. Так, взаємодію та ділове спілкування в колективі фінансової служби організації розглянуто І. Сингаївською, І. Архипчук [12]; міжособистісної взаємодії у колективах прикордонних підрозділів присвячено дослідження С. Чистякова, Ю. Франчук [14]. Культурі ділового спілкування майбутніх лікарів та її формуванню у закладах вищої освіти присвячено дослідження Л. Грень, К. Качайло [17]. Комунікативну компетентність як професійну якість учителя закладу загальної середньої освіти [16] й керівників закладів загальної середньої освіти в умовах Нової української школи [1] розглядала Н. Білик; формування комунікативної компетентності майбутніх юристів вивчала М. Ценко [13]. Комунікативний компонент лідерського потенціалу державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування висвітлено у науковій праці Л. Грень, О. Грибко [3].

Сучасні погляди українських учених на особливості ділового спілкування у сфері освіти в аспекті педагогічної комунікативної взаємодії розкрито у дослідженнях Н. Ковальської, Л. Богадьорової [6]. Професійній комунікації в діяльності педагогічних працівників галузевої освіти присвячено дослідження Л. Воят [2]. Організація освітнього процесу на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і студентів на засадах діалогу розглядається у статті Т. Равчиної [11].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Не зважаючи на достатньо велику кількість публікацій щодо комунікативної взаємодії, ділового спілкування в організації освітнього процесу, невирішеним залишається питання щодо ролі комунікативної компетентності у формуванні професійного іміджу майбутнього фахівця освітніх, педагогічних наук у закладах вищої освіти.

Мета статті: визначити роль комунікативної компетентності у формуванні професійного іміджу майбутнього фахівця освітніх, педагогічних наук у закладах вищої освіти.

Викладення основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проблема формування іміджу педагога займає дуже важливе місце у процесі становлення й розвитку педагогічної науки та практики [5, с. 59]. У попередніх дослідженнях нами визначено професійний імідж майбутнього фахівця освітніх, педагогічних наук як «інтегральну характеристику майбутнього професіонала, спрямованого на оволодіння знаннями, вміннями й навичками із свідомо обраної педагогічної діяльності, наділеного гуманістичним світоглядом, умотивованого на навчання протягом життя, мобільного, адаптованого до змін, здатного передавати свій позитивний досвід здобувачам освіти, формуючи у них ціннісні життєві орієнтири» [4, с. 33–34] та його якості: цілеспрямованість, наполегливість, толерантність, рішучість, ініціативність,

авторитетність, творчий підхід, креативність, нестандартність у прийнятті рішень, лідерство, прояв щирого інтересу до людей, надання підтримки та реальної допомоги [7].

Дослідниця В. Марченко відзначає, що «існують три групи пріоритетних якостей, що формують позитивний імідж педагога. До першої групи належать такі природні якості, як комунікабельність (здатність легко сходитися з людьми), емпатійність (здатність до співпереживання), рефлексивність (здатність зрозуміти іншу людину), красномовність (здатність впливати словом). Вони складають матрицю природних обдарувань, що характеризуються як «мистецтво подобатися людям». Як підтверджує практика, володіння такими здібностями і постійне вдосконалення їхнього використання – основа успішного створення особистого іміджу» [9, с. 122].

На переконання А. Коркішка, «високий рівень сформованості професійного іміджу викладача характеризують особистісні якості (комунікативні здібності, розвинута інтуїція, рефлексія, адекватна самооцінка, емпатія, потреба актуалізуватися в професії тощо) та професійні ... якості. Розвинені комунікативні здібності свідчать про вербальний (голос, тембр, гучність голосу, дикція, інтонація, манера говорити, стиль і звороти мови) та невербальний (кінетичний) (пантоміміка, хода, жестикуляція, поза, манера триматися) й міміка (вираз обличчя, точка спрямування погляду, його тривалість, посмішка тощо) іміджі [5, с. 91, 108].

Комунікативна компетентність відіграє важливу роль у формуванні професійного іміджу майбутнього фахівця освітніх, педагогічних наук у закладах вищої освіти, адже вона включає в себе здатність ефективно спілкуватися, використовувати мовні засоби, адаптувати комунікацію до різних ситуацій та аудиторій. Вона визначається не лише знанням мови, але й умінням взаємодіяти з іншими людьми, вирішувати конфліктні ситуації та вести діалоги.

За Н. Білик, «комунікативна компетентність – це здатність встановлювати та підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації в певному колі ситуацій міжособистісної взаємодії. Комунікативна компетентність передбачає такий рівень взаємодії з оточуючими, який дозволяє особі в межах

своїх здібностей і соціального статусу успішно функціонувати в суспільстві, а також наявність життєвого досвіду, ерудиції, наукових знань тощо» [16, с. 198].

Дослідниця підкреслює, що саме комунікативна компетентність керівників закладів загальної середньої освіти в умовах Нової української школи повинна сприятливо впливати на психологічний клімат педагогічного й учнівського колективів, на результативність педагогічної діяльності, на модель поведінки у закладі, а також на ступінь емоційного й мотиваційного фону. Крім того, дозволяє вдосконалювати професійну компетентність, що має бути природною потребою для кожного керівника ЗЗСО [1].

Отже, комунікативна компетентність допомагає побудувати позитивний імідж, оскільки вона включає в себе вміння вести професійні бесіди, публічні виступи, писати наукові статті та спілкуватися з колегами та студентами.

За О. Лосієвською, конкурентоспроможним буде такий молодий фахівець гуманітарного профілю, який демонструє не тільки відмінні сучасні знання, а й інформаційно-технологічну готовність, знання засобів інформаційних технологій, уміння відбирати, оцінювати і використовувати інформацію, комунікативність і вміння працювати в команді, здатність до самоосвіти і потребу у поступовому підвищенні кваліфікації [8].

Як зауважує В. Шкільнюк, «професійна комунікативна компетентність передбачає наявність певних знань із психології та уміння застосовувати ці знання на практиці, вимагає від майбутнього фахівця усвідомлення власних потреб, ціннісних орієнтацій. Професійна комунікативна компетентність – результат досвіду спілкування, який набувається студентами самостійно на лекціях, практичних і семінарських заняттях, із наукової літератури, в умовах безпосередньої взаємодії з фахівцями, викладачами та студентами. Вона набувається ними у контексті професійної діяльності, а життєвий досвід і загальна ерудиція сприяють її розвитку» [15, с. 136].

Формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців освітніх, педагогічних наук у закладах вищої освіти відбувається на основі інтеграції загальнопрофесійних і спеціальних дисциплін. Студенти повинні

вчитися використовувати комунікативні навички в реальних ситуаціях, що виникають у професійній діяльності. Спеціальна дисципліна «Педагогічна риторика» сприяє формуванню професійного іміджу майбутніх фахівців освітніх, педагогічних наук, адже має на меті надати систематизовані знання з теоретичних засад педагогічної риторики та сформувані практичні вміння у педагогічному спілкуванні. Основними завданнями вивчення дисципліни «Педагогічна риторика» є: оволодіння фундаментальними систематизованими знаннями із психології та методології спілкування взагалі та педагогічного спілкування; засвоєння системи риторичних категорій; вироблення та удосконалення культури та техніки мовлення, оволодіння навичками публічного виступу, лекторської роботи; вироблення власного ораторського стилю та стилю спілкування. Виходячи з основних завдань вивчення дисципліни, очікуваними результатами навчання «Педагогічної риторики» виступають:

- знання та розуміння базових світоглядних і соціокультурних знань, що сприяють розвитку загальної культури й соціалізації особистості, схильності до етичних цінностей, розуміння причинно-наслідкових зв'язків розвитку суспільства й уміння їх використовувати у професійній і соціальній діяльності;

- вміння займатись викладацькою діяльністю за фахом, розуміння сутності педагогічної діяльності, змістовної характеристики організації освітнього процесу у вищій школі та безпосередня участь в організації освітнього процесу;

- вміння виступати перед аудиторією: викладати навчальний матеріал, вести дискусію, аргументовано відстоювати свою позицію;

- знання щодо професійного розвитку й удосконалення власної педагогічної майстерності.

Використання на заняттях з педагогічної риторики інтерактивних методів навчання допомагає розвивати комунікативну компетентність. Студенти можуть учитися вести діалоги, вирішувати конфлікти та вести переговори через рольові ігри, дискусії та інші активні методи.

Комунікативна компетентність стосується здатності викладача ефективно передавати інформацію, брати участь у значущій взаємодії та адаптувати свій стиль спілкування до різних контекстів й аудиторій, суттєво впливаючи на

його професійний імідж. Стиль спілкування викладача охоплює такі навички, як-от: говоріння, аудіювання, читання та письмо, а також розуміння рівнів дискурсу (жанр, макроструктура та мікроструктура) [18].

Викладачі з високою комунікативною компетентністю можуть створити позитивну атмосферу в аудиторії, сприяти ефективному навчанню студентів.

Професійний імідж викладача – це багатогранна конструкція, яка поєднує внутрішні та зовнішні характеристики. Фактори, що сприяють формуванню професійного іміджу викладача, включають досвід, манеру поведінки, навички спілкування та етичну поведінку. На думку колективу авторів на чолі з А. Заплатинською, від рівня професіоналізму викладача, педагогічної майстерності, психологічної грамотності, приємного зовнішнього вигляду, словникового запасу, жестів, погляду та інших факторів залежить успішність процесу педагогічної взаємодії та створення позитивного іміджу навколо нього [19].

Фактори, що сприяють формуванню професійного іміджу майбутнього викладача освітніх, педагогічних наук, включають досвід, манеру поведінки, навички спілкування та етичну поведінку.

Ефективна комунікативна компетентність позитивно впливає на професійний імідж викладача кількома способами:

1. Залучення студентів: Чітка комунікація покращує розуміння та залучення студентів до процесу навчання.

2. Взаємодія з колегами: викладачі, які добре спілкуються, ефективно співпрацюють з колегами, створюючи позитивне сприйняття.

3. Професійний розвиток: викладачі, які чітко сформулюють свої знання, частіше братимуть участь у семінарах, конференціях і постійному навчанні.

4. Управління аудиторією: чіткі інструкції та спілкування сприяють ефективному управлінню аудиторією.

Розвиток комунікативної компетентності можливий не лише в університетському середовищі, але й поза ним. Ось декілька способів, які можуть допомогти майбутнім фахівцям освітніх педагогічних наук у формуванні професійного іміджу завдяки комунікативній компетентності:

1. Мовні курси та тренінги: Запишіться на мовні курси або тренінги з комунікації. Це може

бути вивчення іноземних мов або покращення навичок спілкування рідною мовою.

2. Читання та письмо: читайте книги, статті, блоги та інші тексти; практикуйте письмо, наприклад, ведучи щоденник або публікуючи свої думки у соціальних мережах.

3. Активне слухання: слухайте інших людей уважно; вивчайте, як вони виражають свої думки та ідеї.

4. Публічні виступи: беріть участь у публічних виступах, доповідях, дискусіях. Це допоможе вам удосконалити навички говоріння перед аудиторією.

5. Спілкування з різними людьми: взаємодійте з різними людьми – колегами, друзями, незнайомцями. Це допоможе вам розвивати навички адаптації до різних співрозмовників.

Результати дослідження. У формуванні професійного іміджу майбутнього фахівця освітніх, педагогічних наук важливу роль відіграють заняття з дисципліни «Педагогічна риторика», на яких здобувачі освіти набувають не тільки теоретичні знання, а й практичні навички комунікації у різних ситуаціях майбутньої професійної діяльності, що дозволить їм впевнено проводити лекційні, семінарські, практичні заняття, професійно виступати перед будь-якою аудиторією, вільно вести дискусії, володіти ораторською майстерністю, формувати власний позитивний професійний імідж.

Висновки з даного дослідження. Аналізуючи наукові напрацювання вітчизняних і закордонних дослідників, ми дійшли висновків, що професійний імідж майбутнього фахівця освітніх, педагогічних наук є багатогранною конструкцією, до складу якої входить комунікативна компетентність, завдяки якій майбутній викладач позитивно впливає на аудиторію, адаптує комунікацію до різних ситуацій, ефективно спілкується і співпрацює з колегами, набуває досвіду у професійній діяльності та життєвих ситуаціях.

Перспективи подальших розвідок є роль інноваційних методів навчання у формуванні іміджу майбутнього фахівця освітніх, педагогічних наук.

Список використаних джерел

1. Білик Н. І. Комунікативна компетентність керівників закладів загальної середньої освіти в умовах Нової української школи. *Адаптивне управління: теорія і*

практика. Педагогіка. 2019. Вип. 6 (11). URL: <https://amtp.org.ua/index.php/journal/article/view/146> DOI: [https://doi.org/10.33296/2707-0255-6\(11\)-04](https://doi.org/10.33296/2707-0255-6(11)-04)

2. Воят Л. І. Особливості професійної комунікації в діяльності педагогічних працівників галузевої освіти Національної поліції України. *Юридична психологія.* 2021. № 1 (28). С. 26–33. DOI: <https://doi.org/10.33270/03212801.26>

3. Грень Л. М., Грибко О. В. Комунікативний компонент лідерського потенціалу державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: шляхи формування. *Вісник Національного технічного університету «ХПИ».* Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. 2021. № 2. С. 33–38.

4. Грень Л. М., Курбанова М. Ш. Шляхи формування професійного іміджу майбутнього фахівця освітніх, педагогічних наук у закладах вищої освіти: порівняльний аналіз вітчизняного і зарубіжного досвіду. *Теорія і практика управління соціальними системами.* 2022. № 4. С. 26–39.

5. Коркішко А. В. Педагогічні умови формування професійного іміджу майбутніх магістрів педагогіки вищої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет». Слов'янськ, 2018. 357 с.

6. Ковальська Н. М., Богадьорова Л. М. Особливості ділового спілкування в освітньому середовищі: психолого-педагогічний аспект. *Педагогічний Альманах.* 2021. № 46. С. 132–139. DOI: [10.37915/pa.vi46.119](https://doi.org/10.37915/pa.vi46.119).

7. Курбанова М. Ш. Роль медіативної компетентності у формуванні професійного іміджу майбутнього фахівця освітніх, педагогічних наук у закладах вищої освіти. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 16 – 18 березня 2023 р.) / Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Харків, 2023. С. 490–492.

8. Лосієвська О. Розвиток комунікативних компетенцій професіоналізму у майбутнього фахівця гуманітарного профілю. URL: https://www.researchgate.net/publication/342933972_Rozvitok_komunikativnih_kompetencij_profesionalizmu_u_majbutnogo_fahivca_gumanitarnogo_profilu

9. Марченко В. С. Формування професійного іміджу сучасного вчителя. *Наука і освіта.* 2016. № 1. С. 120–125.

10. Міністерство освіти і науки пропонує для громадського обговорення проект професійного стандарту «Викладач закладу вищої освіти» (нова редакція). URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-profesijnogo-standartu-vikladach-zakladu-vishoyi-osviti-nova-redakciya>

11. Равчина Т. Концептуальні засади педагогічної підготовки викладача вищої школи в контексті сучасних освітніх викликів. *Освітні обрії.* 2020. Вип. 50, № 1. С. 27–31. DOI: <http://dx.doi.org/10.15330/obrii.50.1.27-31>.

12. Сингаївська І., Архипчук І. Особливості дослідження взаємодії та ділового спілкування в колективі фінансової служби організації. *Організаційна психологія. Економічна психологія.* 2022. № 3 (27). С. 142–148.

13. Ценко М. Б. Формування комунікативної компетентності майбутніх юристів. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава*

Мудрого». *Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2014. № 4 (23). С. 41–50.

14. Чистяков С., Франчук Ю. Особливості міжособистісної взаємодії у колективах прикордонних підрозділів. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Психологічні науки*. 2016. № 3. С. 244–256.

15. Шкільнюк В. В. Комунікація як складова професійної компетенції майбутнього фахівця. *Актуальні питання сучасного соціогуманітарного знання* : матеріали VI Всеукр. міждисциплінарної наук.-практ. конф. студентів і молодих вчених / за заг. ред. Н. І. Моїсєєвої. Харків, 2020. С. 135–136.

16. Bilyk N. I. Communicative competence as a professional quality of teacher for general secondary education. *Theory and practice of introduction of competence approach to higher education in Ukraine* : monograph / edit. S. T. Zolotukhina, I. M. Trubavina. Vienna : Premier Publishing, 2019. P. 191–201.

17. Kachailo Kostiantyn, Hren Larysa. Culture of business communication of future doctors and its formation in institutions of higher education. *Лідери XXI століття. Погляд у майбутнє* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., 26-27 жовтня 2023 р. / за заг. ред. О. Г. Романовського. Харків : НТУ «ХПІ», 2023. С. 108–109.

18. Torres-Gordillo J. J., Guzmán-Simón F., García-Ortiz B. Communicative competence assessment for learning: The effect of the application of a model on teachers in Spain. *PLoS ONE*. 2020. No. 15(5). P. e0233613.

19. Zaplatynska A., Zavadska T., Oliinyk H., Pavelkiv R., Panchenko T., Sichkar S., Vasyliieva-Khalatnykova M. Justification of the professional image for the development of the educator's professional image. *Journal of Entrepreneurship Education*. 2020. No. 23 (1).

References

1. Bilyk, N. I. (2019). Komunikatyvna kompetentnist kerivnykiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity v umovakh Novoi ukrainskoi shkoly [Communicative competence of heads of general secondary education institutions in the conditions of the New Ukrainian School]. *Adaptyvne upravlinnia: teoriia i praktyka. Pedagogika [Adaptive management: theory and practice. Pedagogy]*, 6 (11). Retrieved from <https://amtp.org.ua/index.php/journal/article/view/146> DOI [https://doi.org/10.33296/2707-0255-6\(11\)-04](https://doi.org/10.33296/2707-0255-6(11)-04) [in Ukrainian].

2. Voiat, L. I. (2021). Osoblyvosti profesiinoi komunikatsii v diialnosti pedahohichnykh pratsivnykiv haluzevoi osvity Natsionalnoi politsii Ukrainy [Peculiarities of professional communication in the activities of pedagogical workers of branch education of the National Police of Ukraine]. *Yurydychna psykholohiia [Legal psychology]*, 1 (28), 26-33. DOI: <https://doi.org/10.33270/03212801.26> [in Ukrainian].

3. Hren, L. M., & Hrybko, O. V. (2021). Komunikatyvnyi komponent liderskoho potentsialu derzhavnykh sluzhbovtsiv ta posadovykh osib mistsevoho samovriaduvannia: shliakhy formuvannia [Communicative component of leadership potential of civil servants and local self-government officials: ways of formation]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «KhPI»*. *Aktualni problemy rozvytku ukrainskoho suspilstva [Bulletin of the National Technical University "KhPI". Actual*

problems of the development of Ukrainian society], 2, 33-38 [in Ukrainian].

4. Hren, L. M., & Kurbanova, M. Sh. (2022). Hliakhy formuvannia profesiinoho imidzhu maibutnoho fakhivtsia osvity, pedahohichnykh nauk u zakladakh vyshchoi osvity: porivnialnyi analiz vitchyznianoho i zarubizhnoho dosvidu [Ways of forming the professional image of a future specialist in educational and pedagogical sciences in institutions of higher education: a comparative analysis of domestic and foreign experience]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnyimi systemamy [Theory and practice of social systems management]*, 4, 26-39 [in Ukrainian].

5. Korkishko, A. V. (2018). *Pedahohichni umovy formuvannia profesiinoho imidzhu maibutnykh mahistriv pedahohiky vyshchoi shkoly [Pedagogical conditions for the formation of the professional image of future masters of pedagogy of a higher school]*. (PhD diss.). Sloviansk [in Ukrainian].

6. Kovalska, N. M., & Bohadorova, L. M. (2021). Osoblyvosti dilovoho spilkuvannia v osvitnomu seredovyschi: psykholoho-pedahohichni aspekt [Peculiarities of business communication in the educational environment: psychological and pedagogical aspect]. *Pedahohichni Almanakh [Pedagogical Almanac]*, 46, 132-139. DOI: 10.37915/pa.vi46.119 [in Ukrainian].

7. Kurbanova, M. Sh. (2023). Rol mediatyvnoi kompetentnosti u formuvanni profesiinoho imidzhu maibutnoho fakhivtsia osvity, pedahohichnykh nauk u zakladakh vyshchoi osvity [The role of mediative competence in forming the professional image of a future specialist in educational and pedagogical sciences in higher education institutions]. In *Psykholoho-pedahohichni problemy vyshchoi i serednoi osvity v umovakh suchasnykh vyklykiv: teoriia i praktyka [Psychological and pedagogical problems of higher and secondary education in the conditions of modern challenges: theory and practice]*: materialy VII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (pp. 490-492). Kharkiv [in Ukrainian].

8. Losiievska, O. *Rozvytok komunikatyvnykh kompetentsii profesionalizmu u maibutnoho fakhivtsia humanitarnoho profilu [Development of communicative competences of professionalism in the future specialist of the humanitarian profile]*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/342933972_Rozvytok_komunikativnih_kompetencij_professionalizmu_u_majbutnogo_fahivca_gumanitarnogo_profilu [in Ukrainian].

9. Marchenko, V. S. (2016). Formuvannia profesiinoho imidzhu suchasnoho vchytelia [Formation of the professional image of a modern teacher]. *Nauka i osvita [Science and education]*, 1, 120-125 [in Ukrainian].

10. *Ministerstvo osvity i nauky proponuie dlia hromadskoho obhovorennia projekt profesiinoho standartu «Vykladach zakladu vyshchoi osvity» (nova redaktsiia) [The Ministry of Education and Science offers for public discussion the draft professional standard "Teacher of a higher education institution" (new edition)]*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-projekt-profesijnogo-standartu-vikladach-zakladu-vishoyi-osviti-nova-redakciya> [in Ukrainian].

11. Ravchyna, T. (2020). Kontseptualni zasady pedahohichnoi pidhotovky vykladacha vyshchoi shkoly v konteksti suchasnykh osvityvnykh vyklykiv [Conceptual principles of pedagogical training of higher school teachers in the context of modern educational challenges]. *Osvitni obrii [Educational horizons]*,

50, 1, 27-31. DOI: <http://dx.doi.org/10.15330/obrii.50.1.27-31> [in Ukrainian].

12. Synhaivska, I., & Arkhynchuk, I. (2022). Osoblyvosti doslidzhennia vzaiemodii ta dilovoho spilkuvannia v kolektyvi finansovoi sluzhby orhanizatsii [Peculiarities of the study of interaction and business communication in the team of the financial service of the organization]. *Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia [Organizational psychology. Economic psychology]*, 3 (27), 142-148 [in Ukrainian].

13. Tsenko, M. B. (2014). Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnykh yurystiv [Formation of communicative competence of future lawyers]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». Filosofii, filosofii prava, politolohiia, sotsiolohiia [Bulletin of the National University "Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise". Philosophy, philosophy of law, political science, sociology]*, 4 (23), 41-50 [in Ukrainian].

14. Chystiakov, S., & Franchuk, Yu. (2016). Osoblyvosti mizhosobystisnoi vzaiemodii u kolektyvakh prykordonnykh pidrozdiliv [Peculiarities of interpersonal interaction in teams of border units]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Psykholohichni nauky [Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Service of Ukraine. Psychological sciences]*, 3, 244-256 [in Ukrainian].

15. Shkilniuk, V. V. (2020). Komunikatsiia yak skladova profesiinoi kompetentsii maibutnoho fakhivtsia. [Communication as a component of the professional competence of the future specialist]. In N. I. Moisieieva (Ed.), *Aktualni pytannia suchasnoho sotsiohumanitarnoho znannia [Current issues of modern socio-humanitarian knowledge]: materialy VI Vseukrainskoi mizhdystsyplinarnoi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv i molodykh vchenykh* (pp. 135-136). Kharkiv [in Ukrainian].

16. Bilyk, N. I. (2019). Communicative competence as a professional quality of teacher for general secondary education. In S. T. Zolotukhina, I. M. Trubavina (Eds.), *Theory and practice of introduction of competence approach to higher education in Ukraine: monograph* (pp. 191-201). Vienna: Premier Publishing.

17. Kachailo, Kostiantyn, & Hren, Larysa. (2023). Culture of business communication of future doctors and its formation in institutions of higher education. In O. H. Romanovskiy (Ed.), *Lidery XXI stolittia. Pohliad u maibutnie [Leaders of the 21st century. A look into the future]: materialy VII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (pp. 108-109). Kharkiv.

18. Torres-Gordillo, J. J., Guzmán-Simón, F., & García-Ortiz, B. (2020). Communicative competence assessment for learning: The effect of the application of a model on teachers in Spain. *PLoS ONE*, 15(5), e0233613.

19. Zaplatynska, A., Zavadzka, T., Oliinyk, H., Pavelkiv, R., Panchenko, T., Sichkar, S., & Vasylieva-Khalatnykova, M. (2020). Justification of the professional image for the development of the educator's professional image. *Journal of Entrepreneurship Education*, 23 (1).

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 25.03.2024

УДК 378.016:373

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2\(215\)-144-149](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2(215)-144-149)

Потапюк Лілія Миколаївна,
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціогуманітарних технологій,
Луцький національний технічний університет, Україна
Liliia Potariuk,
Candidate of Sciences in Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor at the Socio-Humanitarian
Technologies Department,
Lutsk National Technical University, Ukraine
E-mail: potariuk2020@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0830-8758>

Лук'янчук Ангеліна Олегівна,
студентка другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю «Педагогічні та педагогічні науки»,
Луцький національний технічний університет, Україна
Anhelina Lukianchuk,
Student of the second (Master's) degree of higher education
in the specialty «Pedagogical and Pedagogical Sciences»,
Lutsk National Technical University, Ukraine
E-mail: alinalukianchuk4@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0002-5173-797X>

РОЗВИТОК КРЕАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

A Присвячено дослідженню розвитку креативного потенціалу дітей з особливими освітніми потребами (далі – ООП). Зазначається, що креативність може стати ефективним інструментом для створення інклюзивного освітнього простору. Розкривається роль і значення методики ТЕАССН (Treatment and Education of Autistic and related Communication Handicapped Children) у навчанні та підтримці дітей з аутизмом. Звертається увага на особливості розвитку таких дітей та можливості структурованого навчання за допомогою методики ТЕАССН. Аналізуються результати досліджень щодо впливу цієї методики на розвиток дітей з аутизмом та їхню соціалізацію у соціумі. Підкреслюється важливість індивідуального підходу та структурованого середовища для досягнення успіху у навчанні та адаптації дітей з аутизмом. У науковому доробку подаються практичні рекомендації для підтримки інтеграції та успішного навчання дітей з ООП, а також обґрунтовані висновки щодо ефективності та значущості застосування методики ТЕАССН у навчанні та підтримці дітей з аутизмом. Стаття може бути корисною для педагогів, спеціалістів у галузі інклюзивної освіти, батьків дітей з аутизмом, дослідників, які цікавляться розвитком креативності та освітою дітей-аутистів.

Ключові слова: аутизм; діти з особливими освітніми потребами; інклюзивне навчання; інклюзивна освіта; інклюзивне середовище; креативність; креативний потенціал; креативний підхід; методика ТЕАССН

DEVELOPMENT OF THE CREATIVE POTENTIAL OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

S This article is devoted to the study of the development of creative potential in children with special educational needs (hereinafter – SEN). True harmony and the joint efforts of teachers, parents, and students in the process of inclusive education are important

for achieving success in special needs children. It notes that creativity can be an effective tool for creating an inclusive learning space. The introduction of creative approaches can contribute to the development of students' critical thinking skills. Psychological assistance to children with SEN, particularly autistic children, is very important in their rehabilitation. This includes counseling, correction, diagnosis, psychological support, psychological prevention, and psychological support. This study reveals the role and significance of the Treatment and Education of Autistic and Related Communication Handicapped Children (TEACCH) method in teaching and supporting children with autism. In addition, attention is paid to the peculiarities of the development of such children and the possibility of structured learning using the TEACCH method. This article discusses the results of research on the impact of this technique on the development of children with autism and their socialization in society. The importance of an individual approach and a structured environment for achieving success in learning and adaptation of children with autism is emphasized. This article provides practical recommendations for supporting the integration and successful education of children with SEN. In addition, this study substantiates well-founded conclusions regarding the effectiveness and significance of the TEACCH method in teaching and supporting children with autism. The application of this method in teaching and supporting children with autism is effective in stimulating creativity, improving cognitive functions, developing social skills, promoting integrated development, and improving the quality of life in general.

This article can be useful for teachers, specialists in the field of inclusive education, parents of children with autism, and researchers interested in the development of creativity and the education of children with autism spectrum disorder.

Keywords: autism; children with special educational needs; inclusive learning; inclusive education; inclusive environment; creativity; creative potential; creative approach; TEACCH method

Постановка проблеми. Нині процес розвитку творчих здібностей учнів набуває особливого соціального значення. Тому одним із ключових викликів у процесі реформування шкільної освіти є створення умов для розвитку творчої індивідуальності та креативності дітей з ООП. Дослідження науковців підтверджують, що в «особливих» дітей розвиток відбувається за тими самими закономірностями, що й у їхніх ровесників (когнітивний розвиток, загальний процес формування особистості). Учені вважають, що хоча у дітей з ООП може бути обмежений спектр інтересів, способів вираження, відсутні або зменшені соціальні навички, проте вони часто мають унікальний погляд на світ, який може стати вихідною точкою для розвитку креативності. Стаття присвячена дослідженню розвитку креативності у дітей з ООП, зокрема у дітей з аутистичним спектром. У ній аналізується методика, яка базується на ідеї структурованості та спрямована на стимулювання творчого мислення та уяви дітей-аутистів.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Питання інклюзивної освіти та формування інклюзивного підходу в навчанні дітей з ООП в Україні вивчали А. Колупаєва, І. Ніколенко, Л. Потапюк, Т. Пушкарова, І. Середа, О. Таранченська, О. Шостак та ін. Питанням організації освітнього процесу для дітей з особливими потребами присвячені роботи В. Бондаря, Т. Кузнецової, К. Тороп, Н. Ярмоли та ін. Н. Гоцуляк, Л. Міщиха, С. Ренке, Н. Славіна та ін. у своїх наукових доробках досліджують креативність як показник розвитку професійної

діяльності викладача та як його вагому інноваційну діяльність. Проте постійні зміни у шкільній і позашкільній реальності змушують повертатися до цих питань знову і знову.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Чимало вчених, що займаються вивченням методики TEACCH у навчанні та розвитку креативності дітей зі спектром аутизму та іншими нозологіями, приділяють особливу увагу різним аспектам інтеграції цієї методики в освітній процес для максимальної підтримки та розвитку «особливих» дітей.

Проте чимало аспектів означеної проблеми залишаються недостатньо вивченими. Дослідники звертають увагу на необхідність залучення батьківської підтримки до методики TEACCH («Treatment and Education of Autistic and related Communication Handicapped Children») для поліпшення якості навчання та розвитку креативності у дітей з різними нозологіями.

Метою статті є вивчення особливостей розвитку креативного потенціалу дітей з особливими освітніми потребами.

Викладення основного матеріалу дослідження. Формування інклюзивного навчального середовища стало ключовим у галузі освіти дітей з особливими потребами, де всі вони можуть навчатися разом за адаптованими навчальними програмами. Інклюзія передбачає значні реформи в усіх сферах освітньої практики, включаючи організацію навчання, оцінювання та взаємодію з учнями. Одним із основних принципів інклюзивної освіти є забезпечення рівних

можливостей для всіх учнів і залучення всіх членів суспільства до соціального середовища [1; 4; 6]. Інклюзивна освіта передбачає індивідуальний підхід до кожного учня, враховуючи його потреби й можливості, та сприяє розвитку толерантності й розумінню серед учнів того, що кожен є унікальною особистістю зі своїми особливостями, і його перебування в навчальному середовищі є комфортним [9]. Справжня гармонія, спільні зусилля вчителів, батьків та учнів у процесі інклюзивного навчання важливі для досягнення успіху в «особливих» дітей. На жаль, останнім часом з'являється все більше дітей, які у процесі навчання потребують додаткової уваги та спеціалізованої підтримки [7].

Саме креативність може стати ефективним інструментом для створення безпечного інклюзивного навчального простору. Психологи розглядають творчу діяльність і творче мислення як взаємопов'язаний комплекс, оскільки ці поняття включають у себе не лише процеси мислення, а й інші аспекти психіки (мотивацію, емоції, пам'ять, волю, здібності) [2; 5]. Упровадження креативних підходів може сприяти розвитку критичного мислення учнів. Щоб урок був продуктивним, результативним і цікавим для кожного учня, необхідно використовувати різноманітні методи навчання та передбачати зміну видів навчальної діяльності [3]. Такий підхід стимулює учнів до активної участі в освітньому процесі, сприяє розкриттю потенціалу кожної дитини; креативні завдання допомагають розвитку комунікативних навичок і навичок співпраці. Застосування творчих методів може зробити навчання цікавішим і доступнішим для різних учнів і підвищити їхню мотивацію.

Однак розвиток креативності у дітей з ООП може бути справжнім викликом, адже деякі «особливі» діти можуть мати фізичні або когнітивні обмеження, або ж відмінності в реакціях на зовнішні подразники, що ускладнює використання окремих методів розвитку креативності.

Так, у дітей з порушеннями мовлення та інтелекту можуть виникати труднощі в оволодінні навичками читання, письма, математики тощо, але й у них тривала ігрова мотивація до будь-якої діяльності, вони проявляють значний потенціал у розвитку креативного мислення. Враховуючи цю особливість, можна застосувати завдання, що вимагають застосування уяви (створення історій, малюнків, вигадування нових персонажів,

використання відкритих питань, що сприяють висловлюванню власних думок).

Діти із затримкою психічного розвитку можуть виявляти труднощі в спілкуванні та взаємодії з іншими людьми. Для них варто забезпечити доступ до різних матеріалів для малювання, ліплення, конструювання та інших творчих занять; використовувати музичні інструменти та записи, щоб підтримувати розвиток слухових і музичних навичок.

Дітям із порушеннями слуху характерний низький слуховий поріг, що впливає на їхню здатність сприймати інформацію через звук; у них можуть бути труднощі в розвитку мовлення, оскільки слуховий аспект має важливе значення для розвитку мови. Малюнок фарбами може сприяти їхньому творчому розвитку (виражають свої емоції через кольори та форми).

У дітей із порушеннями зору обмежений зоровий аспект, що впливає на їхні можливості сприймати інформацію через зоровий канал. Проте діти можуть активно розвивати інші сенсорні системи (дотик, слух).

Розвиток креативності у дітей із порушеннями опорно-рухового апарату може вимагати специфічних завдань, які враховують їхні фізичні обмеження та сприяють вираженню творчості. Цікавою для них буде організація театральних вистав (використовуючи міміку та голос, виражають свої емоції та ідеї). Використання текстів разом із завданнями, що відповідають етапам розвитку висловлювання, враховують особливості кожного виду мовленнєвої діяльності, є ефективними комунікативними засобами навчання [4].

Аутизм – це розлад, що походить від аномалій у розвитку мозку і проявляється дефіцитом соціальної взаємодії та спілкування. Люди з аутизмом можуть бути надзвичайно обдарованими, однак їм потрібно більше часу, щоб навчитися простим речам. Рівні розумової діяльності у таких дітей є високими (починаючи від складних порушень функцій і закінчуючи невербальними когнітивними навичками). Діти-аутисти можуть демонструвати геніальні здібності в науці, малюванні, музиці, конструюванні, математиці, хореографії, спорті тощо. Їх цікавлять речі, які є незвичними для їхніх однокласників (яскраве світло, предмети, що рухаються, складні

акробатичні трюки на спортивних снарядах, пілоні, повітряному кільці та повітряних полотнах) [7].

Креативність у дітей з аутизмом може проявлятися у низці особливостей, які вимагають уваги та індивідуального підходу. Такі діти часто мають виражену здатність фокусуватися на деталях, що може призводити до поглиблення у певних аспектах інтересів чи тем. Креативність у них може виявлятися через незвичайні асоціації між ідеями чи об'єктами, а також у нестандартному мисленні. Вони можуть проявляти значний інтерес і наполегливість у вивченні конкретних тем, що є підґрунтям для розвитку їхньої креативності. Дуже часто творчість проявляється у них через здатність розкривати свій потенціал у вузько спрямованих сферах інтересів. У своїй уяві вони створюють різні історії, що викликає їхній інтерес і стимулює творчість.

Психологічна допомога дітям з ООП, зокрема дітям-аутистам є дуже важливою у системі їхньої реабілітації і включає в себе консультування, корекцію, діагностику, психологічну підтримку, психологічну профілактику, психологічний супровід. Для дітей з аутизмом існує чимало корекційних методик, серед яких особливе значення займає методика TEACCH.

Методика TEACCH («Treatment and Education of Autistic and related Communication Handicapped Children») – це методика структурованого навчання з особливою увагою до середовища, яка зосереджена на виявленні та розвитку сильних сторін дітей. Основною метою методики є

підвищення незалежності дитини та покращення її функціональної комунікації й адаптаційних навичок у навчальному середовищі [8].

Організація навчального середовища для учнів з РАС за цією методикою базується на ідеї структурованості. Це означає, що для різних видів діяльності визначаються різні зони та використовуються різні об'єкти (меблі, полиці, перегородки, столи тощо). Методика сприяє покращенню соціальної взаємодії дітей, оскільки допомагає їм розвивати навички спілкування та співпраці в групі. Завдяки чітко структурованому середовищу, зрозумілим правилам діти під час спілкування з іншими відчують себе впевненіше та зручніше. Крім того, використання методики дозволяє вчителям і батькам краще розуміти потреби та індивідуальність кожної дитини. Під час роботи з методикою вони мають можливість спостерігати за реакціями та досягненнями дитини у різних ситуаціях, що дозволяє адаптувати освітній процес до її потреб, забезпечити максимальну підтримку та позитивний розвиток.

Результати дослідження. За допомогою методики визначили рівень когнітивних (рис. 1), комунікативних і соціальних навичок (рис. 2) учнів з аутистичним спектром (4 учні 5-го класу: 3 хлопці – 10 років, 1 хлопець – 11). Дослідження проводилося на базі спеціалізованої школи-інтернату «Крупівський навчально-реабілітаційний центр Луцького району Волинської області».

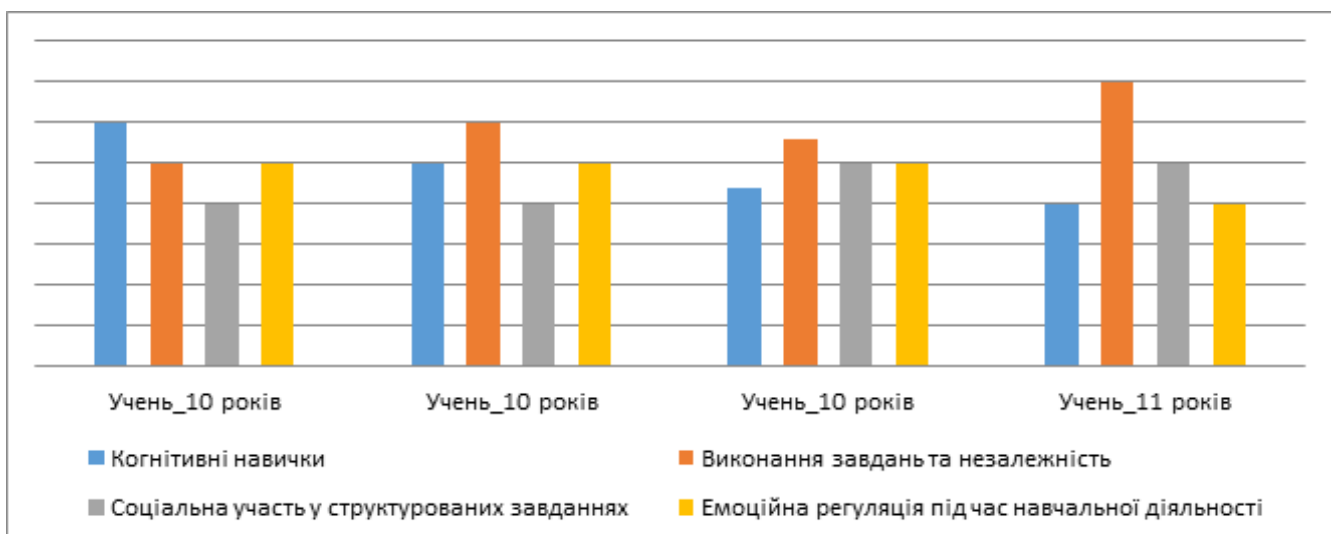

Рис. 1. Результати щодо визначення рівня когнітивних навичок в учнів з аутизмом за методикою TEACCH

Отже, бачимо, що два учні 10 р. і учень 11 р. демонструють значний прогрес у самостійному виконанні завдань, емоційній регуляції, мають

підвищений інтерес до спільної діяльності, що відображає покращення соціальної взаємодії.

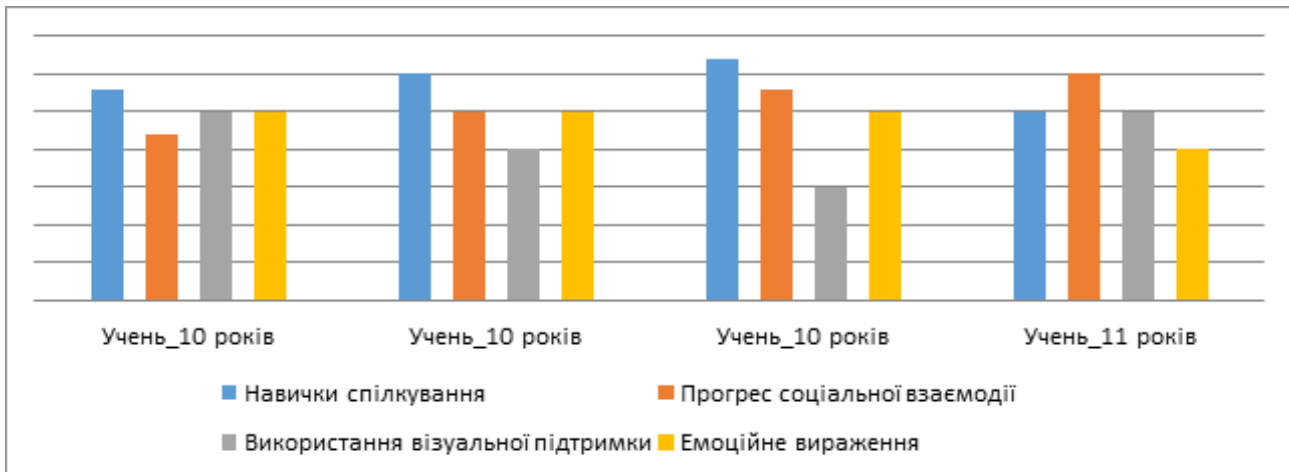

Рис. 2. Результати щодо визначення рівня розвитку комунікативних і соціальних навичок в учнів з аутизмом за методикою ТЕАССН

На рис. 2 бачимо помітний прогрес у комунікативних навичках усіх досліджуваних, покращеній артикуляції та експресивній мові, вираженні емоцій; підвищену готовність ініціювати та реагувати на соціальні сигнали.

Отже, структурований підхід ТЕАССН вплинув на поступове вдосконалення когнітивних навичок, незалежності, соціальної активності та емоційної регуляції кожного учня. Візуальна підтримка мала вирішальне значення щодо розуміння завдань і підвищення незалежності, що було очевидним у кількох аспектах їхньої повсякденної діяльності.

Підхід за допомогою методики ТЕАССН, який був зосереджений на комунікації та соціальних навичках, сприяв значному покращенню здатності учасників активно взаємодіяти один з одним і вчитися працювати в команді. Візуальна підтримка була ефективним інструментом для сприяння комунікації, а структурований підхід позитивно вплинув на соціальну активність респондентів.

Висновки з даного дослідження. Застосування методики ТЕАССН у навчанні та підтримці дітей з аутизмом є ефективним для стимулювання креативності, покращення когнітивних функцій, розвитку соціальних навичок, сприяння інтегрованому розвитку та покращенню якості життя дітей загалом.

Перспективи подальших розвідок можуть бути спрямовані на розвиток і вдосконалення методики ТЕАССН для включення нових аспектів і технологій із метою підвищення ефективності, доступності навчання та підтримки, дослідження

можливостей адаптації методики ТЕАССН для різних груп дітей з аутизмом, враховуючи їхні індивідуальні потреби та особливості. Актуальним є можливість залучення батьків дітей з аутизмом до процесу навчання та підтримки за допомогою методики ТЕАССН, визначення стратегії спільної роботи з батьками та родичами для підтримки навчання вдома та забезпечення сприятливого для розвитку дитини середовища.

Список використаних джерел

1. Білик Н. І. Управлінська компетентність керівника ЗЗО у створенні умов для інклюзивного навчання. *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фах. журн. 2023. № 6 (213). С. 58–66.
2. Гоцуляк Н. Є., Славіна Н. С., Ренке С. О. Креативність як показник розвитку професійної діяльності викладача ЗВО. *Проблеми психології* : збірник наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ ; Житомир, 2019. Том VI: Психологія обдарованості, вип. 15. С. 156–162.
3. Дмитренко К. А., Коновалова М. В. Працюємо з «особливою» дитиною в «звичайній» школі. Харків : ВГ «Основа», 2020. 120 с.
4. Колупасва А. А., Таранченко О. М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навч.-метод. посіб. Харків : Ранок, 2019. 304 с.
5. Місшиха Л. П. Креативність як вагома характеристика інноваційної діяльності викладача вищої школи. *Актуальні проблеми психології. Психологія творчості*. 2019. Т. 12, вип. 26. С. 194–202.
6. Потапюк Л. М. Організація інклюзивної освіти у вітчизняному просторі. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Педагогіка і психологія. Педагогічні науки*. 2021. № 1 (21). С. 119–126.

7. Ярмола Н. А., Тороп К. С. Системоутворювальна роль компетентностей в організації навчального процесу для дітей з особливими потребами. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2021. Вип. 40. С. 99–106. URI: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/34964>

8. Virues-Ortega J., Julio F., Pastor R. The TEACCH program for children and adults with autism: A meta-analysis of intervention studies. *Clinical Psychology Review*. 2013. P. 940–953.

9. Shostak O., Nikolenko I., Sereda I., Pushkarova T., Potapiuk L. Formation of an inclusive approach in the education of children with special educational needs (ukrainian experience). *Conhecimento & Diversidade, Niterói*. 2023. Vol. 15, no. 38 Jul./Set. P. 280–305.

10. Yarmola N. A., Torop K. S. The current state of the system of general secondary education of children with special educational needs in Ukraine. *Pedagogical and psychological sciences: regularities and development trends*. Riga : Baltija Publishing, 2020. P. 452–469.

References

1. Bilyk, N. I. (2023). Upravlinska kompetentnist kerivnyka ZZSO u stvorenni umov dlia inkluzyvnoho navchannia [Managerial competence of the head of a general secondary school in creating conditions for inclusive education]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 6 (213), 58–66 [in Ukrainian].

2. Hotsulyak, N. Ye., Slavina, N. S., & Renke, S. O. (2019). Kreatyvnist yak pokaznyk rozvytku profesiinoi diialnosti vykladacha ZVO [Creativity as an indicator of the development of the professional activity of the teacher of higher education]. In *Problemy psykholohii [Problems of psychology]: zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy (Vol. VI: Psykholohiia obdarovanosti, is. 15, pp. 156–162)*. Kyiv; Zhytomyr [in Ukrainian].

3. Dmytrenko, K. A., & Konovalova, M. V. (2020). Pratsuiemo z «osoblyvoiu» dytynoiu v «zvychainii» shkoli [We work with a «special» child in a «normal» school]. Kharkiv: VH «Osnova» [in Ukrainian].

4. Kolupaieva, A. A. (2019). *Navchannia ditei z osoblyvymy osvithnimy potrebamy v inkluzyvnomu seredovyshchi [Education of children with special educational needs in an inclusive environment: educational]: navch. posib*. Kharkiv: Ranok [in Ukrainian].

5. Mishchychka, L. P. (2019). [Kreatyvnist yak vahoma kharakterystyka innovatsiinoi diialnosti vykladacha vyshchoi shkoly [Creativity as an essential feature of lecturer's innovational activity]. *Aktualni problemy psykholohii. Psykholohiia tvorchosti [Current issues of psychology. Psychology of creativity]*, 12 (26), 194–202 [in Ukrainian].

6. Potapiuk L. M. (2021). Orhanizatsiia inkluzyvnoi osvity u vitchyznianomu prostori [Organisation of inclusive education in the domestic space]. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Pedahohika i psykholohiia. Pedahohichni nauky [Bulletin of Alfred Nobel University. Pedagogy and Psychology. Pedagogical sciences]*, 1 (21), 119–126 [in Ukrainian].

7. Yarmola, N. A., Torop, K. S. (2021). Systemoutvoriuvalna rol kompetentnosti v orhanizatsii navchalnoho protsesu dlia ditei z osoblyvymy potrebamy [The system-forming role of competence in the organization of the scientific process for children with special needs]. *Naukovyi chasopys NPU im. M. P. Drahomanova [Scientific journal of the NPU named after M. P. Drahomanova]*, 40: Korektsiina pedahohika, 99–106 [in Ukrainian].

8. Virues-Ortega, J., Julio, F., & Pastor, R. (2013). The TEACCH program for children and adults with autism: A meta-analysis of intervention studies. *Clinical Psychology Review*, 940–953.

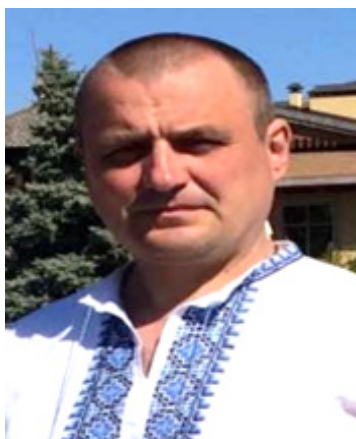
9. Shostak, O., Nikolenko, I., Sereda, I., Pushkarova, T., & Potapiuk, L. (2023). Formation of an inclusive approach in the education of children with special educational needs (ukrainian experience). *Conhecimento & Diversidade, Niterói*, 15, 38 Jul./Set, 280–305.

10. Yarmola, N. A., & Torop, K. S. (2020). The current state of the system of general secondary education of children with special educational needs in Ukraine. In *Pedagogical and psychological sciences: regularities and development trends* (pp. 452–469). Riga: Baltija Publishing.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 07.03.2024

УДК 373.5.015.3:159.952.13+159.954.4]:001

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2\(215\)-150-155](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2(215)-150-155)**Шевченко Віктор Петрович,**

аспірант кафедри загальної педагогіки та андрагогіки,

Полтавський національний педагогічний університет

імені В. Г. Короленка, Україна

Viktor Shevchenko,

Graduate Student at the Department of General

Pedagogy and Andragogy,

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: shevchenkoviktor29@gmail.com**ORCID iD:** <https://orcid.org/0009-0001-5374-1596>

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ТА УЯВИ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

A Проаналізовано проблематику розвитку уяви та пізнавальної діяльності за допомогою дослідницької діяльності. Розглянуто вплив здобутих знань, віку, особистих якостей старшокласників на дослідницьку діяльність. Показано важливість впровадження інтерактивних завдань, методів, дослідницької діяльності на уроках для всебічного розвитку особистості. Оскільки дана проблематика є актуальною, то розгляд даного питання є необхідним. Наразі, багато науковців досліджують дане питання для покращення освітнього процесу, для винайдення нових навчальних прийомів. Визначено необхідність впровадження досліджень в освітній процес, вплив дослідницької діяльності на життєвий шлях, розвиток пам'яті, навичок, уяви, вмінь, уваги старшокласника.

Ключові слова: старшокласник; дослідницька діяльність; уява; пізнавальна активність; мислення; розвиток

DEVELOPMENT OF COGNITIVE ACTIVITY AND IMAGINATION OF HIGH SCHOOL STUDENTS WITH THE HELP OF RESEARCH

S This article analyzes the problems associated with the development of imagination and cognitive activity through research. The impact of the acquired knowledge, age, and personal qualities of high school students on the research activity is considered. The importance of introducing interactive tasks, methods, and research activities in lessons for comprehensive personality development is shown. Because this issue is relevant, its concern is necessary. Currently, many scientists are considering this issue to improve the educational process and to invent new educational techniques. Considered the need to introduce research into the educational process, the impact of research activity on the life path, and the development of memory, skills, imagination, abilities, and attention of high school students.

The importance of a high school student's self-governing work, desire for learning, self-development for acquiring the necessary skills, and professional qualities for a future profession is explained. The relationship between thinking and cognition is explained. The concept of "Research skill" is revealed. The purpose of the research activity is determined, and the difference between self-governing research and research activity is considered.

Keywords: high school student; research activity; imagination; cognitive activity; thinking; development

Актуальність проблеми та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Нині актуальним є питання навчання та розвитку покоління сучасних старшокласників. Світ ставить перед нами нові вимоги щодо організації та проведення уроку. Тому, безперечно,

правильний розвиток пізнавальної активності та уяви старшокласників є необхідним складником для правильного розвитку та формування особистості. Без правильного індивідуального підходу до учня, дослідницької діяльності, без творчого мислення, старшокласнику буде

складно в подальшому навчанні. Зокрема, чим частіше буде застосовуватись дослідницька діяльність у шкільний і позаурочний час, тим ефективніше відбуватиметься навчання та розвиток старшокласника. Важливо, щоб учитель показував учням зв'язок навчальної дисципліни з іншими науками та зв'язок предмету з повсякденним життям, щоб учень умів правильно застосовувати здобуті знання на практиці. Важливими завданнями старшокласників виступають: успішне закінчення навчання, обирання майбутньої професії, поєднання хобі та інтересів, організація правильного саморозвитку та дозвілля.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Оскільки дана тема є, безперечно, важливою, то наявна велика кількість досліджень і праць. Автори, як-от: О. Ващенко, Л. Виготський, Ю. Бабанський, М. Махмутов, Г. Костюк, М. Скаткін, Г. Щукіна, досліджували поняття «пізнавальна активність». Вченими було досліджено різні аспекти розвитку пізнавальної діяльності та уваги учнів. Наукові дослідження показують, що на розвиток особистості впливають безліч факторів, зокрема і наявність дослідницької діяльності на уроках. Тому її застосування на уроках є необхідним для правильного розвитку особистості.

Н. Білик, І. Добряк підкреслюють, що сучасна школа нині не тільки забезпечує дитину доступом до навчальних матеріалів, вона виховує та, головне, – готує її до життя. Конкурентоспроможна, всебічно розвинена особистість – це результат праці вчителів початкових класів, класного керівника та кожного вчителя-предметника [1]. Серед великої кількості вправ і методик кожен учитель обирає ті, які на його думку, дозволяють досягти максимально результативної взаємодії з учнями в цілому та з кожним окремо. Нова українська школа також робить наголос на взаємодії з учнями, формуванні ключових компетентностей і принципів саморозвитку, самореалізації та самоствердження [там само].

Наприклад, О. Вовченко, Г. Гончарова, З. Канівець розкривають особливості застосування методики предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL) в закладі загальної середньої освіти в межах дослідно-експериментальної діяльності. Проілюстровано основні складники програми даної дослідно-експериментальної діяльності. Продемонстровано особливості впровадження методики CLIL та представлено

проміжні результати моніторингових досліджень у рамках дослідно-експериментальної діяльності. Розкрито специфіку уроку-CLIL як предметно зорієнтованого, інтерактивного, побудованого на дослідженні та експерименті. Визначено як одну з проблем: дефіцит адаптованого до українських освітніх реалій і потреб відповідного навчально-методичного забезпечення для уроків-CLIL [3].

Погоджуємося з О. Лучаніною, що важливим нині є формування не лише професіонала-виконавця, а також і професіонала-дослідника, здатного легко адаптуватися до нових умов завдяки володінню дослідницькими вміннями. Професійна підготовка магістра з професійної освіти, здатного до компетентної й ефективної дослідницької діяльності на рівні професійного стандарту, вимагає дослідження сучасних освітніх підходів, їхнього нового змісту, впливу на особистість магістра. На думку автора, не може бути однозначного підходу до вирішення проблеми розвитку дослідницької компетентності магістрів із професійної освіти. Здійснено спробу довести ефективність реалізації андрагогічного підходу, який сприяє розвитку відповідальності за навчання магістрів як представників дорослого покоління, яке свідомо продовжує вищу освіту [7].

Отже, приходимо до висновку, що й у житті кожного старшокласника наявні мотиви, інтереси, цілі. Чим більше учень взаємодіє з навколишнім світом, тим більше розвивається його дослідницька діяльність.

Невирішені раніше частини загальної проблеми, яким присвячується означена стаття

У даній статті розглядаються особливості розвитку уяви, пізнавальної діяльності у старшокласників, розкривається зв'язок дослідницької діяльності та пізнавальної активності старшокласника. Розглянуто вплив інтерактивних технологій, різних методів на розвиток старшокласника. Оскільки дослідницька діяльність є однією з провідних у діяльності учня, то зростає необхідність вивчення даної проблеми.

Метою статті є визначення основних умов розвитку пізнавальної активності та уяви старшокласника при дослідницькій діяльності.

Викладення основного матеріалу. При впровадженні дослідницької діяльності в освітній процес необхідно враховувати ті досягнення з педагогіки, психології, філософії, що були здобуті раніше [10, с. 8].

Останнім часом усе більше науковців цікавляться даним питанням, розглядають шляхи впровадження дослідницької діяльності в освітній процес. Дослідження є дуже важливими у житті старшокласника, завдяки яким учні отримують нові знання, покращують комунікативні навички, розвивають уяву. Якщо людина займається дослідницькою діяльністю, то вона прагне до пізнання [там само, с. 9].

Необхідно, щоб учень усвідомлював, для чого йому потрібна дослідницька діяльність у житті. Завдяки дослідженням учень розвиває пізнання, визначає цілі, мету, має мотивацію. Розвиток учня полягає в здатності ставити собі задачу й уміти знаходити рішення. Тому починає знаходити ефективніші та кращі шляхи для вирішення проблеми [там само, с. 13].

Варто пам'ятати, що головним при дослідницькій діяльності є розвиток особистих і професійних якостей старшокласників, а не отримання нового результату. У шкільному процесі головне завдання дослідницької діяльності – набуття нових знань, умінь, навичок, у той час, в науці – знаходження нових ідей [там само, с. 14].

Потреба у дослідницькій діяльності є мотивацією людини до вивчення нового. Поєднання всіх сфер діяльності людини створює гармонічні умови для впровадження дослідницької діяльності.

Зовнішня мотивація особистості включає в себе бажання стати активним членом суспільства; відповідати вимогам суспільства, отримувати схвалення за власні досягнення. Внутрішня мотивація – інтерес до процесу дослідження; бажання поглибити знання [8, с. 4].

При постановці питання учню важливо враховувати його попередній досвід, вікові можливості, наявність необхідних знань. Чим більше старшокласник буде тренуватися, саморозвиватися, тим більше його дії будуть доходити до автоматизму та можуть стати навичками. Тому у педагогічній літературі наявні прийоми для формування необхідних умінь в учнів. Наприклад, як пояснити вирішення задач, як впровадити дослідницьку діяльність в освітній процес, наведені рекомендації та практичні поради [10, с. 19].

У старшокласників відбувається активний розвиток практично в усіх сферах. Наявне становлення світогляду, з'являється активна життєва позиція, часто змінюються інтереси, учні

прагнуть навчатися, щоб вступити на омріяну спеціальність у майбутньому. У даному віці для особистості важлива підтримка оточуючих, їхня похвала. У цьому віці людина визначає свої цілі, формує ідеали, ставить пріоритети, обирає майбутню професію. Якщо старшокласник ставить собі мету, то має прикласти багато зусиль, займатись саморозвитком, щоб досягнути бажаного. Тому пізнавальна діяльність спонукає старшокласника до саморозвитку, що є чудовим для формування особистості. Завдяки пізнавальній діяльності у старшокласника з'являється допитливість – особлива зацікавленість, заглиблення [5, с. 172].

Із практичної точки зору, старшокласники проявляють дослідницьку діяльність по-різному: дослідженні навколишнього світу, вигадування вирішення питань, знаходженні нової інформації, участі в олімпіадах, конкурсах. Активна дослідницька позиція учня впливає не лише на розвиток розумових здібностей, а й на повсякденне життя. Можна сказати, що в особистості розвивається дослідницька поведінка, яка проявляється в різних сферах [2, с. 3].

Учитель, у першу чергу, сильно впливає на учнів, показуючи їм гарний приклад, що спонукає учнів до прагнення досягнення цілей. В учнів проявляються мотиви, які відіграють вкрай важливу роль. Важливо показати учню необхідність навчального предмета в житті, його значущість, привабливість, правильно поєднати методи та форми роботи на уроці, щоб створити гармонійну атмосферу для отримання нових знань, що забезпечує процес розвитку особистості в усіх життєвих сферах.

Система освіти суттєво змінилася, що, потребує зміни методів навчання, впровадження сучасних методик. Якщо учень буде цікавитися дослідженнями, робитиме перші кроки в науку, навчиться аналізувати, порівнювати знайдену інформацію, то йому буде простіше адаптуватися до дорослого життя. Саме тому старшокласнику необхідно оволодіти всіма необхідними компетенціями [9, с. 97].

Інтерактивне навчання також відіграє неабияку роль у формуванні особистості. Воно передбачає роботу вчителя не з однією особою, а з усім класом, тим самим спонукаючи учнів до спілкування та мислення. Це застосування творчості для пошуку відповіді на поставлене запитання, впровадження плану. Можна активно впроваджувати в таких формах роботи: вікторинах, змаганнях,

конкурсах. Використовуючи ці форми роботи, відбувається активний розвиток особистості, формуються нові знання [5, с. 173]. Якщо учень виявляє зацікавленість до певних наук, то вчитель має допомогти учню, дати необхідні поради для вивчення, та врахувати вікові особливості учня.

Головне для старшокласника – мати авторитет, спілкуватись з однолітками, мати ідеалів і мрії. Рівень пізнавальних здібностей старшокласника залежить від рівня розумових здібностей. Чим більше дослідницької діяльності в житті старшокласника, тим більше відбувається розумовий розвиток учня. Старшокласник отримує нові знання, навички, здібності, збагачує свій словниковий запас. Формуються індивідуальні інтереси учня, відбувається диференціація знань. За допомогою пізнавального інтересу значною мірою покращується уява та увага. Увага залежить від пізнавальної діяльності, провідних мотивів особистості. Учні часто не встигають навчатися через особисті проблеми, позанавчальну діяльність, гуртки. Тому надзвичайно важливо правильно вміти розподіляти час, щоб встигати виконувати те, що заплановано. Для розвитку пізнання важливе правильне мислення. Для мислення характерні наступні ознаки: згадування вивченого матеріалу, пошук зв'язку між різними навчальними предметами, зв'язку з навколишнім світом, застосування різних підходів для знаходження відповіді на питання. Коли вчитель ставить проблемне питання, учень намагається самостійно знайти на нього відповідь, застосувати творчий підхід, тим самим уявляючи себе дослідником, що виконує пошуковий процес. Важливо мати гарну самооцінку та гарні знання, оскільки помилки у мисленні виникають саме через нестачу знань і досвіду [4, с. 392–393].

Дослідницькі вміння – необхідні навички, знання, вміння, які необхідні для правильної організації, формування, впровадження діяльності в освітній процес. Знання та уміння формуються поступово, впродовж усього навчання, та життя загалом [6, с. 89]. Прагнення до отримання нових знань і навичок наявне в людини ще й із самого дитинства, коли вона робить перші кроки, вивчає кольори, досліджує світ. Завдяки впровадженню вчителем дослідницької діяльності відбувається процес формування пізнавальної діяльності та уваги. Розвивальне навчання спрямовує старшокласників на активний особистісний, інтелектуальний розвиток, формування нових

знань завдяки певним цікавим видам роботи [там само, с. 90]. Наразі, з'являється ще більше цікавих сучасних прийомів, які можна застосувати в освітньому процесі сучасному поколінню. Дослідницька діяльність є цікавою для учнів, завдяки якій активно розвивається пам'ять, мислення, уява. У загальному дослідницька діяльність характеризується отриманням нових знань, застосуванням цікавих навчальних прийомів, активним розвитком особистості, розвитком пізнавальної активності, уяви [там само, с. 91].

Мислення – головне джерело отримання нових знань. Очевидно, що отриманий результат не можна визначити заздалегідь, оскільки кожний учень розвивається по-різному. Завдяки творчому підходу можна отримати чудові результати. Усі отримані результати в науковій сфері досягнуті завдяки глибоким знанням і застосуванню мислення, уяви, творчого підходу.

У дослідницькій діяльності обов'язковою умовою є отримання результатів, засвоєння нових знань, розвиток мислення, уяви, застосування здобутих раніше навичок на практиці. При дослідженні проблемного питання, учень має правильно підібрати джерела, проаналізувати всі етапи виконання роботи. Ефективним є робота в групах при дослідницькій діяльності, оскільки учні можуть ділитися своїми думками, знаннями з іншими, ділитися результатами наукових пошуків.

Мета дослідницької діяльності – знайти вирішення до проблемного питання, розвинути нові навички, здібності в учнів, розвивати мислення, уяву, пам'ять. Дослідницьку діяльність можна вважати як перші кроки учнів в науковий світ, прагнення до пізнання. Відмінність самостійного дослідження від дослідницької діяльності на уроках полягає в тому, що при самостійному діяльності учні виконують завдання вдома, виконуючи вказівки вчителя, а при дослідницькій діяльності на уроках дослідження виконуються з участю вчителя [там само, с. 92].

Висновки. Отже, дослідницька діяльність відіграє важливу роль у житті старшокласника, без неї в учнів не буде розвиватися необхідним чином увага, пам'ять, мислення. Вкрай важливим є запровадження вчителем інтерактивних завдань, дослідницьких проєктів, квестів, вікторин, щоб розвивати пізнавальні процеси учнів. Для розвитку уяви можна застосовувати різні ігри, як вигадування асоціацій, використовувати метод

проектів, методи групової роботи, метод мозкового штурму тощо. Без розвитку важливих складників для розвитку цілеспрямованої особистості не буде правильного розвитку. Тому навчатися необхідно кожній людині незалежно від її віку.

Проаналізувавши літературу та наведену в ній інформацію, можемо стверджувати про те, що застосування дослідницької діяльності та інтерактивних елементів на уроках є вкрай важливим для розвитку мотивації, пізнавальної зацікавленості старшокласників. Інтерактивні методи та дослідницька діяльність допомагають учням саморозвиватися, здобути необхідні навички, навчають творчо мислити, згуртовують колектив. Дослідницьку діяльність необхідно впроваджувати, зважаючи на вік учнів, їхні інтереси.

Тому в *подальшому* плануємо визначити вплив різних методів навчання на розвиток дослідницьких умінь старшокласників, розглянути етапи розвитку пізнавальних процесів старшокласників.

Список використаних джерел

1. Білик Н. І., Добряк І. В. Сучасний урок: 50 способів порефлексувати : електрон. навч.-метод. посіб. Полтава : ПОІППО ім. М. В. Остроградського, 2021. 74 с. URL: <https://ed.poippo.pl.ua/handle/022518134/513>
2. Ващенко Л. С. Розвиток дослідницьких умінь старшокласників в умовах профільної школи. *Біологія і хімія у рідній школі*. 2017. № 3. С. 23–27.
3. Вовченко О. М., Гончарова Г. С., Канівець З. М. Методика предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL) у дії (за результатами дослідно-експериментальної діяльності). *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фах. журн. 2022. № 5 (206). С. 113–118.
4. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
5. Калюжна Ю. Особливості розвитку пізнавальних інтересів підлітків та старшокласників. *Витоки педагогічної майстерності*. 2017. Вип. 19. С. 171–176.
6. Лиходєєва Г. В. Навчально-дослідницькі уміння та дослідницька діяльність учнів у психолого-педагогічній літературі. *Дидактика математики: проблеми і дослідження*. 2007. Вип. 27. С. 89–94. URL: http://dm.inf.ua/_27/89-94%2027_2007.pdf
7. Лучанінова О. П. Сучасні підходи до розвитку дослідницької компетентності магістрів з професійної освіти у процесі підготовки кваліфікаційної роботи. *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фах. журн. 2022. № 5 (206). С. 10–15. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-5\(206\)-10-15](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-5(206)-10-15) URL: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/267337>
8. Носачов В. В., Ключник І. Г. Організаційні форми і принципи формування дослідницьких умінь учнів у

навчанні геометрії. *Наукові записки молодих учених*. 2023. № 12. С. 1–10.

9. Хоменко О. В. Дослідницька діяльність на уроках української мови та літератури як засіб формування ключових компетенцій учнів. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Педагогіка і психологія. Педагогічні науки*. 2021. № 1 (21). С. 96–101.

10. Ягенська Г. В., Степанюк А. В. Формування дослідницьких умінь школярів у галузі природничих наук (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) : монографія. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2021. 282 с.

References

1. Bilyk, N. I., & Dobriak, I. V. (2021). *Suchasnyi urok: 50 sposobiv porefleksuvaty [Modern lesson: 50 ways to reflect]*: elektron. navch.-metod. posib. Poltava: POIPPO im. M. V. Ostrohradskoho. Retrieved from <https://ed.poippo.pl.ua/handle/022518134/513> [in Ukrainian].
2. Vashchenko, L. S. (2017). Rozvytok doslidnytskykh umin starshoklasnykiv v umovakh profilnoi shkoly [Development of research skills of high school students in the conditions of a specialized school]. *Biolohiia i khimiia u ridnii shkoli [Biology and chemistry at native school]*, 3, 23-27 [in Ukrainian].
3. Vovchenko, O. M., Honcharova, H. S., & Kanivets, Z. M. (2022). Metodyka predmetno-movnoho intehrovanoho navchannia (CLIL) u dii (za rezultatamy doslidno-eksperymentalnoi diialnosti) [Methodology of subject-language integrated learning (CLIL) in action (based on the results of research and experimental activities)]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 5 (206), 113-118 [in Ukrainian].
4. Dutkevych, T. V. (2012). *Dytiacha psykholohiia [Child psychology]*: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury [in Ukrainian].
5. Kaliuzhna, Yu. (2017). Osoblyvosti rozvytku piznavalnykh interesiv pidlitkiv ta starshoklasnykiv [Peculiarities of the development of cognitive interests of teenagers and high school students]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti [Origins of pedagogical skills]*, 19, 171-176 [in Ukrainian].
6. Lykhodieieva, G. V. (2007). Navchalno-doslidnytski uminnia ta doslidnytska diialnist uchniv u psykholoho-pedahohichnii literature [Educational and research skills and research activities of students in psychological and pedagogical literature]. *Dydaktyka matematyky: problemy i doslidzhennia [Didactics of mathematics: problems and research]*, 27, 89-94. Retrieved from http://dm.inf.ua/_27/89-94%2027_2007.pdf
7. Luchaninova, O. P. (2022). Suchasni pidkhody do rozvytku doslidnytskoi kompetentnosti mahistriv z profesiinoi osvity u protsesi pidhotovky kvalifikatsiinoi roboty [Modern approaches to the development of research competence of masters in professional education in the process of preparing a qualification paper]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 5 (206), 10-15. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-5\(206\)-10-15](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-5(206)-10-15) URL: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/267337> [in Ukrainian].
8. Nosachov, V. V., & Kliuchnyk, I. H. (2023). Orhanizatsiini formy i pryntsyipy formuvannia doslidnytskykh umin uchniv u navchanni heometrii [Organizational forms and principles of formation of students' research skills in teaching

geometry]. *Naukovi zapysky molodykh uchenykh [Scientific notes of young scientists]*, 12, 1-10 [in Ukrainian].

9. Khomenko, O. V. (2021). Doslidnytska diialnist na urokakh ukrainskoi movy ta literatury yak zasib formuvannia kliuchovykh kompetensii uchniv [Research activities in Ukrainian language and literature classes as a means of forming key student competencies]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Pedahohika i psykholohiia. Pedahohichni nauky [Bulletin of Alfred Nobel University. Pedagogy and psychology. Pedagogical sciences]*, 1 (21), 96-101 [in Ukrainian].

10. Yahenska, G. V., & Stepaniuk, A. V. (2021). *Formuvannia doslidnytskykh umin shkolariv u haluzi pryrodnychykh nauk (druha polovyna XX – pochatok XXI stolittia) [Formation of research skills of schoolchildren in the field of natural sciences (second half of the 20th - beginning of the 21st century)]*: monohrafiia. Ternopil: TNPU im. V. Hnatiuka [in Ukrainian].

*Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 07.02.2024*

УДК 130.2+378:784

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2\(215\)-156-161](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2(215)-156-161)

Гаценко Галина Степанівна,
доцентка кафедри музичного мистецтва,
Київський національний університет
культури і мистецтв, Україна
Halina Hatsenko,
Associate Professor of Department
of Musical Arts,
Kyiv National University
of Culture and Arts, Ukraine
E-mail: galo4kagatsenko@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-3990-3613>

Сабрі Світлана Станіславівна,
провідна концертмейстерка
кафедрі музичного мистецтва,
Київський національний університет
культури і мистецтв, Україна
Svitlana Sabri,
Lead Accompanist of Department
of Musical Arts,
Kyiv National University
of Culture and Arts, Ukraine
E-mail: sabrisvitlanast@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1364-0301>

КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ІНТЕРПРЕТАЦІЮ ВОКАЛЬНИХ ТВОРІВ

A Досліджується вплив культурної ідентичності на інтерпретацію та виконання вокальних творів. Підкреслюється, що традиції та культурна належність музикантів формують їхній підхід до музичних творів. У статті наголошується, що ментальні рамки східних виконавців, сформовані їхнім унікальним культурним досвідом, впливають на їхнє розуміння та виконання європейської вокальної музики. Це дослідження не лише збагачує глобальний дискурс про міжкультурну музичну інтерпретацію, але й відкриває шляхи для подальшого вивчення складного взаємозв'язку між культурною ідентичністю, музичною інтерпретацією та виконавською практикою.

Ключові слова: композитор; твір; інтерпретація; виконавські аспекти; культурна ідентичність

CULTURAL IDENTITY AND INFLUENCE ON THE INTERPRETATION OF VOCAL WORKS

S This study examines the significant impact of cultural identity on the interpretation and performance of vocal works, highlighting how the traditions, context, and identity of musicians shape their approach to musical pieces. It underscores the necessity of understanding the dynamics of global musical exchange and performing works outside one's cultural heritage to fully appreciate the profound interaction between cultural identity and musical expression. By examining various aspects of performing interpretation, this study provides a deeper insight into how cultural identity influences both the creation of verbal and non-verbal images within national cultures and the broader context of global musicology. This study explores how performers' mental frameworks, informed by their unique cultural backgrounds, affect their understanding and rendition of European vocal music. When Eastern musicians work with the music of Western European composers, they do not simply reproduce them in a new geographical context, but rather

reinterpret them through the lens of their cultural and musical upbringing. Japanese singers approach European compositions with heightened sensitivity to phrasing and pauses, thus adding a layer of contemplative depth to their interpretations. Similarly, the Indian classical music tradition, with its complex ragas and emphasis on improvisation, can inspire Indian singers to find innovative ways of interpreting European vocal music, especially in terms of ornamentation and melodic decoration. This process of reinterpretation involves a complex interplay between preserving the integrity of the original composition and filling it with interpretive solutions that resonate with the performer's cultural identity. This research not only enriches the global discourse on cross-cultural musical interpretation but also opens avenues for further study in understanding the intricate relationship between cultural identity, musical interpretation, and performance practice.

Keywords: *composer; work; interpretation; performance aspects; cultural identity*

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. У глобалізованому світі, де культури переплітаються і впливають одна на одну, розуміння впливу культурної ідентичності на мистецьке вираження є вкрай актуальним. Інтерпретація вокальних творів є відображенням цієї взаємодії. Вивчення ролі культурної ідентичності в інтерпретації вокальних творів стає актом збереження культурного розмаїття, сприяння взаємоповазі та заохочення до глибшого розуміння нюансів, які різні культури вносять в універсальну мову музики. Саме тому актуальним завданням є висвітлення впливу культурної ідентичності на характер інтерпретування мистецького твору.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Дослідження обраної теми спирається на теоретичну базу, в якій представлені роботи, присвячені питанню культурної ідентичності, специфіки музичних жанрів і виконавської інтерпретації. У роботі С. Трегуб, Дж. Беккер, Я. Морлей підкреслюється, що музична поведінка є універсальною і водночас дуже різноманітна за своєю структурою, ролями та культурними інтерпретаціями. Питання музичної інтерпретації розкривається в праці М. Сільверман, яка вказує, що у сфері міжкультурних музичних обмінів інтерпретація набуває багаторівневих вимірів, ставлячи перед виконавцями завдання поєднати притаманні їм культурні практики з тими, що закладені в композиціях інших культур.

У праці науковців А. Батіста, М. Ріан, Дж. Вонг, А. Мурільо підкреслюється динамічна взаємодія між культурною та ментальною ідентичністю учнів й результатами їхньої інтерпретації. Культурна ідентичність охоплює колективні практики, традиції та цінності, які поділяє спільнота, глибоко впливаючи на сприйняття та вираження мистецтва її членами. Ментальна ідентичність, з іншого боку, стосується самоусвідомлення та когнітивної орієнтації індивіда щодо своєї культурної спадщини та її інтеграції у мистецьке

вираження. Синтез цих ідентичностей у контексті музичної інтерпретації є плідним підґрунтям для вивчення того, як східні виконавці орієнтуються, асимілюють і виражають стилістичні нюанси європейської вокальної музики через свої унікальні культурні лінзи. Про це зазначається в праці «Китай і Захід: Музика, репрезентація та рецепція», а також у публікаціях Л. Юній.

Теоретичною основою є також концепція міжжанрової діалогічності, згідно з якою змішування музичних жанрів може призвести до інноваційних інтерпретацій, які виходять за межі традиційних кордонів, як вказує А. Кравченко. Ця концепція допомагає зрозуміти, як східні виконавці взаємодіють з європейською вокальною музикою, часто інтегруючи елементи своїх рідних музичних традицій, щоб створити виконання, які водночас шанобливо ставляться до першоджерела і відображають їхню культурну спадщину. Питання взаємодії вокального начала та вербального тексту у вокальних циклах композиторів кінця ХХ століття досліджується А. Калініною. Специфіка сучасної композиторської творчості висвітлюється в працях Лю Веньшу, А. Полканова, І. Вежневцеь.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на широке дослідження питання інтерпретації вокальної музики, питання впливу ментальної ідентичності на виконавський процес залишається недостатньо вивченим. Отже необхідно заглибитися в аналіз того, як ментальність виконавців із різним культурним походженням впливає на їхній підхід і розуміння європейської вокальної музики, тим самим збагачуючи глобальний дискурс про крос-культурну музичну інтерпретацію.

Мета статті: дослідити взаємодію культурних і ментальних ідентичностей на виконання та інтерпретацію вокальних творів.

Викладення основного матеріалу. Поняття інтерпретації в музиці – це процес, за допомогою якого виконавці розуміють, засвоюють і, зрештою, відтворюють музичний твір. «Інтерпретація стає

невід'ємним складником у музичному мистецтві як часовому феномені» [2, с. 112].

На цей процес глибоко впливають не лише технічні навички та музикальність виконавця, але й його особисті уявлення, досвід і культурне походження. Феномен східних виконавців, які інтерпретують європейську вокальну музику, є прикладом яскравої динаміки, що характеризує сучасний музичний світ. Ця взаємодія є не просто відтворенням музичного тексту, а результатом діалогу між різними культурними традиціями та естетичними наративами. Траєкторія цієї взаємодії набула особливої динаміки в сучасну епоху, коли глобалізація сприяє безпрецедентним культурним обмінам. В основі цієї динаміки лежить уявлення про те, що музика, яку часто називають універсальною мовою, слугує унікальним засобом, за допомогою якого різні культури можуть взаємодіяти і поєднувати мистецькі цінності та практики.

Вокальна культура, ключовий складник художньої культури, втілює в собі історично сформовану систему, спрямовану на навчання та розвиток творчих здібностей людини. Вона проявляється в різних формах культурного та мистецького самовираження і діяльності. Цей аспект культури створює як вербальні, так і невербальні репрезентації національної ідентичності, як зазначає І. Вежневць [1, с. 2].

Східні виконавці привносять у європейську вокальну музику багату культурну спадщину, що ґрунтується на музичних системах, які в багатьох випадках працюють за принципами, відмінними від принципів західної класичної традиції. Ці принципи включають різні модальні системи, ритмічні структури, специфіку звуковидобування та емоційної виразності. Коли східні музиканти працюють із творами західноєвропейських композиторів, вони не просто відтворюють їх у новому географічному контексті, а радше переосмислюють їх через призму, сформовану їхнім культурним і музичним вихованням. Цей процес реінтерпретації передбачає складну взаємодію між збереженням цілісності оригінальної композиції та наповненням її інтерпретаційними рішеннями, які резонують із культурною ідентичністю виконавця. Водночас відтворення нюансів змісту вокальних творів, що передається музичною формою, формуються завдяки колективному та взаємопов'язаному використанню стилістичних

прийомів, а сама форма перебуває під впливом загального змісту твору. Конкретні прийоми, як-от: виокремлення одного аспекту звучання для підкреслення певної грані образу, часто пов'язане з помітним посиленням ритмічних малюнків, способів артикуляції, зосередження уваги на значенні інтервалів, а також інтерпретаційного «забарвлення» певних тематичних випадків, що призводить до їхньої модифікації у виразності [5, с. 5].

Використання орнаментики, вокального тембру та фразування в європейській вокальній музиці може по-різному сприйматися східними виконавцями, які можуть спиратися на прийоми та виразні нюанси, характерні для їхніх рідних музичних традицій. Такі відмінності в інтерпретації не лише підкреслюють розмаїття музичного вираження в різних культурах, але й кидають виклик поняттю єдиного, «автентичного» способу виконання європейської класичної музики. Цей виклик не є предметом суперечок, а радше можливістю для збагачення, пропонуючи слухачам по всьому світу альтернативні шляхи, щоб відчувати й оцінити глибину і широту вокальних творів. М. Сільверман зазначає про необхідність поставити особистість студента у центрі процесу навчання. «Я маю на увазі, що наші студенти можуть бути підготовленішими та самореалізованішими, якщо ми заохочуватимемо їх цінувати та рефлексувати над тим, ким вони є – індивідуально, художньо, артистично. Ким вони є – індивідуально, творчо і соціально. Можливо, ці пропозиції будуть корисними для того, щоб розширення можливостей наших студентів розкривати себе через музику, яку вони виконують» [8, с. 115].

Не можна недооцінювати вирішальну роль освіти у формуванні цієї крос-культурної динаміки. Багато східних виконавців, які досягли успіху в інтерпретації європейської вокальної музики, пройшли підготовку в галузі західної класичної музики, часто навчаючись у консерваторіях, які наголошують на дотриманні європейських інтерпретаційних стандартів. «Значна кількість китайських студентів здобуває освіту в інших країнах, щоб познайомитися з новими галузями науки, свіжими культурними перспективами та новими ідеями, з метою збагатити свій національний світогляд і зробити внесок у розвиток своєї нації» [7, с. 43].

Їхня здатність поєднувати цю підготовку зі своєю культурною приналежністю призводить до унікальних і переконливих виступів. У них наявне балансування між дотриманням стилістичних принципів європейської вокальної музики та включенням елементів, що відображають їхню культурну ідентичність. Цей баланс не статичний, а динамічний, він змінюється в міру того, як виконавці орієнтуються у своїй подвійній ідентичності як носії рідних культурних традицій та інтерпретатори європейської музики. Освітні системи східних країн, які включили західну музику до своїх навчальних програм, відіграють ключову роль у сприянні цьому синтезу, створюючи покоління музикантів, які вміють орієнтуватися в різних музичних культурах. «Розвиток та інтеграція китайської музики із західною музичною теорією пішли їй на користь, збагативши розмаїття та творчість китайської музики. Це поєднання культур продовжує сприяти розвитку китайської музики у світовому контексті» [там само, с. 47].

Досліджуючи крос-культурну динаміку у вокальній музиці, стає очевидним, що це двостороння взаємодія, яка збагачує обидві традиції. Вона спонукає до переоцінки традиційних кордонів у музичному світі, заохочуючи до інклюзивного розуміння музичної інтерпретації, що цінує розмаїття та міжкультурний діалог. Культурна ідентичність, утілюючи колективні цінності, традиції та спільну історію етносу, значною мірою формує індивідуальне сприйняття та вираження мистецтва. У сфері вокальної музики цей вплив виходить за межі просто стилістичних уподобань, впливаючи на кожен аспект виконання – від вокальної техніки та фразування до емоційного вираження та інтерпретаційного вибору. Також важливим є відповідність тому спектру, який прагне отримати в кінцевому результаті композитор. Так, наприклад, В. Рунчак, перебуваючи у «постійному експериментальному пошуку нових виражальних засобів, звукових фарб і акустичних ефектів... збагачує свої твори цікавими художніми знахідками та розширює палітру їх музичних образів цілою низкою нетрадиційних фонічних рішень» [4, с. 6].

Східні виконавці підходять до європейських вокальних композицій як митці, чий музичний відчуття були відточені у відмінних культурних

середовищах. Цей досвід наділив їх унікальним набором естетичних цінностей та інтерпретаційних рамок, які, будучи застосовані до європейської вокальної музики, призводять до виконання, що є поєднанням східної та західної музичних традицій. Наприклад, концепція «ма», японський естетичний принцип, що підкреслює значення простору і тиші в музиці, може спонукати японських співаків підходити до європейських композицій із підвищеною чутливістю до фразування і пауз, тим самим додаючи шар споглядальної глибини до їхніх інтерпретацій. Так само індійська класична музична традиція з її складними рагами та акцентом на імпровізації може надихнути індійських виконавців на пошуки інноваційних шляхів інтерпретації європейської вокальної музики, особливо в плані орнаментики та мелодичного оздоблення.

Вплив культурної ідентичності на інтерпретацію також поширюється на емоційну виразність виконання. Спосіб передавання емоцій у музиці часто відображає культурні норми та цінності щодо емоційного вираження. Отже, східні виконавці можуть привнести іншу емоційну палітру в європейські композиції, наповнюючи їх тонкістю або інтенсивністю, зумовленою власними культурними уявленнями про емоційне вираження. «Хоча музиці бракує комунікативної специфіки порівняно з мовою, її сила перевищує силу мови в соціальній, емоційній і духовній сферах. Більше того, в живому контексті музика може спілкуватися з більшою кількістю людей і на більші відстані, ніж мова» [9, с. 6].

В основі вивчення феномену інтерпретації лежить порівняльний аналіз, який передбачає детальне вивчення відмінностей і подібностей, включаючи зміни у вокальній техніці, фразуванні, темпі, динаміці та емоційній виразності. Порівнюючи ці елементи, можна виявити способи, за допомогою яких культурна ідентичність впливає на музичне виконання. Також через етномузикологічні польові дослідження можна через безпосередню взаємодію з виконавцями за допомогою інтерв'ю, спостереження отримати глибоке розуміння особистого досвіду, мотивації та поглядів на європейську вокальну музику, яку вони інтерпретують.

Деякі композитори, пересвідчившись у тому, що представники інших культур підходять до

виконавства інакше, вирішили використовувати це у своїй творчості. Так, наприклад, нідерландський композитор Г. Янссен (Guus Janssen), використовує принцип полістилізму у своїх творах, причому він проявляється й у виконавських прийомах також. «У партитурі Янссена наявна стилістична всеїдність, він не робить різниці між співом і бельканто, між віденською оперетою та китайською оперою, між фісгармонією та ерху, між йодлінгом і фрі-джазом. Натомість він поєднує всі можливі види музики, використовуючи окремі стилістичні елементи для злегка іронічних сюрпризів» [10, с. 212]. Митець, прагнучи поєднати культурні традиції різних народів, прагнув побудувати своєрідні стилістичні мости. Він записував короткі вокальні п'єси, які потім відтворювались китайськими співачками-сопрано у власній інтерпретації. Прослухавши їх, Янссен створював нові зразки, які були складнішими і поліфонічними. У результаті утворювались музичні зразки, що спирались на здобутки традиційної вокальної манери східних виконавиць і мислення західноєвропейського композитора, які найкраще ілюстрували діалогічність культур у сучасному музичному світі.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Культурна ідентичність суттєво впливає на інтерпретацію та виконання вокальної музики, збагачуючи жанр розмаїттям поглядів і способів вираження. Усвідомлюючи складнощі та можливості, пов'язані із цим розмаїттям, виконавці та слухачі можуть сприяти глибшому, інклюзивному розумінню вокальної музики. Майбутні дослідження повинні продовжувати вивчати цю динаміку, поглиблюючи наше розуміння культурних вимірів музичного виконавства.

Подальші розвідки відкривають широкий спектр можливостей, як-от: проведення детального порівняльного аналізу інтерпретації вокальних творів представниками різних культур, що може виявити закономірності та унікальні підходи, на які впливають різні культурні ідентичності. Доречним також є вивчення того, як інтерпретація вокальних творів еволюціонувала із часом у конкретних культурних контекстах, що може дати уявлення про мінливу динаміку культурної ідентичності.

Список використаних джерел

1. Вежневцев І. Л. «Музичний портрет» як художня форма французької вокальної культури ХХ століття : дис. ... канд. мистецтвознавства. / Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. Київ, 2019. 210 с.
2. Калініна А. С. Принципи співвідношення слова та музики у вокальних циклах композиторів другої половини ХХ століття : дис. ... д-ра філос. : 025. Харків, 2022. 280 с.
3. Кравченко А. І. Феномен міжжанрової діалогічності в камерно-інструментальній творчості українських композиторів: кінець ХХ – початок ХХІ століття. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2016. № 4. С. 90–94.
4. Лю Веньшу. Камерно-вокальна творчість Володимира Рунчака: жанрово-стильові аспекти : дис. ... д-ра філос. : 025 / Харківська державна академія культури. Харків, 2023. 264 с.
5. Полканов А. А. Феномен камерного співу: від естетичних настанов до музично-семантичних властивостей : дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03 / Одеська національна музична академія імені А.В. Нежданової. Одеса, 2021. 187 с.
6. Bautista A., Riaño M. E., Wong J., & Murillo A. Musical activities in preschool education: A cross-cultural comparative study. *Musicae Scientiae*. 2024. No. 28 (1). P. 93–111. DOI: <https://doi.org/10.1177/10298649231173919>
7. Junyi L. Cross-cultural musical transformation: shaping chinese traditions. *Scientific Journal of Polonia University*. 2023. No. 59 (4). P. 43–48. DOI: <https://doi.org/10.23856/5906>
8. Silverman M. Musical interpretation: Philosophical and practical issues. *International Journal of Music Education*. 2007. No. 25. P. 101–117. DOI: 10.1177/0255761407079950.
9. Trehub S. E., Becker J., Morley I. Cross-cultural perspectives on music and musicality. *Philosophical Transactions B*. 2015. Vol. 370, issue 1664. DOI: <http://dx.doi.org/10.1098/rstb.2014.0096>
10. Yang Hon-Lun, Saffle M. China and the West: Music, Representation, and Reception. University of Michigan Press, 2017. 344 p.

References

1. Vezhnevets, I. L. (2019). «*Muzychnyi portret*» yak khudozhnia forma frantsuzkoi vokalnoi kultury XX stolittia [“Musical portrait” as an artistic form of the French vocal culture of the twentieth century]. (PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].
2. Kalinina, A. S. (2022). *Pryntsyvy spivvidnoshennia slova ta muzyky u vokalnykh tsyklakh kompozytoriv druhoi polovyny XX stolittia* [Principles of the correlation between words and music in vocal cycles of composers of the second half of the twentieth century]. (PhD diss.). Kharkiv [in Ukrainian].
3. Kravchenko, A. I. (2016). Fenomen mizhzhanzrovoi dialohichnosti v kamerno-instrumentalnoi tvorchoosti ukrainykykh kompozytoriv: kinets XX – pochatok XXI stolittia [The phenomenon of intergenre dialogicity in the chamber and instrumental works of Ukrainian composers: the end of the twentieth - the beginning of the twenty-first century]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv* [Bulletin of the National Academy of Managers of Culture and Arts], 4, 90-94 [in Ukrainian].

4. Liu, Venshu. (2023). *Kamerno-vokalna tvorchist Volodymyra Runchaka: zhanrovo-stylovi aspekty [Chamber vocal creativity of Volodymyr Runchak: genre and style aspects]*. (PhD diss.). Kharkiv [in Ukrainian].
5. Polkanov, A.A. (2021). *Fenomen kamernoho spivu: vid estetychnykh nastanov do muzychno-semantychnykh vlastyvostei [The phenomenon of chamber singing: from aesthetic guidelines to musical and semantic properties]*. (PhD diss.). Odesa [in Ukrainian].
6. Bautista, A., Riaño, M. E., Wong, J., & Murillo, A. (2024). Musical activities in preschool education: A cross-cultural comparative study. *Musicae Scientiae*, 28 (1), 93-111. DOI: <https://doi.org/10.1177/10298649231173919> [in English].
7. Junyi, L. (2023). Cross-cultural musical transformation: shaping chinese traditions. *Scientific Journal of Polonia University*, 59 (4), 43-48. DOI: <https://doi.org/10.23856/5906> [in English].
8. Silverman, M. (2007). Musical interpretation: Philosophical and practical issues. *International Journal of Music Education*, 25, 101-117. DOI: 10.1177/0255761407079950. [in English].
9. Trehub, S. E., Becker, J., & Morley, I. (2015). Cross-cultural perspectives on music and musicality. *Philosophical Transactions B*, 370, 1664. DOI: <http://dx.doi.org/10.1098/rstb.2014.0096> [in English].
10. Yang, Hon-Lun, & Saffle, M. (2017). *China and the West: Music, Representation, and Reception*. University of Michigan Press [in English].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 19.03.2024

УДК 373.67:78.072.2

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2\(215\)-162-166](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2(215)-162-166)

Вороніна Галина Леонідівна,
кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри виховання й розвитку особистості,
Харківська академія неперервної освіти, Україна

Halyna Voronina,
Dr. in Pedagogy, Associate Professor at the Methodology
of Education and Personality Development Department,
Kharkiv Academy of Continuous Education, Ukraine

E-mail: v_gala@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7862-2019>

Воропаєв Євгеній Петрович,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри оркестрових інструментів,
Харківська державна академія культури, Україна

Yevhenii Voropaiev,
PhD in Psychology, Associate Professor
at the Department of Orchestral Instruments,
Kharkiv State Academy of Culture, Ukraine

E-mail: evoropayev@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0986-3454>

КЛАС ІМПРОВІЗАЦІЇ В МУЗИЧНІЙ ШКОЛІ

A Розглянуто питання розвитку навичок імпровізації учнів дитячих музичних шкіл. Висвітлено досвід роботи факультативу імпровізації, зміст якого побудований на методиці видатного харківського піаніста та педагога Г. Л. Гельфгата, тобто, текст відображає конкретний досвід роботи з дітьми. Крім того, у статті відображені враження від занять із самим маестро.

Аргументовано тезу про те, що викладання імпровізації може стати центром, ядром освітнього процесу, оскільки цей предмет стягує решту дисциплін музичного навчання, наповнює змістом розрізнені й незрозумілі для учня теоретичні знання та практичні набуття. Показано, що імпровізація є початковим, древнім, базовим типом музикування, і лише нещодавно педагогіка зосередилася на старанній грі по нотах, що передбачає нездоровий розрив між композитором, виконавцем й імпровізатором. Підкреслено, що імпровізація властива не лише джазовій музиці, вона й є сама музика.

У наш час, кризовий для педагогіки мистецтва, таке повернення до джерел музикування може стати результативним методом, що притягує дитячий інтерес до занять, відкриває шляхи до швидкого та ефективного освоєння непростих умінь, без яких музикант як аматор та як професіонал не відбудеться.

Ключові слова: музична імпровізація; педагогіка мистецтва; Г. Л. Гельфгат; музикування; дитячі музичні школи; експериментальна педагогіка; мотивація музичного навчання; композиція; новітні технології музичної освіти; традиційна музична педагогіка

IMPROVISATION CLASS AT A MUSIC SCHOOL

S This article discusses the development of students' improvisation skills in children's music schools. The experience of the improvisation elective is covered, the content of which is based on the methodology of the outstanding Kharkiv pianist and teacher H. L. Helfhat, i.e., the text reflects the specific experience of working with children. In addition, this article reflects the impressions of classes with the maestro himself.

The thesis is substantiated: teaching improvisation can become the center, the core of the educational process, since this subject necessarily attracts other disciplines of music education, filling with content the theoretical knowledge and practical skills that are scattered and incomprehensible to the student. It is shown that improvisation is the original, ancient, basic type of music-making, and only recently pedagogy has focused on diligent playing from notes, which suggests an unhealthy gap between the composer, performer, and improviser. It is shown that improvisation is not only a characteristic of jazz music, but also of music itself.

In our time of crisis of arts pedagogy, such a return to the sources of music-making can be an effective method that attracts

children's interest in activities, opening the way to the rapid and intense development of difficult skills, without which a musician – both amateur and professional – will not succeed.

Keywords: *musical improvisation; art pedagogy; H. L. Helfhat; music; children's music schools; experimental pedagogy; motivation for music education; composition; the latest technologies in music education; traditional music pedagogy*

Актуальність проблеми. Клас імпровізації в дитячій музичній школі – явище поки що нове, тому важливим є вивчення досвіду, набутого викладачами в практичній діяльності. Обмеженість нормативних програм для такого курсу спонукала звернутися до теоретичних і науково-методичних джерел, аби виявити основні закономірності формування навичок імпровізування в дітей, адже формування навичок імпровізації є наразі невід'ємним атрибутом музиканта, засвідчує рівень його професіоналізму й майстерності [4, с. 17; 5, с. 80–82; 6].

Будь-який музикант-професіонал знає, що з моменту виникнення музики імпровізація, виконавство та композиція є триединою ознакою майстерності митця [11].

Так, у Давній Греції імпровізатор-співак вважався найважливішою особою, бо використовуючи різні лади, складав твори безпосередньо у момент виконання. Середньовічний григоріанський строго канонізованим хорал усе ж допускав варіювання, що призвело до розвитку колоруювання, юбіляцій, а згодом і багатоголосся. Цифрований бас епохи бароко; розквіт орнаментики, що припускає творчий підхід при розшифруванні; поширення прелюдування в поліфоністів – усе це має зерна імпровізації.

Мистецтво імпровізації збагатили віденські класики, зокрема, увівши сольну каденцію у виконання артиста-віртуоза, імпровізацію у формі сонатного алегро. Зауважмо, що Бетховен деякі зі своїх сонат просто імпровізував на фортепіано, а потім уже записував. Але епоха класицизму завдала удару по цьому древньому мистецтву: уже Бетховен виписав каденцію до 5-го концерту. У добу романтизму використання імпровізації скорочувалося й врешті-решт, на жаль, сучасний музикант часто-густо вміє грати тільки по нотах, не може підібрати найпростішу мелодію, акомпанемент.

Сьогодні академічна музика шукає нових шляхів до слухача, намагається відновити колишній авторитет, тому одним із перспективних напрямів роботи педагога є розвиток спроможності виконавця грати не по строго фіксованому тексту,

а по «маяках», що дає більший простір для творчості. Саме в цьому, на наш погляд, і полягає сутність імпровізації, що є завданням класу фортепіанної імпровізації в дитячій музичній школі.

Цікавий досвід викладання імпровізації узагальнено в програмі «Імпровізація на фортепіано» видатного харківського піаніста та педагога Гаррі Лазаревича Гельфгата [3]. Універсалізм запропонованих талановитим педагогом прийомів дозволяє використовувати програму й у роботі з учнями духових, струнних відділів музичних шкіл, й у вокальних класах центрів дитячої та юнацької творчості, й у підвалах, де влаштовуються любителі рок-музики та репу, й у педагогіці вищої освіти. Центром освітнього процесу, за Г. Гельфгатом, є музикування як особливий стиль проведення уроку: не наполегливе натаскування учня на результат, а музикування, що відбувається як в ансамблі з педагогом, так і в ансамблі двох і більше учасників при імпровізуванні на фортепіано [1, с. 233–244].

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Слово «імпровізація» походить із латини *improvisus*, з французької – *«improvisation»*, італійської – *«improvvisazione»*, перекладається як «несподіваний, раптовий» та називає таку художню творчість або виконання, що розгортається начебто без завчасної спеціальної підготовки [9]. Крім того, у музиці так називають інструментальний твір у характері довільної композиції. Останнім часом, на жаль, склалася помилкова думка, що імпровізація є суто джазовим мистецтвом.

Імпровізацію як самостійне явище в мистецтві та допоміжний засіб для розв'язання питань сучасного мистецтва розглядають вітчизняні та закордонні науковці мистецтвознавці: О. Гіршон, В. Грек, Н. Корисько, О. Кравчук, О. Олексюк, Г. Падалка, Л. Хоцянівська, О. Шабаліна [6; 8; 11].

Так, у музичній педагогіці й практиці її передусім вивчали та використовували як засіб виховання дітей Б. Асаф'єв, П. Вейс, Е. Жак-Далькрос, Д. Кабалевський, Б. Теплов, В. Шацька, Б. Яворський); як засіб виховання творчої

індивідуальності – К. Шпаковська; як засіб розвитку творчих якостей і здібностей учнів – К. Орф, Н. Зенкіна, І. Золотова, О. Винокурова; ефективний спосіб розвитку креативності – Т. Дмитрієва; метод навчання, що розвиває свободу грального апарату – І. Золотова; як ефективну форму роботи, що забезпечує успішне формування й удосконалення виконавських умінь та навичок – С. Олійник, С. Степанова, Н. Сродних, В. Усачова. Особливостям навчання джазової імпровізації приділяли увагу такі педагоги, як: Д. Бейкер, І. Бриль, Дж. Мехіган, Дж. Кокер, Ю. Козирєв, Ю. Маркін, Дж. Рассел, О. Степурко.

Можна сказати, що імпровізація є самостійно побудованим музичним потоком, який уособлює свободу мислення в звуковій палітрі та черпає натхнення з глибини творчого «я». І тут поряд з іншими формами творчості імпровізація має відводитися важливе місце і як методу практичного вивчення теорії музики, і як способу розвитку творчих (композиторських) навичок, і як ефективному шляху розвитку виконавських якостей.

На думку І. Гайдєнка, імпровізація відрізняється від композиції, є зовсім іншим типом музикування, передбачає іншу форму занять, використовує специфічні засоби реалізації музичного матеріалу. Учень починає вчитися в школі композиції, копіюючи відомі музичні форми й лише потім усвідомлює й відкидає «чужу» науку та створює власний стиль. Музична імпровізація діє інакше: старе переосмислюється по-своєму, наприклад, у фольклорній традиції талановиті виконавці вдосконалюють стародавні пісні, роблячи їх відповідними сучасним поглядам та смакам [2].

Так, І. Денисюк доводить, що музична імпровізація на уроках музики відіграє важливу роль у становленні творчої особистості учня, оскільки спрямовується на розкриття творчого потенціалу і стає одним із потужних засобів самореалізації. Через різні види імпровізації – мовну, ритмічну, інструментальну – вчитель музики долучає вихованців до пізнання мистецтва й до творчого пошуку в створенні різноманітних музичних образів, до творчого самовираження [4, с. 21].

Мета статті полягає у висвітленні досвіду роботи факультативу імпровізації в харківських школах мистецтв за методикою Г. Л. Гельфгата.

Викладення основного матеріалу. Спираючись на досвід Г. Гельфгата, нами було розроблено

методику розвитку спроможності виконавця грати не по строго фіксованому тексту, а за «маяками», що дає більший простір для творчості. Саме в цьому, нам здається, полягає сутність імпровізації.

Заняття факультативу імпровізації відбувалися два рази на тиждень, а оптимальна кількість учнів в одній академічній годині складала дві особи. Зауважимо, що більша кількість учнів знижує ефективність занять, що мають практичний характер. Заняття ж з одним вихованцем не дають тієї широти можливостей, які діти можуть розкрити, граючи в парі. Г. Гельфгат наголошував, для успішної роботи в класі необхідно (бажано) мати два інструменти: за одним сидить педагог, що протягом уроку активно включається у виконавчий процес, а за другим – обидва учні [10, с. 79].

При наборі до класу імпровізації педагоги зазвичай застосовують метод бесіди, анкетування, прості іспити щодо визначення рівня підготовки, зокрема педагогу варто з'ясувати, чи володіє учень такими навичками [7]:

- підбір відомої мелодії однією рукою. Якщо дитина легко справляється з цим, можна попросити її підібрати простий акомпанемент або зіграти мелодію в транспорті;

- розвиненим слухом. Абсолютний слух є гарною передумовою для формування навичок імпровізування, але майстром може стати й людина з добре розвиненим слухом;

- фантазування за інструментом. Добре, якщо дитина зацікавлено передає за роялем шум лісу, спів пташки, звук струмочка, або на прохання скласти марш починає грати ритмічно чіткі звуки, навіть якщо мелодія буде складатися всього з двох нот. Результати експерименту не можна визнати задовільними, якщо учень забуває про запропоновану тему, починає довго підбирати потрібні ноти й боїться вийти за рамки до мажору.

Якоюсь мірою базою навчання ми вважаємо добір по слуху, тому приділяємо велику увагу такому тренажу. Учні отримують завдання до дому за бажанням підібрати різні мелодії та транспортувати їх. Учитель дає зрозуміти дитині, що, не навчившись підбирати, вона не зуміє втілювати на інструменті своєї музичної думки. Для наочності педагог може зіграти з акомпанементом мелодію, запропоновану дитиною й відразу ж транспонувати її. Як правило, діти люблять підбирати, хоч це їм нелегко дається.

Вважаємо, що спочатку не варто вимагати художнього виконання, тому, якщо учень уже грає мелодію в декількох тональностях, краще запропонувати нову тему. Якщо в учня ця форма роботи викликає великі труднощі, то допомагає спів, зокрема тієї ноти, що він тепер шукає; з'ясування напрямку руху – вгору або вниз. Якщо підбір відбувається успішно, можна перейти до акомпанементу, спочатку найлегшого. Наприклад, басового голосу, тонічної квінти, ритмічних найпростіших акордів або альбертієвих басів. При цьому ми не обмежуємо учнів тонікою та домінантою: нехай звикають до свіжих співзвуч, шукають їх.

Для розвитку слуху, уяви та музичної пам'яті використовуємо таку форму роботи: перший учень грає простеньку інтонацію, яку повинен повторити його партнер на другому інструменті. Потім – навпаки. Якщо учень «відгук» не зможе повторити, то перший повинен згадати свою фразу та повторити її ще раз. Згодом складність інтонацій зростає. Бажано, щоб учні використовували не тільки білі клавіші, але й виходили за рамки до мажору та ля мінору.

Із задоволенням діти виконують вправу «питання – відповідь». Один учень грає музичну фразу, другий йому «відповідає». При цьому між «питанням» і «відповіддю» повинен бути внутрішній зв'язок: за характером, напрямком руху, формою, штрихом тощо. Така «розмова» може тривати скільки завгодно. Педагог стежить за тим, щоби «діалог» не перетворився в нескладний набір нот. Одноманітність можна перебороти, використовуючи різні жанри, регістри, темпи, лади, фактури, нюанси, штрихи, тональності, розміри тощо. Ця вправа дає учням відчуття, що музику можна складати відразу, у момент виконання, і що, знаючи різні формули (наприклад: зміна ладу, штриха тощо), можна постійно «висловлювати» нові музичні думки, не боятися одноманітності. Для прикладу візьміть коротку фразу й потім послідовно трансформуйте її, ви відчуєте, як утвориться ціла низка музичних думок, яку цікаво слухати.

Дуже подобається молодшим школярам така форма роботи, як фантазії на немюзикальні моделі. Педагог пропонує учню зобразити на фортепіано (навіть якщо дитина зовсім не вміє грати) зозулю, ведмедя, дзвіночок, грім тощо. Діти починають із захопленням знаходити терцію в першій октаві

для зозулі й з захватом «кукують». Шльопають кулачками по гримотливому нижньому регістру, зображуючи грозу та ніжно натискають клавіші третьої октави, передаючи крапельки дощу. При цьому вони заглиблюються в процес, можуть грати довго, з різноманітними варіаціями (дощик почався, потім розійшовся, потім ударив грім, а потім він стих).

Користь таких фантазій є дуже великою, адже імпровізація несе зміст, тому важливо, щоби перед виконанням в уяві учня з'явився образ і намітилися засоби виразності. Педагог повинен стежити за тим, щоби занурення в образ було на першому місці, а засоби виразності – нехай найпримітивніші – виходили спонтанно, а не навпаки.

Старшим учням, які вже досить непогано володіють інструментом, можна запропонувати імпровізувати цикли найпростіших варіацій на задану тему. При цьому найважливіша увага приділяється «заготівлі» варіацій. Наприклад, учню пропонується з мелодії, що він уже підбирав, транспонувати і грає з акомпанементом, зробити вальс. Відразу звертаємо увагу на те, що вальс – це тричастковий танець із характерним (ум-па-па) акомпанементом і підкреслено танцювальною мелодією. Як правило, дитина справляється з цією задачею. Педагог може продемонструвати цей же вальс, але професійно, художньо, загострюючи увагу на тих маленьких тонкощах, що роблять вальс вальсом.

Схопившись за ідею жанрової трансформації теми, даємо завдання зробити з тієї ж теми марш. Тут працюють інші «заготівлі». По-перше, чіткий ритмічний акомпанемент, бажано акордовий, у малій октаві; частий ужиток пунктирних формул; можна використовувати жартівливе «соло басів», коли тема в октаву проводиться в лівій руці в нижньому регістрі, як це роблять баси та баритони, а права – грає акордами.

Для галопу характерними будуть альбертієві октави в акомпанементі й швидкий темп; для польки – фігура із «собачого вальсу» (це одразу запам'ятовується учнями); для романсу – «гітарний» акомпанемент і мелодія, проведена в терцію.

Можна аналізувати менует, гавот, сарабанду, твіст, рок-н-рол, бугі-вугі, мазурку, полонез, босанову, гімн і десятки інших жанрів, використовуючи лише жанрові трансформації (на

підставі чітко заучених ознак-заготовок), можна зіграти десяток варіацій-імпровізацій на дану тему.

Висновки. Як бачимо, навчання імпровізації сприяє не тільки підвищенню інтересу до музичного мистецтва, а й створює умови для розвитку слуху, виконавської майстерності, пам'яті, фантазії та уяви. Імпровізування змушує музиканта мобілізувати всі теоретичні знання, формує вміння працювати зі стилями та жанрами, допомагає підтримувати творчу атмосферу на занятті та забезпечує партнерську взаємодію між учасниками освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. Бескорсий В. В., Воропаев С. П. Клас імпровізації на фортепіано. Перші кроки. *Гуманістична наука XXI століття: концепти та дискурси*. GlobeEdit. 2023. С. 233–244.
2. Гайденко І. Від музичної імпровізації до формування творчих установок. URL: http://ihaidenko.inf.ua/txt/from_mus_impr.htm
3. Гельфгат Г. Л. Імпровізація на фортепіано : програма. URL: <https://www.musicfancy.net/uk/music-creativity-ua/83>
4. Денисюк І. С. Музична імпровізація: від учителя музики до учня. *Мистецтво та освіта*. 2016. № 2. С. 18–21.
5. Нікуленко А. П. Проблеми навчання джазової імпровізації підлітків у позашкільних закладах. *Проблеми мистецько-педагогічної освіти: здобутки, реалії та перспективи* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Суми, 18-19 травня 2022 року. Суми : ФОП Цьома С. П., 2022. С. 80–82.
6. Олексюк О. М., Ткач М. М. Музично-педагогічний процес у вищій школі. Київ : Знання України, 2009. 123 с.
7. Павленко О. М. Джазова імпровізація в системі інструментально виконавської підготовки : методичні рекомендації. Ніжин : НДУ імені М. Гоголя, 2013. 35 с.
8. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва. Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін. Київ : Освіта України, 2008. 274 с.
9. Словник музичних термінів. Київ : Вид-ць Карпенко В. М., 2017. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r751.pdf>
10. Чень Сінжун. Особливості методики навчання імпровізації Г. Гельфгата та Ю. Козирева. *Мистецька освіта очима молодого науковця* : матеріали III Всеукр. студ. наук.-практ. конф. (Ніжин, 20 листопада 2020 р.) / відп. ред.: Ю. Ф. Дворник, О. В. Коваль. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2020. С. 78–82.
11. Miller Ron. *Modal Jazz, Composition and Harmony*. Advance music, 2015. 148 p.

References

1. Bieskorsyi, V. V., & Voropaiev, Ye. P. (2023). Klas improvizatsii na fortepiano [Piano improvisation class. First steps]. In *Pershi kroky. Humanistychni nauky XXI stolittia:*

kontsepty ta dyskursy [Humanistic science of the 21st century: concepts and discourses] (pp. 233-244). GlobeEdit [in Ukrainian].

2. Haidenko, I. *Vid muzychnoi improvizatsii do formuvannia tvorchyh ustanovok [From musical improvisation to the formation of creative attitudes]*. Retrieved from http://ihaidenko.inf.ua/txt/from_mus_impr.htm [in Ukrainian].
3. Helfhat, H. L. *Improvizatsiia na fortepiano [Improvisation on the piano]: prohrama*. Retrieved from <https://www.musicfancy.net/uk/music-creativity-ua/83> [in Ukrainian].
4. Denysiuk, I. S. (2026). Muzychna improvizatsiia: vid uchytielia do uchnia [Musical improvisation: from music teacher to student]. *Mystetstvo ta osvita [Art and education]*, 2, 18-21 [in Ukrainian].
5. Nikulenko, A. P. (2022). Problemy navchannia dzhazovoi improvizatsii pidlitkiv u pozashkilnykh zakladakh [Problems of learning jazz improvisation of teenagers in extracurricular institutions]. In *Problemy mystetsko-pedahohichnoi osvity: zgbuyky, realii ta perspektyvy [Problems of art and pedagogical education: achievements, realities and prospects]: materialy IV Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi internet-konferentsii* (pp. 80-82). Sumy: FOP Tsoma S.P. [in Ukrainian].
6. Oleksiuk, O. M., & Tkach, M. M. (2009). *Muzychno-pedahohichniy protses u vyshchyi shkoli [Music-pedagogical process in higher education]*. Kyiv: Znannia Ukrainy [in Ukrainian].
7. Pavlenko, O. M. (2013). *Dzhazova improvizatsiia v systemi instrumentalno vykonavskoi pidhotovky [Jazz improvisation in the system of instrumental performance training]: metodychni rekomendatsii*. Nizhyn: NDU imeni M. Hoholia [in Ukrainian].
8. Padalka, H. M. (2008). *Pedahohika mystetstva. Teoriia i metodyka vykladannia mystetskykh dystsyplin [Art pedagogy. Theory and teaching methods of artistic disciplines]*. Kyiv: Osvita Ukrainy [in Ukrainian].
9. *Slovnnyk muzychnykh terminiv [Dictionary of musical terms]*. (2017). Kyiv: Vydavets Karpenko V.M. Retrieved from <http://194.44.152.155/elib/local/r751.pdf> [in Ukrainian].
10. Chen, Sinzhun. (2020) *Osoblyvosti metodyky navchannia improvizatsii H. Helfhata ta Yu. Kozyrieva [Peculiarities of the teaching method of improvisation by H. Gelfgat and Yu. Kozyrev]*. In Yu. F. Dvornyk, & O. V. Koval (Eds.), *Mystetska osvita ochyma molodoho naukovtsia [Art education through the eyes of a young scientist]: materialy III Vseukrainskoi studentskoi naukovopraktychnoi konferentsii* (pp. 78-82). Nizhyn: NDU im. M. Hoholia [in Ukrainian].
11. Miller, Ron. (2015). *Modal Jazz, Composition and Harmony*. Advance music [in English].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 06.02.2024